

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

[Q. Septimii Florentis Tertvlliani Carthaginensis Presbyteri, Adversvs
Marcionem Liber quartus, de Antithesibus eius ex Euangelio.]

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

XLII.

Ex capite quoque xxiiij. Lucae, de simili responso in domo Pilati, iudicio apud eundem Pilatum & Herodem, crucifixione, signis in morte, expiratione, & sepultura Domini.

XLIII.

Denique ex cap. xxiiij. Lucae, de mulieribus ad sepulcrum, cum odorum paratura, refectione post biduum, de apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, ac Apostolorum sunt, & de missione Apostolorum ad prædicandum vniuersis nationibus.

Ceterum libri huius quarti aduersus Marcionem mentionem facit Auctor, quædam Evangelij Marcionis meminit. Tale est illud supra libro de Carne Christi, cap. 7. Vbi patet tractat illud Lucae 8. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur (inquit) & Apelles quid iam RESPONSUM SIT à nobis MARCIONI, E O LIBELLO QVO EVANGELIUM IPSIVS PROVOCAVIMVS; aduocatum hanc adubiè ad caput infra xix. Quò etiam adlusit libro 3. aduers. Marc. cap. 11. & ibidem etiam ad xxvi. cap. infra, quum dixit: Nam & mulier quædam exclamauerat: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ haufisti; &: Quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? Sed videbimus de his capitulis suo tempore. Item & cap. x. infra, addens: Certe quum & ipse se filium hominis prædicaret, natum licet profitebatur. Nunc, vt hæc omnia ad Evangelij distulerim examinationem. In genere autem rursus hunc librum insinuat eiusdem lib. 3. cap. 17. Sed de utroque (inquit) titulo sic disponam, vt quoniam ipsum quoque Marcionis Evangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & figurarum illuc differamus quasi in rem præsentem. Quare & titulum huius libri auximus, addentes: DE ANTI-THESISIBVS BIVS EX EVANGELIO. Hunc porro à Rhenano aditum, quo solo castigatum ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, deinde ex Gorziensi exemplaribus, præsertim cum Scholiis, deinde & Adnotationibus; nos iterum ex duobus codicibus MS. Vaticanis, & coniecturis quibusdam Dn. Latini, emendauimus, nouis Argumento & Adnotationibus auctum.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM
Liber quartus, de Antithesibus eius
ex Euangelio.

CAP. I.

MEN¹ sententiam, & omnem paraturam impij atque sacrilegi Marcionis, ad ipsum iam Euangelium eius prouocamus, quod interpretando suum fecit. Et vt fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi, opus ex contrarietatum oppositionibus, Antithesibus cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum, quæ Deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius Instrumentum, vt secundum Antithesibus credendo patrocineretur. Sed & istas proprias congressu committit id est, per singulas iniectiones Pontici cæcidissem, si nõ multo opportunius in ipso, & in ipso Euangelio, cui procurant, retunderentur, quamquam tam facile est præscriptum currere, equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiscum facere dicam, quæ magis de cæcitate auctoris sui erubescant nostræ iam Antithesibus aduersus Marcionem. Atque adeo confiteor alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorem.

A alium in noua apud Christum. Non nego consistare documenta eloquij, præcepta virtutis, Legis disciplinas, dum tamen tota diuersitas in vnum & eundem Deum competat, illum scilicet à quo constat dispositam sicut & prædicatam; Olim concionatur Elaias prodituram ex Sion legem, & sermonem Domini ex Hierusalem, aliam vtique legem, aliūque sermonem: denique iudicabit, inquit, inter nationes, & traducet populum plurimum, scilicet non vnus gentis Iudæorum, sed nationum quæ per nouam legem Euangelij, & nouum sermonem Apostolorum iudicantur & traducuntur apud semetipsas de pristino errore, simul crediderunt, atque exinde concidunt machæras suas in aratra, & sibynas, quod genus venabulorum est, in falces, id est, feros & seuos quondam animos conuertunt in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursus: ⁷ Audite me, audite me, populus meus, & reges auribus intendite in me, quoniam lex præcipit à me, & iudicium meum in lucem nationum, quo iudicauerat atque decreuerat nationes quoque illuminandas per Euangelij legem atque sermonem. Hæc erit lex apud Dauid inuituperabilis, quæ perfecta, conuertens animas, vtique ab idolis ad Deum. hic erit & sermo de quo idem Elaias: ⁸ Quoniam, inquit, decisum sermonem faciet Dominus in terra. ⁹ Compendiatum est enim nouum Testamentum, & à legis ¹⁰ laciniosis oneribus expeditum. Sed quid pluribus, cum manifestius, & luce ipsa clariùs nouatio prædicetur à creatore per eundem: ¹¹ Ne rememineritis priorum, & antiqua ne cogitaueritis. Vetera transierunt, noua oriuntur. Ecce facio noua quæ nunc orientur. Item per Hieremiam: Nouate vobis nouamen nouum, & ne seueritis in spinas, & circumcidimini præputia cordis vestri. Et alibi: ¹² Ecce veniunt dies, dicit Dominus, & perficiam domui Iacob & domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum in die qua arripui dispositionem eorum, ad educendos eos de terra Ægypti. Ad eòdè pristinum testamentum temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam dum æternum de postero pollicetur. Nam per Elaiam, Audite me, & viuetis, & disponam vobis testamentum æternum: adiciens sancta & fidelia Dauid, vt id testamentum in Christo decursurum demonstraretur. Eundem ex genere Dauid secundum Mariæ censum, etiam in virga ex radice Iesse processura figuratè prædicabat. Igitur si alias leges aliòsque sermones, & nouas testamentorum dispositiones à creatore dixit futuras, vt etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora, & quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: ¹³ Non est voluntas mea in vobis, inquit Dominus, & sacrificia vestra nõ excipiam de manibus vestris, quoniam à solis ortu vsque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundum, scilicet simplex oratio de conscientia pura: necesse est, omnis demutatio veniens ex inuouatione, diuersitatem ineat cum his quorum fit, & contrarietatem ex diuersitate. Sicut enim nihil demutatam quod non diuersum, ita nihil diuersum quod non contrarium. Eiusdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diuersitate, cuius fuerit demutatio ex inuouatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit & diuersitatem. Qui prædicauit inuouationem, iste prænuntiauit & contrarietatem. Quid differentiam rerum ad distantiam interpretaris potestatum? **C** Quid antitheseis exemplorum distorques aduersus creatorem, quas in ipsis quoque sensibus & affectionibus eius potes recognoscere? ¹⁴ Ego, inquit, percutiam, & ego sanabo; Ego, inquit, occidam, & ego viuificabo; condens scilicet mala, & faciens pacem. Quæ etiam soles illum mobilitatis quoque & inconstantia nomine reprehendere, prohibentem quæ iubet, & iubentem quæ prohibet. Cur ergo non & antitheseis ad naturalia reputasti, contrarij sibi semper creatoris? Nec mundum saltim recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos ex diuersitatibus structum æmularum inuicem substantiarum. Prius itaque debueras alium Deum luminis, alium tenebrarum determinasse, vt ita possessalium Legis, alium Euangelij asseuerasse. Ceterum præiudicatum est ex manifestis, cuius opera & ingenia per antitheseis constant, eadem forma constare etiam sacramenta. ¹⁵ Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsonem. Transeo nunc ad Euangelij sanè non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati demonstrationem, præstructuram ordinem quem aggredimur. Constituimus in primis, Euangelicum Instrumentum Apostolos auctores habere, quibus hoc manus Euangelij promulgandi ab ipso Domino sit impostum: si & Apostolicos, non tamen solos, sed cum Apostolis, & post Apostolos: quoniam prædicatio discipulorum suscepta fieri posset de gloriæ studio, si non adfisset illi auctoritas magistrorum, immò Christi, qui magistros Apostolos fecit, ¹⁶ Denique nobis fidem ex

LAN
ibus

Apostolis Ioannes & Mattheus insinuant, ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurant, hanc dem regulis exorssi, quantum ad vnicum Deum attinet creatorem & Christum eius, quantum ex virgine, supplementum Legis & Prophetarum. ¹⁷ Viderit enim si narrationum dispositio variavit, dummodò de capite fidei conueniat, de quo cum Marcione non conuenit. Contrà Marcion, Euangelio scilicet suo, nullum adscribit auctorem, quasi non liceret illi titulum quoque ad fingere, cui nefas non fuit, ipsum corpus euertere. ¹⁸ Et postmodum iam gradum figere, non agnoscendum contendens opus, quod non erigat frontem, quod nullam constantiam præferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & præfatione debita auctoris. Sed per omnia congrédi maluimus, nec dissimulamus quod extrinseco intelligi potest. Nam ex iis commentatoribus quos habemus, ¹⁹ Lucam videtur Marcion elegisse, quem cæderet. Porro Lucas non Apostolus, sed Apostolicus: non magister, sed discipulus, utique magistro minor, certè tantò posterior, quantò posterior Apostoli ²⁰ sectator, Pauli sine dubio: ut & si sub ipsius Pauli nomine Euangelium Marcion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas Instrumenti destituta patrociniis antecessorum. Exigeretur enim id quoque Euangelium quod Paulus inuenit, cui fidem dedit, cui mox suum congruere gestiit. Siquidem propterea Hierosolymam alacriter

Gal. 2.

²¹ ad cognoscendos Apostolos & consultandos, ne fortè in vacuum cucurrisset, ut ne non secundum illos credidisset, & non secundum illos euangelizaret. Denique cum auctoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteris miscuere, & exinde officia prædicandi distinxerunt, ut illi in Iudæos, Paulus in Iudæos & in Nationes, si ipse illuminator Lucæ, auctoritatem antecessorum & fidei & prædicationi suæ oportet, quanto magis eam Euangelio Lucæ expostulem, quæ Euangelio magistri eius fuit necessaria? Aliud est si penes Marcionem à discipulatu Lucæ, cepit religionis Christianæ instrumentum. Ceterum si & retrò decurrit, habuit utique authenticam paraturam, per unum

CA P. III.

Gal. 2.

ad Lucam vsque peruenit, cuius testimonio assistente Lucas quoque possit admitti. ²² enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiam ipsos Apostolos suggillans, ut non recto pede incedentes ad veritatem Euangelij, simul & accusantis Pseudapostolorum, quosdam peruerentes Euangelium Christi, connititur ad destruendum statum eorum, quæ Euangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine adduntur, vel etiam Apostolorum, ut scilicet fidei, quam illis adimit, suo conferat. Porro etsi reprehensus est Petrus & Ioannes & Iacobus, qui existimabantur columnæ, manifesta causa est. Perionarum

1. Cor. 9.

respectu videbantur variare conuictum. Et tamen quum ipse Paulus omnibus committeret, ut omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse, aliquid aliter agendi quod docebat. ²⁴ Pròinde si & Pseudapostoli irrepsissent, horum quoque qualitas ædificatio, & circuncisionem vindicantium & Iudaicos fastos. ²⁵ aded non de prædicatione, sed de confessione à Paulo denotabatur, æquè denotatur, si quid de Deo creatore aut Christo errassent. Igitur distinguenda erunt singula. Si Apostolos præuicationis & simulationis suspectos Marcion haberi queritur, vsque ad Euangelij deprauationem, Christi in auctoritate accusando quos Christus elegit. Si verò Apostoli quidem integrum Euangelium adhibuerunt, ²⁶ de sola conuictus inæqualitate reprehensi, Pseudapostoli autem veritatem eorum interpolauerunt, ²⁷ & inde sunt nostra Digesta; quod erit germanum illud Apostolorum Instrumentum, quod adulteros passum est, quod Paulum illuminauit, & ab eo lucam habuit, si tantum funditus deletum est, ut cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorum obliteratum, iam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verum, id est Apostolorum, quod Marcion habet solus, & quomodo nostro consonat, quod non Apostolorum, sed Lucæ refertur? Aut si non statim Lucæ deputandum est, quo Marcion utitur, quia non consonat, scilicet adulterato, etiam circa titulum ceterorum Apostolorum est, sed adulteratum. ²⁸ De titulo

CAP. IIII.

& nostrum quod illi consonat, æquè Apostolorum est, sed adulteratum. ²⁹ Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ³⁰ ei præscribens auctoritatem, quod antiquius perierit, & ei præiudicans vitiationem, quod posterius reuincetur? In quantum corruptum est veri, in tantum præcedat necesse est veritas falsum. Prior enim res præfatione, & materia ³¹ æmulatione. Alioquin quàm absurdum, ut si nostrum antiquius habuerimus, Marcionis verò posterius, & nostrum antè videatur falsum, quàm habuerimus veritatem materiam, & Marcionis antè credatur æmulationem à nostro expertum quod est ab

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
36.

A est aditum, & postremò id verius existimetur, quod est scrius post tot ac tanta iam opera atque documenta Christianæ religionis seculo ædita, quæ ædi utique non potuissent sine Euangelij veritate, id est ante Euangelij veritatem: Quod ergo pertinet ad Euangelium interim Lucæ, quatenus communicio eius inter nos & Marcionem de veritate disceptat, adeò antiquius Marcione est, quod est secundum nos, ³¹ vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit, quum & pecuniam in primo calore fidei Catholicæ Ecclesiæ contulit, proiectam mox cum ipso postea quàm in hæresim suam à nostra veritate descivit. Quid nunc si negauerint Marcionitæ, primam apud nos fidem eius, ³² aduersus epistolam quoque ipsius: Quid si nec epistolam agnouerint: Certè Antitheses non modò fatentur Marcionis, sed & præferunt: ex his mihi probatio sufficit. ³³ Si enim id Euangelium quod Lucæ refertur (penes nos viderimus, an & penes Marcionem) ipsum est quod Marcion per Antitheses suas arguit, ³⁴ vt interpolatum à protectoribus Iudaismi ad concorporationem Legis & Prophetarum, qua etiam Christum inde configerent, utique non potuisset arguere, nisi quòd inuenerat. Nemo post futura reprehendit quæ ignorat futura, emendatio culpam non antecedit. Emendator sanè Euangelij à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersti, Marcion solus & primus obuicit, expectatus tam diu à Christo, pœnitente iam quòd Apostolos præmississe properasset sine præsidio Marcionis, nisi quòd humanæ temeritatis, non diuinæ auctoritatis negotium est ³⁵ hæresis, quæ sic semper emendat Euangelia dum vitiat. Quò & si discipulus Marcion, non tamen super magistrum. & si Apostolus Marcionis, siue ego, inquit Paulus, siue illi, sic prædicamus. & si Prophetes Marcionis, ³⁶ & spiritus Prophetarum Prophetis erunt subditi. Non enim euerfionis sunt, sed pacis. Etiam si angelus Marcion citius anathema dicendus quàm euangelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque dum emendat, vtrunque confirmat, & nostrum alterius, id emendans quod inuenit, & id posterius, quod de nostri emendatione constituens suum & nouum fecit. [³⁷ In summa, si cõstat ³⁸ id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis; pariter utique cõstabit id esse ab Apostolis traditum quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus, quod lac à Paulo Corinthij hauserint; ad quam regulam Galatæ sint correcti; quid legant Philippenses, Thesalonicensis, Ephesij; quid etiam Romani de proximo sonent, ³⁹ quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. ⁴⁰ Habemus & Ioannis alumnas Ecclesias. ⁴¹ Nam & si Apocalypsim eius Marcion respuit, ⁴² ordo tamen Episcoporum ad originem recenset, in Ioannem stabilis iam Apostolicas, sed apud vniuersas, quæ illis de societate sacramenti confæderantur, id Euangelium Lucæ ab initio aditionis suæ stare, quod sũm maximè tuemur. ⁴³ Marcionis verò plerisque nec notum, nullis autem notum, vt non eo damnatum. Habet planè & illud Ecclesias, sed suas, tam posteras quàm adulteras, quarum si censum requiras, facilius apostaticum inuenias quàm Apostolicum, Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcionis examine. ⁴⁴ Faciunt fauos & vesperæ, faciunt Ecclesias & Marcionitæ. ⁴⁵ Eadem auctoritas Ecclesiarum Apostolicarum, ceteris quoque patrocinabitur Euangelij, quæ proinde per illas, & secundũ illas habemus, Ioannis dico & Matthæi; ⁴⁶ licet & Marcus quod ædedit, Petri affirmetur, cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ Digestum, Paulo ascribere solent; ⁴⁷ capit magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. Itaque & de his Marcion flagitandus, quòd omisis eis, Lucæ potius institerit, quasi non & hæc apud Ecclesias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hæc magis à primordio fuisse credibile est, vt priora quàm Apostolica, vt cum ipsis Ecclesiis dedicata. Ceterum quale est, si nihil Apostoli ædiderunt, vt discipuli potius ædiderint, qui nec discipuli existere potuissent sine vlla doctrina magistrorum? Igitur dum constet hæc quoque apud Ecclesias fuisse, cur non hæc quoque Marcion attigit, aut emendanda si adulterata, aut agnoscenda si integra? Nam & competit ⁴⁸ vt si qui Euangelij peruertebant, eorum magis curarent peruersionem, quorum sciebant auctoritatem receptiorem. Ideò & Pseudapostoli, quòd per falsum Apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quæ fuissent emendanda, si fuissent corrupta, in tantum confirmauit non fuisse corrupta, quæ non putauit emendanda. Denique emendauit quod corruptum existimauit. Sed nec hoc merito: quia non fuit corruptum. Si enim Apostolica integrè decurrerunt, Lucæ autem quod est secundum nos, adeò congruit regulæ eorum, vt cum illis apud Ecclesias maneat, iam & Lucæ constat integrum decurrisse vsque ad sacrilegium Marcio-

Matth. 10.

1. Cor. 15.

1. Cor. 14.

Gal. 1.

C A P. V.

1. Cor. 3.

Gal. 6.

Apoc. 2.

3.

Gal. 1.

1. Cor. 11.

LANZ
bibus

nis. Denique ubi manus illi Marcion intulit, tunc diuersum & amulum factum esse ab Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius, ut aut & illa conuertant, licet seruo formam sui, quo cum Apostolicis conuenire videantur ⁴⁹ (Nam & quotidie reformantur illud prout à nobis quotidie reuincuntur) aut erubescant de magistro utrobique tradito, quum Euangelij veritatem nunc ex conscientia ⁵⁰ tramittit, nunc ex impudentia uertit. His ferè compendiis utimur, quum de Euangelij fide aduersus hereticos expellimur, defendentibus & temporum ordinem posteritati falsariorum præscribentem, & auctoritatem Ecclesiarum ⁵¹ traditioni Apostolorum patrocinantem: quia veritas fallit

CAP. VI. præcedat necesse est, & ab eis procedat à quibus tradita est. [⁵² Sed alium iam hinc sumus gradum, ipsum (ut professi sumus) Euangelium Marcionis prouocantes, si quod probatur adulteratum. Certè enim totum quod elaborauit etiam Antihæsis præteritum in hoc cogit, ut veteris & noui Testamenti diuersitatem constituat, proinde Christi sum à creatore separaturus, ut Dei alterius, ut ⁵³ alienum Legis & Prophetarum. ⁵⁴ Certè propterea contraria quæque sententiæ suæ erant conspirantia cum creatore, quasi ab afferentibus eius inexta: competentia autem sententiæ suæ reseruauit. ⁵⁵ Hæc cõuenientiam amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis præsumptionem percussissent, & illa constabit eodem vitio hæreticæ excitationis erasa, quo & hæc reseruata. Sic habet intentio & forma opusculi nostri, sub illa utique conditione quæ ex utraque parte constituta sit. ⁵⁶ Constituit Marcion alium esse Christum, qui Tiberianis temporibus à Deo, quodam ignoto reuelatus sit in salutem omnium gentium: alium qui à Deo creatore in reformationem Iudaici status sit destinatus, quandoque venturus. Inter hos magnam & omnem differentiam scindit, quantam inter iustum & bonum, quantam inter Legem & Euangelium, quantam inter Iudaismum & Christianismum. Hinc erit & nostra præscriptio, quod defigimus nihil Christo Dei alterius commune esse debere cum creatore. Ceterum creatoris pronuntianandum, si administrauerit dispositiones eius, si impleuerit Prophetas, si adiuuerit leges eius, si repræsentauerit promissiones eius, si restaurauerit virtutes eius, si sententias reformauerit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti & huius præscripti, quæso te Lector, memineris ubique, & incipe recognoscere aut Marcionis Christum aut creatoris. [⁵⁷ Anno quintodecimo principatus Tiberiani, ⁵⁸ proponit, Deum descendisse in uitatem Galilee Capharnaum, ⁵⁹ utique de cælo creatoris, in quod de suo ante descenderat quid ergo ordinis fuerat, ut prius de suo cælo in creatoris descendens describeretur. Quod enim non & ista reprehendam, quæ non implent fidem ordinariæ narrationis, descendentem in mendacio semper. Planè semel dicta sint, ⁶⁰ per quæ iam alibi retractauimus. An descendens per creatorem, & quidem aduersus ipsum potuerit ab eo admitti, & inde transire in terram æquè ipsius. Nunc autem & reliquum ordinem descensionis exposulo, tenens descendisse illum. Viderit enim sicubi apparuisse positum est. Apparere subito, ex inopinato, sapit conspectum, qui semel impegit oculos in id quod sine mora apparuit. Descendisse autem; dum it, videtur & subit oculos; de facto etiam ordinem facit. Atque in tempore diei noctisque descendit. Præterea quis viderit descendentem, quis viderit, quis asseuerauerit, rem utique nec asseueranti facile credendam. Indignum denique ⁶¹ ut Romulus quidem ascensus sui in cælum habuerit Proculum affirmatorem; Christus verò descensus de cælo sui non inuenit annuntiatorem; quasi non sic & ille ascendit, iisdem mendacij scalis, sicut & iste descendit. Quid autem illi cū Galilee, si non creatore, cui ista regio destinabatur ingressuro prædicationem, dicente Esaia: ⁶² Hoc primum bibite, citò facito, regio Zabulon & terra Nephtholim, & ceteri qui maritimam ad Iordanem, Galilee nationum, populus qui sedetis in tenebris, videte lumen magnum, qui habitatis terram, sedentes in umbra mortis, lumen ortum est super vos. Bene autem quod Deus Marcionis, illuminator nationum, quo magis debuerit vel de cælo descendere, & si utique in Pontum potius descendere quam in Galileam. Ceterum & prophetatum incipimus agnoscere, ostendentem in primo ingressu venisse, non ut Legem & prophetatum incipimus agnoscere, ostendentem in primo ingressu venisse, non ut Legem

C. A. VII.
de cap. 3.
& 4. Luc.
ca.
Luc. 3.
Luc. 4.

Isai. 9.

Matth. 5.

Luc. 4.

Matth. 15.

Sed frustra negabit Christum dixisse, quod statim fecit ex parte. Prophetiam enim non de loco adimpleuit, ⁶⁴ de cælo statim ad synagogam. ⁶⁵ Ut dici solet: Ad quod venimus, hoc age. ⁶⁶ Marcion aufer etiam illud de Euangelio: Non sum missus nisi ad oues pro-

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELII
A. V.
16.

A ditas domus Israël. Et non est auferre panem filiis, & dare eum canibus, ne scilicet Christus Israëlitis videretur. Sufficiunt mihi facta pro dicis. Detrahe voces Christi mei, res loquentur. Ecce venit in synagogam: certè ad oues perditas domus Israëlitis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israëlitis: certè ut filios præfert. Ecce alius eum nondum impertit: certè ut canes præterit. Quibus autem magis impertisset quàm extraneis creatoris, si ipse in primis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de domo, ⁶⁷ de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum Dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt? Meminerant certè, ⁶⁸ nisi circumcisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur; ⁶⁹ non tamen ad docendum nisi ab optimè cognito & explorato & probato, iam pridem in hoc ipsum, vel aliunde commendato cum hoc minere. ⁷⁰ *Stupebant autem omnes ad doctrinam eius.* Planè. *Quoniam,* inquit, *in potestate erat sermo eius.* Non quoniam aduersus Legem & Prophetas docebat. Vtique enim eloquium diuinum & vim & gratiam præstabat, magis exstruens quàm destruens substantiam Legis & Prophetarum. Alioquin non stupere, sed horrere: nec mirarentur, sed statim auerfarentur destructorem Legis & Prophetarum, & vtiq; in primis alterius Dei prædicatorem: quia nec potuisset aduersus Legem & Prophetas docere, & hoc nomine aduersus creatorem, non præmissa diuersa atque æmula diuinitatis professione. Quum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam vim & potestatem sermonis admirationi fuisse: facilius ostendit, secundum creatorem docuisse illum, quia non negauit, quàm aduersus creatorem, quia non significauit. Atque ita aut eius erit agnoscendus secundum quem docuit, aut præuicator iudicandus, si secundum eum aduersus quem venerat, docuit. ⁷¹ *Exclamat ibidem Spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi est Iesu? ibidem.* *Venisti perdere nos; scio qui sis; sanctus Dei.* Hic ego non retractabo, an & hoc cognomentum competierit ei quem nec Christum vocari oporteret, si non creatoris. ⁷² Alibi iam de nominibus expostulatum est. At nunc discepto, quomodo hoc eum vocari cognouerit dæmon, nulla vnquam retrò emissa prædicatione in illum, à Deo ignoto & in id temporis muto, cuius nec sanctum eum contestari potuit, ut ignoto iam ipsi suo creatori. Quid autem iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod posset alterius Dei sanctus intelligi: tantum quòd synagogam introgressus, & nec sermone operatus aliquid aduersus creatorem? Sicut ergo quem ignorabat, nullo modo poterat Iesum & sanctum Dei agnoscere, ita quem norat agnouit. Nam & Prophetam meminerat sanctum Dei prædicasse, & Iesum nomen Dei esse in filio Naue. ⁷³ Hæc & ab angelo exceperat secundum nostrum Euangelium: Propterea quod in te nascetur, vocabitur sanctum filius Dei, & vocabis nomen eius Iesum. Sed & habebat vtiq; sensum aliquem Dominicæ dispositionis (sicut dæmon tamen) magis quàm alienæ, & nondum satis cognitæ, nam & præmissit, *Quid nobis & tibi?* non quasi in ⁷⁴ extraneum Iesu, ad quem pertinet spiritus creatoris. ⁷⁵ Nec enim dixit, quid tibi & nobis, sed quid nobis & tibi: se deplorans & sorti suæ exprobrans: quam iam videns, adiicit, *Venisti perdere nos.* aded iudicis & vltoris, & ut ita dixerim, sæui Dei filium agnouerat Iesum, non optimi illius & perdere & punire nescientis. Quorsum hunc locum præmissimus? ut & Iesum à dæmone non alium doceamus agnatum, & à semetipso non alium confirmatum quàm creatoris. ⁷⁶ Atquin, inquis, *inre-* *puit illum Iesus.* Planè vñ inuidiosum, & in ipsa confessione petulantem, & male adulantem: quasi hæc esset summa gloria Christi, si ad perditionem dæmonum venisset, & non potius ad hominum salutem, qui nec discipulos de subactione spirituum, sed ⁷⁶ de candida salutis gloriari volebat. Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitum in totum, ergo non fuit Iesus, nec Dei sanctus omnino. Si quasi ex parte mentitum, quòd eum Iesum quidem & sanctum Dei, sed creatoris existimasset, iniustissimè increpuit hoc sentientem, quod sciebat sentiendum, & hoc non existimantem quod ignorabat existimandum, alium Iesum & alterius Dei sanctum. Quòd si verisimiliorem statum non habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus est, non ob mendacium increpitus; ipse enim erat Iesus, præter quem alium dæmon agnouisse non poterat: & Iesus eum confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem. ⁷⁷ Nazareus vocari habebat secundum Prophetiam Christus creatoris. vnde & ipso nomine nos Iudæi Nazareus appellant per eum. Nam & sumus de quibus scriptum est: ⁷⁸ *Nazaraei exalbatii sunt super niuem.* Qui scilicet retrò luridati delinquentiæ ma-

Ibidem.

Luc. 2.

Luc. 4.

Ibidem.

Ibidem.

Num. 13.

Luc. 1.

Luc. 4.

Ibidem.

CA. VIII.

etiam de

4. Lucæ

Marth. 2.

Thren. 4.

IAN
ibus

A Euangelij, vt & hanc à creatore dispositam, denique prædicatam. In re promissione nouæ legis & noui sermonis & noui Testamenti. Sed quoniam attentius argumentatur apud illum suum, nescio quem ⁹⁶ συνταλαίπωρον, id est commiseronem, & συμφορέων, id est coodibilem, ⁹⁷ in leprosi purgationem, non pigebit ei occurrere. & in primis figuratæ legis vim ostendere; quæ ⁹⁸ in exemplo leprosi non contingendi, immò ab omni commercio submouendi, communicationem prohibebat hominis delictis commaculati; cum qualibus & Apostolus cibum quoque vetat sumere: participari enim stigmata delictorum quasi ex contagione, si quis se cum peccatore miscuerit. Itaque Dominus volens altiùs intelligi Legem, per carnalia spiritalia significantem: & hoc nomine non destruens, sed magis destruens, quam pertinentiùs volebat agnosci: tetigit leprosum, à quo etsi homo inquinari potuisset, Deus utique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non præscribetur illi quòd debuerit legem obseruare, & non contingere immundum, quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo competere sic doceo, dum tu non competere demonstro. Si enim vt emulus legis tetigit leprosum, nihili faciens præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur: Phantasma enim inquinari nõ posset. Qui ergo inquinari non poterat vt phantasma, iam non virtute diuina incontaminabilis erit, sed phantasmatis inanitate: nec contempsisse videtur potest inquinamentum, cuius materiam nõ habebat: ita nec legem destruxisse, qui inquinamentum ex occasione phantasmatis, non ex ostentatione virtutis euaserat. ⁹⁹ Si autem Helisæus Prophetes creatoris, vnicum leprosum Naaman, Syrum ex tot leprosis Israëlitis emundauit, nec hoc ad diuersitatem facit Christi, quasi hoc modo melioris, dum Israëlitem leprosum emundato, significato per Nationes emundationis in Christo lumine earum quæ ¹⁰⁰ septem maculis capitalium delictorum inhorrent, idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quapropter septies quasi per singulos titulos in Iordane lauit: simul & vt totius hebdomadis caneret expiationem, ¹⁰¹ quia vnus lauacri vis & plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Marcion: Helisæum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, & eam septies: Christum verò verbo solo & hoc semel functo, curationem statim representasse. Quasi non audeam & verbum ipsum in substantiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille potius auctor, qui prior. Incredibile planè, vt potestas creatoris verbo remedium vitij vnus operata sit, quæ verbo tantam mundi molem semel protulit: Vnde magis dinoscitur Christus creatoris, quàm ex verbi potestate? Sed ideo alius Christus, quia aliter quàm Helisæus, quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis Marcion, proinde res agi à feruis, quemadmodum ab ipsis dominis? Non times ne in dedecus tibi verat, si ideo Christum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisæi pusillitatem maior agnosceatur, si tamen maior. Par enim curatio, licet differ operatio. Quid amplius præstitit tuus Christus, quàm meus Helisæus? Immo quid magnum præstitit tui Christi verbum: quum id præstitit quod fluius creatoris. ¹⁰² Secundum hæc, cetera quoque occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ auersionem pertinebat; *vetuit eum diuulgare*: quantum autem ad tutelam legis, iussit ordinem impleri. *Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses.* Argumenta enim figurata vt puta prophetarum legis adhuc in suis imaginibus ruebatur, quæ significabant hominem quondam peccatorem, verbo mox Dei emaculatum; offerre debere munus Deo apud templum, orationem scilicet & actionem gratiarum apud Ecclesiam; per Christum Iesum catholicum patris sacerdotem. Itaque adiecit, ¹⁰³ *vt sit vobis in testimonium.* Sine dubio, quo testabatur se legem non dissoluere, sed adimplere: quo testabatur seipsum esse, qui morbos & valetudines eorum suscepturus annuntiabatur. Hanc tam congruentem & debitam interpretationem testimonij, adulator Christi sui Marcion, sub obtentu mansuetudinis & lenitatis querit excludere. Nam & bonus, inquit, præterea sciens omnem qui lepra esset liberatus, solennia legis executionum, ideo ita præcipit. Quid tum? Perseuerauitne in bonitate, id est permissione legis, an non? Si enim bonus perseuerauit, numquam destructor erit legis, nec Dei alterius habebitur, cessante legis destructione per quam alterius Dei vindicatur. Si non perseuerauit bonus destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocavit apud illos in curatione leprosi: deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Ma-

Ibidem. Numer. 5.

1. Cor. 5.

Luc. 5.

Luc. 4. 4. Reg. 6.

Luc. 5.

Ibidem.

Ibidem.

Matth. 5.

Isai. 53.

IAN² vibus

A quia ex patre non est: ex matre autem virgine, quia non ex patre homine: hic erit Christus Esaiam, quem concepturam virginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filium hominis Marcion, circumspicere non possum. Si patris hominis, negas Dei filium; si & Dei, Herculem de fabula facis Christum; si matris tantum hominis, meum concedis; si neque patris hominis, ergo nullius hominis est filius, & necesse est mendacium admittere, qui se quod non erat, dixit. Vnum potest angustiis tuis subuenire, si audeas aut Deum tuum ¹¹⁶ patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valentinus quidem fecit. Quid nunc si ipso titulo filij hominis, censetur Christus apud Daniele? nonne sufficit ad probationem prophetici Christi? Quum enim id se appellat quod in Christum prædicabatur creatoris, sine dubio ipsum se præstat intelligi in quem prædicabatur. Nominum communio simplex si fortè videri potest, & tamen nec Christum, nec Iesum vocari, debuisse defendimus, diuersitatis conditionem tenentes. Appellatio autem quod est filius hominis in quantum ex accidenti obuenit, in tantum difficile est vt & ipsa concurrat super nominis communionem. Ex accidenti enim proprio est, maximè quum causa non cõuenit eadem, per quam deueniat in communionem. Atque adeo si & Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc & ipse caperet appellationis communionem, & essent duo filij hominis, sicut & duo Christi, & duo Iesus. Ergo quum appellatio propria est eius in quo habet causam, si & alij vindicetur in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspecta iam sit communio nominis quoque in eo cui vindicatur sine causa communio appellationis: & sequitur vt vnus idemque credatur, qui & nominis & appellationis capax inuenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis communionem, carens causa. Nec alius erit capaxior vtriusque, quàm qui prior, & nomen sortitus est Christi, & appellationem filij hominis, Iesus scilicet creatoris. ¹¹⁷ Hic erat visus Babylonio regi in fornace cum martyribus suis quartus, tanquam filius hominis; idem ipsi Danieli reuelatus directo filius hominis, veniens cum cœli nubibus iudex, sicut & scriptura demonstrat. Hoc dixi sufficere potuisse de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura confert, ipsius scilicet Domini interpretatione. Nam cum Iudæi solummodò hominem eius intuentes, necdum & Deum certi, quâ Dei quoque filium, meritò retractarent, non posse hominem delicta dimittere, sed Deum solum, cur non secundum intentionem eorum de homine eis respondit; *Habere eum potestatem dimittendi delicta, quando & filium hominis nominans, hominem nominaret? nisi quia ideo ipsa voluit eos appellatione filij hominis ex instrumento Danielis repercutere, vt ostenderet eum & hominem qui delicta dimitteret, illum scilicet solum filium hominis apud Danielis Prophetiam, consecutum iudicandi potestatem, ac per eam vtiq; & dimittendi delicta. Qui enim iudicat, & absoluit. Vt scandalo isto discusso per scripturæ recordationem facilius eum agnoscerent, ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorum remissione.* ¹¹⁸ Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis quàm in isto loco primùm, in quo primùm peccata dimisit, id est, in quo primùm iudicauit, dum absoluit. Ad hæc quodcunque diuersa pars fuerit argumentata, quale sit, inspice. Nam in illam necesse est ameniam tendat, vt & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, & ex homine neget natum, ne filium virginis concedat. Quod si & auctoritas diuina, & rerum natura, & communis sapientia non admittunt in insaniam hæreticam, occasio est & hic, interpellandi quàm breuissimè de substantia corporis aduersus phatasmata Marcionis. Si natus ex homine est, vt filius hominis, corpus ex corpore est. Planè facilius inuenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quàm corpus vt Christum ¹¹⁹ lectum à Domino in argumentum deducit, quasi ab aduersario legis adlectum extraneum legis, & Iudaismi prophanum. Excidit ei vel de Petro legis homine, & tamen non tantum adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis præstita à patre. Nusquam legerat; ¹²⁰ lumen; & spem, & expectationem nationum, prædicari Christum. Atquin probauit potius Iudæos, dicendo, ¹²¹ Medicum sanis non esse necessarium, sed malè habentibus. Si enim malè valentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, sanos Iudæos confirmabat, quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est, malè descendit ad legem destruendam, quasi ad malam valerudinem remediandam, in qua qui agebant, benè valebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est au-

Bbb ij

AN
ibus

Isai. 7.

Dan. 7.

Dan. 3.

Dan. 7.

Luc. 5.

Ibidem.

Dan. 3.

7.

CA P. XI.

ex eod. c. v.

Luca.

Luc. 5.

Matth. 16.

Isai. 42.

7. 49.

Gen. 49.

tem vt similitudinem medici proposuerit, nec impleuerit: Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantum extraneis, quantum est homo à Deo Marcionis, suum habens & auctorem & protectorem, & ab illo potius medicum Christum. Hoc similitudo præiudicat, ab eo magis præstari medicum, ad quem pertinent qui languent. ¹²¹ Vnde autem & Ioannes venit in medium? ¹²² Subito Christus, subito & Ioannes. Sic sunt conuicia apud Marcionem, quæ suum & plenum habent ordinem apud creatorem. ¹²³ Sed de Ioanne cetera alibi. Ad præsentem quosque articulos respondendum est. Nunc illud probor, vt demonstrum & Ioannem Christo, & Christum Ioanni conuenire, vtiq; prophetæ creatoris, quâ Christum creatoris, atque ita erubescat hæreticus, Ioannis eodem nem frustra frustratus. Si enim nihil omnino administrasset Ioannes, secundum Esaiam, ¹²⁴ vociferator in solitudinem, & præparator viarum Dominicarum, per denuntiationem & laudationem penitentia: si non etiam ipsum inter ceteros tinxisset, nemo discipulos Christi manducantes & bibentes ad formam discipulorum Ioannis assidue ieiunantium & orationum pronocasset: quia si qua diuersitas staret inter Christum & Ioannem & gregem vtriusque, nulla esset comparationis exactio, vacaret prouocationis intentio. Nemo enim miratur, & nemo torqueretur, si diuersæ diuinitatis æmulæ prædicationes, de diuersis quoque inter se non conuenient, non conuenientes prius de auctoritatibus discipulorum adeo Ioannis erat Christus, & Ioannes Christi, ambo creatoris, & ambo de Lege & Prophetis, prædicatores & magistri. Sed & Christum reiecit Ioannis disciplinam vt Deum alterius, & discipulos defendisset, vt merito aliter incedentes, aliam scilicet & contrariam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, ¹²⁵ quod non potest iurare filij sponsi quam diu cum eis esset sponsus, postea verò ieiunatuos promittens, quem cum ab eis sponsus esset, nec discipulos defendit, sed potius excusauit, quasi non sine ratione præhensos: nec Ioannis reiecit disciplinam, sed magis concessit temporis Ioannis, præstans vt temporis, vt temporis suo eam destinans, reiecturus alioquin eam, & deorsum æmulos eius, si non ipsius fuisset. Iamque teneo meum Christum etiam in nomine suo, si, de quo Psalmus: Ipse tanquam sponsus egrediens de thalamo suo. ¹²⁷ A summo est profectio eius, & deuersio eius ad summum vsque eius. Qui etiam per Esaiam gaudet ad patrem: Exultet, inquit, anima mea in Domino; induit enim me indumentum iocunditatis, & tunicam iocunditatis, ¹²⁸ velut sponso, circumposuit mihi mitram, & velut sponsam ornauit me ornatu. In se enim & Ecclesiam deputat, de qua idem spiritus ad ipsam ¹²⁹ Et circumpones tibi omnes eos velut ornamentum sponsæ. Hanc sponsam Christus sibi etiam per Salomonem ex vocacione gætium arcessit. Siquidem legitur: ¹³⁰ Veni sponsa de Libano. Eleganter Libani vique montis mentione iniecta, qui turis vocabulo de penes Græcos. De Idololatria enim sibi sponsabat Ecclesiam. Nega te nunc dementem Marcion. Ecce legem tui quoque Dei impugnas: ¹³¹ Nuptias non coniungit, & iunctas non admittit, neminem tinguit, nisi cœlibem, aut spudonem, morti aut reprobis baptismum seruat. Quid itaque Christum eius sponsum facis? Illius in illa etiam Domini masculum & foeminam coniunxit, non qui separauit. ¹³² Errasti in illa etiam Domini nuntiatione, qua videtur noua & vetera discernere. Inflatu es vtribus veteribus, & rebratus es nouo vino, atque ita veteri, id est, priori Euangelio pannum hæreticæ nuntiationis assijisti. In quo alter creator (velim discere) quum per Hieremiam præcepit: Noua vobis nouamen nouum, nonne à veteribus auertit? ¹³⁴ quum per Esaiam edicit: Vetera facta sunt, & ecce noua quæ ego facio, nonne ad noua conuertit? Olim hanc statum designationem pristinorum à creatore potius repromissam à Christo exhiberi, sub vniuersa iudæi Dei auctoritate, cuius sint & vetera & noua. Nam & vinum nouum is non conuenit veteres vtrius, qui & veteres vtrius non habuerit, & nouum additamentum nemo conuenit veteri vestimento, nisi cui non defuerit & vetus vestimentum. Ille non facit quid, si facit, dum non est qui habeat vnde faciat, si faciendum esset, itaque si in hoc dingebat similitudinem, vt ostenderet se Euangelij nouitatem separare à legis vultate, suam denotabat & illam à qua separabat, alienorum separationem non fuisse notandam, quia non mo alienis sua adiungit, vt ab alienis separare possit. ¹³⁵ Separatio per coniunctionem non fit de qua fit. Itaque separabat, & in vno ostendebat fuisse, sicut & fuissent, si non separaret. Et tamen si concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinem per profectum, sicut fructus separatur à semine, quum sit fructus ex semine: sic & Euangelium separatur à Lege, dum prouehitur ex Lege: aliud ab illa, sed non alienum: diuersum

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELII
A. V.
16.

A sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo noua, quoniam similitudines obicit, quoniam quaestiones refutat, ¹³⁶ de septuagesimo septimo venit Psalmo: Aperiam, inquit, in parabolam os meum, id est similitudinem: eloquar problemata, id est differam quaestiones. Si hominem alterius gentis probare uoluisses, utique de proprietate loquelae probares. ¹³⁷ De sabbato quoque illud praemitto, nec hanc quaestionem consistere potuisse, ¹³⁸ si non Dominum sabbati circumferret Christus. Nec enim disceptaretur cur destrueret sabbatum, si destruire deberet: porro destruire deberet, si alterius Dei esset, nec quisquam miraretur facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi Deum creatorem circumferre, & sabbatum eius impugnare. Et ut prima quoque decidamus, non eadem ubique nouemus ad omnem argumentationem aduersarij ex aliqua noua Christi institutione nitentem: haec iam definitio stabit, ideo de nouitate institutionis cuiusque disceptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat usque adhuc aditum, sicuti nec disceptatum: nec posse retorqueri ex ipsa nouitate institutionis cuiusque, satis aliam a Christo demonstratam diuinitatem, quando & ipsam nouitatem pronuntiatam a creatore constiterit, in Christo non esse mirandam. Et oportuerit utique prius alium Deum exponi, postea disciplinam eius induci, quia Deus auctoritatem praestet disciplinae, non Deo disciplina, nisi si & Marcion plane tam peruersas non per magistrum litteras didicit, sed per litteras magistrum. Cetera de sabbato ita dirigo: Si sabbatum Christus interuenit, secundum exemplum fecit creatoris. ¹³⁹ Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichutis circumlata per muros arca testamenti septem diebus, etiam sabbato, ex praeepto creatoris sabbatum operatione destruxit, ut putant qui hoc & de Christo existimant, ignorantes neque Christum sabbatum destruxisse, neque creatorem, ut mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoque concussum est sabbatum, ut & hoc in Christum renuntiaretur, etiam si odio insecutus est solennissimum Iudaeorum diem, ut Christus non Iudaeorum. De odio quoque sabbati professus, creatorem, ut Christus ipse, sequebatur, exclamantem ore Isaiae: ¹⁴⁰ Neomenias & sabbata uestra odit anima mea. Sed & haec quoque modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiam abruptam defensionem aduersus abruptam prouocationem. Nunc & ad ipsam materiam disceptabo, in qua uisa est destruere sabbatum Christi disciplina. ¹⁴¹ Esurierunt discipuli, ea die spicas deceptas manibus effrixerant, cibum operati, ferias ru- perant. ¹⁴² Excusauit illos Christus, & reus est sabbati laesi, accusant Pharisei, Marcion captat status controuersiae (ut aliquid cludam cum mei Domini ueritate) scripti & uoluntatis, de scriptura enim sumitur creatoris, & de Christi uoluntate color, ¹⁴⁴ quasi de exemplo Dauid introgressi sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propositionis. Memine- rat enim & ille hoc priuilegium donatum sabbato a primordio, quo dies ipse compertus est, ¹⁴⁵ ueniam ieiunij dico. ¹⁴⁶ Quum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, solummodo permisit in parasceue, ut sabbati sequentis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur quod & causam eandem secutus est Dominus in sabbati, si ita uoluit, diei destructione; bene quod & affectum creatoris expressit in sabbati non ieiunandi honore. Denique tunc demum sabbatum destruxisset, etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare mandasset aduersus statum scripti & uoluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos ¹⁴⁷ non constanter tuebatur, sed excusat, quoniam humanam opponit necessitatem quasi deprecatricem, quoniam potiore honorem sabbati seruat non contristandi quam uacandi, quoniam Dauid comitesque eius cum discipulis suis aequat in culpa & in uenia, quoniam placet illi quia creator indulget, quoniam de exemplo eius, & ipse tam bonus est, ideo alienus est a creatore? ¹⁴⁸ Exinde obseruant Pharisei, si medicinas sabbatis ageret, ut accusarent eum; certe qua sabbati destructorem, non qua noui Dei professorem: fortasse enim hunc solum articulum ubique ingeram, alium Christum nusquam praedicatum. In totum autem errabant Pharisei circa sabbati legem, non animaduertentes conditionaliter eam indicentem ferias operum sub certa specie eorum. Nam quum de die sabbati dicit: Omne opus tuum non facies in ea, dicendo: tuum, de humano opere definit, quod quisque ex artificio uel negotio suo exequitur, non de diuino. Opus autem salutis & incolumitatis non est hominis, sed Dei proprium, sicut & rursus in lege: ¹⁴⁹ Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animae, id est, in causa animae liberandae. Quia opus Dei etiam per hominem fieri potest in salute animae, a Deo tamen, quod facturus fuerat & Christus homo, quia & Deus. In hunc ergo sensum legis inducere uolens illos, per manus arefactae restitutionem, ¹⁵⁰ interrogat, Licetne sabbatis beneficere, an non? animam liberare, per

CA P. XII.
ex Lucæ
cap. vi.
Luc. 6.

Iosue 6.

Isai. 1.

Luc. 6.

Ibidem 1.
i. Reg. 21.
Gen. 2.
Exod. 16.

Luc. 6.

Ibidem.

Exod. 20.

Leuit. 23.

Luc. 6.

IAN
ibus

- an perdere? Vt id operis promittens quod pro anima facturus esset, admoneret eos, quæ opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet, & quæ præciperet, diuina scilicet, quæ liberarent animam omnia dominus sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur. Quod etiam si destruxisset, merito, quæ dominus, magis ille qui instituit. Sed non omnino destruxit quæ dominus, vt hinc iam apparere possit, ne tum quidem in arcæ circulatione apud Hierichuntem sabbatum à creatore destructum. Nam & illud opus Dei erat, quod ipse præceperat, & quod propter animas disposuerat hominum suorum, in discrimine constitutas. Sed & si odium alicubi sabbatorum professus est, vestra sabbata dicendo, non minam ea deputans, non sua, quæ sine Dei timore celebrat populus plenus delictis, Deum diligens, non corde suis sabbatis, id est quæcunque disciplina eius agerentur, statum fecit, ¹⁵¹ quæ per eundem postea Propheten vera, & delicata; & non prophanda pronuntiat. Ita nec Christus omnino sabbatum rescindit, cuius legem tenuit, & in causa discipulorum pro anima operatus; esurientibus enim solatium cibi indultit, ¹⁵² nunc manum aridam curans, factis vbique ingerens, Non veni dissoluere legem, sed adimplere, si Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimpleuit enim & hic legem, ¹⁵³ dum conditionem interpretatur eius, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ sabbati feriis excipit, dum ipsum sabbati diem benedictione patris à primordio sancti benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet diuina præsidia ministrabat, quod aduersarius aliis diebus præstitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita redderet. ¹⁵⁴ In quo die si & Helisæus Prophetes Sunamitidis filium mortuum restituit vitam, vides Phariseæ, tuque Marcion; olim creatoris esse sabbatis benefacere, animam liberare, non perdere, nihil Christum noui intulisse, quod non sit ex forma, ex leuitate misericordiam, ex prædicatione quoque creatoris. Nam & hic specialis medicinz Proprietatem representat. Inualescunt manus dissolutæ, sicut & genua dissoluta in paralysiam. ¹⁵⁵ Certè euangelizat Sion & Hierusalem pacem, & bona omnia, certè ¹⁵⁶ ascendit in montem, & illic permoctat in oratione, & utique auditur à patre. Euolue igitur Prophetas, & tuem totum recognosce. ¹⁵⁷ In montem excelsum, inquit Esaias, ascende, qui euangelizas Sion, extolle cum vigore vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem, adhuc in vigore obstupecebant in doctrina eius; erat enim docens tanquam virtutem habens, ¹⁵⁸ Eius nomen nifi Christus: Propterea cognoscat populus nomen meum in illa die. Quod nomen nisi Christus, quod ego sum ipse qui loquebar? Tunc enim ipse erat, qui in Prophetis loquebatur: nomen, filius creatoris. Adhuc dum hora est, in montibus, vt euangelizans auditionem patris, euangelizans bona. ¹⁵⁹ Item Naum ex duodecim: Quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem. De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manibus Psalmus: ¹⁶⁰ Deus meus clamabo per diem, & exaudies: & nocte, & non in vanitate mihi. Et alibi de loco & voce eadem, Psalmus: Voce mea ad Dominum exclamaui, & audiuit me de monte sancto suo. Habes nominis representationem, habes sanctum monte euangelizantis, habes locum montis, & tempus noctis, & sonum vocis, & auditum patris, habes Christum Prophetarum. ¹⁶¹ Cur autem duodecim Apostolos elegit, & non alium quodlibet numerum? Næ & ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantum vocem Prophetarum, sed & argumentis rerum prædicatū. Huius enim numeri figuras apud veterem deprehendo: Duodecim fontes Elim; & duodecim gemmas in tunica sacerdotum Aaronis; & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos. Totidem enim Apostoli portendebantur, proinde vt fontes & per Esaiam: Ponam in terra iniquitatis & desertum à noticia orbem Nationum, sicut & per Esaiam: Ponam in terra iniquitatis flumina. Proinde vt gemmæ, illuminaturi sacram Ecclesiæ vestem, quam induit Christus pontifex patris. Proinde vt lapides, solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus venter, & in sacrarium testamenti sui recepit. Quid tale de numeri defensione competat Marcioni? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri, quod potest videri simpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. ¹⁶² Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁶³ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁶⁴ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁶⁵ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁶⁶ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁶⁷ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁶⁸ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁶⁹ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷⁰ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷¹ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷² Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷³ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷⁴ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷⁵ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷⁶ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷⁷ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷⁸ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁷⁹ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸⁰ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸¹ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸² Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸³ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸⁴ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸⁵ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸⁶ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸⁷ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸⁸ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁸⁹ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹⁰ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹¹ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹² Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹³ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹⁴ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹⁵ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹⁶ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹⁷ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹⁸ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ¹⁹⁹ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit. ²⁰⁰ Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Aufcæ nomina reformauit.

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELII
A. V.
16.

A tulo etiam transmarina. Hoc expectabat Psalmus: ¹⁶⁶ Et ecce Allophylis & Tyrus, & populus *psal. 86.*

Æthiopum isti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, & homo factus est in illa (quoniam Deus homo natus est) & edificavit eam voluntate patris: ut scias ad eum tunc Gentiles conuenisse, quia Deus homo natus, erat edificaturus Ecclesiam ex voluntate patris, ex Allophylis quoque. Sic & Esaias: ¹⁶⁷ Ecce isti venient de longinquo, isti autem venient ab Aquilone & mari, alij autem de terra Persarum. De quibus & rursus: Attolle per circuitum oculos tuos, & vide, omnes congregati sunt. De quibus & infra: ¹⁶⁸ Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porro hos quis mihi educauit? At hi mihi ubi fuerunt? Hic erit Christus non Prophetarum? Et quis erit Christus Marcionitarum? si peruersitas placet, qui non fuerit Prophetarum. ¹⁶⁹ Venio nunc ad ordinarias sententias eius, ¹⁷⁰ per quas proprietatem doctrinae suae inducit ad edictum (ut ita dixerim) Christi, ¹⁷¹ Beati mendici (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) quoniam illorum est regnum caelorum. Iam hoc ipsum quod à benedictionibus cepit, creatoris est, qui vniuersa prout edidit, nulla alia voce quam benedictionis ¹⁷² dedicauit. Eructauit enim, inquit, cor meum sermonem optimum. Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui & noui quoque Testamenti initiator agnoscitur de veteri exemplo. Quid ergo mirum est, si & ab affectibus creatoris ingressus est per huiusmodi dictionem, semper mendicos, & pauperes, & humiles, ac viduas, & pupillos vsque diligentis, consolantis, afferentis, vindicantis: ut hanc Christi quasi priuatam benignitatem, ritulum credas de fontibus saluatoris. Reuera quò dirigam, nescio, in tanta frequentia eiusmodi vocum, tanquam in sylua, vel in prato, vel in nemore, pomorum, passim, prout incidit, res petenda est. ¹⁷³ Inclamat Psalmus: Iudicate pupillo & mendico, & humilem & pauperem iuste tractate. *Lib. 1. psal. 81.*

berate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite. Item Psalmus septuagesimus primus: ¹⁷⁴ Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum. Et in sequentibus de Christo: Omnes nationes seruient ei. Dauid autem vni genti Iudaicæ præfuit, ne quis in Dauid putet dictum, quia & ille susceperat humilem, & necessitatibus laborantem. Quod liberauit, inquit, à dynasta mendicum, parcat mendico & pauperi, & animas pauperum saluas faciet: Ex usura, & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum nomen eorum coram ipso. Item: ¹⁷⁵ Auertantur peccatores in inferos, omnes nationes quæ Dei obliuiscuntur, quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicus, tolerantia pauperum non peribit in finem. Item: Quis sicut Deus noster, qui habitat in excelsis, & humilia prospicit in caelo & in terra. Qui suscitauit mendicum de terra, & de stercore exaltat pauperem, ¹⁷⁶ uti sedere eum faciat cum principibus populi, utique in regno suo. ¹⁷⁷ Sic & retrò in Basilis, Anna mater Samuelis spiritu gloriae Deo reddens: qui, inquit, ex-citat pauperem de terra, & mendicum, uti sedere eum faciat cum dynastis populi, utique in regno suo, & in thronis gloriae, utique regalibus. Per Esaiam verò quomodo inuehitur in vexatores egenorum? ¹⁷⁸ Vos autem ad quid incenditis vineam meam, & rapina mendicini domibus vestris? Cur vos læditis populum meum, & faciem mendicorum confunditis? Et rursus: Væ qui scribunt nequitiam, ¹⁷⁹ scribentes enim scribunt nequam, vitantes iudicia mendicorum, & diripientes iudicata pauperum populi mei. Quæ iudicia pupillis quoque & viduis exigit, ut & ipsis egenis solatiij. Iudicate pupillo, & iuste tractate viduam, ¹⁸⁰ & venite conciliemur, dicit Dominus. Cui tantus affectus in omnem conditione humilitatis creatoris est, eius erit & regnum quod à Christo repromittitur, ad cuius affectum iam dudum pertinent ij, quibus repromittitur. Nam et si putas creatoris quidem terrenas promissiones fuisse, Christi verò cælestes, benè quòd cælum nullius alterius vsque adhuc Dei apparet, nisi cuius & terra. Benè quòd creator vel minora promissit, ut facilis illi & de maioribus credam, quam qui nunquam de minoribus prius fidè liberalitatis suæ struxit. ¹⁸¹ Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur. Possem hunc titulum in superiorem transmississe, quòd non alij sunt esurientes, quam pauperes & mendici, si non & hanc promissionem creator specialiter in Euangelij scilicet sui præstructionem destinasset. Si quidem per Esaiam de eis quos vocaturus esset à summo terræ, utique Nationes, ¹⁸² Ecce, inquit, velociter & leuiter aduenient. Velociter, quæ properantes sub finibus temporum. Leuiter, quæ sine oneribus pristinae legis. Non esurient, neque sitient. Ergo saturabuntur. Quòd utique nisi esurientibus & sitientibus non promittitur. Et rursus: ¹⁸³ Ecce, inquit, qui seruiunt mihi, saturabuntur, vos autem esurietis. Ecce qui seruiunt mihi, bibent, vos autem sitietis. Videbimus & contraria ista, an Christo præministrantur: interim quòd esurienti-

IAN
ibus

CA. XIII.
ex eod. c.
vi. Luca.
Luc. 6.
psal. 44.
psal. 81.
psal. 71.
psal. 9.
psal. 112.
1. Reg. 2.
Isai. 3.
Isai. 10.
Isai. 1.
Luc. 6.
Isai. 5.
Isai. 49.
Isai. 65.

Luc. 6. bus saturitatem reponit, Dei creatoris est. ¹⁸⁴ Beati plorantes, quia videbunt. Decurre-
 Isai. 65. tentiam Esaia: Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autem confide-
 Et hæc contraria apud Christum recognosce. Certè oblectatio & exultatio in iocunditate
 illis promittitur, qui in diuersa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxii. Scilicet cum
 Psal. 125. Psal. cxxv. Qui seminant, inquit, in lacrymis, in exultatione metent. Porro tam exultatio
 tibus & iocunditatem capientibus risus aecedit, quàm mœrentibus & dolentibus fletus.
 Ita creator materias risus & fletus prædicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur qui in
 solatione pauperum, & humilium, & esurientium, & stentium exorsus est, statim se
 Isai. 61. repræsentare gestiuit, quem demonstrauerat per Esaia: Spiritus Domini super me
¹⁸⁵ Luc. 6. propter quod vinxit me ad euangelizandum pauperibus. Beati ^a medici, quoniam
 Isai. 61. rum est regnum cœlorum. Misit me, curare obritos corde. Beati ^b qui esuriunt, quoniam
¹⁸⁶ Luc. 6. saturabuntur; ¹⁸⁷ Aduocare languentes. Beati ^c qui plorant, quoniam ridebunt; De
 Isai. 61. gentibus Sionis gloriam, pro cinere unguenti iocunditatem, & gloria habitum pro
¹⁸⁸ Luc. 6. ritu adij. Hæc si statim admittit Christus administravit, aut ipse est qui se ad hæc
 Isai. 61. turum prædicauit: aut, si nondum venit qui prædicauit, ridiculè, sed necessariè dicitur
 Luc. 6. fortasse mandauerit Christo Marcionis. ¹⁸⁸ Beati eritis quum vos odio habebunt homines, &
 Isai. 51. probrabunt, & eiciet nomen vestrum, velut malum, propter filium hominis. Hac pronuntia-
 tionem sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaia: Ne metueritis igno-
 miniam ab hominibus, ¹⁸⁹ & nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ
 nullificatio? quæ futura erat propter filium hominis. Quem istum? qui est secundum
 Isai. 52. torem. Vnde probabimus? Excidio in ipsum quoque prædicato: sicut per Esaia: ad-
 ctore. ¹⁸⁹ Sancite eum qui circumscibit animam suam, qui aspernamento habetur à Nationi-
 famulis, & magistratibus. Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur, quoniam
 dum creatorem est, Euangelium autem nomen Christianorum, vtique à Christo de-
 ctum, odio futurum contestatur, propter filium hominis, quod est Christus, eum
 hominis in causa odij constituit, qui erat secundum creatorem, in quem odium proba-
 batur. Et vtique si nondum venisset, non potuisset nominis odium, quod agitur
¹⁹⁰ personam nominis antecessisse. Nam & sancitur penes nos, & animam suam
 scribit, propter nos eam ponens: & aspernamento habetur à Nationibus. Et qui
 C. A. P. XV. ipse erit filius hominis, propter quem & nomen nostrum recusat. [¹⁹⁰ Secundum
 de eodem inquit, faciebant Prophetis patres eorum. O Christum versipellem, nunc destructorem, nunc
 adhuc c. fertorem. Proprietatum destruebat vt æmulus, conuertens discipulos eorum in aduersarios
 vi. Luca. vt amicus, suggillans insectatores eorum. Porro in quantum nõ congruisset Christo
 cionis assertio Prophetarum, ad quorum venerat destructione, in tantum congruit
 sto creatoris suggillatio in insectatores Prophetarum, quos in omnibus adimplebat
 quia magis creatoris est delicta patrum filiis exprobrare, quàm eius Dei qui nec
 cuiusque castigat. Sed non statim, inquis, Prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudeorum
 affirmatam volebat, quod nec cum Prophetis suis pie egissent. Atquin nulla hic iniquitas
 exprobranda erat Iudeis, laudandis potiùs & probandis si eos figurauerunt, ad quam
 destructionem post tantum aui Deus optimus motus est. Sed puto iam & non oportet
 iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum ¹⁹¹ Epicuri Deos. ¹⁹⁴ Ecce enim
 Ibidem. mutat in maledictionem, & ostendit eum se esse qui nouit offendi & irasci: Vt enim
 Sed sit nobis quaestio de verbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quam
 monitionis. Et quid causæ interest, quando & admonitio non sit sine aculeo comminatio-
 nis, maximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, ¹⁹¹ eius qui
 norit irasci. Nemo enim admonet & nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi qui
 vindicabit. Nemo vindicabit, nisi qui norit irasci. Alij agnoscunt quidem verbum
 ctionis, sed volunt Christum sic Væ pronuntiasse, non quasi ex sententia sua proprie-
 quod Væ à creatore sit, & voluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam
 benedictionibus ¹⁹² sufferentiam commendaret. Quasi non creatori cõpetat, quæ
 que præstanti & bonum Deum & iudicem, vt quia præmiserat in benedictionibus
 gnitatem, subiiceret etiam in maledictionibus seueritatem, amplitudinem disciplinæ
 triusque instruendæ, tam ad benedictionem sectandam, quàm ad maledictionem præ-
 uendam. Nam & ita præmiserat: ¹⁹⁷ Ecce posui ante vos benedictionem & maledictionem.

TERTULLI
 Cum Annotatione
 PAMELII
 A. V.
 16.

A Quod etiam in hanc Euangelij dispositionem portendebat. Alioquin qualis est ille, qui ut suam insinuaret bonitatem, creatoris opposuit asperitatem? ¹⁹⁸ Infirma comendatio est, quæ de alterius destructione fulcitur. Atquin opponens asperitatem creatoris, timendum eum confirmavit. Si timendum, magis utique obaudiendum quam negligendum. Et incipit iam Christus Marcionis creatori docere. Tunc, si ¹⁹⁹ Væ creatoris est quod in diuites *Luc. 6.* spectat, ergo Christus non est diuitibus offensus, sed creator: & ratas habet Christus diuitum causas, superbiam dico, & gloriam & sæculi studia, & Dei incuriam, per quæ Væ merentur à creatore. Sed quomodo non eiusdem sit diuites reprobare; qui supra mendicos *ibidem.* probavit? Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaque si creatori deputabitur maledictio in diuites, eiusdem defendetur benedictio in mendicos: & totum iam opus Christi, creatoris est. Si Deo Marcionis adscribetur benedictio in mendicos, eiusdem imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quam & iudex: nec erit iam discrimini locus quo duo Dei sunt: sublatoque discrimine, supererit vnum Deum renuntiare creatorem. Igitur Væ, si & vox maledictionis est, vel alicuius austerioris inclamationis, & à Christo dirigitur in diuites, debeo creatorem diuitum quoque aspernatorem probare, sicut probavi mendicorum aduocatorem: ut Christum in hac quoque sententia creatoris ostendam ²⁰⁰ locupletantis Salomonem. Sed quia permitta sibi optio *3. Reg. 3.* maluit ea postulare quæ scibat Deo grata, sapientiam, & meruerat etiam diuitias consequi, quas non magis voluit: quanquam & diuitias præstare non incongruens Deo sit, per quas & diuites solatio iuuantur, & multa inde opera iustitiæ & dilectionis administrantur. Sed accidentia vitia diuitiis illa in Euangelio quoque *Væ diuitibus* ascribunt: ²⁰¹ Quoniam, inquit, *recepistis aduocationem vestram.* Utique ex diuitiis, de gloria earum & secularibus fructibus. *Luc. 6.* Itaque in Deuteronomio Moyses. ²⁰² Ne, inquit, quum manducaueris, & repletus fueris, & domos magnas edificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro, exaltetur cor tuum, & obliuiscaris Domini Dei tui. ²⁰³ Quemadmodum & Ezechiam regem thesauris inflatum, & de eis potius quam de Deo gloriatum apud illos qui ex Perfide aduenerant, insiluit per Esaiam. Ecce dies veniunt, & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt: & quæ patres tui congefferunt, in Babylonem transferentur. ²⁰⁴ Sic & per Hieremiam quoque edicit: Ne gloriatur diues in diuitiis suis, & qui gloriatur, scilicet in Deo gloriatur. *Hier. 9.* ²⁰⁵ Sic & in filias Sionis inuehitur per Esaiam, cultu & diuitiarum abundantia inflatas, *Isai. 3.* ²⁰⁶ comminabundus & alibi nobilibus & superbis. Dilatauit oreus animam suam, & aperuit os suum, & descendit in clyti, & magni, & diuites, (Hoc erit Christi Væ super diuites) & humiliabitur homo, utique exaltatus diuitiis, & inhonorabitur vir, utique ob substantiam honorabilis. ²⁰⁷ De quibus & rursus: Ecce Dominus virtutum conturbabit gloriosos cum valentia, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes, qui magis quam diuites: Quia receperint scilicet aduocationem suam, gloriam & honorem, sublimitatem ex diuitiis. A quibus auertens nos & in Psalm. *xlviii.* Ne timueris, inquit, quum diues factus fuerit homo, & quum abundabit gloria eius; quoniam quum morietur, non tollet omnia, nec descendet cum illo gloria sua. ²⁰⁸ Item in *lxi.* Ne desideraueritis diuitias, & si relucet ne adieceritis cor. Idipsum postremo verbum, Væ, olim per Amos in diuites affluentibus suis, qui edunt hæc deo de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus bouum lactantes, complaudentes ad sonum organorum: tanquam perseverantia deputauerunt, & non tanquam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, & vnguentis primariis vnguntur. Igitur & sitantummodo dehortantem à diuitiis ostenderem creatorem, non etiam prædamnatem diuites etiam verbo ipso quo & Christus, nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites comminationem per Væ Christi, à quo ipsarum materiarum, id est diuitiarum dehortatio præcucurrisset. comminatio enim dehortationis accessio est. ²⁰⁹ Ingerit Væ etiam saturatis, *Luc. 6.* *quia esuriunt, etiam videntibus nunc, quia iugebunt.* His respondebunt illa quæ supra benedictionibus opposita sunt apud creatorem. Ecce qui mihi seruiunt saturabuntur, vos autem esurietis, utique quia saturati estis. Et ecce qui mihi seruiunt oblectabuntur, vos autem confundemini, utique ploraturi qui nunc ridetis. Sicut enim in Psalm. *Qui seminant in lacrymis, in letitia metent:* ita in Euangelio: Qui in risu seminant, scilicet lætitia, in lacrymis metent. Hæc olim creator simul posuit, Christus solummodo distinguendo, non mutando renouauit. ²¹¹ Væ quum vobis benedixerint homines; secundum hæc faciebant & Pseudopropheta *Luc. 6.* *patres illorum.* Æquè creator benedictionis & laudis humanæ sectatores inculat per Esaiam:

AN
ibus

- Isai. 3.* ²¹² Populus meus qui vos beatos dicunt, sed uocant vos, & uias pedum uestrorum dicitur bant. Prohibet & aliis fidere omnino in hominem, sic & in laudem hominis, ut per Hieronimum; Maledictus homo qui spem habet in homine. ²¹³ Nam & in Psalmo cxvii. Bonum est fidere in Dominum, quam fidere in homine. Et bonum est sperare in Dominum, quam sperare in principes. Ita totum quod ab homine captatur, ²¹⁴ abdidit creator, ne dum benedictionem. Pseudoprophetas autem laudatos siue benedictos à patribus eorum, non eius est exprobrare, quam Prophetas vexatos & recusatos: sicut iniuria Prophetarum non pertinuisent ad Deum ipsorum, ita nec gratie Pseudoprophetarum displicuisent, nisi Deum Prophetarum. [²¹⁵ Sed uobis dico, inquit, qui auditis: ostendens hoc olim mandatum à creatore, ²¹⁶ Loquere in aures auditium. ²¹⁷ Diligite inimicos uestros & benedicite eos qui uos uident, & orate pro eis qui uos calumniantur. Hæc creator una pronuntiatione cluist per Esaiam. ²¹⁸ Dicite, fratres nostri estis, eis qui uos oderunt. Si enim qui inimici sunt, & oderunt, & maledicunt, & calumniantur, fratres appellandi sunt, utique & benedicti odientes, & maledicti calumniatores. Atque adeo hoc statim renuntiandum est, & disciplina patientie præcipitur penes creatorem. Sic per Zachariam præcepit, ²¹⁹ ne unusquisque malitiam fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui unusquisque non cogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionem. Sed & quod dicit: Mihi vindictam, & ego vindicabo: proinde patientiam docet vindictæ expectandam. ²²⁰ In quantum ergo non capit, ut idem videatur, & dentem pro dente, oculum pro oculo, in uicem iniuriæ exigere, qui non modo uicem, sed etiam ultionem, etiam recitationem & cogitationem iniuriæ prohibet: in tantum aperitur nobis quomodo ornari pro oculo, & dentem pro dente censuerit, non ad secundam iniuriam talionis permitte dam, quam prohibuerat interdixit ultione. sed ad primam coercendam, quam prohibet talione opposito, ut unusquisque respiciens licentiam secundæ iniuriæ, à prima non ipsum contineret. Facilius enim vim comprimere scit repræsentatione talionis, quam remissione ultionis. Ut tanque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum, qui Deo crederet, ultionem à Deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timet. Hanc legis uoluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati & legis & ceterarum paternarum dispositionum Christus & reuelauit, & compotem fecit, mandans aliam quoque maxillæ oblationem, ut tanto magis uicem iniuriæ extingueret, quam & lex talionem uoluerat impedisse, certe quam Prophetia manifestè coercuerat, & mentem in iniuriæ prohibens, ²²¹ & ultionem ad Deum redigens. Ita si quid Christus inuit, non uersario, ²²² sed adiutore præcepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in patientiam patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenè atque perfectè consideremus, non consistet, si non est creatoris, qui uindictam repromittit, qui iudicem præstat. Alioquin tantum patientiæ pondus non modo non reperiendum, sed & aliam maxillam præcedendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non recedendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit qui non sit me deditur, in uacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiam dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisit debuerat, si ipse non præstat: aut imbecillitas non permittebat, ipse præstaret. Quoniam & disciplina interest iniuriam uindictæ, ²²³ metu enim ultionis omnis iniquitas refrenatur. Ceterum passim emissa libertate dicitur minabitur, utrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitate securitate. Sed hoc est Dei optimi & tantum boni, patientiæ iniuriam facere, uolentem ianua pandere, probos non defendere, improbos non coercere. ²²⁴ Omni petenti tu, dicitur utique indigenti: uel tanto magis indigenti, si etiam & abundanti. Ne quis ergo indigenti in datorem paratam habes in Deuteronomio formam creatoris: Non erit, inquit, in te indigens: ²²⁵ qui benedicens benedicat te Dominus Deus tuus: Datorem scilicet, qui fecerit in te, id est cura ultro ne sit. quo magis petenti præiudicat dandum, etiam in sequentibus Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec constringes manum tuam à fratre tuo indigente. Aperiens aperies illi manum, scænis scænerabis illi quantum desiderat.

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

A desiderarit. sc̄nus enim nisi petenti dari non solet. ²²⁶ Sed de sc̄nore postmodum. Nunc si qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iussisse, Christum verò omnibus petētibus, vt hoc sit nouum atque diuersum, immò vnū erit ex his per quæ lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes præcipit, quam quod creator in fratres. Nam & si maior est bonitas quæ operatur in extraneos, sed non prior ea quæ antè debetur in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quòd si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, eiusdem erit secundus gradus cuius & primus, facilius quàm vt eius sit secundus, cuius non existit primus. Ita creator & secundū naturæ ordinem primū in proximos docuit benignitatem, emissurus eam postea in extraneos: & secundum rationem dispositionis suæ, primò in Iudæos, postea & in omnē hominum genus. Ideoque quamdiu intra Israëlẽ erat sacramentum, meritò in solos fratres misericordiam mandabat. At vbi Christo ²²⁷ dedit gentes hæreditatem, & possessionem terminos terræ, & cœpit expungi quod dictū est per Osee: ²²⁸ Non populus meus, populus meus: & non misericordiam consequuta, misericordiam consequuta, Natio scilicet: exinde Christus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione sicut in vocatione. Ita & si quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gentium accepit. ²²⁹ Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis. In isto præcepto vtique alia pars eius subauditur. Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis. Hoc si nouus Deus & ignotus retrò, & nondum planè editus præcepit, qui me nulla antehac institutione formauerit, qua prius scirem quid deberè mihi velle vel nolle, atque ita & aliis facere, quæ mihi vellem: non facere, quæ & mihi nollem, ²³⁰ passiuam sententia: meæ permittit, nec astrinxit me ad conuenientiam voluntatis & facti, vt ad aliis faciam quod mihi velim, & id nec aliis faciam quod mihi nolim. Non enim desinuit quid mihi atque aliis debeam velle vel nolle, vt ad legem voluntatis parem factum, & possim alij non præstare, quod ab alio mihi velim præstitum, amorem, obsequium, solatium, præfidium, & eiusmodi bona: proinde & alij facere quod ad alio mihi fieri nolim, vim, iniuriã, contumeliam, fraudem, & eiusmodi mala. Denique hac inconuenientia volūtatis & facti, ²³¹ agunt Ethnici nondum à Deo instructi. ²³² Nam etsi natura bonum & malum notum est, non tamen Dei disciplina: à qua cognita, tunc demum conuenientia voluntatis & facti ex fide, vt sub metu Dei agitur. Itaque Deus Marcionis quum maximè reuelatus sit, tamè reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc, & facilius pro meo potius arbitrio interpretandum, compendium emittete, ²³³ cuius nullam præstruxerat distinctionem. At enim creator meus & olim & vbiq; præcepit indigentes, pauperes, & pupillos, & viduas, protegi, iuuari, refrigerari: sicut & per Esaiam, ²³⁴ Infringito esurienti panem tuum, & mendicos qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito: & nudum si videris tegito. Item per Ezechielem de viro iusto, Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget. Satis ergo iam tunc me docuit ea facere aliis, quæ mihi velim fieri. Proinde denuntians, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, docuit ne faciam aliis quæ fieri mihi nolim: & ideò ipsius erit præceptum in Evangelio, qui illud retrò & præstruxit & distinxit, & ad arbitrium disciplina suæ disposuit: & meritò iam compendio substrinxit, quoniam & aliàs recisum sermonem facturus in terris Dominus, id est Christus prædicabatur. [²³⁵ Hic nunc de sc̄nore quò interponit, ²³⁶ Et si sc̄neraueritis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis? percurrere sequentia Ezechielis de eodem viro iusto. ²³⁷ Pecuniam, inquit, suam sc̄nori non dedit, & quod abundauerit non fumet: sc̄nori scilicet redundantiam quod est vsura. Prius igitur fuit vt fructum sc̄nori eradicaret, quò facilius assuefaceret hominem ipsi quoque sc̄nori si fortè perdendo, cuius fructum didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis Evangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum disciplinæ Christianæ nitorem, primis quibusque præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & suprã, ²³⁸ Et pignus, inquit, reddet, vtique si non sit soluendo: quia solutori vtique pignus restituendum esse, vtrum homo scriberet? Multo manifestius in Deuteronomio, ²³⁹ Non dormies super pignus eius. Redditiōe reddes illi pallium circa solis occasum, & dormiet in pallio suo. ²⁴⁰ Adhuc clariùs suprã, Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non reposces: quoniam remissio Domini Dei tui inuocata est. Porro quò debitū dimitti iubet, ²⁴¹ vtique non exsoluturo plus enim est, & si exsoluturo, quò reposci vetat, quid aliud docet quàm non exsoluturos sc̄ne.

CCc

Psal. 2.
Osee. 1. &
2.

Luc. 6.

Matth. 5.

Isai. 58.

Ezech. 18.

Exod. 20.

Isai. 10.

CA. XVII.

etiã ex c.

vi. Luca.

Luc. 6.

Ezech. 18.

Ibidem.

Deut. 24.

Deuter. 15.

AN
ibus

- Luc. 6. remus, qui tam detrimentum sc̄nori indixit? ²⁴² *Et eritis filij Dei.* Nihil impudentius, si ille nos sibi filios faciet, qui nobis filios facere non permittit, auferendo connubium. Quomodo in id nomen allecturus est suos, quod iam erasit: Filius spadonis esse non possum, matrem quum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui creator vniuersitatis, quam spado qui nullius substantiæ conditor. Et si marem ac femina ante paradysum, ante delictum, ante exilium, ante duos, vnum. denuò factus filius filii, quum me manibus enixus est, quum de suo natalu mouit. Ille me nunc turis filium nuncupat, iam non in animam, sed in spiritum pariens. ²⁴³ *Quia ipse,* inquit, *suauis est animo.*
- Gen. 1. 2. & 3. miscuisset creator, & si non vniuersis quoque animalibus filios concessisset, hoc crum erat ante paradysum, ante delictum, ante exilium, ante duos, vnum. denuò factus filius filii, quum me manibus enixus est, quum de suo natalu mouit. Ille me nunc turis filium nuncupat, iam non in animam, sed in spiritum pariens. ²⁴³ *Quia ipse,* inquit, *suauis est animo.*
- Luc. 6. *ingratos & malos.* ²⁴⁴ Euge Marcion, satis ingeniosè detraxisti illi; pluuias & soles, ne creator videretur. Sed quis iste suauis, qui ne cognitus quidem vsque adhuc? quomodo iam à quo nulla beneficia præcesserant? Hoc genus suauitatis, qua soles & imbres qui fructuauerat, non recepturus ab humano genere vt creator; qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis quam sibi debitum gratiæ referetes homines vsque adhuc sustinet. Nihil suauis etiam spiritualibus comodis. ²⁴⁵ Eloquia enim Domini dulciora super mel & lacte. Ille igitur & ingratos suggillauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius solem & imbres quoque Marcion ingratos habuisti. Ceterum tuus non poterat iam queri ingratos, qui non parauerat gratos. Misericordiam quoque præcipiens. ²⁴⁶ *Estote,* inquit, *miserentes, sicut pater vester misericors est vester.* Hoc erit, Panem infringito esurienti, & mendicos sine pecunia domum tuam inducito, & nudum si videris tegito, & iudicate pupillo, & iustificare viduam. Agnosce doctrinam eius veterem, qui maullt misericordiã, quam sacrificium. Antiquum nunc misericordiam præcepit, quia & ipse misericors sit, cur tanto æuo misericordiam non fuit. ²⁴⁷ *Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne condemnemini. Dimittite & dabitur vobis, mensuram bonam, pressam, ac fluentem dabant in sinum vestrum. Quia mensi eritis mensura, remetietur vobis.* Vt opinor, hæc ²⁴⁸ retributionem pro meritis precatam sonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantum: ergo humanam doctrinam disciplinam & mercedem, & in totum hominibus obediemus. Si à creatore vt à iudice, & punctore meritorum: ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem constituit retributionem captandam vel timendam, prout quisque iudicauerit, aut condēnauerit, aut miserit, aut mēsus fuerit. Si ab ipso: ergo & ille iam iudicat, quod Marcio negat. Eliget Marcionitæ, ne tanti sit de magistri regula excidere, quam Christum aut hominum creatori docentem habere. ²⁴⁹ *Sed cæcis cæcum ducit in foveam.* Credunt aliqui Marcionem non est discipulum super magistrum. Hoc & meminisse debuerat Apelles, Marcionis de discipulo emendator. *Eximat & de oculo suo trabem hæreticus, tunc in oculo Christiani.* Si quam pupulam, remincat. Proinde & arbor bona non proferat malum fructum, quia nec veritas hæreticam mala bonum, quia nec hæresis veritatem. Sic nec Marcio aliquid boni de thesauro credoniam protulit, nec Apelle de Marcionis. multo enim hæc cõgruentius in ipsos interpretabitur ²⁵⁰ quæ Christus in homines allegorizauit, nõ in duos Deos, secundum scandalum Marcionis. Puto me non temerè huc vsque adhuc lineæ insistere, qua definitio nusquam omnino illum Deum à Christo reuelatum. ²⁵¹ In hoc solo adulteriũ Marcionis manus stupuit, nisi quod etiã latrones timent. Nullũ maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tam diu ergo & Iudæi nõ alium Deum norant, quam præter quem neminem adhuc norant, nec alium Deum appellabant, quam quem solũ norant. Si ita est, quomodo dicitur dixisse, ²⁵² *quis vocatis Domine Domine?* Vtrumne qui nunquam hoc fuerat vocatus, nusquam adhuc auditus: An ille qui semper Dominus habebatur, vt à primordio cognitus Deus scilicet Iudæorum. Quis item adiecit potuisset, & non facitis qua dico? Vtrumne cum maxime edocere tentabat: an qui à primordio ad illos & Legis & Prophetarum quia mandauerat? Qui & inobaudientiam illis exprobrare posset, etiam si nunquam exprobrasset. Porro qui ante Christum, Populus iste me labijs diligit, cor autem contumaciter longè absistit à me, concionatus est, veterem vtique illis contumaciam imputabat. Quin quam absurdum, vt nouus Deus nouus Christus, noua tantæque religionis creator, contumaces & inobsequentes pronuntiaret, quos non potuisset experiri.
- CA. XVIII. [²⁵³ Proinde extollenda fide Centurionis, incredibile si is professus est talem se fidem nec in Iudæis uenisse, ad quem non pertinebat fides Israël. Sed nec exinde pertinere poterat ad illi alienæ fidei exemplo uti? Quoniam si ita esset, dixisset talem fidem nec in Iudæis
- Luc. 7.

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELII
A. V.
16.

A vnquam fuisse: ceterum dicens talem fidem debuisse inueniri in Israele, quique ad hoc venisset, vt eam inueniret, Deus scilicet & Christus Israelis, quam non fugillasset, nisi exactor & sectator eius. Amulus verò etiam maluisset eam talem inuentam, ad quã infirmandam & destruendam magis venerat, non ad comprobendam. ²⁵⁴ *Resuscitabit & mortuum filium viduæ, non nouum documentum.* Hoc & Prophetæ creatoris ædiderant, quanto magis filius: Ad eò autem in illud vsque momenti, nullum alium Dominus Christus intulerat, vt omnes illic creatori gloriam retulerint, dicentes: ²⁵⁵ *Magnus Prophetes prodijt in nobis, & respexit Deus populum suum.* Quis Deus? utique cuius p̄pulus, & à quo Prophetæ. Quòd si illi quidem creatorem glorificabant, Christus verò & audiens & sciens non corrigebat, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non autum circumferebat Deum, quàm quem in suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat: aut quale est vt illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniens vt errori eorum mederetur? ²⁵⁶ Sed scandalizatur *Ioannes auditus virtutibus Christi* vt alterius. At ego ratione scandali prius expediam, quòd facilius hæretici scandalum explodam. Ipso iam Domino virtutibus sermone & spiritu patris operante in terris, & prædicante, necesse erat portionem spiritus sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat ²⁵⁷ præparaturam viarum Dominicarum, abscedere iam ab Ioanne, redactam scilicet in Dominum, vt in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iam homo & vnus iam de turba, scandalizabatur quidem quã homo, sed non quã alium Christum sperans vel intelligens, qui neque vnde speraret vt nihil noui docentem vel operantem. Nemo hæsitabit de aliquo, quem dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Ioannes autem certus erat neminem Deum præter creatorem, vel quã Iudæus, etiam Prophetes planè facilius quasi hæsitauit de eo, quem quum sciat esse, an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu & Ioannes, ²⁵⁸ *Tu es, inquit, qui venis, an alium expectamus?* Simpliciter inquirens an ipse venisset quem expectabat, Tu es, qui venis, id est, qui venturus es, an alium expectamus? Id est, an alius est quem expectamus, si non tu es quem venturum expectamus? Sperabat enim sicut omnes opinabantur ex similitudine documentorum, potuisse & Prophetam interim missum esse, à quo alius esset, id est maior ipse scilicet Dominus, qui venturus expectabatur. Atque ad eò hoc erat Ioannis scandalum, quòd dubitabat ipsum venisse quem expectabant, quem & prædicatis operationibus agnouisse debuerant; ²⁵⁹ vt Dominus, per easdem operationes agnoscendum se nuntiauerit Ioanni. Quæ quum constet prædicata in Christum creatoris, sicut ad singula ostendimus, satis peruersum, vt Christum non creatoris per ea renuntiauerit intelligendum, per quæ magis Christum creatoris agnoscere compellebat. Multo peruersius, ²⁶⁰ si & testimonium Ioanni perhibet, non Ioannis Christus, Prophetam eum confirmando, immò & supra, vt angelum, ²⁶¹ ingerens etiam scriptum super illo: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam.* Eleganter ad superiorem sensum scandalizati Ioannis commemorans Prophetiam: vt confirmando præcursores Ioannem iam aduenisse, extingueret serupulum interrogationis illius, Tu es, qui venis, an alium expectamus? Præcursores enim iam functo officium, præparata via Domini, ipse erat intelligendus, cui præcursor ministrauerat, ²⁶² *Maiore quidem omnibus natis mulierum, sed non ideo subiecto, ei qui minor fuerit, in regno Dei;* quasi alterius sit Dei regnū, in quo modicus quis maior erit Ioanne: alterius Ioannes, qui omnibus natis mulierum maior sit. Siue enim de quocunque dicit modico per humilitatem, siue de semetipso, quia minor Ioanne habebatur, omnibus scilicet in solitudinem concurrentibus ad Ioannem potius quàm ad Christum: Quid existis videre in solitudine: tantundem & creatori competit, & Ioannem ipsius esse maiorem natis mulierum, & Christum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno aequè creatoris, & qui sit maior tanto Prophetæ, qui non fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc Ioannem minuit. ²⁶³ Diximus de remissa peccatorum. ²⁶⁴ Illius autem peccatricis femine argumentum eò pertinebit, vt quum pedes Domini osculis figeret, lacrymis inundaret, criminibus detereret, unguento perduceret, solidi corporis veritatem non phantasma inane tractauerit. ²⁶⁵ Et vt peccatricis poenitentia, secundum creatorem meruerit, veniam præponere solitum sacrificio. Sed & si poenitentia stimulus ex fide acciderat, per poenitentiam ex fide iustificatam, ab eo audit, *Eides tua te saluam fecit*, qui per Abacuc pronuntiarat, ²⁶⁶ *Iustus ex fide sua viuet.* [²⁶⁷ *Quòd diuites Christo mulieres adharebant, quæ de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas & vxor regis procuratoris; de Prophetia est.*] Has enim vocabat per Esaiam: ²⁶⁸ *Mulieres diuites exurgite, & audite vocem meam;* Esai. 32.

AN
ibus

- vt discipulas primò, dehinc vt operarias & ministras ostenderet, filia in spe audire sermo-
nes meos. Dies anni mementote cum labore in spe. Cum labore enim quo sequebantur,
ob spem, ministrabant. Æquè de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloquii
creatore promissum. ²⁶⁹ At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: Aure audietis
Isai. 6. & non audietis, dedit Christo frequenter inculcare, *qui habet aures audiat.* Nò quasi ex
Luc. 8. uersitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator: sed quia còminationem
exhortatio sequebatur, Primò aure audietis & nò audietis, dehinc qui habet aures audiat.
Non enim audiebant vltro qui aures habebant: sed ostendebat aures cordis necessitas,
quibus illos auditus os negarat creator. Et ideo per Christum adicit, ²⁷⁰ *Videte quomodo
Ibidem.* *audiat & non audiat:* non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronun-
tationi accommodes pro sensu eius qui auditui suscitabat, etiam dicèdo, Videte quomodo
audiatis, non auditoris minabatur. Sanè nominatur mitissimus Deus, quia nec iudicium
Ibidem. irascitur. Hoc probat etiam subiaceris sensus. ²⁷¹ *Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet
etià quod habere se putat auferetur ei.* Quid dabitur? Adiectio fidei, vel intellectus, vel salus ipsa.
Quid auferetur? Vtique quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur. Si à creatore auferetur,
ab eo & dabitur. Si à Deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamen nomine
comminatur ablationem, non erit eius Dei qui nescit comminari, quia non nouit irasci.
Ibidem. ²⁷² Miror autem quomodo *lucernam negat abscondi solere,* qui se tanto seculo abscondit
& necessarius lumè, quia omnia de occulto in apertum repromittit, qui Deum suum
adhuc obumbrat, expectans opinor nasci Marcionem. Venimus ad còstantissimum argu-
mentum, *contestatur se non esse natum, dicendo, Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?* ²⁷³ Ita semper
Ibidem. tici aut rudas & simplices voces, coniecturis quò volunt rapiunt: aut rursus còditionem
Ibidem. & rationales, simplicitatis conditione dissolunt, vt hoc in loco. Nos contrariò dicimus
primò non potuisse illi *annuntari, quòd mater & fratres eius foris starent quærentes eum.* ²⁷⁴
nulla illi mater & fratres nulli fuisset, quos vti que norat qui annuntiarat, vel retro
vel tunc ibidem compertos, dum eum videre desiderat, vel dum ipsi nuntium mandant.
hanc primam propositionem nostram solet ex diuerso responderi, Quid enim si tantum
gratia nuntiatum est ei: Sed hoc scriptura non dicit, quæ quanto significare solet ex
tione quid factum. ²⁷⁵ Ecce legis doctor assurrexit tentans eum, tanto vbi non facit tentationis mentem,
Luc. 10. Et accesserunt ad eum Pharisei tentantes eum: tanto vbi non facit tentationis mentem,
Luc. 20. non admittit tentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti causas tentationis
postulo, cui rei tentauerint illum, per nominationem matris & fratrum. Si vti scirent
ne esset, an non quando de hoc fuit quæstio quam ex ista tentatione discerent? Quis
tem dubitaret natum, quem videt et hominè? Quem audisset filium se hominis profellum
Luc. 7. Quem de còspectu omnis humanæ qualitatibus dubitaret Deum, aut filium Dei credere,
pheten facilius existimantes licet magnum aliquem vti que tamen natum, Etiam in
ploracione natiuitatis tentandus fuisset, quòd cunq; aliud argumentum tentationis
petisset, quàm per earum personarum mentionem quas potuit etià natus non habere.
mihî, omnibus natis mater adiuuit: omnibus natis adgenerantur & fratres: nò licet
magis & sorores habere, vel & neminè? ²⁷⁶ Sed & census constat actos sub Augusto
Luc. 2. in Iudæam per Sentium Saturninum, apud quos genus eius inquirere potuissent.
Luc. 8. nullo modo constittit ratio tentationis istius. Et verè mater & fratres eius foris starent
perest & inspicere sensum non simpliciter pronuntiat, Quæ mihi mater aut fratres
ad generis & natiuitatis negationem: sed & ex causâ necessitate & conditione rationis.
Tàm proximas enim personas foris stare extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius
& auocare eum à solenni opere quærentes, meritò indignatus est, non tã abnegauit
Ibidem. abdicauit. Atque ad eum quomodo præmississet: Quæ mihi mater & qui mihi fratres
nisi qui audiunt verba mea & faciunt ea, transtulit sanguinis nomina in alios, quos magis pro-
mos pro fide iudicaret. Nemo autem transfert quid, nisi ab eo qui habet id quod trans-
fert. Si ergo matrem & fratres eos fecit qui non erant, quomodo negauit eos qui
Matth. 10. meritorum scilicet conditione, non ex proximorum negatione: in semetipso docens.
patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo Dei, non esse dignum discipulum.
terum ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quòd illos nolebat agnoscere:
alios adoptabat, confirmabat quos ex offensa negauit, quibus non vt veniores sub-
ruit, sed vt digniores. Denique nihil magnum, si fidem sanguini præposuit, quem
habebat.

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELII
A. V.
16.

A habebat. [277] *Quis autem iste est qui & ventis & mari imperat?* nimirum nouus dominator at-
 que possessor elementorum subacti iam & exclusi creatoris. Non ita est. Sed agnoscant sub-
 stantia auctorem suum, quæ famulis quoque eius obaudire consueuerant. Inspice Exo-
 dum Marcion; Aspice mari rubro vastiori super omnia stagna Iudææ, virgam Moyli im-
 perantem, vt funditus profcissum, & pari vtrinque stupore discriminis fixum, sicco popu-
 lum pede, intestino itinere transmitteret, rursusque sub eiusdem virgæ nutu, redeunte na-
 tura, Ægyptium exercitum vndarum concordia obrueret: 278 in quod opus & Austri fer-
 uierunt. 279 Lege ex sorte familia dirimendæ in transitu eius Iordanis macharam fuisse,
 cuius impetum atque decursum planè & Iesus docuerat Prophetis transmeantibus stare. 4.
 Quid ad hæc: Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exem-
 plis vsus essem, si non etiam prædicatione marinz istius expeditionis Christum antecessisset.
 Nam quum transfretat, Psalmus expungitur: Dominus, inquit, super aquas multas. Quum
 vndas freti discutit, 280 Abacuc adimpletur: Disperge, inquit, aquas itinere. Quum ad mi-
 nas eius eliditur mare, Naum quoque absoluitur: 281 Comminans, inquit, mari & are-
 faciens illud, vti que cum ventis quibus inquietabatur. Vnde vis meum vindicæ Christum,
 de exemplis an de Prophetis creatoris? 282 Age nunc qui militarem & armatū bellatorem
 prædicari putas, nõ figuratè nec allegoricè, qui bellum spiritale aduersus spiritales hostes,
 spiritali militia, & spiritalibus armis, spiritaliter debellaturus esset; 283 *Quum inuenis in vno ho-*
mine multitudinem demonum, legionem se professam, vti que spiritali, Misce & Christum expu-
 gnatorem spiritalium hostium, spiritaliter armatum, & spiritaliter bellicosum intelligend-
 um: atque ita ipsum esse, qui cum legione quoque demonū erat dimicaturus: vt & de hoc
 bello Psalmus possit videri pronũtiatè: Dominus validus, Dominus potens in bello. Nam
 cum vltimo hoste morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. 284 Cuius autem
 Dei filium Iesum legio testata est? Sine dubio cuius tormenta & abyssum nouerant & timebant.
 nec enim videtur posse ignorasse adhuc quod noui & ignoti Dei virtus operaretur in ter-
 ris: quia verisimile non est creatorẽ ignorasse. Si enim aliū supra se Deum ignorauerat ali-
 quando, tamen iam infra cælum suū agentem, vti que compererat, quod autem Dominus
 comperisset, iam & vniuersæ familia innotuisset in eodẽ mundo, & intra eundẽ ambitum
 cœli, quo peregrina diuinitas conuersaretur. In quantum ergo & creator scisset eã, & sub-
 stantia eius, si fuisset: in tantū quia nulla fuit, non alium dæmones sciebant quàm Dei sui
 Christū. Non deperunt ab alio, quod meminissent petendum sibi à creatore, *veniam scilicet*
abyssi creatoris. Denique impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erant, quia sui Dei fi-
 lium eum fecerant: Et qualis erit qui mentitos iuuabat, qui infamates sustinebat? Sed enim
 quia mentiti non erant, quia Deū abyssū & suum cognouerant, ita eum se ipse confirmã-
 uit, quem cognouerunt dæmones Iesum iudicem & vltoris Dei filium. Ecce aliquid & de
 illis pusillitatibus & infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorantiã enim & ego adscribe-
 re ei volo. Permittite mihi aduersus hæreticum. 285 *Tangitur à femina que sanguine stuitabat,*
 nesciuit à qua. *Quis me, inquit, tetigit?* Etia excusantibus discipulis, perseuerat in ignorantia voce: *Teti-*
git me aliquis. id que de argumẽto affirmat. *Sensi enim virtutem ex me profectam.* Quid dicit hæ-
 reticus: Sciebatne personam? Et cur quasi ignorans loquebatur? 286 Vt confessionem certè
 prouocaret, vt timorem probaret. Sic & Adã aliquando quæsierat, quasi ignorans: Adam
 vbi es: Habes & creatorẽ cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatũ. Sed
 & hoc, qui aduersarius legis, 287 vt quia lex à contactu feminae sanguinantis sum mouet,
 idcirco gestierit non tantum contactum eius admittere, sed etiam sanitatem donare. O
 Deum nõ natura beneficum, sed æmulatione. 288 At enim si fidem mulieris inuenimus ira
 meruisse, quum dicit: *Fides tua te saluam fecit,* quis es vt 289 æmulationem legis interpreteris
 in isto facto, quod ipse Dominus ex fidei remuneratione aditum ostendit? Sed hanc vis
 mulieris fidem constituere, qua contempserat legem. Et cui credibile, vt mulier nullius
 adhuc Dei conscia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrumperet, eam cui adhuc
 tenebatur? Qua denique fide irrupit? in quem Deum credens, quem spernens? Creato-
 rem? Certè enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium Deum ignorabat: & quom-
 modo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit, quàm ex fide creatoris. Quo-
 modo enim vtrinque conueniet, vt & irruerit, & ex fide eam irruerit, propter quam
 irrupisse non debuit? 290 Dicam: fides hæc fuit primò, qua Deum suum confidebat;
 misericordiam malle quàm ipsum sacrificium, qua eum Deum certa erat operari in Chri-
 sto, qua sic eum tetigit, nõ vt hominem sanctum, nec vt Prophetã, quem contaminabilem
 CCc iij

AN-
 bus

pro humana substantia sciret: sed ut ipsum Deum, quem nulla spurcitia pollii posse pre-
sumperat. Itaque non temerè interpretata est sibi legem, ea contaminari significatam,
quæ essent contaminabilia: non Deum, quem in Christo confidebat. Sed & illud recep-
tauit, ²⁹¹ ordinariu[m] & solennem mensuram vel partialis sanguinis fluxum in legem
Leuit. 15.
C. 12.
qui veniat ex officio naturæ, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis re-
dundabat, cui non modum temporis, sed diuina[m] misericordie auxiliu[m] necessarium scie-
bat. Atque ita potest videri legem non irrupisse, sed distinxisse. Hæc erit fides, quæ con-
lerat etiam intellectum. ²⁹² Nisi credideritis, inquit, non intelligetis. Hanc fidem probat
Isai. 7.
Christus eius formæ, quæ solum credebatur creatorem, eius fidei se Deum respondit, quæ
probat. Nec illud omittam, quod ²⁹³ dum tangitur vestimentum eius, utique corpus
non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur: non quasi iam de hoc retro-
cedemus, sed quia ad præsentem conspirat quæstionem. Si enim non erat veritas corpori
phantasma utique contaminari, quæ res vacua, non posset. Qui ergo non potest contami-
nari præ inanitate substantiæ, quomodo voluisset? Ut æmulus legis mentiebatur, qui
C. xxi. ex verè polluebatur. [²⁹⁴ Dimittit discipulos ad prædicandum Dei regnum. Nunquid vel hinc
ix. c. Luc. dit, ²⁹⁵ cuius prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre? Quis hoc mandasset, ²⁹⁶ cuius
Luc. 9. & coruos alit, & flores agrî vestit? Qui boui quoque terenti libertatem oris ad veniam
Luc. 12. buli ex opere summouendi antè præcepit: ²⁹⁷ quia dignus operarius mercede sua. Sic
1. Cor. 9. Marcion deleat, dum se sui salua sint. ²⁹⁸ At quum iubet puluerem excutere de pedibus, quæ
Luc. 10. quibus excepti non fuissent, & hoc in testimonium mandat fieri: nemo testatur quod non iudicat
Luc. 9. destinari: inhumanitatem qui in testationem redigi iubet, iudicem comminatur. Non
Ibidem. lum Deum nouum à Christo probatum illa etiam opinio omniū declarauit, quia ²⁹⁹ Chri-
stum Iesum, alij Ioannem, alij Heliam, alij unum aliquem ex veteribus Prophetis Herodi assensum
quibus quicumque fuisset, non utique ob hoc est suscitatus, ut alium Deum postremo
Ibidem. ctionem prædicaret. ³⁰⁰ Pascit populum in solitudine, de pristino scilicet more. Aut si an-
Exod. 12. dem & maestas, ergo iam minor est creatore, qui non vno die, sed annis quadraginta
C. 16. de inferioribus materis panis & piscis, sed de manna cœlesti, nec quinque circiter, sed
Luc. 9. milia hominum protelauit. Ad eodem autem ea fuit maestas, ut & pabuli exiguitatem non
tùm sufficere, verum etiam exuberare, de pristino voluerit exemplo. Sic enim & intem-
3. Reg. 17. famis sub Helia vidua Sareptensi modica & suprema alimenta ex Propheta benedi-
4. Reg. 4. re soluas, inuenies totum hunc ordinem. Christi circa illum Dei hominem, qui oblatum
viginti hordeaceos panes, quum populo distribui iussisset, & minister eius proinde compe-
rata multitudinis & pabuli mediocritate, respondisset, quid ego hoc dem in compedem
centum milibus hominum? Da, inquit, & manducabunt: quoniam hæc dicit Dominus
manducauerunt & reliquerunt reliquias secundum dictum Domini. O Christum & in
Luc. 9. uis veterem. ³⁰² Hæc itaque qui viderat Petrus, & cum pristinis compararat, & non tantum
retro facta, sed & in futurum iam tunc prophetantia recognouerat, interroganti Dominum
nam illis videretur, quum pro omnibus responderet: Tu es Christus: non potest non eum sensisse. Quæ
Ipsal. 2. stem, nisi ³⁰³ quem nouerat in scripturis, quem iam recēsebat in factis. Hoc & ipse reco-
Isai. 45. mat usque adhuc patiens, immò & silentium indicens. Si enim Petrus quidem non posset
Iren. 4. & Dan. 9. alium cum confiteri, quam creatoris, ³⁰⁴ ille autem præcepit, ne cui hoc dicere, utique illi
Luc. 9. prouulgari quod Petrus senserat. Immò, inquit, quia non rectè senserat, noluit merita
Ibidem. disseminari. Sed aliam silentij causam edixit, ³⁰⁵ quia oporteret filium hominis multa per
probari à presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere. Quæ
prædicata sint, & ipsa in Christum creatoris, eam causam
se ostendit esse, in quem prædicabantur. Certè & si non essent prædicata, eam causam
dicti silentij protulit, quæ non Petri errorem demonstraret, sed obeundarum passionum
Ibidem. cessitatem. ³⁰⁷ Qui voluerit, inquit, animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdet
propter me, saluam faciet eam. ³⁰⁸ Certè filius hominis hanc sententiam emisit. Per se ipse
Dan. 3. & tu cum tege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam alium
minis (nondum enim verè erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc illos ex
tus constituentem. Saluas facit animas trium fratrum, qui eas pro Deo perdere contem-
rauerant: Chaldaeorum verò perdidit, quas illi per idololatriam saluas facere maluerant.
Quæ est ista noua doctrina, cuius vetera documenta sunt? Quanquam & prædicato-
nes martyriorum tam futurorum, quam ³⁰⁹ à Deo mercedem relaturorum decurrunt.

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELII
A. V.
16.

A Vide, inquit Esaias, quomodo perit iustus, & nemo excipit corde. Et viri iusti auferuntur, & nemo considerat. Quando magis hoc fit, quam in persecutione sanctorum eius: Vtique non simplex, nec de naturæ lege communis, sed illa insignis & pro fide militaris: in qua qui animam suam propter Deum perdit, seruat illam: vt & hic tamen iudicium cognoscas, qui malum animæ lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum, salute eius remuneratur. Sed & zelotem Deum mihi exhibet, malum malo reddentem. ¹¹⁰ Qui confusus, inquit, me fuerit, & ego confundar eum. Quando nec confusionis materia conueniat, nisi meo Christo: cuius ordo magis pudendus, ¹¹¹ vt etiam hæreticorum conuitiis pateat, omnem natiuitatis & educationis fœderatam, & ipsius etiam carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt perorantibus. Ceterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui non capit: non vulua licet virginis tamen fœminæ, coagulatus etsi non semine, tamen ex lege substantiæ corporalis, ex fœminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus dictus post figuram: ¹¹² non nouem mensium cruciatu ¹¹³ deliberatus: non subita dolorum concussione cum tanti temporis cœno per corporis eloacam effusus ad terram, nec statim lucem lacrymis auspicatus, & primo retinaculi sui vulnere, nec multum ablutus: ¹¹⁴ nec sale & melle medicatus: nec panis iam sepulturæ inuolucrum initiatus: nec exinde per immunditias inter sinus volutatus, molestus verberibus, diu infans, vix puer, tardè homo: sed de cœlo expositus, semel gradis, semel totus, statim Christus, spiritus, & virtus, & Deus tantum. Ceterum vt nō verus, qui nō videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescēdus, cuius carebat veritate carens corpore. Non poterat itaque dixisse: Qui me confusus fuerit. Noster hoc debuit pronuntiasse, Minoratus à patre modico citra angelos; Vermis, & non homo, ignominia hominis, & nullificamen populi: quatenus ita voluit, vt liuore eius sanaremur: vt dedecore eius salus nostra constaret. Et merito se pro suo homine deposuit, pro imagine & similitudine sua, non aliena; vt, quoniam homo non erubuerat lapidem & lignum adorans, eadem constantia non confusus de Christo, pro impudentia Idololatriæ, satis Deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum Christo tuo competit Marcion ad meritum confusionis: Planè pudere te debet, quòd illum ipse finxisti. [¹¹⁵ Nam & hoc vel maximè erubescere debuisti, quòd illum cum Moysè & Helia in secessu montis conspici pateris, quorum destructor aduenerat. Hoc scilicet intelligi voluit ¹¹⁶ vox illa de cœlo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite: id est, non Moysen iam & Heliam. Ergo sufficiebat vox sola sine ostentatione Moysi & Helia. Definiendo enim quem audirent, quocumque alios vetuisset audiri. Aut nunquid Esaiam & Hieremiam, ceterosque quos non ostendit, permisit audiri, si vetuit quos ostendit: Nunc & si præsentia illorum fuit necessaria, non vtiq̃ ¹¹⁷ in colloquio ostenderentur, quod familiaritatis indicium est: nec in consortio claritatis, quod dignationis & gratiæ exemplum est: sed & in fordibus aliquibus, quod destructionis argumentum est, immò in tenebris creatoris, quibus discutiendis erat missus. longè etiam discreti à claritate Christi, qui voces & litteras ipsas eorum, ab Euangelio sup̃ erat separaturus. Sic in alienos demonstrat illos, dum secum habet. Sic relinquendos docet, quos sibi iungit. Sic destruit, quos de radiis suis exstruit. Quid faceret Christus ipsorum: Credo secundum peruersitatem, tales eos reuelasset, quales Christus Marcionis debuisset: aut quoscumque alios secum, quàm Prophetas suos. Sed quid tam Christus creatoris, quàm secum ostendere prædicatores suos: cum illis videri, ¹¹⁸ quibus in a reuelationibus erat visus: cum illis loqui, ¹¹⁹ qui eum fuerant locuti: cum eis gloriam suam communicare, ¹²⁰ à quibus Dominus gloriæ nuncupabatur: ¹²¹ cum principibus suis, ¹²² quorum alter d̃ populi informator aliquando, alter reformator quandoque: alter initiator veteris Testamenti, alter consummator noui? Igitur & Petrus merito contubernium Christi sui agnoscens in diuiduitate eius, suggerit consilium. ¹²³ Bonum est nos hic esse. bonum planè, vbi Moyses scilicet & Helias. Et facimus hic tria tabernacula; Vnum tibi, & Moysi vnum, & Helie vnum. ¹²⁴ Sed nesciens quid diceret. Quomodo nesciens? vtrum nē simplici errore, an ratione, quam defendimus in causa nouæ Prophetiæ, gratiæ, ecstasin, id est amentiam cōuenire? In spiritu enim homo constitutus, præsertim quum gloriam Dei conspicit, vel quum per ipsum Deum loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute diuina, ¹²⁵ de quo inter nos & Psychicos quæstio est. Interim facile est amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen & Heliam cognouisset nisi in spiritu? Nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset & similitudines ¹²⁶ Lege prohibente, nisi quia in spiritu viderat: & ita quod dixisset in spiritu, non in sensu constitutus, scire non poterat. Ceterum si sic nescit quasi errans, eo quòd putaret il-

Isai. 57.
Luc. 9.
Psal. 8.
Psal. 21.
Isai. 53.
Gen. 1.
CA. xxii.
ex eod. c.
9. Luc.
Luc. 9.
Ibidem.
Ibidem.
Exod. 1. d. d.
1. Reg. 17. 16.
19. 21. &
4. Reg. 19.
b. Deuter. 18.
ac. 1. Reg. 17.
c. Exod. 33. &
1. Reg. 19.
d. Exod. 20.
Geneth. 19. &
Malai. 4.
Luc. 9.
Exod. 20.

AN
ibus

- lorum esse Christum, ³²⁷ ergo iam constat & supra Petrum interrogatum à Christo quem se existimarent, vt de creatoris dixisse, Tu es Christus: quia si tunc alterius Dei illum cognouisset, hic quoque non errasset. Quod si id eò & hic errauit, quia & supra, ergo certatim in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Christo reuelatam, & vique adhuc non errasse Petrum, Christo vsque adhuc nihil eiusmodi reuelante: & tandem non acrius deputandum Christum, quam creatoris, cuius omnem & hic ordinem expressit.
- Ibidem.* ³²⁸ Tres de descendentibus arbitros futuræ visionis & vocis assumit: & hoc creatoris est, ³²⁹ In tribus
- ¹ *Dent.* 19. inquit, testibus stabit omne verbum. ³³⁰ In montem ² secedit: agnosco formam loci. ³³¹ Nam
- ² *Luc.* 9. & pristinum populam apud montem & visionem & voce sua creator iniciarat. Operatur in e suggestu signari nouum Testamentum, in quo conscriptum vetus fuerat, & in eodem etiam ambitu nubis, quam nemo dubitauit de aere creatoris conglobatam, nisi & nubes suas illò deduxerat, quia & ipse per cælum creatoris viam ruperat: aut proinde & tribulo creatoris ³³² precario vsus est. Itaque nec nunc muta nubes fuit, ³³³ sed & ex cælo cælo, & patris nouum testimonium super filio: atque in secundo Psalm. Filius meus tuus ego hodie genui te. De quo & per Esaiam: Quis Deum metuens, audiat vocem filij eius? Itaque iam repræsentas eum, *Hic est filius meus*, Vtique subauditur quem repromissit. Si enim repromissit aliquando, & post ea dicit, *Hic est*: eius est exhibentis voce vt in demonstratione promissi qui aliquando promissit, nõ eius cui possit respondere: ipse enim tu quis es quæcas. *Hic est filius meus*, de quo non magis præmisisti, quam te ipsum quod prius erat creatus. *Hunc igitur audite*, quæ ab initio edixerat audiendū in nomine Prophetæ, quoniam præpheta ex filiis vestris, secundum carnalem scilicet sensum: ranquam me audierit illum, ³³⁴ Quis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic & Esaias. Quis in vobis metuens, exaudiat vocem filij eius. Quam & ipse pater commendauerat. ³³⁶ Siftens enim inquit verba filij sui, dicendo scilicet, hic est filius meus dilectus, audite. Itaque & si facta translatio est: auditionis à Moyse & Helia in Christo, sed non ad alio Deo, nec ad alium Christum, sed à creatore in Christum eius secundum decem veteris, & successionem noui Testamenti. Non legatus, inquit Esaias, nec nuntius, sed ipse Dominus saluos eos fecit, ipse iam prædicans & implens Legem & Prophetas. Itaque igitur pater filio discipulos novos; ostensis prius cum illo Moyse & Helia in cælo prærogatiua, atque ita dimissis, ³³⁸ quasi iam & officio & honore dispensatis, vt hoc confirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse & Helia. Totum autem habitum visionis istius habemus etiam apud Abacuc, vbi spiritus persona interdum Apostolorum, ³³⁹ Domine audiui auditum tuum & extimui. Quam magis quam vocis cælestis illius, *Hic est filius meus dilectus*, hunc audite: Considera operam tuam, excidi mente. Quo magis quam cum visa claritate eius, nesciit quid diceret. Petrus in medio duorum animalium cognosceris, Moyse & Helia. ³⁴⁰ De quibus & Zacharias in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi sunt, de quibus dicitur est, illi duo filij opimitatis assistunt Domino vniuersæ terræ. Et rursum idem Abacuc aperuit cælos virtus, vti que nubilo illo. Et splendor eius vt lux erit: vti que etiam operam eius refulsit. ³⁴¹ Et si commemoremur promissionis Moyse, hic inuenitur expressum. ³⁴² Quum enim desiderasset conspectum Domini Moyse dicens, Si ergo inueni gratiam in conspectu tuo, manifesta te mihi, vt cognosceret videam te, eum conspectum desiderans in hominem esset acturus, quod Propheta sciebat: ceterum Dei faciem (iam audierat) nemo homo videbit me, & viuet. Et hunc, inquit, sermonem quem dixisti facias tibi: Et rursum Moyse: Ostende mihi gloriam tuam. Et Dominus similiter de futuro præcedam in gloria mea. Et reliqua. Et in nouissimo. Et tunc videbis posteriora meorum lumbos nec furas, sed quam desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuerentiam. In qua facie ad faciem visibilem se ei repromittit, etiam ad Aaronem dicens: Si uiderit Prophetes in vobis, in visione cognoscat illi, ³⁴³ & in visione loquar ad eum, non modo ad Moysem, os ad os loquar ad eum in specie (vtique hominis) quam erat gestans, non in ænigmate. ³⁴⁴ Nam & si Marcion noluit eum colloquentem Domino ostentare, sed stantem, tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non contra illum, in gloriam ipsius nedum in conspectum. De qua gloria non aliter illustratus est: Cessit à Christo, quam solebat à creatore: ³⁴⁴ proinde tunc oculos percutere filiorum cælis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoque argumentum aduersus

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

A se facere non vidit. Suscipio in me personam, Israël. [345 Stet *Christus* Marcionis, & exclamavit: 346 *O genitura incredula, quousque ero apud vos? quousque sustinebo vos?* statim à me audire debet. Quisquis es 347 *επερωγιδυε*, prius ede qui sis, & à quo venias, & quod in nobis tibi ius. Vsq̄e adhuc creatoris est totum apud te. Planè si ab illo venis, 348 & illi agis, admittimus increpationem. Si verò ab alio, dicas velim quid nobis vnquam de tuo commisisisti, quod credere debuissimus, vt exprobes incredulitatem, qui nec teipsum aliquando nobis reuelasti? Quàm olim apud nos agere cœpisti, vt tempus queraris? In quibus nos sustinuisti, 349 vt patientiam imputes? Afinus de Ælopi puteo modò venis, & iam exclamas. [Suscipio adhuc & personam discipulorum in quos influit, O Natio incredula, quàm diu ero vobiscum, quàm diu vos sustinebo? Hanc eruptionem eius vtique hoc modo iustissimè repercuterem; Quisquis es *επερωγιδυε*, prius ede qui sis, à quo venias, quod tibi ius sit in nobis: Vsq̄e adhuc puto creatoris es, & idè secuti sumus recognoscentes omnia illius in te. Quòd si ab illo venis, admittimus increpationem. Si verò alij agis, oro te, dicas quid nobis aliquando commisisisti duntaxat de tuo, quod iam credidisse debuissimus, vt exprobes incredulitatem, qui nec auctorem tuum vsq̄e adhuc edis. Quàm olim autem apud nos agere cœpisti? vt tempus quoque opponas. In quibus autem nos sustinuisti? vt & patientiam iactes. Afinus de Ælopi puteo, modò huc apparuit, & ià exclamat:] Quis non ita iniustitiam increpationis retinisset, si eius eum credidisset, qui nondum queri debuisset: nisi quòd nec ille eos inflisset, si non olim apud illos in Lege, in Prophetis, in virtutibus & beneficijs deuersatus, incredulos sèper fuisset expertus. 350 Sed ecce *Christus* diligit paruulos tales esse docens debere qui semper maiores velint esse. Creator autem vsos pueris immisit, vlciscēs Helisæum Propheten, cōiucia ab eis passum. Satis impudens Antithesis, quum tam diuersa committit, paruulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacitatem, quæ conuiciari poterat, ne dicam blasphemare. Quia ergo iustus Deus, nec pueris impijs pepercit, exigens maiori ætati honorem, & vtique magis à minore. Quà verò bonus adeò diligit paruulos, vt apud Ægyptum benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Christi, cum creatore est. Iam nūc Deus Marcionis 351 qui connubium auerfatur, quomodo videri potest paruulorum dilector, 352 quorum tota causa connubium est? Qui semen odit, fructum quoque excretur necesse est. Næ ille sauior habendus Ægyptio rege. Nam Pharaon aducari non sinebat infantes. Iste nec nasci, auferens vitam illis etiam decem mensium in vtero. At enim quanto credibilis, vt eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicendo connubium in propagationem generis humani, ipsum quoque fructum connubij benedicendo promissit, qui de infantia primus est. 353 Representat creator ignium plagam Helia postulante in illo Pseudopropheta. Agnosco iudicis seueritatem; 354 e contrario *Christi lenitatem, inorepantis eadem animaduersionem destinantes discipulos*, super illum viculum Samaritarum. Agnoscat & hæreticus ab eodem seuerissimo iudice promitti hanc *Christi lenitatem*, Non contendet, inquit, nec vox eius in platea audietur. Harundinem quassatam non comminuet, & linum fumigans non extinguet. Talis vtique multo magis homines non erat crematurus. 355 Nam & tunc ad Heliam. Non in igni (inquit Dominus) sed in spiritu miti. 356 At enim humanissimus Deus cur recusat eum, qui se tam indiuiduum illi comitem offert? Si quia superbè vel ex hypocrisis dixerat, *sequar te quocunq̄e ieris*; ergo aut superbiam aut hypocrisim recusandam iudicando, iudicem gessit. Et vtique damnauit, quem recusauit, non consecuturum scilicet salutem. Nam sicut ad salutem vocat quem non recusat, vel etiam quem vtrò vocat, ita in perditionem damnat quem recusat. 357 Illi autem *causato patris sepulcrum*, quum respondet, *Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade & annuntia regnum Dei*; vtramque legem creatoris manifestè confirmauit, & de sacerdotio in Leuitico prohibentem sacerdotes supremis etiam parentum interesse: Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, 358 & super patrem suum non contaminabitur; Et de deuotione 359 in Arithmis, Nam & illic qui se Deo vouerit, inter cetera iubet, ne super vllam animam introeat defunctam, ne super patris quidem, aut matris, aut fratris. 360 Puto autem & deuotioni & sacerdotio destinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat. Aut si non ita est, satis impius pronuntiandus, qui nulla ratione legis intercedente, sepulcras parentum despici à filiis imperabat. 361 Quum verò & tertium illum, prius suis valedicere parentem, prohibet retrò respectare, scetain creatoris exequitur. 362 Hoc & ille noluerat fecisse quos

C. xxii.
ex eod. c.
ix. Luca:
Luc. 9.
ibidem.
4. Reg. 2.
Exod. 1.
Gen. 2.
4. Reg. 1.
Isai. 42.
3. Reg. 19.
Luc. 9.
ibidem.
Leuit. 21.
Num. 6.

AN
libus

a Gen. 19. ex Sodomis liberat. ³⁶³ Adlegit & alios septuaginta Apostolos super duodecim. Quo enim
 C. xxiiii. xii. secundū totidem ^b fontes in Elim; si non & septuaginta, secundū totidem arbuta pal-
 ex 10. c. marū: ³⁶⁴ Antitheseis plurimum caussarum diueritas fecit, non potestatum. Sed qui diue-
 Luca. sitatem caussarum nō respexit, facile eam potestatum existimauit. Professionem & filio-
 Luc. 10. Israēlis, creator, etiam illis spoliis aureorum & argenteorum vasculorum, & vestium
 b Num. 33. ³⁶⁵ prater oneribus consparionum offarcinatam eduxit ex Ægypto: ³⁶⁶ Christus autem
 c Exod. 12. nec peram discipulis in viam ferre præscripsit. Illi enim in solitudinem promouebantur, hi autem
 Luc. 10. in ciuitates mittebantur. ³⁶⁷ Considera caussarum offerentiam, & intelliges vnam & eor-
 dem potestatem, quæ secundum penuriam & copiam expeditionem suorum discipulorum
 profinde per ciuitates abundaturam circuiens, sicut & egituram per solitudinem struere
 Ibidem. ³⁶⁸ Etiam calcamenta portare vetuit illos. Ipse enim erat; sub quo nec in solitudine per totas
 Deut. 29. nos populus calcamenta detriuerat. ³⁶⁹ Neminem, inquit, per viam salutaueris. O Christus
 Luc. 10. destructorem Prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Helisæus, quum Giezia puerum
 4. Reg. 4. suum mitteret in viam ad filium Sunamitidis resuscitandum de morte, puto sic
 præcepit: ³⁷⁰ Accinge lumbos tuos, & fume bacillum meum in manum, & vade: quæ-
 cunque conueneris in via, ne benedixeris eum, id est ne salutaueris. Et qui te benedixit,
 ne responderis ei: id est ne resalutaueris. Quæ est enim inter vias benedictio, nisi ex oratione
 Luc. 10. mutua saluatio: ³⁷¹ Sic & Dominus: In quam introiisset domum & pacem ei dicere: ex eodem
 4. Reg. 4. dem est. Mandauit enim & hoc Helisæus, quum introisset ad Sunamitin, diceret ei: Pa-
 Luc. 10. ro tuo, pax filio tuo. ³⁷² Hæc erunt potius nostræ Antitheseis, quæ comparant, non quæ
 parant Christum. ³⁷³ Dignus est autem operarius mercede sua, quis magis pronuntiant, quam
 Deus iudex: Quia & hoc ipsum, iudicare est, dignum facere mercede operarum. Nullus
 Deuter. 25. tributio, non ex iudicatione constitit. Iam nunc & hic lex consignatur creatoris, etiam
 Luc. 10. ues operantes dignos operarios mercede iudicantis. Boui, inquit, terenti os non cogi-
 bis. ³⁷⁴ Quis tam præstans in homines, nisi qui & in pecudes: Quod si & Christus
 Exod. 12. pronuntiat mercede operarios; excusauit præceptum illud creatoris de vasis aureis &
 Exod. 1. genteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægypti, utique
 Luc. 10. vtique operarij mercede, non ad fraudem sunt instigati, sed ad mercedis completionem
 quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant. ³⁷⁵ Regnum Dei neque nouum, neque
 inauditum sic quoque confirmauit, dum illud iubet annuntiarum appropinquasse. Quod
 longè fuerit aliquando, id potest dici appropinquasse. Si autem nūquam retrò fuisse
 quam appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse, quod nunquam longè
 Omne quod nouum & inærognum est, subitum est. Omne quod subitum est, quum
 nuntiatur, tunc primū speciem inducens, tunc primū accepit tempus. Ceterum
 retrò tardasse poterit, quàm diu non annuntiabatur: nec ex quo annuntiarum accepit, ap-
 Ibidem. propinquasse: ³⁷⁶ Etiam adicit, vt eis qui illos non recepissent, dicerent: Scitote tamen appropinquasse
 regnum Dei: si hoc non & comminationis gratia mandat, vanissimè mandat. Quia enim
 illos si appropinquaret regnum, nisi quia cum iudicio appropinquat, in salutem scilicet
 Ibidem. rum, qui annuntiationem eius recepissent. Quo modo, si comminatio non potest esse sine
 cutione, habes Deum executorem in comminatore, & iudicem in vtroque. ³⁷⁷ Sic op-
 uerem iubet excuti in illos, in testificationem, ³⁷⁸ & ad horrentiam terræ eorum, nedum commi-
 nationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhospitalitas nullam ab eo relaturæ
 Deuter. 23. creator in Deuteronomio, ³⁷⁹ Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in Ecclesia,
 quod populum Ægypto profectum inhumanè & inhospitaliter copiis defraudasset
 in Christum inde manasse cōstabit: ³⁸⁰ communicationis interdictum, vbi habet formam
 Luc. 10. ³⁸¹ Qui vos spernit, me spernit. Hoc & Moyse creator: ³⁸² Non te contempserunt, sed me.
 1. Reg. 8. enim Apostolus Moyses, quàm & Apostoli Prophetæ. Equanda erit auctoritas vtriusque
 Luc. 10. officij, ab vno eodemque domino Apostolorum & Prophetarum: ³⁸³ Quis nunc aliter
 Isai. 11. statem calcandi super colubros & scorpios. Vtrumne omnium animalium dominus, an nec
 lacertæ Deus: Sed benè quod creator hæc potestatem; ³⁸⁴ etiam parulis pueris per
 re promisit, conuicere manum in cauernam aspidum, & in cubile natorum aspidum,
 omninò læti. Et vtique scimus (salua simplicitate scripturæ: nam nec & ipsæ bestie nocere
 poterunt, vbi fides fuerit) figuratè scorpios & colubros portendi spiritalia malitia, quorum
 Ephes. 5. ipse quoque princeps in serpentis, & draconis, & eminentissimæ cuiusque bestie nomine
 deo

TERTULLI
 Cum Annotatione
 PAMELII
 A. V.
 16.

A deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo, ³⁸⁵ sicut nonagesimus Psalmus ad eum: Super aspidem & basiliscum incedes, & conculcabis leonem & draconem. Sicut etiam Esaias: ⁸⁶ Illa die superducat Dominus Deus macharam sanctam, magnam & fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum colubum magnum & tortuosum, & interficiet eum illa die. ⁸⁷ Sed quum idem: Via munda & via sancta vocabitur, & non transibit illic immundum, nec erit illic via immunda: qui autem dispersi erunt, vadent in ea, & non errabunt: & non erit iam illic leo, nec ex bestiis pessimis quicquam ascendet in eam, nec inuenietur illic: quum viam fides demonstrat, per quam ad Deum peruenimus, iam tunc eidem via, id est fidei hanc euacuationem & subiectionem bestiarum pollicetur. Denique & tempora promissionis congruere inuenias, si quae antecedunt, legis. Inualefcite manus dimissa & genua resoluta. Tunc patefcient oculi caecorum, & aures exaudient surdorum. Tunc saliet claudus vt ceruus, & claudet lingua mutorum. Igitur vbi medicinarum edidit beneficia; tunc & scorprios & serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet qui hanc potestatem, vt & aliis praestaret, prior acceperat a patre: & secundum ordinem praedicationis exhibuit. ³⁸⁸ Quis Dominus caeli inuocabitur, qui non prius factor ostenditur: ⁸⁹ Gratias enim, inquit, ago, & confiteor Domine caeli, quod ea quae erant abscondita sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis. Quae ista: & cuius: & a quo abscondita: & a quo reuelata: Si a Deo Marcionis abscondita & reuelata, qui omnino nihil praemiserat in quo aliquid absconditum esse potuisset, ⁹⁰ non Prophetias, non parabolas, non visiones, non vlla rerum, aut verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel aenigmatum nebulas obumbrata: sed ipsam magnitudinem sui absconderat, quam ⁹¹ cum maxime per Christum reuelabat: satis inique. Quid enim deliquerant sapientes & prudentes, vt absconderetur illis Deus: ad quem cognoscendum non suffecerat sapientia atque prudentia illorum, nulla via data ab ipso per aliquam operum praedicationem, vel vestigia, per quae sapientes atque prudentes deducerentur. Quaequam & si in aliquo deliquissent erga Deum ignotum, pone nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuissent, qui dissimilis creatoris inducitur. Igitur si nec materias praemiserat, in quibus aliquid occultasset: nec reos habuerat, a quibus occultasset: nec debuerat occultasse, etiamsi habuisset: iam nec reuelator ipse erit, qui absconditor non fuit: ita nec dominus caeli, nec pater Christi, sed ille, in quem competunt omnia. Nam & abscondit praemisso obscuritatis propheticam instrumento, cuius intellectum fides meretur: Nisi enim credideritis, non intelligetis; & reos habuit sapientes atque prudentes ex ipsis operibus: tot ac tantis intelligibilem Deum non requireres, vel ⁹² perperam in illum philosophantes, & ingenia haereticis subministrantes: & nouissimam, zelotes est. denique olim hoc per Esaiam concionabatur, quod Christus gratulatur. Perdam sapientiam sapientium, & ⁹³ prudentiam eorum celabo: Sicut & alibi tam abscondisse, quam reuelaturum esse significat: ⁹⁴ Et dabo illis thesauros absconditos, inuisibiles aperiam illis. ⁹⁵ Et rursus: Quis alius deficiet signa ventris quorum, & diuinationes ex corde: auertens in posteriora sapientes, & cogitationes eorum infatuans? Si autem & Christum suum illuminatorem Nationum designauit. Posui te in lucem Nationum, quas interpretamur in nomine paruulorum, sensu scilicet retrò paruas, & imprudentia infantes, iam verò & humilitate fidei pusillas: facilius utique credemus eundem etiam paruulis reuelasse per Christum, qui & retrò absconderit, & per Christum reuelationem repromiserit. aut si Deus Marcionis ea quae a creatore abscondita retrò fuerant, patrefecit: ergo iam creatori negotium gessit, res eius edisserens. ⁹⁶ Sed in destructionem, inquis, vti traduceret eas. Ergo illis traduxisse debuerat, quibus creator abscondit, sapientibus & prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio praestanda, quibus fuerat negata: non paruulis, quibus nihil creator inuiderat. Et tamen vsque adhuc, puto, probamus destructionem potius Legis & Prophetarum inueniri in Christo, quam destructionem. ⁹⁷ Omnia sibi tradita dicit a patre. Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia, quia non minori se tradidit omnia filio creator, quae per eum condidit, per sermonem suum scilicet. Ceterum si ⁹⁸ *ἐξ ἑωυτοῦ* ille: Quae sunt omnia quae illi a patre sunt tradita? Quae sunt creatoris? Ergo bona sunt quae pater filio tradidit: & bonus iam creator, cuius omnia bona sunt: & ille iam non bonus, qui in aliena bona inuasit, vt filio traderet, docens alieno abstinere. Certè mendicissimus, qui nec filium vnde ditaret habuit, nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei a patre: & quomodo hominem creatoris sibi vindicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam.

Psal. 90.
Isai. 27.
Isai. 35.
ibidem.
Luc. 4. 5. 6.
7. 8. 9.
Luc. 10.
CA. xxv.
ex eod. c.
x. Luc.
Luc. 10.

Isai. 7.
Rom. 1.
Exod. 20.
Isai. 29.
Isai. 29.
Isai. 45.
Isai. 44.
Isai. 42.
49.
Om. Luc. 10.

AN
ibus

- Sed & si omnia, ad hominum genera, id est ad omnes Nationes interpretaberis, & haereticus tradidisse creatoris est: Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terrae. Aut si habet & ipse aliqua sua, quae omnia filio traderet, pariter cum homine creatoris, ostende usum aliquem ex omnibus, in fidem, in exemplum, ne tam merito tuam credam eius esse omnia, cuius nihil video, quam merito credam, etiam quae non video esse, cuius sunt vniuersa quae video.³⁹⁸ Sed: *Nemo scit qui sit pater, nisi filius, & qui sit filius, nisi pater, & cuiusque filius reuelauerit.* Atque ita Christus ignotum Deum praedicauit, & Israelitae enim & alij haeretici fulciuntur, opposcentes creatorem omnibus notum, & Israelitae secundum familiaritatem, & Nationibus secundum naturam. Et quomodo ipse testatur nec filii cognitum se: Israel autem me non cognouit, & populus me non intellexit: nec Nationibus.⁴⁰⁰ Ecce enim nec de Nationibus, inquit, nemo, propter quod & illas stillicidium in lae deputauit, & Sionem tanquam speculum in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio sit propheticæ vocis, & exprobrantis ignorantiam in Deum humanam, quae fuerit ad filium. Neque. Nam & ideò subtexuit: ab eo cognosci patrem, cui filius reuelauerit, quoniam ipse erat qui positus à patre illuminatio Nationum annuntiabatur, vtique de Deo illuminandarum: etiam Israelitis, vtique per agnitionem Dei plenior. Ita non proficiunt opera in fidem Dei alterius, quae creatori competere possunt: quia quae non competunt creatori, haec poterant in fidem proficere Dei alterius. Si & sequentia inspicias: *401* *Patrum qui vident quae videtis: Dico enim vobis, quia Propheta non viderunt quae vos videtis:* de lapsu sensu descendunt: Adeò neminem, vt decuit, Deum cognouisse, quando nec Prophetarum dissent, quae sub Christo videbantur. Nam si non meus esset Christus, nec Prophetarum hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirum, si non viderant res Dei ignotas, tanto post se reuelati? Quae autem fuisset felicitas eorum qui tunc videbant quae merito vidisse non poterant, si non erant consecuti representationem eorum, quae nequam praedicarent, nisi quoniam qui poterant vidisse, qui Dei sui res quas etiam praedixerant, non tamen viderant? Haec autem felicitas erit aliorum, qui videbant, quam tantum praedicauerant. *402* Denique ostendemus, & iam ostendimus, ea visa in Christo quae fuerant praedicata: abscondita tamen & ab ipsis Prophetis, vt absconderentur sapientibus & à prudentibus seculi. *403* In Euangelio veritatis, *legis doctor Dominum interrogauit: Quid faciens, inquit, vitam aeternam consequar?* In haeretico vita solummodo posita est, in aeterna mentione, vt doctor *404* de ea vita videatur consuluisse; quae in lege promittitur auctore longæ uitae: & Dominus, ideò illi *405* secundum legem responsum dedisse: *Diligentem Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & totis viribus tuis,* quoniam de legem sciscitabatur. Sed sciebat vtique legis doctor quo pacto *406* vitam legalem consequi posset, vt non de ea interrogasset, cuius regulas etiam docebat. Sed quia & mortui iam mactabantur à Christo, excusatus ad spem *407* aeternae uitae, per exempla recidit, ne patiens quid obseruationis egeret sublimior spei, ideò circò consuluit de aeternae uitae consecutione. Itaque Dominus vt nec ipse alius, nec aliud nouum inferens praecipit, quam principaliter ad omnem salutem, & utramque vitam facit, ipsum caput ei legis operumque manifestam diligendi Dominum Deum suum. Denique si de vita longæ uitae sit penes Marcionem, & Christus respondit, quae sit penes creatorem, non de aeterna quae sit consecutionis Deum, quomodo consequitur aeternam? Non vtique eodem modo quo & longæ uitae. *408* Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda distantia: ergo non ex dilectione Dei tui consequetur vitam aeternam Marcionites: sicut longæ uitae dilector creatoris. Sed quale est, vt non magis diligendus sit qui aeternam pollicetur, diligendus est qui longæ uitam reprobmittit? Ergo eiusdem erit vtique vita, quum eadem est vtique vitae captanda disciplina. Quod creator docet, id & Christo opus est diligere, vt praestet, interueniente & hic illa praescriptione, qua facilius apud eum debeant credita maiora, apud quem minora praecedunt, quam apud eum cui nullam de maioribus fidem de qua minora praeparauerit. Viderit nunc si aeternam nostri addiderunt. Hoc mihi fatiscit, quòd Christus ille aeternae non longae uitae inuitator, de longæ uitae consilium quam de aeterna, non ad aeternam potius exhortatus est hominem quam inferebat. Quid, oro te, fecisset Christus creatoris, si qui creatori diligendo adificauerat hominem, non erat creatoris superior, satis impudentibus & temerariis oculis suspiciens ad caelum creatoris, à quo tam aspero & saeuo & grandine & fulmine potuisset elidi, sicut *410* & Hierusalem iustitiae

CA. XXVI.
EX C. XI.
LUCÆ.
LUC. II.

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELII
A. V.
16.

A eo potuit, ⁴¹¹ *ag gressus eum ex discipulis quidam*: Domine, inquit, doce nos orare, sicut & Ioannes *ibidem.*
nes discipulos suos docuit. Scilicet quia alium Deum aliter existimaret orandum. Hoc qui præsumpserat, prius est probet alium Deum æditum à Christo. nemo enim antè voluisset orare nosse, quàm didicisset quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam vsque adhuc probas, scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Ioannis orabant. Sed quia & Ioannes nouum aliquem ordinem orationis induxerat, idè hoc & à Christo discipulus eius postulandum non immeritò præsumpserat, vt & illi de proprio magistri sui instituto, non aliam, sed aliter Deum orarent. Proinde nec Christus antè orationis notitiam discipulo contulisset, quàm Dei ipsius. Ita & ipse in eum docuit orationem quem discipulus vsque adhuc nouerat. Denique sensus orationis quem Deum sapiant recognosce. ⁴¹² Cui dicam: Pater? Ei qui me omnino non fecit, à quo originem non traho; an ei qui me faciendo & instruendo geherauit? ⁴¹³ A quo spiritum sanctum postulem? à quo nec mundialis spiritus præstatur? an à quo fiunt etiam angeli spiritus; cuius & in primordio spiritus super aquas ferebatur? ⁴¹⁴ Eius regnum optabo venire, quem nunquam regem gloriæ audiui? an in cuius manu etiam corda sunt regum? ⁴¹⁵ Quis dabit mihi panem quotidianum? qui nec miliuam mihi condidit; an qui etiam de cælo panem angelorum quotidianum populo suo præstitit? ⁴¹⁶ Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicando non retinet; an qui si non dimiserit, retinet vt iudicet? ⁴¹⁷ Quis non sinet nos deduci in tentationem? quem poterit tentator non timere; an qui à primordio tentatorem angelum prædamnavit? Hoc ordine qui alij Deo supplicat & non creatori, non orat illum, sed infamat. ⁴¹⁸ Proinde à quo petam vt accipiam; apud quem queram vt inueniam; ad quem pulsabo vt aperiat mihi? Quis habet petenti dare: nisi cuius omnia? cuius sum etiam ipse qui peto. Quid autem perdidit apud Deum illum, vt apud eum queram & inueniam? Si sapientiam atque prudentiam, has creator abscondit, apud eum ergo queram. Si salutem & vitam, & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur vt inueniatur, quàm vbi latuit vt appareat. Sic nec aliorum pulsabo, quàm vnde sum functus. Denique si accipere & inuenire, & admitti, laboris & instantiæ fructus est, illi qui petit, & quæsiuit, & pulsauit, intellige hæc à creatore mandari & repromitti. Ille enim Deus optimus, vltro veniens ad præstandum non suo homini, nullum illi laborem, nec instantiam indixisset. Jam enim non optimus si non vltro daret non petenti, & inuenire præstaret non quærenti, & aperiret non pulsanti. Creator autem potuit indicere ista per Christum, vt quia delinquendo homo offenderat Deum suum, laboraret, & instantia petendi acciperet, & quærendi inueniret, & pulsandi introiret. ⁴¹⁹ Sic & præmissa similitudo nocturnum panis petitorum amicum facit, non alienum, & ad amicum pulsantem, non ad ignotum. Amicus autem etiam si offendit, magis creatoris est homo quàm Dei Marcionis. Itaque ad eum pulsat, ad quem ius illi erat, cuius ianuam quòd serò pulsatur, creatoris est tempus. Illius & serum, cuius seculum & seculi occasus. **C** ad Deum autem nouum, nemo serò pulsasset, tantum quòd luculentem. Creator est, qui & ianuam olim Nationibus clausit, quæ olim pulsabatur Iudæis: & exurgit & dat, & si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam citò Deus recens neminem pati potuit. ⁴²⁰ Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatorem. Ipse est qui scit quid filij postulent. Nam; & panem petentibus, de cælo dedit manna; ⁴²¹ & carnem desiderantibus emisit ortygometram, ⁴²² non serpentem pro pisce, nec scorpionem pro ouo. ⁴²³ Illius autem erit non dare malum pro bono, cuius vtrumque sit. Ceterum Deus Marcionis non habens scorpionem, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat: sed ille qui habens & scorpionem, non dat. ⁴²⁴ Itaque & spiritum sanctum is dabit, apud què est & nō sanctus. ⁴²⁵ Quom surdum demonium expulisset (425 vt & in ista specie curationis a Esaiæ occurrisset) ⁴²⁷ in Beelzebule dicitur eicere demonia: si ego, inquit, in Beelzebule eicio demonia, filij vestri in quo eiciunt? hac voce quid magis portendit, quàm in eo eicere se, in quo & filij eorum: In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum, Sic ego in Beelzebule eicio demonia, filij vestri in quo? quasi illos suggillaret in Beelzebule eicientes, resistet tibi prior sensus, ⁴²⁸ non posse Satana diuidi aduersus semetipsum. Ad eò nec illi in Beelzebule eiciebant, sed vt diximus in virtute creatoris, quam vt intelligi faceret, subiungit: ⁴²⁹ Quòd si ego in digito Dei expello demonia, ergone appropinquauit in vos regnum Dei? Apud Pharaonem enim venefici illi adhibiti aduersus Moysen, virtutem creatoris digitum Dei appellauerunt. Digitus Dei est

Ibidem.
Gen. 1.
Ibidem.
Gen. 1.
Luc. 11.
Prou. 21.
Luc. 11.
Psal. 77.
Luc. 11.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Exod. 16.
Num. 11.
Luc. 11.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
a Isai. 29.
c 43.
b Luc. 11.
Ibidem.
Ibidem.
Exod. 8.

AN
 ibus

- hoc, quod significarent etiam modicum, valde dissimum tamen. Hoc & Christus ostendens, commemorator non obliterator vetustatum, scilicet suarum, virtutem Dei, dignum Dei dixit, non alterius intelligendum quam eius apud quem hoc erat appellatum. Meis regnum & regnum ipsius appropinquauerat, cuius & virtus digitus vocabatur. ⁴³² Merito dicitur applicuit ad parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppressit, principem dæmoniorum, quem Beelzebuleum & Satanam supra dixerat, significans digito Dei opprèssum, non creatorem ab alio Deo subactum. Ceterum quomodo adhuc staret regnum eius in iustis, & legibus, & officiis, quem licet integro mundo vel sic potuisset videri superius validior ille Deus Marcionis, si non secundum legem eius etiam Marcionitas ⁴³¹ morerentur; in terram defluendo, sæpe & à scorpio docti non esse superatum creatorem.
- Luc. II.** ⁴³² Exclamat mulier de turba: *Beatum vterum qui illum portasset, & vbera quæ illum edocuerunt.*
- Ibidem.** *Dominus: Immo beati qui sermonem Dei audiunt & faciunt. Quia & retrò sic reicerat matrem aut fratres, dum auditores & obsecutores Dei præfert. Nam nec sic mater alitribus adeo nec retrò negauerat, vt ne tum quum id rursus audit: rursus proinde felicitatem ab vtero & vberibus matris suæ transtulit in discipulos, à qua non transtulisset si eam haberet.* [⁴³³ Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitas in creatore. Hic sufficit, si ea in Christo reperiuntur. Ecce inæqualis & ipse inconstans, leuis, aliud faciens, aliud faciens: ⁴³⁴ iubet omni petenti dare, ⁴³⁵ & b. ipse signum petentibus non datur. ⁴³⁶ negat lucernam abscondendam, sed confitamur per candelabrum proponendam, vt omnibus luceat. Vetat remaledicere, multo magis vtique maledicere: ⁴³⁷ & v. ingerit Phariseis & doctoribus legis. Quis est tam similis Dei maiori, Christus nisi ipse? Sæpe iam finimus nullo modo potuisse illum destructorem legis dæmonari, si alium Deum promulgasset. ⁴³⁸ Ideo & tunc Phariseus, qui illum vocat ad prandium, tractabat penes se, cur non prius intus esset quam recubasset ⁴³⁹ secundum legem, qui Deum circumferret. Iesus autem etiam interpretatus est ei legem, ⁴⁴⁰ dicens: illos calices & carteriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate, vt significaret veterum munditias hominum esse intelligendas apud Deum. Quia & Phariseus de hinc non de calice illoto apud se tractauerat. Ideo exteriora, inquit, calices lauat, id est animam: interiora autem vestra non emundatis, id est animam: adiciens, *Nome quæ exteriora fecit, id est carnem & interiora fecit, id est animam: quo dicto aperte demonstratur eundem Deum pertinere munditias hominis exterioris & interioris, cuius venter præponitis misericordiam non modo lauacro hominis, sed etiam sacrificio. Quod si & alius enim: ⁴⁴¹ Date quæ habetis elemosynam, & omnia munda erunt vobis. Quod si & alius Deus misericordiam mandasse, non tamen antequam cognitus. Porro & hic apparet illos non de Deo increpitos, sed de eius disciplina, à quo illis & figuratè vasculorum munditias, & manifestè misericordiarum opera imperabantur. ⁴⁴² Sic & holuscula decimationem, nisi cuius & rutam & mentam, ex forma legis de decimis offererent? Totum proprobrationis hoc erat quòd modica curabant, ei vtique cui maiora non exhibebat dicenti: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, qui te vocauit ex Ægypto. Ceterum nec tempus admisisset, vt Ciceronem tam præcoquam, immò tam acerbam adhuc dilectionem, expositularet nouo & nouo Deo, & dixerim nondum palam factum. ⁴⁴³ Primatum quoque captant. locorum, & salutariorum, quum incusat, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sacerdotum, & prophetas appellantis; prohibentis etiam confidere in præpositis; immò & in coram ferrum hominem pronuntiantis qui spem habet in homine. Quod si propterea affectat principatum vt de officiis aliorum gloriaretur, quia officia vetuit eiusmodi sperandi & confidendi in hominem, idem & affectatores principatum increpuit. ⁴⁴⁴ Insuper & in doctores ipsos legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digno quidem gredi auderent, non legis onera suggillans quasi detestator eius: quomodo enim detestator, qui cum maxime ⁴⁴⁵ potiora legis prætereuntes incusat, elemosynam & decimas, & mandatum nem & dilectionem Dei; ne hæc quidem grauias, nedum decimas rutarum, & mandata catinorum? Ceterum excusandos potius censuisset, si importabilia portare non possent. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi de suo exaggerabant, ⁴⁴⁶ docentes præcepta domum ad domum, quæ proximi sunt auferrent; clamantes populum; amantes munera, sectantes remotionem*

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELLII
A. V.
16.

A tionem; diripientes iudicata pauperum, ut esset illis vidua in rapinam, & pupillus in praedam. De quibus idem Esaias, Vt qui valent in Hierusalem. Et rursus: Qui vos postulant, dominantur vestri. Qui magis quam legis doctores? Hi si & Christo displicebant, ut sui displicebant. Alienae enim legis doctores non omnino pulsasset. ⁴⁴⁸ Cur autem *Vt audiant etiam, quod edificarent Prophetis monumenta interemptis a patribus eorum*, laude potius digni, qui ex isto opere pietatis testabantur se non consentire factis patrum; si non erat zelotes, qualem arguunt Marcionitae, delicta patrum de filiis exigentem usque in quartam natiuitatem? ⁴⁴⁹ Quam vero *clauem habebant legis doctores*, nisi interpretationem legis? *ad cuius intellectum neque ipsi adibant*, non credentes scilicet: Nisi enim crederitis, non intellegitis: *neque alios admittebant*, utique docentes praecipua potius & doctrinas hominum. Qui ergo nec ipsos introeuntes, nec aliis aditum praestantes, increpabat, obrectator habendus est legis an fautor? Si obrectator, placere debebant, & praefusores legis. Si fautor, iam non & amulus legis. Sed haec omnia ad infuscandum creatorem ingerebat ut saeuum, erga quem delinquentes Vt habituri essent. Et quis saeuum non potius timeret prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timendum ingerebat. Sic oportebat Christum creatoris. [⁴⁵⁰ Merito itaque non placebat illi hypocritis Phariseorum, labiis scilicet amantium Deum, non corde. ⁴⁵¹ *Cauete, inquit discipulis, a fermento Phariseorum, quod est hypocritis*, non praedicationis creatoris. Odit contumaces patris filius, non vult suos tales existere in illum: non in alium, in quem hypocritis fuisse admitta, cuius exemplum a discipulis eaueretur. Ita Phariseorum prohibet exemplum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Pharisei. ⁴⁵² Igitur quoniam hypocritis eorum taxarat, utique caelantem occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officiis obumbrantem, quae clauem agnitionis habens, nec in ipsa introiret, nec alios finiret: ideo adiecit: ⁴⁵³ *Nihil autem operum quod non patefiet, & nihil absconditum quod non dimoscetur: ne quis existimet illum Dei ignoti retrò & occulti reuelationem & adagnitionem intentare, ⁴⁵⁴ quum subiiciat, etiam quae inter se mustitarent vel tractarent, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit daemonia nisi in Beelzebule, in apertum processura, & in ore hominum futura, ex Euangelij promulgatione. Dehinc conuersus ad discipulos, ⁴⁵⁵ Dico autem, inquit, vobis amicis meis, nolite terri ab eis qui vos solummodo occidere possunt, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem. Sed iis erit Esaias praedicans: Vide quomodo iustus auferitur, & nemo aduertit. ⁴⁵⁶ Demonstrabo autem vobis quem timeatis. Time te eum qui postquam occiderit, potestatem habet mittendi in gehennam, Creatorem utique significas. Itaque dico vobis, huc time. Et hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri iubet, offendi vetat: & quem offendi vetat, demereri iubet: & qui haec mandat ipse est, cui timendo, & non offendendo, & demerendo procurat. Sed habeo & de sequentibus sumere. ⁴⁵⁷ Dico enim vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo. Qui confitebuntur autem in Christo, occidi habebunt coram hominibus, nihil utique amplius passuri post occisionem ab illis. Hi ergo erunt quos supra praemonet, ne timeant tantummodo occidi: ideo praemittens non timendam occisionem, ut subiungeret substruendam confessionem. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur coram Deo, ab eo utique qui illum confidentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est qui & negatorem negabit. Porro si confessor est, cui nihil timendum est post occisionem, negator erit cui timendum est etiam post mortem. Itaque quum creatoris sit quod timendum est post mortem, gehennae scilicet poena, & negator ergo creatoris est. Si autem & negator, & confessor, qui post occisionem nihil ab homine passurus est, a Deo plane passurus si negaret: atque ita Christus creatoris est, qui ostendit negatores suos creatoris gehennam timere debere. Post deterritam itaque negationem, sequitur & blasphemia formidanda admonitio: ⁴⁵⁸ Qui dixerit in filium hominis, remittetur, illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei. Quod si iam remissio & retentio delicti, iudicem Deum sapiunt, huius erit spiritus sanctus non blasphemandus, non remissuri scilicet blasphemiam: sicut & supra non negandus, occisuri scilicet etiam in gehennam. Quod si & blasphemiam Christus a creatore auertit, quomodo aduersarius ei venerit, non scio. Aut si & per haec seueritatem eius infuscat, non remissuri blasphemiam, & occisuri etiam in gehennam, superest ut & illius diuersi Dei impune & spiritus blasphemetur, & Christus negetur, & nihil intersit de cultu eius, de contemptu: & sicut de contemptu nulla poena, ita & de cultu nulla speranda sit merces. ⁴⁵⁹ Perductos ad potestates, prohibet ad interro-*

AN
ibus

C. xxviii.
ex c. xii.
Luc. 11.
Isai. 7.
Luc. 11.
Matth. 15.
Luc. 11.
C. xxviii.
ex c. xii.
Luc. 11.
Isai. 29.
Luc. 12.
Luc. 11.
Luc. 12.
Isai. 57.
Luc. 12.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.

- gationem cogitare de responsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis. Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit & præceptum cuius præcessit exemplum.⁴⁶⁰ Balaam Prophetes in Arithmis arcessitus à rege Balach, ad maledicendum Iherusalem, cum quo præcium inibat, simul spiritu implebatur, non ad quam venerat maledictionem, sed quam illi ipsa hora spiritus suggererat, benedictionem pronuntiabat, ante profectus apud nuntios regios, mox etiam apud ipsum, id se pronuntiatum quod Deus eius indidisset. Hæ sunt nouæ doctrinæ noui Christi, quas olim famuli creatoris imitauerunt. Ecce planè diuersum exemplum Moyfi & Christi.⁴⁶¹ Moyses rixantibus fratribus vltro intercedit, & iniuriosum increpat: Quid proximum tuum percutis? Et reuertens ad illo: Quis te constituit magistrum aut iudicem super nos? ⁴⁶² Christus vero postulatur ad dam, vt inter illum & fratrem ipsius de diuidenda hereditate componeret, operam suam, & quidem tam probæ causæ denegauit. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, frater pacificus, iniuriæ occurrens. Sed enim optimi & non iudicis Dei Christus; Quis nec, vt iudicem constituit super vos? Aliam vocem excusationis inuenire non potuit, ne ea vteretur, qua improbus vir, & impius frater assertorem probitatis atque pietatis excullerat. Denique probauit malam vocem, vtendo ea, & malum factum, pacis inter fratres componendæ declinatione. Aut nunquid indignè tulerit, hoc dicto fugatum Moysen, hinc in causa pari disceptatum fratrum, voluit illos commemoracione eiusdem dicitur fuisse? planè ita. Ipse enim tunc fuerat in Moysè, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris.⁴⁶³ Puto iam alibi satis commendasse nos diuitiarum gloriam damnari à Deo nostro, ipsos dynastas detrahente de folio, & pauperes alienante de sterquilinio.⁴⁶⁴ eo ergo erit & parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui Deus dicit: Somnum nocte animam tuam repossent. Quæ autem parasti, cuius erunt? Sic denique rex de generis apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriat, per Esaiam malè audiuit. [465] *4. Reg. 20. nollet curam nos agere anime de victu, & corpori de vestitu, nisi qui ista homini amplexaretur.* Ceterum nihil tam abruptum, quàm vt alius præstet, alius de præstantia eius rere agere mandet, & quidem derogator ipsius. Denique si quasi derogator eius non vult de eiusmodi sciuis cogitari, de quibus nec corui nec lilia laborem, nec scilicet pro sua vilitate subiectis, paulò post parebit. Interim cur ⁴⁶⁶ illos modicos inculcat, id est cuius fidei? eiusne quam nondum poterant perfectam exhibere creatori, vti crederent hæc illum vltro generi humano sumministrare, nec de cogitarent? Nam & quum subiicit: Hæc enim nationes mundi quærent, non credendo in Deum conditorem omnium & præbitorem, ⁴⁶⁷ quos pares gentium notabat. Porro quum dem Deum modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulas notabat. Porro quum & adiicit: ⁴⁷⁰ Scit autem pater opus esse hæc vobis; prius quæram quem patrem intellexit Christus. Si ipsorum creatorem demonstrat, & bonum confirmat, qui scit quum opus sit. Sin illum alium Deum, quomodo scit necessarium esse homini victum accipere, quorum nihil præstitit? Si enim scisset, præstitisset. Ceterum si scit quum homini necessaria, nec tamen præstitit, aut malignitate aut infirmitate non præstitit. Profectus autem necessaria hæc homini, vtique bona confirmavit. Nihil enim mali accesserunt. Et non erit iam depreciator operum & indulgentiarum creatoris, vt quod superfluum, expunxerim. Porro si quæ necessaria scit homini, alius & prospexit & præstitit, quomodo hæc ipse promittit? An de alieno bonus est? ⁴⁷¹ Quærite enim, inquit, regnum & hæc vobis adiciuntur. Vtique ab ipso. Quod si ab ipso, qualis est qui aliena præstitit, à creatore cuius & sunt, quis est qui aliena promittat? Ea si regno accedent, secundum ad restituenda, eius est secundus gradus, cuius & primus: eius victus atque vestitus, eius & regnum. Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum perquisitio, si nec in alium spectant, quàm ⁴⁷² cui per omnia parauerint. ⁴⁷³ Sumus deus, minimum enim habemus Deum. Succingere debemus lumbos, id est expediti esse ab impeditio mentis ⁴⁷⁴ laciniola vitæ & implicitæ; item lucernas ardentes habere, id est, mentes

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELLII,
A. V.
36.

A de accensas, & operibus veritatis relucentes; atque ita *expectare Dominum*, id est Christum. *Ibidem.*
 Vnde *redeuntem*? si à nuptiis, creatoris est, cuius nuptiæ. Si non creatoris, nec ipse Marcion
 inuitatus ad nuptias isset, Deum suum intuens detestatorem nuptiarum. Defecit itaque
 parabola in persona Domini, si non esset, cui nuptiæ competunt. In sequenti quoque para-
 bola fatis errat, qui ⁴⁷⁵ *furem illum cuius horam si pater familiae sciret, non sineret suffodi domum suam.* *Ibidem.*
 in personam disponit creatoris. Fur enim creator, quomodo videri potest Dominus to-
 tius hominis? Nemo sua furatur aut suffodit, sed ille potius qui in aliena descendit, & homi-
 nem à domino eius alienat. Porro quum furem nobis diabolus demonstret; cuius horam
 etiam in primordio si homo scisset, nunquam ab eo suffossus esset. ⁴⁷⁶ *Propterea iubet ut pa-*
rati simus, quia qua non putamus hora, filius hominis adueniet, non quasi ipse sit fur, sed iudex, scili-
cet eorum, qui se non parauerint, nec cauerint furem. Ergo si ipse est filius hominis, iudi-
cem teneo, & in iudice creatorem defendo. Si verò Christum creatoris in nomine filij ho-
minis hoc loco ostendit, ut eum furem portendat, qui quando venturus sit, ignoremus,
habes supra scriptum, Neminem rei suæ furem esse: Saluo & illo quod in quantum ti-
mendum creatorem ingerit, in tantum illi negotium agens, creatoris est. ⁴⁷⁷ *Itaque in-*
terroganti Petro, in illos an & in omnes parabolam dixisset, & ad ipsos & ad vniuersos qui Eccle-
siis præfuturi essent, proponit actorum similitudinem, & quorum qui bene tractauerint conferuus absen-
tia domini, reuerso eo omnibus bonis præponitur. ⁴⁸⁰ *Qui verò secus egerit, reuerso domino qua die non pu-*
tauerit, hora qua non scierit, illo scilicet filio hominis Christo creatoris, non fure, sed iudi-
ce, segregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur. Proinde igitur aut & hic iudicem domi-
 num opponit, & illi catechizat: aut si Deum optimum, iam & illum iudicem affir-
 mat, licet nolit hæreticus. Temperare enim tentant hunc sensum, quum Deo eius vindicatur,
 quasi tranquillitatis sit & mansuetudinis, segregare solummodò & partem eius
 cum infidelibus ponere, ac si non sit vocatus, ut statui tuo redditus, quasi non & hoc ipsum
 iudicatio fiat. Stultitia. Quis erit exitus segregatorum? Nonne amissio salutis? Si quidem ab
 eis segregabuntur qui salutem consequentur, Quid igitur infidelium status? Nonne dam-
 natio? Aut si nihil patientur segregati & infideles, æquè ex diuerso nihil consequentur re-
 tenti & fideles. Si verò consequentur salutem retenti & fideles, hanc amittant necesse est
 ex diuerso segregati & infideles. Hoc erit iudicium, quod qui intendit, creatoris est.
⁴⁸¹ *Quem alium intelligam cadentem seruos paucis aut multis plagis, & prout commisit illis, ita* *Ibidem.*
& exigentem ab eis, quàm retributorem Deum? Cui me decet obsequi, nisi remuneratori?
 Proclamat Christus tuus, ⁴⁸² *Ignem veni mittere in terram.* Ille optimus, nullius gehennæ
 dominus; qui paulò antè discipulos, ne ignem postularent, inhumanissimo viculo coër-
 cuerat, quando iste Sodomam & Gomorram nimbo igneo exussit: quando cantatum est,
⁴⁸³ *Ignis ante ipsum procedet, & cremabit inimicos eius?* quando & per Osee commina-
 tus est, ⁴⁸⁴ *Ignem emittam in ciuitates Iudæ?* ⁴⁸⁵ *vel per Esaiam, Ignis exarsit ex indigna-*
tione mea? Non mentiatur. Si non est ille qui de rubo quoque ardenti vocem suam emi-
sit, viderit quem ignem intelligendum contendas. Etiam si figura est, hoc ipso quod
de meo elemento argumenta sensui suo sumit, meus est, qui de meis vitur. Illius erit si-
mitudo ignis, cuius & veritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitatem, adii-
ciens, ⁴⁸⁶ *Putatis venisse me pacem mittere in terram? non, dico vobis, sed separationem.* Machæ-
 ram quidem scriptum est. Sed Marcion emendat, quasi non & separatio opus sit machæ-
 ræ. Igitur & ignem excretionis intendit, qui pacem negauit. Quale prælium, talis & in-
 cendium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens Domino. ⁴⁸⁷ *Denique:*
Diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem; & mater in filiam, & filia in matrem; & nu-
rus in socrum, & socrus in nurum. Hoc prælium inter parentes si in ipsis verbis tuba cecinit
 Prophetæ, ⁴⁸⁸ *vereor ne Michæas Christo Marcionis prædicaret.* ⁴⁸⁹ *Et ideo hypocritas pro-*
numtiabat, cæli quidem & terræ faciem probantes, tempus verò illud non dinoscetes. Quo scilicet
 cetera adimplens omnia quæ super ipsos fuerunt prædicata, nec aliter docens debuerat
 agnosci. Ceteram quis posset eius tempora nosse, cuius per quæ probaret non habebat.
⁴⁹⁰ *Merito exprobrat etiam quod iustum non à semetipsis indicarent.* ⁴⁹¹ *Olim hoc mandat, per* *Ibidem.*
 Zachariam: *Iustum iudicium & pacatorium iudicate.* Per Hieremiam: *Facite iudicium*
 & iustitiam. Per Esaiam: *Iudicate pupillo, & iustificare viduam; imputans etiam vineæ*
 Sorech, quòd non iudicium fecisset, sed clamorem. *Qui ergo docuerat ut facerent ex*
 præcepto, is exigebat ut facerent & ex arbitrio. *Qui seminauerat præceptum, ille & re-*
 dundantiam eius vrgebat. Iam verò quàm absurdum ut ille mandaret, iustè iudicare,

AN⁹
ibus

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELI
A.V.
36

Luc. 12. qui Deum iudicem iustum destruebat. ⁴⁹² Nam & iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrante, in persona creatoris obtreccationis nomine differunt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescunque enim seueritas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorem cogit obsequium. [⁴⁹³ Questionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? ⁴⁹⁴ Vnusquisque vestrum sabbatis non soluit asinum aut bouem suum à præsepiti, & ducit ad potum? Ergo secundum conditionem legis operatus, legem confirmauit, non dissoluit, iubentem nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animalium, quanto potius humanarum? Parabolarum congruentiam ubique recognoscor exigentem, ⁴⁹⁵ Simile est regnum Dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo. Quis in persona hominis intelligendus? utique Christus: Quia licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit à patre semen regni, sermonem scilicet Euangelij, & seminauit in horto suo, utique in mundo, puta nunc in homine. Sed quum in suo horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris; ergo qui in suum seminari, creator ostenditur. Aut si, ut hunc laqueum cuadant, conuerterint hominis personam à Christo in hominem accipientem semen regni, & seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia alij conueniet quam creatori. Quale est enim ut lenissimi Dei regnum, quod etiam iudicij feruor lacrymosa austeritate subsequitur. De sequenti planè similitudine verborum, ne fortè alterius Dei regno portendat. ⁴⁹⁶ Fermento enim comparauit illud; non azymis quæ familiariora sunt creatori. Congruit & hæc coniectura mendicantibus argumenta. Itaque ego vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno Dei & creatori, ⁴⁹⁷ quia post illam clibanus vel furnus gehennæ sequatur. Quoties adhuc iudicium ostendit, & in iudice creatorem? Quoties utique eiecit & damnat reiciendo. ⁴⁹⁸ Sicut hic quoque: Quum surrexerit, inquit, paterfamilie (quò, nisi quò dixit Esaïas, Quum surrexerit comminueret terram?) & cluserit ostium, utique excludendis iniquis, quibus pulsantibus respondet: Nescio unde sitis. ⁴⁹⁹ Et rursus enumerantibus quòd coram illo ederint, & biberint, & in festis corum docuerit, adiciet: Recedite à me omnes operarij iniquitatis; illic erit fletus & frendus dentium. Vbi? foris scilicet, ubi erunt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit exclusio in pœnam, ⁵⁰⁰ quum videbunt iustos introeuntes in regnum Dei, se verò detineri foris. A quo? Si à creatore, quis erit ergo intus recipiens iustos in regnum? Deus bonus. Quid ergo illos creatori, ut foris detineat in pœnam, quos aduersarius eius excludit, suscipiendos à se videtur magis in aduersarij bilem? Sed & ille exclusus iniquos, sciat utique creatorem illos detenturum in pœnam, aut non sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo qui detinet, cedens ei nolens: aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum iudicant, & non erit melior creator ipse auctor infamiae creatoris. Hæc si nulla ratione consistunt, ut alius punire, alius liberare creditur, vnus erit tam iudicium quam & regnum: & dum vnus est utrunque, qui & iudicat creatoris est. [⁵⁰¹ Ad prandium vel ad cœnam qualis vocari iubet? Quales ostenderit per Esaïam? Confringe panem tuum esurienti, & mendicanti & qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, qui b scilicet humanitatis istius vicem retrahere re non possint. Hanc si Christus captari vetat, c in resurrectione eam reprobantem; creatoris est forma; cui non placent d amantes munera, sectantes retributionem. Etiam inuitatoris parabola cui magis parti occurrat expendo. ⁵⁰² Homo e quidam fecit cœnam, & vocauit multos. Vtique cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatem figurat. Dico primò extraneos & nullius iuris affines inuitari ad cœnam non solere, certè facilius solere domesticos & familiares. Ergo creatoris est inuitasse, ad quem pertinebant qui inuitabantur, & per Adam quæ homines, & per patres quæ Iudaici, non eius ad quem neque natura pertinebant, neque prerogatiua. Dehinc si is mittit ad conuiuias, qui cœnam parauit, sic quoque creatoris est cœna, qui misit ad conuiuias admonendos, ante iam vocatos per patres, admonendos autem per Prophetas: non qui neminem miserit admonendum, nec qui nihil priùs egerit ad vocandum, sed ipse descendit subitò: tantum quod innotescens, iam inuitans: tantum quod inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem faciens horam cœnandi & ad cœnam inuitandi. ⁵⁰³ Excusant se inuitati. Si ab alio Deo, merito, quia subitò inuitati. Si non meritò, ergo nec subitò. Si autem non subitò inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius denique declinauerant vocationem, tunc primò dicentes ad Aaronem: Fac nobis Deos qui præeant nobis. Atque exinde; Aure audientes, & non audientes, vocationem scilicet Dei. ⁵⁰⁴ Qui pertinentissimè ad hanc parabola per Hieremiam: Audite (inquit) vocem meam, & ero vobis in Dominum, & vos mihi in populum, & ibitis

A ibitis in omnibus viis meis quascunque mandauero vobis. Ecce inuitatio Dei. Et non audierunt, inquit, & non aduerterunt aurem suam. Ecce recusatio populi. Sed abierunt in iis quæ concupierunt corde suo malo. ⁵⁰⁵ *Agnum emi, & boues mercati sum, & uxorem duxi.* Et adhuc ingerit. Et emisit ad vos omnes famulos meos Prophetas. Hic erit spiritus sanctus admonitor conuiuarum, die & ante lucem. Et non ⁵⁰⁶ audit populus meus, & non intendit auribus suis, & obdurauit collum suum. ⁵⁰⁷ *Hoc ut patrifamilie renuntiatum est, motus tunc* (benè quòd & motus: negat enim Marcion moueri Deum suum, ita & hoc meus est) *mandat de plateis & vicis ciuitatis facere sublektionem.* Videamus an eo sensu quo rursus per Hieremiam, ⁵⁰⁸ Nunquid solitudo factus sum domui Israël: aut terra in incultum derelicta? Id est, Nunquid non habeo quos allegam, aut vnde allegam. Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te. Itaque misit ad alios *uocandos*, ex eadem adhuc ciuitate. ⁵⁰⁹ *Dehinc loco abundante, præcepit etiam de viis & sepibus colligi,* id est nos iam de extraneis gentibus, illa scilicet æmulatione, qua in Deuteronomio, ⁵¹⁰ *Auertam faciem meam ab eis, & monstrabo quid illis in nouissimis, id est alios possessuros locum eorum: quoniam genitura peruersa est, filij in quibus fides non est. Illi obæmulati sunt me in non Deo, & prouocauerunt me in iram in idolis suis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione insipienti prouocabo eos in iram, in nobis scilicet quorum spem Iudæi gerunt;* ⁵¹¹ *De qua illos gustatos negat Dominus, derelicta Sioqe tanquam specula in vinea & in cucumerario casula; posteaquam b & nouissimam in Christum inuitationem recusauit. Quid ex hoc ordine secundum dispositionem & prædicationes creatoris recedendo competere potest illi, cuius nec ordinem habet, nec dispositionem ad parabola conspirationem, qui totum opus semel fecit: Aut quæ erit prima vocatio eius, & quæ secundo actu admonitio? Antè debent alij excusare, postea alij conuenisse. Nunc autem pariter vtramque partem inuitare venit, de ciuitate, de sepibus, aduersus speculū parabola: nec potest iam fastidiosos iudicare quos nunquam retrò inuitauit, quos cum maximè aggreditur. Aut si de futuro eos iudicat, contempturos vocationem: ergo & sublektionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit.* ⁵¹² Planè ad hoc secundò venturus est vt gentibus prædicet. Et si venturus est autem, puto non quasi vocaturus adhuc conuiuas, sed iam collocaturus. ⁵¹³ Interea qui cœnæ istius vocationem in cœleste conuiuuium interpretaris spiritalis saturitatis & iucunditatis, memento & ⁵¹⁴ terrenas promissiones vini & olei & frumenti & ipsius ciuitatis, æquè in spiritalia figurari à creatore. [⁵¹⁵ *Ouem & dragmam perditam quis requirit? Nonne qui perdidit: Quis autem perdidit? Nonne qui habuit? Quis verò habuit? Nonne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res, quàm creatoris, is eum habuit cuius fuit. Is perdidit, qui habuit. Is requisit, qui perdidit. Is inuenit, qui quaesit. Is exultauit, qui inuenit. Ita vtriusque parabola argumentum vacat circa eum, cuius non est cuius neque dragma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit: nec requisit, quia non perdidit: nec inuenit, quia nec requisit: nec exultauit, quia non inuenit.* ⁵¹⁶ Atque ad eò exultare illius est de penitentia peccatoris, id est de perditæ recuperatione, qui se professus est olim, malle peccatoris penitentiam quàm mortem. [⁵¹⁷ *Quibus duobus dominis neget posse seruari, quia alterum offendit si necesse, alterum defendi, ipse declarat, Deum proponens & Mammonam. Deinde Mammonam quem intelligi velit, si interpretem non habes, ab ipso potes discere. Admones enim nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, secundum serui illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in subsidium sibi.* ⁵²⁰ *Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de Mammona inuisitæ, de nummo scilicet, de quo & seruus ille. Iniustitiæ enim auctorem & dominatorem totius seculi nummum scimus omnes.* ⁵²¹ Cui famulatam videns Pharisaorum cupiditatem amentauit hanc sententiam, *Non potestis Deo seruire & Mammonæ.* ⁵²² *Irridebant denique Pharisei pecuniæ cupidi, quòd intellexerunt scilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis existimet in Mammona creatorem intelligendum, & Christum à creatoris illos seruitute reuocasse. Quid: nunc potius ex hoc discere, vnum à Christo Deum ostensum. Duos enim dominos nominauit, Deum & Mammonam, creatorem & nummum. Denique non potestis Deo seruire, vtique ei cui seruire videbantur: & Mammonæ cui magis destinabantur. Quòd si ipse alium se ageret, non duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia Deus. Et vtique magis dominus, quàm Mammonas: magisque obseruandus, quàm magis dominus. Quale est enim, vt qui Mammonam dominum dixerat, & cum Deo iunxerat, verè ipsorum dominum taceret? id est creatorem? Aut nunquid tacendo eo, concessit seruiendum ei esse, si solummodo sibi*

Luc. 14.
Hier. 7.
Luc. 14.
Hier. 2.
Luc. 14.
Ibidem.
Deut. 32.

Luc. 14.
Isa. 1.
Luc. 14.

Ca. xxxii.
ex cap. xv.
Luca.
Luc. 15.
Ibidem.

C. xxxiii.
ex c. xvi.
Luca.
Luc. 16.
Ibidem.

Ibidem.

AN
ibus

- & Mammonæ negauit posse seruari: Ita cum vnum Deum ponit nominaturus & creatorem, si alius esset ipse, Creatorem nominauit, quem dominum sine alio Deo non possit.
- Ibidem.* Et illud itaque relucebit, ⁵²² quomodo dictum: *Si in Mammona iniusto fideles non excutitis, quod verum est, quis vobis dedit?* In nummo scilicet iniusto, non in creatore: quem & Marcion iustum facit, ⁵²⁴ *Et si in alieno fideles inueni non estis, quod meum est quis dabit vobis?* Alienum enim debet esse à seruis Dei, quod iniustum est. Creator autem quomodo alienus erat Pharisæis, proprius Deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorem, sed in Mammonam, quis vobis credet quod verius est, & quis vobis dabit quod meum est, non potest quasi alius dixisse de alterius Dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorem, non in Mammonam infideles notando, per creatoris mentionem distinctiones fecisset Dei alterius non commissuri suam veritatem infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius videri potest, si non ad hoc proponatur, vt à re de qua agitur, separetur? ⁵²⁵ Si autem *infructificantes se coram hominibus Pharisæi spem mercedis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat*, quo & Propheta Hieremias: ⁵²⁶ *Miser homo qui spem habet in homine.* ⁵²⁷ Si & adicit: *Scit autem Deus corda vestra, illius Dei vim commemorabat qui lucernam se pronuntiat, scrutantem renes & corda.* Si superbiam tangit, ⁵²⁸ *quod elatum est apud homines, persum est Deo*, Esaïam ponit ante oculos: Dies enim Domini sabaoth, ⁵²⁹ in omnem cõtumeliosum & superbum, in omnem sublimem & elatum, & humiliabuntur. Possum iam colligere cur tanto æuo Deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc conuicia disceret à creatore. Didicit ergo vsque ad Ioannis tempora, atque ita exinde processit annuntiare regnum Dei, dicens: ⁵³⁰ *Lex & Prophetæ usque ad Ioannem, ex quo regnum Dei annuntiat: quasi non & nos limitem quandam agnoscamus Ioannem constitutum inter vetera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus: non tamen vt ab aliâ virtute facta sit sedatio Legis & Prophetarum, & initiatio Euangelij, in quo est Dei regnũ, Christus ipse.* ⁵³¹ Nam & si probauimus, & vetera transitura; & noua succedentia prædicari à creatore; si & Ioannes antecursor & præparator ostenditur viarum Domini, Euangelium superducturi, & regnum Dei promulgaturi: & ex hoc iam quòd Ioannes venit, ipse erit Christus, qui Ioannẽ erat subsecutus vt antecursorem: & si deserunt vetera, & cœperunt noua interstite Ioanne, non erit mirum quod ex dispositione est creatoris ⁵³² vt vnde magis probetur, quàm ex Legis & Prophetarum in Ioannem occasu, & exinde ortu, regnũ Dei. ⁵³³ *Transseat igitur cælum & terra citius, sicut & Lex & Prophetæ, quantum apex verborum Domini.* Verbum enim, inquit Esaïas, Dei nostri manet in æuum. Nam quoniam in Esaïa iam tunc Christus, sermo scilicet & spiritus creatoris, Ioannem prædicantem vocem clamantis in deserto parare viam Domini: in hoc venturum, vt Legis & Prophetarum ordo exinde cessaret, per adimplerionem, non per destructionem, & regnum Dei à Christo annuntiaretur: ideo subtexuit, facilius elementa transitura, quàm verba sua concordans, hoc quoque quod de Ioanne dixerat, non præterisse. ⁵³⁴ Sed Christus diuortium prohibet, dicens: ⁵³⁵ *Qui dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium commisit: qui dimissam à viro duxerit, æquè adulter est.* Vt sic quoque prohibeat diuortium, illicitum facit repudiata matrimonium, Moyses verò permittit repudium in Deuteronomio: Si sumptum, ⁵³⁶ quis uxorem, & habitauerit cum ea, ⁵³⁷ & euenerit non inuenire eam apud eum gratam, eo quòd inuentum sit in illa impudicum negotium, scribet libellum repudij, & dabit in manu eius, & dimittet illam de domo sua. Vides diuersitatem Legis & Euangelij, Moyse & Christi? Plane. ⁵³⁷ Non enim recepisti illud quoque Euangelium eiusdem veritatis, & eiusdem Christi, in quo prohibens diuortium, propriam quæstionem eius absoluit: Moyses propter duritiam cordis vestri præcepit libellum repudij dare: à primordio autem non fuit sic: quia scilicet qui marem & fœminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carnem vnum. Quod Deus itaque iunxit, homo non disjunget. Hoc enim responso, & Moyse constitutionem protexit, vt sui: & creatoris institutionem direxit, vt Christus ipsius. Sed quatenus ex his reuincendus es, quæ recepisti, sic tibi occurram, ac si meus Christus. Nonne & ipse prohibens diuortium, & patrem tamen gestans eum qui marem & fœminam iunxit, excusauerit potius quàm destruxerit Moyse constitutionem. Sed ecce sic tuus sit iste Christus contra ius docēs Moyse & creatori, vt si non contrarium ostendero, meus sit. Dico enim illũ conditionaliter nunc fecisse diuortij prohibitionem, si ideo quis dimittat uxorem vt aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, uxorem, & aliam duxerit, adulterium commisit, & qui à marito dimissam duxerit, æquè adulter est, ex eadem vtique causa qua non licet dimitti.

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELLI
A. V.
16.

A dimitti, vt alia ducatur: illicite enim dimissam pro indimissa ducens, adulter est. Manet enim matrimonium quod non rite diremptum est. Manente matrimonio nubere, adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere vxorem, non in totum prohibuit, & quod non prohibuit in totum, permittit. Aliud est vbi causa cessat, ob quam prohibuit. Et iam non contrarium Moyse docet, cuius preceptum alicubi conseruat: nōdum dico confirmat. Aut si omnino negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & fœminam, ⁵³⁸ nec alibi coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint ⁵³⁹ aduersus fructum nuptiarum, vt aduersus ipsum creatorem? Certè quid facit apud te maritus, si vxor eius commiserit adulterium. Habebitne illam? ⁵⁴⁰ Sed nec tuum Apostolum sine coniungi prouertat, membra Christi. Habet itaque & Christum assertorem ⁵⁴¹ iustitia diuortij. Iam hinc confirmatur ab illo Moyse ex eodem titulo prohibet. & repudium, quo & Christus, si inuentum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam & in Euangelio Matthæi: ⁵⁴² Qui dimiserit, inquit, vxorem suam præter causam adulterij, facit eam adulteram: æquè adulter censetur & ille qui dimissam à viro duxerit. Ceterum præter ex causa adulterij, nec creator disiungit, quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moyse constituyente ⁵⁴³ eum qui ex compressione matrimonium fecerat, non posse dimittere vxorem in omne tempus. Quod si ex violentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex conuentientia voluntarium? Sicut & Prophetiæ auctoritate: Vxorem iuuentutis tuæ non dimittes. Habes itaque Christum vltro vestigia vbiq̃ creatoris inuentem, tam in permittendo repudio, quàm in prohibendo. Habes etiam nuptiarum ⁵⁴⁴ quoquò velis latero prospectorem, quas nec separari vult prohibendo repudium, nec cum macula haberi, tunc permittendo diuortium. Erubescet non coniungens quos tuus quoque Christus coniunxit. Erubescet etiam disiungens sine eo merito, quo disiungi voluit & tuus Christus: Debeo nunc & illud ostendere, vnde hanc sententiam deduxerit Dominus, quòve direxerit. Ita enim plenius constabit, eum non ad Moysen destruendum spectasse per repudij propositionem subito interpositam: quia nec subito interposita est ⁵⁴⁵ habens radicem ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, ⁵⁴⁶ quòd aduersus legem vxorem fratris sui defuncti duxisset, habentis filia ex illa (non aliàs hoc permittente, immò & præcipiente lege, ⁵⁴⁷ quàm si frater illiberis decesserit, vt à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi) coniectus in carcerem fuerat, ab eodem Herode postmodum & occisus. Facta igitur mentione Ioannis Dominus, & vique successus exitus eius, iustorum matrimoniorum & adulterij figura iaculatus est in Herodem, adulterum pronuntians, etiam qui dimissam à viro duxerit: quò magis impietatem Herodis oneraret, qui non minus morte quàm repudio dimissam à viro duxerat: & hoc fratre habente ex illa filiam, & vel eo nomine illicite, ex libidinis non ex legis instinctu: ac propterea Propheten quoque assertorem legis occiderat. Hoc mihi diseruisse proficiet, etiam subsequens argumentum ⁵⁴⁸ diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis. Nam & illud quantum ad scripturæ superficiem subito propositum est, quantum ad intentionem sensus, & ipsum coherent mentioni Ioanis malè tractati, & suggillati Herodis malè meritati, vtriusque exitum deformans, Herodis tormenta, & Ioannis refrigeria, vt iam audiret Herodes: ⁵⁴⁹ Habent illic Moysen & Prophetas, illos audiant. Sed Marcion aliorum cogit, scilicet vtramque mercedem creatoris, siue tormenti, siue refrigerij apud inferos, determinet eis positam qui Legi & Prophetis obediuerint, Christi verò & Dei sui cœlestem definiat sinum & portum. Respondēbimus, & hac ipsa scriptura reuincente oculos eius, ⁵⁵⁰ quæ ab inferis discernit Abrahæ sinum pauperi. Aliud enim Inferi, vt puto, aliud quoque Abrahæ sinus. Nam & magnum ait intercedere regiones istas profundum, & transitum vtrinq̃ prohibere. Sed nec alleuasset diues oculos quidem de longinquo, nisi in superiora, & de altitudinis longinquo per immensam illam distantiam sublimitatis & profunditatis. Vnde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elyfios audierit, esse aliquam localem determinationem, quæ sinus dicta sit Abrahæ, ad recipiendas animas filiorum eius etiam ex Nationibus, patris scilicet multarum Nationum in Abraham censum deputandarum, & ex eadem fide qua & Abraham Deo credidit, nullo sub iugo legis, nec in signo circuncisionis. ⁵⁵¹ Eam itaque regionem sinum dico Abrahæ, et si non cœlestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium præbituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat: tunc apparitura cœlesti promissione quam Marcion suo vindicat, quasi nō à crea-

AN
ibus

- tore promulgatam. ⁵⁵² Ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum D
 Amos 9. Amos: utique suis: ubi est & locus æternus, ⁵⁵³ de quo Esaias: Quis annuntiabit vobis lo-
 Isai. 33. cum æternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens
 iniustitiam & iniquitatem? Quod si æternus locus repprobitur, & ascensus in cœlum æ-
 dificatur à creatore, promittente etiam semen Abrahamæ velut stellæ cœli futurum, utique
 Gen. 15. ob cœlestem promissionem, salua ea promissione, ⁵⁵⁴ cur non capiat finem Abrahamæ dicitur,
 Luc. 16. temporale aliquod animarum fidelium receptaculum, in quo iam delinietur futuri imago,
⁵⁵⁵ ac cædida quædã vtriusque iudicij prospiciat. Admones quoque vos hæreticos cum
 Ibidem. in vita estis, Moysen & Prophetas vnum Deum prædicantes creatorem, & vnũ Christum
 prædicantes eius, & vtrunque iudicium pœnæ & salutis æternæ apud vnicum Deum po-
 1. Reg. 2. sitũ, qui occidat & viuificet. ⁵⁵⁶ Immo, inquit, nostri Dei moneta de cœlo, non Moyses &
 Luc. 9. Prophetas iussit audiri, sed Christum: Hunc audite. Merito. Tunc enim Apostoli facti iam
 Ibidem. audierant Moysen & Prophetas, qui secuti erant Christum, credendo Moysi & Prophetis.
 Ne enim accepisset Petrus dicere: Tu es Christus, antequam audiuisset & credidisset
 Moysi & Prophetis, à quibus solis adhuc Christus annuntiabatur. Hæc igitur fides eorum
 meruerat, vt etiam voce cœlesti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerant
 euangelizantem pacem, euangelizantem bonam, annuntiantem locum æternum, & discen-
 tem illis ascensum suum in cœlum. Apud inferos autem de eis dictũ est: Habent illic Moysen &
 Isai. 51. sen & Prophetas, audiunt illos: qui non credebant, vel qui nec omnino sic credebant esse
 Isai. 33. post mortem superbiæ diuitiarum, & gloriæ deliciarum, supplicia annuntiata à Moysi & E-
 Amos 9. sen & Prophetas, audiunt illos: qui non credebant, vel qui nec omnino sic credebant esse
 Luc. 16. post mortem superbiæ diuitiarum, & gloriæ deliciarum, supplicia annuntiata à Moysi & E-
 Luc. 1. Prophæis: decreta autem ab eo Deo, ⁵⁵⁷ qui de thronis deponit dynastas, & de thronis
 Isai. 112. niis eleuat inopes. Ita quum vtrinque pronuntiationis diuersitas competat creatori, non
 C. xxxv. erit diuersitatum statuenda distantia, sed ipsarum materialium. [⁵⁵⁸ Conuersus ibidem
 ex c. xvii. ad discipulos: ⁵⁵⁹ Væ, dicit, auctori scandalorum, expedit se ei si natus non fuisset, aut si molis sacro ali-
 Luca. lum deligato præcipitatus esset in profundum, quam vnum ex illis modicus, utique discipulis eius
 Luc. 17. scandalizasset. A stima quale supplicium comminetur illi. Nec enim alius vicissetur sca-
 Zachar. 2. dalum discipulorum eius. Agnosce igitur & iudicem, & illo affectu pronuntiatem deum
 Luc. 17. suorum, quò & creator retrò: Qui tetigerit vos, ⁵⁶⁰ ac si pupillam oculi mei tangat. Idem
 sensus eiusdem est. ⁵⁶¹ Peccantem fratrem iubet corrigi; quod qui non fecerit, utique deliquit
 aut ex odio volens fratrem in delicto perseuerare, aut ex acceptione personarum, pariter
 Leuit. 19. habens Leuiticum: Non odies fratrem tuum in animo tuo, ⁵⁶² traductione traduce pro-
 Exod. 23. ximum tuum, utique & fratrem, & non fumes propter illum delictum. Nec mirum
 docet, ⁵⁶³ qui pecora quoque fratris tui, si errantia in via inueneris, prohibet despiciendo
 Luc. 17. minus ea reducas fratri tuo, nedum ipsum sibi. ⁵⁶⁴ Sed & veniã des fratri in te delinquenti
 etiam septies, parum planè. Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in ini-
 Leuit. 19. tum pronuntians, Fratris malitiæ memor ne sis. ⁵⁶⁵ Nec petenti eam præstes mandat, sed
 Leuit. 13. & non petenti. Nò enim dones offensam vult, sed obliuiscaris. ⁵⁶⁶ Lex leproforum quantum
 C. 14. sit interpretationis erga species ipsius vitij, & inspectionis summi sacerdotis, nolimus
 erit scire: Marcionis, ⁵⁶⁷ morositatem legis opponere, vt & hic Christum æmulũ eius ad-
 Luc. 17. met præuenientem solennia legis etiam in curatione decem leproforum, ⁵⁶⁸ quos tantummodo
 Isai. 53. iussos, vt se ostenderent sacerdotibus, in itinere purgauit, sine tactu iam & sine verbo tacita potes-
 tate, & sola voluntate: quasi necesse sit semel, remediatores læguorum & vitiorum annun-
 tiato Christo, & de effectibus probato, de qualitatibus curationum retractari: aut crea-
 rem in Christo ad legem prouocari: si quid aliter quàm lege distinxit, ipse perfecit: cum te-
 liter utique Dominus per semetipsum operetur, siue per filium, aliter per Prophetas famu-
 los suos maximæ documenta virtutis & potestatis, quæ vt clariora & validiora quàm pro-
 pria, distare à vicariis fas est. ⁵⁶⁹ Sed eiusmodi & alibi iam dicta sunt, in documento lepro-
 Luc. 5. riore. Nunc etsi præfatus est, multos tunc fuisse leprosos apud Israël, in diebus Helian
 Prophetæ, & neminem eorum purgatum nisi Naaman Syrum: non utique & numerus te-
 ciet ad differentiam Deorum, in destructionem creatoris, vnum remediantis, & prælati-
 nem eius qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plures potuisse curari ab eo, qui
 vnũ curasset, quàm ab illo decem, qui nunquam retrò vnũ: Sed hac cum maximè pro-
 nuntiatione diffidentiam Israël vel superbiã pulsat: quòd cum multi essent illic leprosi,
 Prophetes non deesset, etiam ædito documento nemo decucurrisset ad Deum operantem
 Psal. 109. in Prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex Dei patris, inspicit illos
 secundum legis arcanum, significantis Christum esse verum disceptatorem & climatorem
 hume-

TERTULLI
 Cum Annotatione
 PAMELLI
 A. V.
 16.

A humanarum macularum. Sed & quod in manifesto fuit legis, præcepit: *Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Cur, si illos antè erat emundaturus? An quasi legis illulor, vt in itinere curatis ostenderet, nihil esse legem cum ipsis sacerdotibus? & vtique viderit si cui tam opiniosus videbitur Christus, immò digniora sunt interpretanda, & fidei iustiora: Ideò illos remediatos, quâ secundum legem iussi abire ad sacerdotes obaudierant: neque enim credibile est, emeruisse medicinam à destructore legis obseruatores legis. ⁵⁷⁰ Sed cur pristino leproso nihil tale præcepit: quia nec Helisæus Syro Naaman: & tamen nõ idcirco non erat creatoris. Satis respondi, sed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Discite igitur & causas. *Ibidem.*

In Samaria regionibus res agebatur, vnde erat & vnus interim ex leprosis. ⁵⁷¹ Samaria autem descuerat ab Israël, habens schisma illud ex decem tribubus, quas auulgas per Achiam Prophetam, collocauerat apud Samariam Hieroboam. Sed & aliâs semper sibi placentes erant Samaritani de montibus & puteis patrum: sicut in Euangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio Domini apud puteum, ⁵⁷² Nã tu maior sis, & cetera. Et rursus: Patres nostri in isto monte adorauerunt, & vos dicitis quia Hierosolymis oportet adorare. ⁵⁷³ Itaque qui & per Amos: Vã, dixerit eis, qui confident in monte Samariã, iam & ipsam restituere dignatus, de industria; iubet ostendere se sacerdotibus, vtique qui non erant, nisi vbi & templum, subiciens Samaritam Iudæo, quoniam ex Iudæis salus, licet Israëlita & Samarita: tota enim promissio triuidi Iudæi Christus fuit: vt scirent Hierosolymis esse & sacerdotes & templum, & matricem religionis, & fontem non puteum salutis. Et ideò vt vidit agnouisse legem illos Hierosolymis expungendam, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediavit. Vnde & vnum illum solum ex decem, memorem diuinæ gratiæ Samaritan miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia satis iam obtulerat, *gloriam Deo reddens*: hoc & Domino volente interpretari legem. Et tamen cui Deo gratiam reddidit Samaritanes, quando nec Israëlites alium Deum vsque adhuc didicisset? Cui alij quàm cui omnes remediati retrò à Christo? ⁵⁷⁴ Ideò: *Fides tua te saluum fecit, audit*: quia intellexerat veram se Deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum & verum pontificem eius, Christum facere debere. ⁵⁷⁵ Sed nec Pharisei possunt videri de alterius Dei regno consuluisse Dominum, quando venturũ sit, quandiu alius à Christo æditus Deus non erat: nec ille de alterius regno respondisse, quàm de cuius consulebatur. *Non venit, inquit, regnũ Dei cum obseruatione. Nec dicunt: Ecce hic, ecce illic, ecce enim regnum Dei intra vos est.* Quis nõ ita interpretabitur, intra vos est, id est in manu, in potestate vestra: si audiat, si faciatis Dei præceptum? Quòd si in præcepto est Dei regnum, propono igitur contrã, ⁵⁷⁶ secundum nostras Antitheseis, Moysen, & vna sententia est. ⁵⁷⁷ Præceptum, inquit, excelsum non est, nec longè à te. Non est in cœlo, vt dicas, quis ascendet in cœlum, & deponet nobis illud, & auditum illud faciemus: nec ultra mare est, vt dicas, quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditum illud faciemus: Prope te est verbum, in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit: Non hic nec illic, ecce enim intra vos est regnum Dei. Et ne argumentetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis Dominum, sequentia obstitunt. ⁵⁷⁸ *Dicens enim: Filium hominis antè multa pati & reprobari oportere, antè aduentum suum,* in quo & regnum substantialiter reuelabitur, suum ostendit & regnum de quo responderat, quod passionis & reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autem habens & postea agnosci, & assumi, & extolli, etiam ipsum verbum reprobari, inde decerpit, vbi in lapidis anigmate vtique reuelatio eius apud David canebatur: prima recusabilis, secunda honorabilis. *Lapis, inquit, quem reprobaucrunt ædificantes, iste factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc. Vanum enim si credidimus Deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius prædicasse, vt non eum portenderet, quem: & in a lapidis & in b petra; & in c montis figura portenderet.* Sed si de suo loquitur aduentu, ⁵⁸⁰ cur eum d diebus Noë & Loth comparat tetris & atrocibus, Deus & lenis & mitis: Cur admonet meminisse vxoris Loth, quæ præceptum creatoris non impunè contempsit, si non cum iudicio venit vindicandorum præceptorum suorum? Etia si vindicat vt & ille, si iudicat me, non debuit per eius documenta formare quem destruit, ne ille me formare videatur. Si verò & hic non de suo loquitur aduentu, sed de Iudæi Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo prædicet, illum interim esse credentes, quem omni loco prædicat. ⁵⁸¹ Nam & orandi perseverantiam & instantiam mandans, parabolam iudicis ponit, coacti audire viduam, instantia & perseverantia interpellationum eius. Ergo iudicem Deum ostendit orandum, non se, si non ipse est iudex. Sed subiunxit facturum Deum

AN⁹
ibus

a Isai. 8.
b 1. Cor. 10.
c Dan. 2.
d Luc. 17.
Ibidem.

C. xxxvi.
ex cod. e.
xviii. Lu.

- vindictam electorum suorum. Si ergo ipse erit iudex qui & vindex, creatorem ergo meliorem Deum probauit, quem electorum suorum clamantium ad eum die ac nocte vindicem ostendit.
- Ibidem.* ⁵⁸² Et tamen, cum templum creatoris inducit, & duos adorantes diuersa mente describit, *Pharisaeum in superbia, Publicanum in humilitate*: ideoque alterum reprobatum, alterum iustificatum descripsit, utique docendo qua disciplina sit orandum, cum & hic orandum constituit, a quo relaturi essent eam orandi disciplinam siue reprobaticem superbiae siue iustificatricem humilitatis. Alterius Dei nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare ⁵⁸³ in humilitate, ut *alenuatorem humilium*, non in superbia, ut *destructorem superbiorum*. Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe: Neminem opinor. ⁵⁸⁴ Nam & quam docuit orationem, creatori probamus conuenire. Aliud est si etiam adorari quã Deus optimus & vltro bonus non vult.
- Luc. 18.* ⁵⁸⁵ Sed quis optimus, nisi vnus, inquit, Deus? Non quasi ex duobus Diis vnum optimum ostenderit, sed vnum esse optimum Deum solum, qui sic vnus sit optimus, quã solus Deus. Et
- Matth. 5.* utique optimus, qui pluit super iustos & iniustos, & solem suum oriri facit super bonos & malos, sustinens & alens & iuuans etiam Marcionitas. Denique interrogatus ab illo quodamque ille principaliora quaeque affirmasset obseruasse se ab adolescentia, *Vnam, inquit, tibi deest. Omnia quaecunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo, & veni, sequere me.* Age Marcion omnesque iam comiferones & coodibiles eius haeretici quid audebitis dicere: Rescindit Christus priora praecipita, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligenda patrem & matrem? An & illa seruaui, & quod deerat, adiecit, quanquam & hoc praecipitum largitio in egenos vbiq; diffusum sit in Lege & Prophetis, uti gloriosissimus ille oblator praceptorum, pecuniam multo cariorum habiturus traduceretur. Saluum est igne & hoc in Euangelio: *Nô veni dissolvere Legem & Prophetas, sed potius adimplere, simul & cetera dubitatione liberauit, manifestando vnus esse, & Dei nomen & optimi, & vitam aeternam & thesaurum in caelo, & semetipsum, cuius praecipita suppleudo & conuincit*
- Matth. 5.* & hoc in Euangelio: *Nô veni dissolvere Legem & Prophetas, sed potius adimplere, simul & cetera dubitatione liberauit, manifestando vnus esse, & Dei nomen & optimi, & vitam aeternam & thesaurum in caelo, & semetipsum, cuius praecipita suppleudo & conuincit*
- Luc. 18.* & cetera dubitatione liberauit, manifestando vnus esse, & Dei nomen & optimi, & vitam aeternam & thesaurum in caelo, & semetipsum, cuius praecipita suppleudo & conuincit
- Michae 6.* uauit & auxit: secundum Michaeam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem: *Si annuntiauit tibi homo quid bonum? aut quid à te Dominus exquirat, quam facere iudicium, diligere misericordiam, & paratum esse sequi Dominum Deum tuum? Et homo enim Christus annuntians quid sit bonum, scientiam legis: Praecipita, inquit, scis? facere iudicium? unde, inquit, quae habes, diligere misericordiam: & da, inquit, egenis; paratum esse ire cum Domine, inquit, sequere me.* ⁵⁸⁸ Tam distincta fuit à primordio Iudaea gens, per tribus & populos & familias & domos, ut nemo facile ignorari de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus adhuc tunc fortasse pendebatibus. Iesus autem Marcionis & natus non dubitaretur, qui homo videbatur, utique quã non natus nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam, sed erat ⁵⁸⁹ vnus aliqui deputandus ex iis, qui quo modo igniti habebantur. ⁵⁹⁰ Quum igitur praeirentem illum caecus audisset, cur exclamauit: *Iesu fili Dauid miserere mei, nisi quia filius Dauid, id est ex familia Dauid non temere deputabatur, per matrem & fratres, qui aliquando ex notitia utique annuntiati ei fuerant.* ⁵⁹¹ sed antecedentes increpabant caecum, uti taceret. Merito, quoniam quidem vociferabatur, non quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos scisse, quod Iesus non esset filius Dauid: uti dicitur: *co filium caeco indixisse credantur. Sed & si doceres, facilius illos ignorasse praedicaretur, quam Dominum falsam in se praedicationem sustinere potuisse. Sed patiens Dominus, non tamen confirmator erroris, immo etiam detector creatoris, ut non prius hanc caecitatem hominis illius enubilasset, ne vltra Iesum filium Dauid existimaret. At quum de patientiam eius infamaretis, nec vllam rationem dissimulationis illi affingeretis, ne filium Dauid negaretis, manifestissimè confirmauit caeci praedicationem, & ipsa remuneratione medicinae, & testimonio fidei. Fides, inquit, tua te saluum fecit. Quid vis caecum credidisse ab illo Deo descendisse Iesum ad detectionem creatoris, ad destructionem Legis & Prophetarum, non illum esse; qui ex radice Iesse; ⁵⁹² & ex fructu lumborum Dauid destinatus caecorum quoque remunerator? Sed nondum puto eiusmodi tunc caeci erant, quales Marcion, ut haec fuerit caeci illius fides, qua crediderit in voce, Iesu fili Dauid. ⁵⁹³ Qui hoc & cognouit, & ab omnibus cognosci voluit, fidem hominis etsi melius oculatam, etsi luminis compotem, exteriore quoque visione donauit, ut & nos regulam simulque necedem fidei disceremus. Qui vult videre Iesum, Dauid filium credat per virginis centum.*

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELLI
A. V.
16.

A Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te saluum fecit. Atque ita cæcus remanebit ruens in Antithesim, ruentem & ipsam Antithesim. Sic enim cæcus cæcum deducere solet. ⁵⁷⁴ Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Sionis offenderant cæci resistentes, quo minus admitteretur (in figuram populi proinde cæci non admissuri quandoque Christum filium Dauid) ideò Christus ex diuerso cæco subuenit, vt hinc se ostenderet non esse filium Dauid, & ex animi diuersitate bonus cæcis, quos ille iusserat cædi. Et cur fidei, & quidem prauæ præstitisse se dixit. ⁵⁷⁵ Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim de suo retundendam. Nam & qui Dauid offenderant, cæci: nunc verò eiusdem indecoris homo supplicem se obtulerat filio Dauid, idcirco ei satisfaciendi quodammodo placatus filius Dauid, restituit lumina, cum testimonio fidei, qua hoc ipsum crederat, exorandum sibi esse filium Dauid. Et tamen Dauid audacia hominum puto offenderat, non valetudo. ⁵⁷⁶ Consequitur & ^a Zachæi domus salutem. Quo merito? Nunquid vel ille crederat Christum à Marcione venisse? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa cæci, ^b Misere mei Iesu fili Dauid: ⁵⁷⁷ & ^c omnis populus laudes referebat Deo: nò Marcionis, sed Dauid. Enimvero ^d Zachæus ⁵⁷⁸ et si allophylus, fortasse tamè aliqua notitia scripturarum ex commercio Iudaico afflatus: plus est autem, & ignorans Esaiam præcepta eius impleuerat. ^e Confringito, inquit, panem tuum esurienti: & non habentes tectum, in domum tuam inducito; ⁵⁷⁹ hoc cum maximè agabat, ^f exceptum domo sua pascens Dominum. Et si nudum si videris, contegito; hoc cum maximè promittebat, in omnia misericordiarum opera ^g dimidium substantiæ offerens. ⁶⁰⁰ Dissolutum violentiorum contractuum obnexus, & ⁱ dimittens conflictatos in laxamentum, & omnem conscriptionem iniquam dissipans; dicendo: ^h Si cæci quid per calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque Dominus, hodie, inquit, salus huic domui. Testimonium dixit salutaria esse quæ præceperat Prophetes creatoris. Cum verò dicit: ⁶⁰¹ Venit enim filius hominis saluum facere quod perierat: iam non contendo eum venisse, vt saluum faceret quod perierat, cuius fuerat, & cui perierat quod saluum venerat facere: sed in alterius quæstionis gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est. ⁶⁰² Hic què ex duabus substantiis constat, ex corpore & anima: quærendum est, ex qua substantiæ specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, saluum facit filius hominis: habet igitur & caro salutem. Si & anima perierat, anima perditio saluti destinatur: caro quæ non perierat, salua est. Si totus homo perierat ex vtraque substantia, totus homo saluus fiat necesse est: & elisa est sententia hæreticorum negantium carnis salutem. Iam & Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis salutem pollicebatur. ⁶⁰³ Seruorum quoque parabola, qui secundum rationem fenerat & pecunie & mimice diudicantur, iudicem ostendit Deum, etiam ex parte seueritatis, non tantum honorantem, verum & asserentem quod quis videatur habuisse. ⁶⁰⁴ Aut si & hic creatorem finxerit auctorem, tollentem quod non posuerit, & mittentem quod non seuerit: hic quoque me ille instruit, cuius pecuniam vt fenerè edocet. ⁶⁰⁵ Sciebat Christus baptisma Ioannis vnde esset, & cur quasi nesciens interrogabat? Sciebat non responsuros sibi Phariseos, & cur frustra interrogabat? An vt ex ore ipsorum iudicaret illos, vel ex corde? Refer ergo & hæc ad exculationem creatoris, & ad comparisonem Christi: & considera iam quid secuturum esset, ⁶⁰⁶ si quid Pharisei ad interrogationem renuntiaissent. Puta illos renuntiasse humanum Ioannis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent. ⁶⁰⁷ Existeret aliquis Marcion aduersus Marcionem qui diceret: O Deum optimum, o Deum diuersum à creatoris exemplis. Sciens præceps iustos homines, ipse illos in præruptum imposuit. ⁶⁰⁸ Sic enim & de creatore, in arboris lege, tractatur. Sed de caelis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit Christus, non credidistis ei? ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quod non credidissent, eius erat ⁶⁰⁹ cuius sacramentum Ioannes ministrabat. Certè nolentibus renuntiare quid saperent, quum & ipse vicem opponit: ⁶¹⁰ Ego non dico vobis in qua virtute hæc faciatis, ⁶¹⁰ malum malo reddidit. ⁶¹¹ Reddite quæ Cesaris Cesaris, & quæ sunt Dei Deo. Quæ Cesaris Cesaris, imago scilicet & similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est. Querat sibi monetam Deus Marcionis. Christus denarium hominis suo Cesaris iubet reddi, non alieno: nisi quod necesse est qui suum denarium non habet. Iusta & digna præscriptio est in omni quæstione ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Ceterum aliud consulenti, aliud respondere, de mentis est. Quo magis absit à Christo quod ne homini quidem conuenit. ⁶¹² Sadducei resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant Domino ex lege materiam

Ibidem.

Luc. 6.

2. Reg. 5.

Luc. 18.

Luc. 19.

Luc. 19.

Ibidem.

Luc. 19.

Ipsi. 58.

ANIBUS

mulieris, quæ septem fratribus ex ordine defunctis, secundum præceptum legale nupsisset, cuius viri deper-
tenda esset in resurrectione. Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia consultationis.
Ad hoc respondisse Christum necesse est. Neminem timuit, vt quæstiones aut de ciuitate
videatur, aut per occasionem earum, quod aliàs palam non decebat suboscendisse.

Ibidem.

⁶¹³ Respondit igitur: Huius quidem æui filios nubere. Vides quàm pertinenter ad causam. Quia de
æuo venturo quærebatur, in quo neminem nubere definiturus, præstuxit hic quidem

Ibidem.

nubi, vbi sit & mori. Quos verò dignatus sit Deus, illius æui possessione & resurrectione a mor-
tuis, neque nubere, neque nubi: quia nec morituri iam sint, quum similes angelorum fiant, Dei & re-
surrectionis filij facti. Quum igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quam
ad propositum interrogationis: si hoc sensu responsionis, propositum absoluitur interro-
gationis, non aliud responsio Domini sapit quàm quo quæstio absoluitur. Habes de
tempora permissarum & negatarum nuptiarum, non ex sua propria, sed ex resurrectio-
nis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Saddu-
cæi sciscitabantur, non de alio Deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure que-
rentes. Quod si ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, neges
eum de quibus interrogatus est respondere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia-
ptum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem, retractabo aduersus argumentatio-
nes coherentes. ⁶¹⁴ Nacti enim scripturæ textum, sita in legendo decurrerunt. Quæ
autem dignatus est Deus illius æui; illius æui Deo adiungunt, quò alium Deum faciunt.

Illius æui. Quum sic legi oporteat: Quos autem dignatus est Deus, vt facta hic distri-
ctione post Deum, ad sequentia pertineat, illius æui: id est, quos dignatus sit Deus, il-
lius æui possessione & resurrectione. Non enim de Deo, sed de statu illius æui consule-
batur, quæ eius vxor futura esset post resurrectionem in illo æuo. ⁶¹⁵ Sic & de ipsius æui
responsum subuertunt: vt filij huius æui nubunt, & nubuntur, de hominibus illius
æui sit creatoris, nuptias permittentis: se autem quos Deus illius æui alter scilicet dignatus
sit resurrectione, iam & hic non nubere: quia non sint filij huius æui. Quando de in-
pitiis illius æui consultus, non de huius, eas negauerat de quibus consulebatur. Itaque
qui ipsam vim & vocis & pronuntiationis & distinctionis exceperant, nihil aliud con-
siderunt, quàm quod ad materiam consultationis pertinebat. ⁶¹⁶ Atque ad eò scribæ, Magistri,
inquiunt, bene dixisti. Confirmauerat enim resurrectionem, formam eius addendo ad-
uersus Sadducæorum opinionem. Denique testimonium eorum qui ita cum responsio-

Ibidem.

præsumperant, non recusauit. ⁶¹⁷ Si autem scribæ Christum filium David existimabant, ipse
tem David Dominum eum appellat, quid hoc ad Christum? Non David errorem scribarum
obtundebat, sed honorem Christo David procurabat: quæ Dominum magis quam
filium David confirmabat, quò non congrueret destructori creatoris. At ex nobis
parte quàm conueniens interpretatio: Nam qui olim à cæco illo filius David fuerat
inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in presentia scribas; nunc vltro eorum
eis de industria protulit, vt se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium
tuum David prædicarat, Dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem huius
cæci, qua filium David crediderat illum, pulsata verò traditione scribarum, qua non
& Dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non
alius tueretur, quàm Christus creatoris. [⁶¹⁸ Olim constitit de nominum proprietate,
ret. Constat itaque & de impudentia eius; ⁶²⁰ qui multos dicat venturos in nomine ipsius,
quod non sit ipse, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum
pertinet. Amplius & prohibeat eos recipi, ⁶²¹ quorum & ipse par sit, vt qui proinde in no-
mine venit alieno, si non ipse erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per
proprietatem nominis possidebat veritatem eius. Variet denique illi, dicentes: Ego sum Chris-
tus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quod
nunc, quòd & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus creatoris: Recipies il-
lum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum
in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & que signa
temporibus imponat. ⁶²² Bellæ, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, &
pestem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de celo: quæ omnia tenero & an-
te Deo congruunt. Hæc quum adicit etiam oportere fieri, quem se præstat, destructio-
rem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quæ

Ibidem.

⁶¹⁸ Si autem scribæ Christum filium David existimabant, ipse
tem David Dominum eum appellat, quid hoc ad Christum? Non David errorem scribarum
obtundebat, sed honorem Christo David procurabat: quæ Dominum magis quam
filium David confirmabat, quò non congrueret destructori creatoris. At ex nobis
parte quàm conueniens interpretatio: Nam qui olim à cæco illo filius David fuerat
inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in presentia scribas; nunc vltro eorum
eis de industria protulit, vt se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium
tuum David prædicarat, Dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem huius
cæci, qua filium David crediderat illum, pulsata verò traditione scribarum, qua non
& Dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non
alius tueretur, quàm Christus creatoris. [⁶¹⁹ Olim constitit de nominum proprietate,
ret. Constat itaque & de impudentia eius; ⁶²⁰ qui multos dicat venturos in nomine ipsius,
quod non sit ipse, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum
pertinet. Amplius & prohibeat eos recipi, ⁶²¹ quorum & ipse par sit, vt qui proinde in no-
mine venit alieno, si non ipse erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per
proprietatem nominis possidebat veritatem eius. Variet denique illi, dicentes: Ego sum Chris-
tus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quod
nunc, quòd & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus creatoris: Recipies il-
lum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum
in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & que signa
temporibus imponat. ⁶²² Bellæ, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, &
pestem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de celo: quæ omnia tenero & an-
te Deo congruunt. Hæc quum adicit etiam oportere fieri, quem se præstat, destructio-
rem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quæ

Ibidem.

⁶¹⁹ Olim constitit de nominum proprietate,
ret. Constat itaque & de impudentia eius; ⁶²⁰ qui multos dicat venturos in nomine ipsius,
quod non sit ipse, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum
pertinet. Amplius & prohibeat eos recipi, ⁶²¹ quorum & ipse par sit, vt qui proinde in no-
mine venit alieno, si non ipse erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per
proprietatem nominis possidebat veritatem eius. Variet denique illi, dicentes: Ego sum Chris-
tus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quod
nunc, quòd & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus creatoris: Recipies il-
lum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum
in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & que signa
temporibus imponat. ⁶²² Bellæ, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, &
pestem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de celo: quæ omnia tenero & an-
te Deo congruunt. Hæc quum adicit etiam oportere fieri, quem se præstat, destructio-
rem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quæ

Luc. 18.

Luc. 20.

Luc. 18. inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in presentia scribas; nunc vltro eorum
Luc. 20. eis de industria protulit, vt se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium
tuum David prædicarat, Dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem huius
cæci, qua filium David crediderat illum, pulsata verò traditione scribarum, qua non
& Dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non
alius tueretur, quàm Christus creatoris. [⁶¹⁹ Olim constitit de nominum proprietate,
ret. Constat itaque & de impudentia eius; ⁶²⁰ qui multos dicat venturos in nomine ipsius,
quod non sit ipse, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum
pertinet. Amplius & prohibeat eos recipi, ⁶²¹ quorum & ipse par sit, vt qui proinde in no-
mine venit alieno, si non ipse erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per
proprietatem nominis possidebat veritatem eius. Variet denique illi, dicentes: Ego sum Chris-
tus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quod
nunc, quòd & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus creatoris: Recipies il-
lum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum
in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & que signa
temporibus imponat. ⁶²² Bellæ, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, &
pestem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de celo: quæ omnia tenero & an-
te Deo congruunt. Hæc quum adicit etiam oportere fieri, quem se præstat, destructio-
rem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quæ

C. xxxix.

ex ca. xxi.

Luca.

^a Matth. 1.

^c Luc. 1.

^b Luc. 21.

^c Ibidem.

Ibidem.

ret. Constat itaque & de impudentia eius; ⁶²⁰ qui multos dicat venturos in nomine ipsius,
quod non sit ipse, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum
pertinet. Amplius & prohibeat eos recipi, ⁶²¹ quorum & ipse par sit, vt qui proinde in no-
mine venit alieno, si non ipse erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per
proprietatem nominis possidebat veritatem eius. Variet denique illi, dicentes: Ego sum Chris-
tus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quod
nunc, quòd & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus creatoris: Recipies il-
lum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum
in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & que signa
temporibus imponat. ⁶²² Bellæ, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, &
pestem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de celo: quæ omnia tenero & an-
te Deo congruunt. Hæc quum adicit etiam oportere fieri, quem se præstat, destructio-
rem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quæ

Ibidem.

ret. Constat itaque & de impudentia eius; ⁶²⁰ qui multos dicat venturos in nomine ipsius,
quod non sit ipse, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum
pertinet. Amplius & prohibeat eos recipi, ⁶²¹ quorum & ipse par sit, vt qui proinde in no-
mine venit alieno, si non ipse erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per
proprietatem nominis possidebat veritatem eius. Variet denique illi, dicentes: Ego sum Chris-
tus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quod
nunc, quòd & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus creatoris: Recipies il-
lum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum
in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & que signa
temporibus imponat. ⁶²² Bellæ, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, &
pestem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de celo: quæ omnia tenero & an-
te Deo congruunt. Hæc quum adicit etiam oportere fieri, quem se præstat, destructio-
rem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quæ

Ibidem.

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELLI
A. V.
36.

A vt optimus tam tristes quàm atroces abstulisset, potius quàm constituisset, si non ipsius fuissent. ⁶²³ Ante hæc autem persecutiones eis prædicat & passiones venturas, in martyrium vtique & in salutem. ⁶²⁴ Accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens proteget eos, & confument illos, & lapidabunt lapidibus fundæ, & bibent sanguinem illorum velut vinum, & replebunt quasi pateras altare; & saluos eos faciet Dominus illo die, velut oues populum suum, quia lapides sancti volutant. Et ne putes hæc in passionibus prædicari, quæ illos tot bellorum nomine ab allophylis manebant, respice ad species. Nemo in prædicatione ⁶²⁵ bellorum legitimis armis debellandorum, lapidationem enumerat populatibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut vnus altaris cruentatione adæquat. Nemo oues appellat eos, qui in bello armati & ipsi ex eadem feritate certantes, cadunt: sed qui in sua proprietate atque patientia dedentes potius semetipsos quàm vindicantes trucidantur. Denique quia lapides, inquit, sancti volutant, non qui milites pugnant. Lapidibus enim sunt & fundamenta super quæ nos ædificamur, extructi secundum Paulum, super fundamentum Apostolorum, qui lapides sancti oppositi omnium offensui volutabant. ⁶²⁶ Et herigitur ipse verat cogitari, quid responderi oporteat apud tribunastra, qui & Balaam quod non cogitauerat, immo contra quam cogitauerat, suggestit, & Moyse causato linguæ tarditatem, os repromisit, ⁶²⁷ & sapientiam ipsam, cui nemo resisteret, per Elaiam demonstrat: Hic dicet, ego Dei sum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inscribetur in nomine Israël. Quid enim sapientius & incontradicibilis cōfessione simplici & exerta in martyris nomine ⁶²⁸ cum Deo inualefcntis, quod est interpretatio Israël? Nec mirum si is cohibuit præcogitationem, qui & ipse à patre excepit pronuntiandi tempestiuè subministrationem, ⁶²⁹ Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quado debeam proferre sermonem: nisi Marcion Christum non subiectum patri infert. ⁶³⁰ A proximis quoque persecutiones & nominis ex odio vtique blasphemiam prædicatam, non debeo rursus ostendere. ⁶³¹ Sed per tolerantiam, inquit, saluos facietis vosmetipsos, de qua scilicet Psalmus, ⁶³² Tolerantia, inquit, iustorum non periet in finem. Quia & alibi, Honorabilis mors iustorum: ex tolerantia sine dubio, quia & Zacharias: ⁶³³ Corona autem erit eis qui tolerauerint. Sed ne audeas argumentari Apostolos vt alterius Dei præcones, à Iudæis vexatos; memento Prophetas quoque eadem a Iudæis passos, tamen non alterius Dei Apostolos fuisse, quàm creatoris. ⁶³⁴ Sed monstrato dehinc tempore excidij, quum cœpisset vallari exercitibus Hierusalem, signa iam ultimi signi enarrat, ⁶³⁵ solis & lune siderumque prodigia, & in terra angustias Nationum oblitescenscentium velut a sonitu maris fluctuantis pro expectatione imminentum orbi malorum. Quod & ipse vires cœlorum concuti habeant, accipe Ioëlem: ⁶³⁶ Et dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem & ignem, & fumi vaporem. Sol conuertetur in tenebras, & in sanguinem luna, priusquam adueniat dies magnus & illustris Domini. Habes & Abacuc, ⁶³⁷ Fluminibus dirumpetur terra, videbunt te, & parturient populi; Disperges aquas gressu; Dedit abyssus sonum suum, sublimitas timoris eius elata est: Sol & luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur scutum tuum, in comminatione tua diminues terram, Et in indignatione tua depones Nationes. Conueniunt opinor & Domini pronuntiationes & Prophetarum, de concussionibus mundi, & orbis elementorum, & Nationum. Post hæc quid Dominus: ⁶³⁸ Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum plurima virtute. Quum autem hæc fient, erigetis vos, & leuabitur capita, quoniam adpropinquauit redemptio vestra. In tempore scilicet regni, de quo subiecta erit ipsa parabola. ⁶³⁹ Sic & vos quum videritis omnia hæc fieri, scitote appropinquasse regnum Dei. Hic erit dies magnus Domini & illustris, venientis de cœlis filij hominis secundum Daniele, ⁶⁴⁰ Ecce cum cœli nubibus tanquam filius hominis adueniēs, &c. Et data est illi regia potestas, quam in parabola postulaturus exierat, relicta pecunia seruis, qua sceneraretur. Et vnuerse Nationes, quas promiserat ei in Psalmo pater, Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, Et gloria omnis seruiens illi, & potestas eius æterna quæ non auferetur, & regnū eius quod non corruptetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli. De eodem aduentu filij hominis & fructus eius apud Abacuc: ⁶⁴¹ Existi in salutē populi tui ad saluos faciendos Christos tuos, erecturos scilicet se, & capita leuatuos in tempore regni redemptos. Igitur quum & hæc quæ sunt promissionum, proinde conueniant sicut & illa quæ sunt concussionum ex consonantia Prophetarum & Dominicarum pronuntiationum, nullam hic poteris interstruere distinctionem, vt concussiones quidem referas ad

ANIBUS

- creatorem scilicet Deū, quas nec sine ne dum expectare deberet Deus optimus. D
promissiones verò Deo optimo deputes, quas creator ignorans illū non prophetaſſet. Aut
ſi ſuas prophetauit non diſtantes à promiſſionibus Chriſti, par erit in libertate optimo
Deo, nec plus videtur à Chriſto tuo repromitti, quàm à meo filio hominis. ⁶⁴³ Ipſum
ibidem. decurſum ſcripturæ Euangelicæ ab interrogatiōe diſcipulorum uſque ad parabolam ſci, ita inueni-
es contextu ſenſus filio hominis hinc atque illinc adhærere, vt in illum compingat, &
triftia & læta, & concuſſiones, & promiſſiones, nec poſſis ſeparare ab illo alteram partem.
ibidem. Vnius enim filij hominis aduentu conſtituto inter duos exitus concuſſionum & promiſ-
ſionum, neceſſe eſt ad vnum pertinere filium hominis, & incommoda Nationum, & vota
ſanctorum, qui ita poſitus eſt in medio, vt communis exitibus ambobus, alterum con-
ſurſus aduentu ſuo, id eſt incommoda Nationū, alterum incipiens, id eſt vota ſanctorum
vt ſiue mei Chriſti conceſſeris aduentum filij hominis, quo mala imminētia ei deputes
quæ aduentum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei aſcribere quæ ab aduentu eius or-
riuntur: ſiue tui malueris, quo bona ei aſcribas quæ ab aduentu eius oriuntur, cogaris ma-
la quoque ei deputare quæ aduentum eius antecedunt. Tam enim mala coherent aduen-
tui filij hominis antecedendo, quàm & bona ſubſequendo. Quare igitur quem ex duobus
Chriſtis cōſtituas in perſona vnius filij hominis, in quam vtraque diſpoſitiō referatur, aut
& creatorem optimum, aut & Deum tuum aſperum adediſti natura. In ſumma ipſius para-
ibidem. bolæ conſidera exemplum: ⁶⁴³ *Aspice ficum & arbores omnes quum fructum protulerint, nesciunt
homines aſtatem appropinquaffe. Sic & vos quum videritis hæc fieri, ſcitate in proximo eſſe regnum
Dei. Si enim fructificationes arbuſcularum ſignum æſtuo tempore præſtant antecedendo
illud: proinde conſtictationes orbis ſignum prænotant regni præcedendo illud. Omne
autem ſignum eius eſt res, cuius eſt ſignum. Et omni rei ab eo imponitur ſignum, cuius eſt
res. Ita ſi conſtictationes ſigna ſunt regni ſicut fructificationes æſtatis, ergo & regnum ce-
ibidem. toris eſt, cuius conſtictationes deputantur, quæ ſigna ſunt regni. Præmilerat oportere hæc
fieri tam atrociter, tam dira Deus optimus, certè à Prophetis & à Lege prædicata, ad hunc
gem & Prophetas non deſtrucebat, quum quæ prædicauerant, confirmat perſici oportere.
ibidem. Adhuc ingerit: ⁶⁴⁴ *Non tranſiturum cœlum ac terram, niſi omnia peragantur. Quænam illa? Si
à creatore ſunt, merito ſuſtinebunt elementa Domini ſui ordinem expungi. Si quæ à Deo
optimo, neſcio an ſuſtineat cœlū & terra maneat in ævum, ſic enim & Eſaias prænuntiavit,
Iſai. 40. ſtinavit, cum verbum eius maneat in ævum, ſic enim & Eſaias prænuntiavit. ⁶⁴⁵ *Admonetur
Luc. 21. & diſcipuli ne quando grauentur corda eorum crapula & ebrietate & ſecularibus curis, & caſſa
repentinus dies ille, velut laqueus, utique oblitis Deum ex plenitudine & cogitatione mundi
Moysi erit admonitio. A deo is liberabit à laqueo diei illius, qui hæc admonitionem
trō intulit. Erant & loca alia apud Hieruſalem ad docendum, erant & extra Hieruſalem
ibidem. ad ſecedendum, ⁶⁴⁶ ſed enim per diem in templo docebat, vt qui per Oſee prædixerat: ⁶⁴⁷ *In
Oſee 12. templo meo me inuenerunt, & illic diſputatum eſt ad eos, ⁶⁴⁸ Ad noctem vero in monte
Luc. 21. nem ſecedebat. Sic enim Zacharias demonſtrarat. Et ſtabunt pedes eius in monte eliaz.
Zach. 4. Erant horæ quoque auditorio competentes. ⁶⁴⁹ *Diluculo conueniendum erat, quia per E-
Luc. 21. ſaiam quum dixiſſet Dominus: Dat mihi linguam diſciplinæ, adiecit, appoſuit mihi
Iſai. 50. manū aurem ad audiendum. Si hoc eſt Prophetias diſſoluere, quid erit adimplere
CAP. XL. [⁶⁵⁰ Proinde ſcit & quando pati oportere eum, ⁶⁵¹ cuius paſſionem lex figurat. ⁶⁵² Nam
ex C. XXII. e tota feſtis Iudæorum, b Paſche diem elegit. In hoc enim ſacramentum pronuntiat Moysi
Lucæ. ſes, ⁶⁵³ Paſcha eſt Domini. Ideo & affectum ſuum oſtendit, ⁶⁵⁴ Concupiſcentia & concupis-
a Leuit. 23. ſes, ⁶⁵³ Paſcha eſt Domini. Ideo & affectum ſuum oſtendit, ⁶⁵⁴ Concupiſcentia & concupis-
b Luc. 22. Paſcha edere vobis ſcum, antequam patiar. o legis deſtructor, qui concupierat etiam Paſ-
c Exod. 11. cha ſeruare. ⁶⁵⁵ Nimirum veruecina illum Iudaica delectaret: An ipſe erat, qui tanquam
d Luc. 22. ouis ad victimam adduci habens, & tanquam ouis coram tondente, ſic os non aper-
e Iſai. 53. turus, figuram ſanguinis ſui ſalutaris implere concupiſcebat? ⁶⁵⁶ Poterat & ab extraneo
Luc. 22. quolibet tradi, ne dicerem & in hoc Pſalmum expunctum: ⁶⁵⁷ Qui mecum panem co-
Pſal. 40. dit, leuabit in me plantam. ⁶⁵⁸ Poterat & ſine præmio tradi. Quænam enim opera tradidit
Luc. 22. circa eum, qui populum coram offendens, nec tradi magis potuiſſet quàm inuadi? Sed
Amos 2. hoc alij competiſſet Chriſto, non qui Prophetias adimplebat. Scriptum eſt enim, ⁶⁵⁹ Pro
Matth. 27. nitente reuocati, & in emptionem dati agri figuli, ſicut in Euangelio Matthei continetur,
Hier. 32. et
Zach. 11. tur, Hieremias præcanit: Et acceperunt triginta argenteos pretium appreciati vel homo-
rati.*****

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELLI
A. V.
36.

A rati, & dederunt eos in agrū figuli. ⁶⁶¹ Professus itaque se concupiscentia concupisse edere *Luc. 21.*
 Pascha ut suum (indignum enim ut quid alienum concupisceret Deus) *acceptum panem & ibidem.*
 distributum discipulis, ⁶⁶² corpus suum illum fecit, hoc est corpus meum dicendo, id est figura corpo-
 ris mei. Figura autem non fuisse, ⁶⁶³ nisi veritatis esset corpus. Ceterum vacua res, quod
 est phantasma, figuram capere non posset. ⁶⁶⁴ Aut si propterea panem corpus sibi finxit,
 quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit ⁶⁶⁵ tradere pro nobis. Faciebat ad vanita-
 tem Marcionis ut panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus suum appellat, & non
 magis ⁶⁶⁶ peponem, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens veterem fuisse
 istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam: ⁶⁶⁷ Aduersus me cogitauerunt
 cogitatum, dicentes: Venite, coniciamus lignum in panem eius, scilicet crucem in cor-
 pus eius: Itaque illuminator antiquitatum quid tunc voluerit significasse panem, satis de-
 clarauit, corpus suum vocans panem. ⁶⁶⁸ Sic & in calicis mentione testamentum constituens, san- *Ibidem.*
 guine suo obsignatum, substantiam corporis confirmavit. Nullius enim corporis sanguis po-
 test esse, nisi carnis. Nam & si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, Certè
 sanguinem nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis,
 probatio carnis de testimonio sanguinis. Ut autem & sanguinis vererem figuram in vino
 recognoscas, aderit Esaias, Quis, inquit, qui aduenit ex Edom: rubor vestimentorum
 eius ex Bofor. ⁶⁶⁹ Sic decorus in stolam violenta cum fortitudine: Quare rubra vestimenta *Isai. 63.*
 tua? & indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus
 B velut iam contemplantundus Dominum ad passionem venientem, carne scilicet vesti-
 tum, ut in ea passum, cruentum habitum carnem in vestimentorum rubore designat, con-
 culcata & expressa vi passionis tanquam de foro torcularis, quia exinde quasi cruentati
 homines de vini rubore descendant. Multò manifestius Genesis in benedictione Iudæ,
⁶⁷⁰ ex cuius tribu, carnis census Christi processurus, iam tunc Christum in Iuda delinia-
 bat. ⁶⁷¹ Lauabit, inquit, in vino stolam suam, & in sanguine vix amictum suum: stolam *Gen. 49.*
 & amictum carnem demonstrans, & vinum sanguinem. Ita & nunc sanguinem suum in
 vino consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. [⁶⁷² Væ ait, per quem traditur filius *C. xli. ex*
 hominis. Ergo iam væ constat imprecationis & comminationis inclamationem intelligen- *cod. cap.*
 dam, & irato & offenso deputandam, nisi si Iudas impunè erat tantum sceleris relaturus. *xxii. Luc.*
 Aut si impunè, vacat væ. Si non impunè, utique ab eo puniendus in quem scelus tradi- *Luc. 22.*
 tionis admisit. Porro si sciens passus est hominem, quem ipse cogitatum suo aperiuerat, in
 tantum scelus ruere, ⁶⁷³ noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tunc quo- *Gen. 3.*
 que Deum retorquentur, aut ignorasse illum qui non ex providentia obstitit pecca-
 turo, aut obistere non potuisse, si ignorabat, aut noluisse si & sciebat & poterat, at-
 que ita malitiosum iudicandum, qui passus sit hominem suum ex delicto perire. Suadeo
 igitur agnoscas potius & in isto creatorem, quam parem illi Deum optimum, aduersus
 sententiam tuam facias. ⁶⁷⁴ Nam & Petrum presumptorie aliquid locutum, negatio-
 ni potius destinando, zelotem Deum tibi ostendit. ⁶⁷⁵ Debit etiam osculo tradi propheti- *Luc. 22.*
 cus scilicet Christus, ut eius scilicet filius; qui labiis a populo diligebatur. ⁶⁷⁶ Perductus *Isai. 29.*
 C in confesum, an ipse esset Christus? interrogatur. De quo Christo Iudæi quæsisissent nisi de suo? *Luc. 22.*
 Cur ergo non vel tunc alium eis prodidit? ut pati posset, inquit, id est ut ille opti-
 mus ignorantes adhuc in scelus mergeret. atquin & si dixisset, passurus esset. ⁶⁷⁷ Si di- *Ibidem.*
 xero enim, inquit, vobis, non creditis. Porro non credituri, perseverassent in necem eius. &
 cur non magis passurus esset, si alterius Dei ac per hoc aduersarium creatoris manifestas-
 set? Ergo non ut pateretur, alium se tunc quoque supersedit ostendere: sed quonia ex ore
 eius confessionem extorquere cupiebant, nec confesso tamen credituri, qui eum ex ope-
 ribus scripturas adimplentibus agnouisse debuerant: Ita eius fuit occultasse se, cui tunc *Ibidem.*
 debatur agnitio. Et tamen adhuc eis manum porrigens, ⁶⁷⁸ Abhinc, inquit, erit filius ho- *Ibidem.*
 minis, sedens ad dexteram virtutis Dei. ⁶⁷⁹ Suggerebat enim se ex Danielis Prophetia filium ho- *Dan. 7.*
 minis, & è Psalmo David, sedentem ad dexteram Dei. Itaque ex isto dicto & scripturæ *Psal. 109.*
 comparatione illuminati, quem se veller intelligi, ⁶⁸⁰ Ergo, inquit, tu Dei filius es? Cuius *Luc. 22.*
 Dei, nisi quem solum nouerat? Cuius Dei, nisi quem in Psalmo meminerant dixisse filio suo, *Psal. 109.*
 Sede ad dexteram meam. Sed respondit, Vos dicitis quia ego sum. Atquin confirmauit id se esse
 quod illi dixerant, dum rursus interrogant. Vnde autem probabis interrogatiuè, &
 non ipsos confirmatiuè pronuntiasse, Ergo tu filius Dei es. Ut quia obliquè ostenderat
 se per scripturas filium Dei intelligendum, sic senserint, ergo tu Dei es filius, quod te non

AN
ibus

vis apertè dicere: atque ita & ille, Vos dicitis, confirmatiuè respondit: & aded sic fuit D
 pronuntiatio eius, vt perseuerauerint in eo, quod pronuntiatio sapiebat. [681 Per dictionem
 CA. XLII. enim illum ad Pilatum onerare coeperunt quod se Regè diceret, Christum sine dubio Dei filium, qui
 ex C. XXII. rum ad Dei dexteram. Ceterum alio eù titulo grauassent in certi an filiu Dei se dixisset, qui
 Luca. Vos dicitis sic pronuntiaffer, hoc se esse quod dicerent. 682 Pilato quoque interroganti, Tu
 Luc. 23. Christus, proinde, Tu dicis, ne metu potestatis videretur amplius respondisse. 683 Confirmatio
 Luc. 23. est igitur Dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum. Ipse Dominus in iu-
 Isai. 3. dicio veniet cum presbyteris & archontibus populi secundum Esaiam. Atque exinde
 omne scriptum passionis suæ impleuit, 684 Tumultuatæ sunt ibidem nationes, & populi
 Psal. 2. meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes congregati sunt in vnum aduer-
 sus Dominum & aduersus Christum eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant, Po-
 puli, tribus Israël. Reges, in Herode. Archontes, in summis sacerdotibus. Nam & Herodes
 Luc. 23. velut munus à Pilato missus, Osee vocibus fidem reddidit, de Christo enim prophetauerat.
 Osee. 10. 685 Et victum eum ducent xenium regi. 686 Delectatus est denique Herodes viso Iesu, nec vo-
 Luc. 23. cem ullam ab eo audiuit. Tanquam agnus enim coram tondente, sic non aperuit os suum
 Isai. 53. quia Dominus dederat illi linguam disciplinæ, vt sciret quomodo eum oporteret pro-
 Isai. 50. ferre sermonem. Illam scilicet linguam, 687 quam in Psalmo adglutinata gutturi suo tunc
 Psal. 21. probabat, non loquendo. 688 Et Barrabas quidem nocentissimus, puta, vt bonus donatur, Christus
 Luc. 23. verò iustissimus, vt homicida morti expostulatur. 689 Sed & duo scelesti circumspiciuntur illi, vt reus
 Ibidem. iniquos scilicet deputaretur. 690 Vestitu planè eius à militibus diuisum, partim sorte concessum Marcioni
 Luc. 23. abstulit, respiciens Psalmi prophetiam, Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, & in vestitu
 Psal. 21. meum fortem miserunt. 691 Aufer igitur & crucem ipsam. Idem tamen Psalmus de eo non
 Luc. 23. tacet, Foderunt manus meas & pedes meos. 692 Totus in illo exitus legitur: Circundate-
 Psal. 21. runt me canes, synagoga maleficorum circumvallauit me. Omnes qui spectabant me, iso-
 Ibidem. fo irridebant me. Locuti sunt labiis, & capita mouerunt. Sperauit in Deum, liberet eum.
 Quò iam testimonium vestimentorum? habe falsi tui prædam, totus Psalmus vestimenta
 Luc. 23. sunt Christi. 693 Ecce autem & elementa cõcutiuntur, Dominus enim patiebatur ipsorum. Ce-
 terum aduersario læso, cœlum luminibus floruisse, magis sol radiis insultasset, magis dies
 stetit, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Hæc argumenta
 Isai. 50. quoque mihi comperissent, etsi non fuissent prædicata. 694 Cœlum, inquit Esaias, velum
 Amos 8. tenebris. Hic erit dies, de quo & Amos, 695 Et erit illa die dicit Dominus, occidet sol mens-
 Luc. 23. (Habet & hora sexta significationem) & contenebrabit super terram. 696 scissum est & im-
 Amos 8. pli velum, angeli eruptionis, derelinquentis filiam Sionis, tanquam in vinea speculam, in
 Luc. 23. cucumerario cœsulam. 697 O quantum perseuerauit etiam xxx. Psalmo Christi ipsam me-
 Isai. 1. dere. Vociferatur ad patrem, vt & in diens vltima voce Prophetas adimpleret. 698 Hoc dicitur
 Psal. 30. rauit. Quis? Spiritus semetipsum, an caro spiritum? Sed spiritus semetipsum expirare non
 Luc. 23. potuit. Alius est qui expirat, alius qui expiratur. Si spiritus expiratur, ab alio expirante
 Ibidem. necesse est. Quòd si solus spiritus fuisset, discessisse potius diceretur quam expirasse. Quis
 igitur expirat spiritum nisi caro? quæ & spirat quando illum habet, & ita eù quum am-
 Spiritus autem semetipsum expirauit, & expirando discessit. Sine dubio phantasma di-
 scessit, quum spiritus qui erat phantasma discessit, & nusquam comparuit phantasma cum
 Ibidem. spiritu. 699 Nihil ergo remansit in ligno. Nihil pendit etiam post expirationem. Nihil de
 Pilato postulatam. Nihil de patibulo detractum. Nihil sindone inuolutum. Nihil sepulcro nouo con-
 tum. Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat & Chri-
 stus. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Superest impudentiæ hereticæ
 dicere, phantasma illic phantasmatis remansisse. Sed si & Ioseph corpus fuisse nouerat, quòd
 Ibidem. tota pietate tractauit: ille Ioseph qui non consenserat in scelere Iudæis, 700 Beatus vir qui non
 Psal. 1. biit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestium non se-
 dit; oportuerat etiam sepulchrum Domini prophetari, ac iam tunc merito benedictum
 CA. XLIII. [701 Si nec mulierum illarum officium præterit Prophetia, quæ ante lucem commenerunt ad sepulchrum
 ex C. XXXIII. cum odorum paratura. De hoc enim per Osee: Vt 702 quarant, inquit, faciem meam ante
 Luca. lucem vgnabunt ad me dicentes, Eamus & conuertamur ad Dominum, quia ipse er-
 Osee 5. et 6. puit, & curabit nos, percussit, & miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die
 Luc. 24. tertia resurgemus. Quis enim hæc non credat in recogitatis mulierum illarum voluntatibus
 inter dolorem præsentis destitutionis, 703 qua percussæ sibi videbantur à Domino, &

TERTULLI
 Cum Annotatione
 PAMELLI,
 A. V.
 16.

A spem resurrectionis ipsius qua resitui ritè arbitrantur? ⁷⁰⁴ Corpore autem non inuenio; sublata erat sepultura eius de medio, secundum Esaiam: ⁷⁰⁵ Sed & duo ibidem angeli apparuerunt: Tot ferè laterensibus uti solebat; in duobus a testibus consistens Dei sermo. ⁷⁰⁶ Reuerentes b quoque à sepulcro mulieres, & ab illa angelorum visione prospiciebat Esaias: c Mulieres, inquit, venientes à visione, venite ad renuntiandam scilicet Domini resurrectionem. ⁷⁰⁷ Benè autem quòd incredulitas discipulorum perseverabat, ut in finem vsque defensio nostra confisteret, Christum Iesum non alium se discipulis ædidisse quàm Prophetarum. ⁷⁰⁸ Nam quum duo ex illis iter agerent, & Dominus eis adhæsisset, non comparens quòd ipse esset, etiam dissimulans de conscientia rei gestæ: Nos autem putabamus, inquit, ipsum esse redemptorem Israelis, utique suum Christum, id est creatoris, adeò nec alium se ædiderat illis. Ceterum non existimarent eum creatoris, & quum creatoris existimaretur, non sustinisset hanc de se existimationem, si non is esset qui existimatur. Aut ipse erit auctor erroris, & præuaricator veritatis aduersus Dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quàm quæ existimatum sibi dixerant. Planè inuectus est in illos, ⁷⁰⁹ O insensati & tardi corde, non credendo omnibus quæ locutus est ad vos. Quæ locutus non alterius se Dei esse probat, sed eiusdem Dei. ⁷¹⁰ Nam eadem & angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus sit vobis in Galilæa, dicens: quòd oportet tradi filium hominis & crucifigi, & tertia die resurgere. Et quare oportebat nisi quia ita à Deo creatore scriptum. Igitur increpauit illos ut de sola passione scandalizatos, & ut dubios de fide resurrectionis annūtiatæ sibi à sceminis: Per quæ nō crediderant B ipsum fuisse quem existimarent. Itaque quod existimauerant, id volens credi se, eum se confirmabat quem existimauerant, creatoris scilicet Christum redemptorem Israelis. De corporis autem veritate quid potest clarius? quum ⁷¹¹ hæsitantibus eis ne phantasma esset, immò phantasma credentibus: Quid turbati estis (inquit) & quid cogitationes subeunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes, quia ego ipse sum, quoniam spiritus ossa non habet, sicut me videtis habere. Et Marcion quædam contraria sibi, illa credo industria eradere de Euangelio suo noluit, ut ex his quæ eradere potuit, nec erasit, illa quæ erasit, aut negetur erasisse, aut meritò erasisse diceatur. Nec parcat nisi eis quæ non minus aliter interpretando quàm delendo subuertit. Vult itaque sic dictum, quasi, Spiritus ossa non habet, sicut me videtis habentem, ad spiritum referat, sicut me videtis habentem, id est non habentem ossa, sicut & spiritus. Et quæ ratio tortuositatis istius? quum simpliciter pronuntiare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus & pedes suos offert, quæ membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat, cur adiicit: Et scitote quia ego sum, quem scilicet corporeum retrò nouerant? Aut si phantasma erat vsquequaque, cur illos phantasma credentes increpabat? ⁷¹² Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desiderauit, ut se ostenderet etiam dentes habere. Impleuimus, ut opinor, sponsonem. Exhibuimus Iesum Christum Prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non alium quàm creatoris. ⁷¹³ Siquidem & Apostolos mittens ad prædicandum vniuersis Nationibus, in omnem terram exire sonum eorum, & in terminos terræ voces eorum, Psalmum adimplèdo, præcepit. Misereor tui Marcion, frustra laborasti. Christus enim Iesus in Euangelio tuo, meus est.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
LIBRUM III. ADVERSUS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Omnem sententiam, &c.] Caput primum inscriptionis: Quòd aliam Legem nouam exoriturà ipse Deus creator per Prophetas prædixerit. Atqui rectè utrum hic interpretatur Rhegan. paraturam materiam, & argumentorum adparatum; quomodo etiam infra sub finem cap. 2. dicitur: authenticam paraturam.

2. quod interpolando suum fecit, &c.] Omnino sic legitur, pro: interpolando, tum hic, tum sapissime postea hoc libro; tam, quòd interpolare, rectè Nonio, tractum sit ab arte fullonia, qui poliendo diligenter vetera quæque, quasi in nouam speciem mutant; quàm quòd

etiam supra illud legatur lib. de Prescript. aduers. heret. cap. 38. verbis infra citandis, cap. 4. num. 35. Vbi, quòd quatuor modis hæretici scripturas interpolauerint, adnotatum habes num. 225. ac 226. nempe: detractione, adiectione, transmutatione, (quod manu interuere appellat ibidem Auctor) denique: sensu expositionis diuerso; & similiter cap. 17. eiusdem libri num. 105. esse verbum Iureconsultorum ibidem adnotauimus.

3. Antithesis cognominatum, &c.] Mallem: Antitheseis, tum quòd B. Hieron. sic appellet Apologer. ad Pammach. & Marcell. de calumniis Rufini: Et Antitheseis (inquit) Marcionis de meis operibus fabricatus est.

sicut habet emendatores codices, pro eo quod alij perpetuam aptuorum; tum quod supra etiam lib. 1. adu. Marc. cap. 19. legatur: Nam hæc sunt Antithesis Marcionis, id est, contrariæ oppositionis, quæ conantur discordiam Euangelij cum Lege committere; tum denique quod infra hoc & sequenti libro frequenter Antithesis plurali vsurpet numero. Verum illud retinimus quod infra initio cap. 2. legat: Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responcionem, maxime quum etiam hic sic legant Vatic. 2. MS. cod. Vocem verò hanc explicamus, dicit: opus ex contrarietatum oppositionibus Antithesis cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum. Vide de eodem opere supra lib. 1. adu. Marc. num. 1.

4. vel (quod magis vsui est dicere) Testamenti, &c.] Adnotamus hic locus contra sciolos quosdam, qui contempta voce: Testamenti, semper Vetus & Nouum instrumentum appellant, scriptura sacra partes duas; & alibi, vbi cumque in scripturis Testamentum vertitur per interpretem Latinum, transferunt sœdus seu pactum; etiam in vsu scripturis ad quas adducit Apostolus Hebr. 9. Quum tamen ibi addatur: Vbi enim Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris; quod nullo pacto in pactum competit, quod voluit significare vocem Hebraicam, neque etiam in dispositionem, quomodo transferat aliquoties Auctor vocem *ἁγιῶν*, quam tamen rectè Testamentum transferri, sicut etiam Hebraicam vocem Berith, multis ostendit Leo de Castro in Isaiam non vno in loco; maxime verò ad illud Isai. 55. infra citatum: Et disponam vobis testamentum æternum. Atqui legit quidem Vatic. 1. MS. cod. quod magis est in vsu dicere. Verum vulgata lectio Tertullianica est, sicut etiam illud: Antitheses cominus cedere, proverbialis est formula, de qua latius inter Prolegomena.

5. cui procurant, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) cui inferunt more procurantium res alienas. Cum Datus semper constituit, crebro hac locutione utens. Lib. 1. aduers. Marcion. cap. 25. Emulatio autem liberando homini procurat. A quo etiam illud: præscriptiue explicatur: Præcedendo videlicet præscriptionem longioris temporis atque possessionis.

6. simul crediderunt, &c.] Simul (inquit Rhenan.) pro: simul ac, sicut; postea quomodo. Quomodo etiam accipi, indicauimus supra lib. de Anim. cap. 19. num. 251. & Tom. 2. lib. de Virg. velandis, alibi. Vide ibi Adnotat. nostras num. 91.

7. Audite me, audite me, populus meus, &c.] Istud inuenitur apud LXX. Isai. 51. ex quibus sustuli vocula. &c. ante: populus meus, supra scriptum. In eo quod sequitur: Hæc erit lex apud Dapid inuituperabilis, transfertur ab Auctore vox: *ἁγίου* proprie, Psalm. 18. vbi: immaculata legitur apud Latinos plerisque, & in editione Romana est: irreprehensibilis. Secundum alias interim editiones castigauimus: conuertens animas, pro: animam.

8. Quoniam (inquit) decilium sermonem faciet Dominus in terra, &c.] Istud partim citatur ex Isai. 10. iuxta LXX. partim ex c. 9. Rom. vbi Apostolus legit: in terra, pro eo quod significantius LXX. in orbe terra vniuerso.

9. Compendiatum, &c.] Compendiatum (inquit Rhenan.) hoc est, in compendium contractum. Legimus autem ex utroque Vatic. MS. cod. prædicetur, pro: prædicatur.

10. laciniosis, &c.] Laciniosa onera (inquit idem) vocat multiplicia, & que homines occupationibus distime-

bant, sicut impedit ingressum vestri laciniosa.

11. Ne rememineritis priorum, & antiqua recogitaueritis, &c.] Istud quidem reperitur Isai. 43. id quod sequitur: Ecce facio noua que nunc conuertitur; sed illud intermedium: Vetera tranterunt, non oriuntur, interpositus ex Apostolo 2. Cor. 5. vbi ostendat aduissse ad illud Isai. Apostolum, Quod scriptum est supra lib. 1. adu. Marcionem, cap. 20. legimus: Vetera tranterunt, ecce noua que ego nunc facio. Vide de Adnot. nostras nu. 142. & n. 143. de sequenti supra Hierem. 4. Nouate vobis, &c. ex qui loca citamus hic: præputia, pro: præputio.

12. Ecce veniunt dies, &c.] Rursus hic emendamus: veniunt, pro: venient, ex MS. cod. Vatic. supra lib. aduers. Iud. cap. 3. num. 10. & domui Iacob, pro: Iacob, iuxta Grecos codices & alios omnes. Miramur quomodo utroque legat: Domui Iacob, quomodo item, 31. Græcè, Hebraicè, Chaldaicè, & Latine legatur: Domui Istaicè: item: in die qua atropui dispositionem eorum, pro: manum eorum, quod habent alij omnes.

13. Non est voluntas mea in vobis, &c.] Dicitur isto Malachia 1. & vero eius intellectus de laceratione Ecclesiæ, vide supra lib. aduers. Iud. cap. 5. num. 22. & lib. aduers. Marc. 3. cap. 22. num. 177. Ex quibus locis castigamus: nomini meo offertur, pro: nomine meo offerretur. Habent quidem 2. MS. Vatic. cod. dicitur Malachim, sed placet magis: Malachia, quod sicut appellatur, & etiam priori loco legatur. Atqui etiam castigamus: quorum fit, pro: sit; & paulatim legitur iste prænuntiauit, pro: pronuntiauit.

14. Ego (inquit) percutiam, & ego sanabo, &c.] Hæc Antithesis supra latius & ex inscriptione vobis habes lib. 2. aduers. Marc. cap. 14. Legimus autem emendata 1. Vatic. MS. cod. ex diuerfitatibus structum, pro: Tertullianica, pro: constructum.

CAP. 11.

15. Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responcionem, &c.] Titulum huic capiti dedimus quod non solum Lucæ, sed etiam Ioannis, Matthei, & Marci Euangelia suam auctoritatem habent. Non placet autem quod adnotat Rhenanus, Vocandi quibus esse: & Antithesis, sed potius puro Gentium esse. Auctoris suo more non curioso in vsurpatione vocabulorum in Latinam translatorum coloniam. Est verum Tertullianica: præstructuram. Atqui legitur ex Vatic. MS. cod. Christi qui (pro quæ) magistros Apostolos fecit.

16. Denique nobis fidem ex Apostoli Ioannis & Mattheus insinuant; ex Apostolicis Lucæ & Marcus instaurant, &c.] Rursus Euangeliorum auctores dicit aut Apostolos, aut Apostolicos, et excludat Euangelia diuersarum heresum, cuiusmodi numerat B. Hieron. Proæmia Commentariorum in Mattheum, iuxta Ægyptios & Thomam & Mattheum & Antiochiam, et xij. quoque Apostolorum, confitens memorem filidæ item Apellis, & similium; quibus adiectis etiam licet Marcionis Euangelium, id est B. Lucæ à Malice adulteratum, vbi initio huius capiti dicitur. Item Euangelia Hebræorum, Entratarum, & Samaritanorum, de quibus late tractat Sixtus Senensis Bibliothecæ sanctæ lib. 2. Quod verò alio ordine eos enumerat, adnotat quàm B. Hieron. B. August. & alij imitati & sequenti primam visionem cap. 1. videtur considerari, quoniam B. Hieron. præsentem, quàm huiusmodi tractat, vbi per eum B. Hieron. velut aquila ceteris aliis de vna diminitate tractat.

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELII,
A. V.
16.

uerit; B. Mattheus hinc homini ad similitudinem de humanitate Christi, qua duo contromertebantur à Marcione; B. uero Lucas à sacerdotio sumpsit initium, hinc uultu forma descriptus; denique B. Marcus à uoce leonis rugientis in deserto, id est Ioanne Baptista, ea de causa faciem leonis adscriptam habens. Et uero etiam Apoc. 4. nō eo ordine collocantur quatuor animalia, per quae Euangelista quatuor intelliguntur, & B. Irenaeus lib. 3. c. 11. ubi ostendit non posse esse plura aut pauciora quam quatuor Euangelia, hoc ordine ponit, Ioannis, Lucae, Matthaei, Marci. Quid quod apud ipsam Auctorem infra Tom. 4. lib. 2. adu. Marc. carmine conscripto, recensentur ordine uulgato:

Illi Mattheus, Marcus, Lucasque, Ioannes.
Illud mirandum, quomodo dicat fidem à Ioanne & Mattheo infirmatam, instauratam uero à Luca & Marco, quum tamen confiteretur Marcum & Lucam scripsisse post Mattheum quidem, sed dum ante Ioannem. Verum proprie accipit Auctor instauratam, pro ad instar alterius, nempe Matthei, componere. Atqui de occasione scriptorum 4. Euangelistarum uide Epiphani. her. 51.

17. Viderit enim hanc narrationum dispositionem uariam, &c.] Quomodo narrationum quidam dispositio uariet in Euangelistis 4. sed de capite fidei cōueniat inter eos; pulcherrime tractat B. August. libris 4. de Consensu Euangelistarum; quod etiam pertinent Canones Euangelici ab Eusebio aditi, & in linguam Latinam uersi à B. Hieronymo, inter opera eius Tom. 9. Sunt autem Tertullianica: Viderit, ac uariatur.

18. & possem hic iam gradum figere, &c.] De Praeuerbio: gradum figere, uide nostra Prolegomena, sicuti etiam de illo frontem erigere. Atqui facit pro Edictis Pontificis & Regis, quibus prohibentur libri absque titulo Auctoris, quod hic habet Auctor: non agnoscendum opus, quod nullam fidem reprobantur de plenitudine tituli, & professione debita Auctoris, praesertim grauantibus haereticis, sicuti & nunc & tempore Tertulliani.

19. Lucam uidetur Marcion elegisse, quem cæderet, &c.] Id est, quem cædendo interpolaret. Haud enim ab similitudine B. Irenaeus lib. 1. cap. 29. Et super hac (inquit de Marcione) id quod est secundum Lucam Euangelium circumcidens, & omnia quae sunt de generatione Domini conscripta auferens, & de doctrina sermonum Domini multa auferens, in quibus manifestissime conditores huius uniuersitatis suum patrem confiteus Dominus conscriptus est; semetipsum esse ueraciorum, quam sunt hi qui Euangelium tradiderunt Apostoli, suscit discipulis suis; non Euangelium, sed particulas Euangelij tradens eis. Eodem pertinet quod de Cordone, atque adeo de Marcione eius discipulo scribit Auctor supra lib. de Praescript. aduers. heret. cap. 51. her. 16. Solum Euangelium Lucae, nec tamen totum recipit. Imitatus utrobique B. Irenaeum, tum loco citato, tum lib. 3. cap. 14. Hinc & Epiphanius her. 42. Stylus (inquit) ipse Euangelium secundum Lucam indicat. Quum autem amputatus sit, & neque principium, neque medium, neque finem habeat, uersamenti à multis tinea corrosi similitudinem praese fert; quo loco etiam adnotat loca Euangelij Lucae aut de truncata, aut sursum deorsum posita, aut deprauata, sicuti infra adnotare statuimus, ad singula quae ab illo ponuntur ex Luca loca.

20. scētor Pauli, &c.] Istud habet desertis uerbis B. Hieron. Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum: Lucas (inquit) scētor Apostoli Pauli, & omnia peregrina-

tionis eius comes, scripsit Euangelium, de quo idem Paulus: Misimus (inquit) cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias; & ad Colossenses: Salutat uos Lucas Medicus; & ad Theonem: Lucas est medicum solus. Et ibidem idem B. Hieron. Quidam (inquit) suspicantur, quotiescumque in Epistolis suis Paulus dicit: Iuxta Euangelium meum, de Luca significare uolumine. Eodem pertinet quod infra dicit cap. 5. Nam & Lucae Digestum, Paulo adscribere solent. Quo loco auctoritatem Euangelij Lucae commendat in quantum nostrum est, quod hic deprimeret uideretur, tamquam à Marcione, uti supra dictum est, deprauatum.

21. ad cognoscendos Apostolos & consulendos, &c.] Hoc paraphrasticis interpretatur, quod obscure satis legitur Gal. 2. Contuli cum illis Euangelium quod praedico in gentibus; pulchre explicans illud: ne forte in uacuum curterem. Uoce autem consulendos, (sicuti adnotauit Rhenanus) quae frequentatua est, utitur, & aequae atque primitiua.

22. Igitur si ipse illuminator Lucae, &c.] Illuminator Lucae Paulus uocatur, quod fidei lumen Lucae insinuarit; eodem significatu, quo capite sequenti dicitur de Euangelio anteriori, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam. Atqui ex r. Vatic. MS. cod. legitur: auctoritatem antecessorum, pro: antecessorem.

CAP. III.

23. Sed enim Marcion nactus Epistolam Pauli ad Galatas, &c.] Capiti huic inscriptionem dedimus: Quod reprehensio Apostolorum à Paulo facta, non de Euangelij fuerit praedicatione (sicuti obiecit Marcion uerbis his in medium productis) sed de cōuersatione. Quam interpretationem etiam habes supra lib. de Praescript. aduers. heret. cap. 23. & lib. 1. aduersus Marc. cap. 20. ac 2. latissime, & infra lib. 5. cap. 3. ubi locum hunc tractat Gal. 2.

24. Proinde si & Pseudapostoli irreperant.] Eos intelligit quos Apostolus Gal. 2. Iudei dicitur & nuncupat, qui circumcissionem uindicabant, uti est Gal. 5. & Iudaicos fastos obseruantes, uti est Gal. 4. & dies & menses, & tempora, & annos. Quae adeo interpretatio obseruanda uenit contra modernos haereticos, qui illum locum adducere non uerentur aduersus Ecclesiam Catholicam fastos; quum desertis uerbis Iudaicos Auctor interpretetur, idque non hinc modo, sed etiam infra lib. 5. cap. 4. ubi hunc locum tractat, ubi & nos de eo latius.

25. adeo non de praedicatione, &c. denotabatur, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) arguebantur, ut in libro de Patientia, c. 3. Parum hoc si non proditorum suum secum habuit, nec constantem denotauit.

26. de sola conuictus inaequalitate, &c.] Hoc est (sicuti supra Auctor l. de Praescript. aduers. heret. cap. 23.) quod quum conuixisset ethnicis, postea se à conuictu eorum separabat, personarum respectu.

27. & inde sunt nostra Digesta, &c.] Similiter et 5. infra: Digestum Lucae, eius Euangelium nuncupat Auctor, uoce à Iureconsultis mutuata; apud quos non modo existant Digestorum Iuris Ciuilibis noui & antiqui libri 50. sed etiam Veterum libri sic ferè inscribuntur. Aequi alibi diximus quod cataclysmus generalem inundationem significet, quem hic metaphoricè accipit, & interpretatur pro: inundatione.

CAP. IIII.

28. De titulo quoque funis ducendus est conuentionis, &c.] Titulum huic capiti adscribimus: Quod inde constat, Euangelium Lucae nostrum, anti-

AN
ibus

quius esse quam Marcionis, quod ab illo adulteratum sit. Omnis enim hic uoluntatem: ergo, plane superfluum. *Et de Prouerbiali formula: funem contentio- nis ducere, latius inter Pselegomena nostra.*

29. ei præscribens auctoritatem quod anti- quius repeiatur, &c.] De hoc latè supra. *Auctor lib. de Præscript. aduers. her. potissimum cap. 29. 30. & 31.*

30. æmulatione, &c.] *Æmulatio hic accipitur, & iterum paulo post pro: imitatione, sicuti supra adnotauimus ad cap. 38. lib. de Præscript. adu. heret. num. 227. sed alibi per se accipitur ab Auctore æmulum, pro: contratio, et æmulatio, pro: inuidia.*

31. ut & ipse illi Marcion aliquando crediderit, &c.] *Quod Marcion aliquando in catholicam doctrinam apud Romanenses, atque adeo etiam Euangelio Lucæ crediderit, uide supra dicto cap. 30. lib. de Præscript. adu. her. num. 166. & lib. I. adu. Marc. cap. 1. num. 20. Item de pecunia usque ad ducenta sestertia in primo calore catholice fidei Ecclesie collata, & mox cum ipso proiecta, num. 168. & 169. Quorum priori loco ostendimus apud Romanensem Ecclesiam fuisse semper catholicam doctrinam, & quid catholicum dicatur, eodem libro adnotauimus, cap. 26. nu. 156. Atque deicit rectè accipi scribit Rhenanus, pro: desciuit, à uerbo desecio.*

32. aduersus Epistolam quoque ipsius, &c.] *De Epistola Marcionis dicto lib. I. adu. Marc. num. 2. & 21. de Antithesibus eiusdem libri eodem num. 2. & huius libri cap. 1. num. 3.*

33. Si enim id Euangelium, &c.] *Hyperbaton est, & obscurissimus locus, quem clariorem reddidimus, in- clusis parenthesis uerbis istis: (penes nos uiderimus, an & penes Marcionem) ut accipitur: uiderimus, iuxta phrasin Tertulliani & Cypriani, quam frequentissime adnotauimus.*

34. ut interpolatum à protectoribus Iudaismi, &c.] *Quum supra cap. 1. num. 2. interpolare accepit pro omni immutatione, hic saluissimè loquitur de ea interpolatione, que per additionem fit; ut potè quum Marcion omnia ea que rescidit ab Euangelio Lucæ, diceret ad- dita à protectoribus Iudaismi, sed falso. Hoc est enim ipsum quod paulo post subiungit: Euangelij à Tiberiani usque ad Antoniniana tempora eueri, cuius se emendatorem Marcion gloriabatur. Atque de tempore hoc intermedio à Tiberio usque ad Antoninum Maiorem, siue Pium, & quando hæresin suam cepit Marcion, uide supra lib. I. adu. Marc. cap. 19. num. 128. 130. & 131. Est autem hic Iromia.*

35. hæresis, quæ sic semper emendat Euangelia dum uisitat, &c.] *In genere similiter omnibus hæreticis adscribit Auctor supra eodem dicto cap. 38. lib. de Præscript. aduers. heret. Quibus fuit (inquit) propositum aliter docendi, eos necessitas cogit aliter disponendi instrumenta doctrinæ. Non potuissent (enim) illis succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum eius, detractio, uel adiectione, uel transmutatione.*

36. & spiritus Prophetarum Prophetis erunt subditi, &c.] *Mirum est quod legatur: erunt subditi, qui Græcè sit *ὑποτακτοὶ*, quod presentis temporis est. Ver- tit autem eueritionis uocè Græcam *ἀναταραχίας*, pro eo quod alij: dissensionis, eo quod per scditionem, quam proprie ea uox significat, euerio rerum contingat.*

CAP. V.

37. In summa si constat, &c.] *Capit hoc inscripsi-*

mus: Quod non Lucæ modo, sed & Ioannis, Mar- thæ, ac Marci Euangelia, & Ioannis Apocalypsis auctoritatem habeant, ab Ecclesiis Apostolorum ordine Episcoporum ad originem recensio.

38. id uerius quod prius, &c.] *Ad uerbum præ- transcripsit quod supra dixit sapedito libro de Præscript. adu. heret. c. 31. Id esse dominicum & uerum, quod sit prius traditum; de quo etiam tractauit capite præ- senti. Id autem quod hic addit: ab initio, quod ab Apo- stolis tractat loco priori Auctor cap. 32. & latè cap. 36. Maxime uero ad id quod hic additur: pariter uerum constabit id esse ab Apostolis traditum, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum, nam etiam ibi subiicitur: Percutit Ecclesias Aposto- licas, apud quas ipse adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præinditur, &c. Proxima etiam Achaia habes Corinthum, Si non longe es à Macedonia; habes Philippos, habes Thessalonicos. Si potes in Asiam tendere; habes Ephesum. Si in Italia adiaces; habes Romam, unde nobis quoniam auctoritas prælo est. De quibus Ecclesiis uide supra Adnotationes nostras n. 208. 209. 210. 211. & 212. Verò præterea Galatas adiungit, qui ad regulam rectos, siue correctos (uti habet *1. Pet. 1. 12.*) adiu- adiudat ad illud Gal. 6. Et quicumque hæc regulam non fuerint, pax super illos; quem admodum paulo ante dicitur lac à Paulo Corinthij hauferint, ad illud *1. Cor. 14. Lac uobis potum dedi.**

39. quibus Euangelium & Petrus & Paulus uigine quoque suo signatum reliquerunt.] *Ioannis uos habes citatos supra dicto libro c. 32. n. 186. & cap. 214. quod compendij gratia Lectorem remittimus: ha- tum dicam, facere etiam hunc locum contra errorem uoluntarium longe impudentissimum, qui adfirmare eadem- trum Romæ nunquam fuisse.*

40. Habemus & Ioannis alumnas Ecclesias.] *Ex eo quod sequitur: Nam et si Apocalypsin eius, ha- pates ad ludere Auctorem ad septem Ecclesias quoniam loquitur Ioannes angelos siue Episcopos, Apoc. 1. 13. nempe Ephesiam, Smyrneam Pergamentem, Thy- tirensis, Sardensem, Philadelphientem, & Laodice- nam.*

41. Nam et si Apocalypsin eius Marcionem, &c.] *Cerdoni, atque adeo etiam Marcioni, quoniam eodem dicere conatus est quæ ille, adscribitur hæ- rem etiam supra dicto lib. Auctor cap. 31. her. lib. quoniam dicit: Acta Apostolorum & Apocalypsin quæ ab- sa reicit. Alij qui de hæresibus scripserunt, pro Marcio- ni maluit adscribere, Philastrius hæreticæ alia uocis, sine nomine tamen, quod Euangelium Ioannis & Apo- calypsin Cerintho adscripsit; Epiphanius uero be- Elogis utrumque adscribit, qui tamen dicitur: Euangeli- um Ioannis Cerintho tribuerunt; Apocalypsin quoque quasi falsam respuerunt; uarij argumentis, sed falsis, id conantes probare, quos ibidem ipse refellit. Atque ex- trario, imprimis Auctor hic dicitur uerba dicit. Quod tamen Episcoporum ad originem recensitas in Iou- nem stabit Auctorem. Quem inquam Ioanem, cum Apostolicas Ecclesias mox recensuit, præmittit: con- stare id ab Apostolis esse traditum, quod apud Ec- clesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. Adnotat- go Ioannem Apostolum. Ipsum inscripsit. Aucto- dum supra lib. de Præscript. aduers. heret. cap. 33. & 34. Scorpiaco aduersus Gnosticos, cap. 12. eodem Ioanni ad- scribit Apocalypsin, & Epistolam cum primâ, de qua supra*

Ioannis Apostoli sit, nemo dubitat. Et clariss supra lib. 3. aduers. Marc. quum c. 13. dixisset (sicut etiam lib. aduers. Iud. cap. 9.) Sic & Babylon, etiam apud Ioannem nostrum, aduersus ad cap. 17. Apocal. eiusdem libri cap. 14. alium locum citans Apocal. 1. Nam & Apostolus (inquit) Ioannes in Apocalypsi; Et rursus lib. 3. adu. Marc. cap. vlt. aduersus ad cap. 21. Apocal. de Hierusalem de celo delata: Hanc (inquit) & Apostolus Ioannes vidit. Item infra Tomo 4. lib. adu. Marc. 4. c. d. mine conscripto, cap. 6. Apocal. citans, eidem Ioanni illud adscribit, qui Euangelium scripsit, in hac verba:

Federis hinc etiam noui inenarrabilis auctor Discipulus Ioannes, animas pro numine passas Testatur tali sese vidisse sub ara,

Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.

Alibi certe plerumque Ioanni nominatim adscribit (haud dubie aduersus hanc heresim inueniunt Testores) & dicto libro de Praescript. aduers. heret. cap. 39. Apocalypsin Domini; citat autem frequentissime sicut alias scripturas sacras etiam in materia fidei, atque adeo pro authentica agnoscit. Porro qui simile veterum locos desiderat, consulat Adnotation. nostras in lib. 3. Testim. B. Cypriani aduersus Iud. cap. 16. numer. 48. Quorum omnium apertissime B. Iustinus Martyr lib. adu. Tryphonem: Vir (inquit) apud nos quidam, cui nomen erat Ioannes, & duodecim Apostolus Christi vnus, in ea qua ei exhibitus est Scripturae, &c. Qui vult omnium obiectio in contrarium pulcram refutationem, videat Sixtum Senensem Biblioth. Sanctæ lib. 7. heresi 10. Porro generositatem recte interpretatur Latinus, genus & originem.

42. ordo. reuente Episcoporum ad originem recensit, &c. Quænti à Petribus fieri solet continua Episcoporum ad originem usque Apostolicam successio, quam his verbis haud dubie intelligit, vide supra Adnotat. nostras ad lib. de Praescript. adu. heret. cap. 32. num. 183. ad illud: Edant ergo origines Ecclesiarum suarum, euoluant ordinem Episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerint, habuerit Auctorem & antecessorem. Quod pertinet ad eam etiam illud quod paulo post subiungitur: Habet plane & illud (nempe Euangelium Marcionis) Ecclesias, sed suas, tam posteras quam adulteras; quarum si censum (id est primam ab origine recensioem) requiras, facilius apostaticum inuenias, quam Apostolicum. Ita enim censum ab Auctore vbiq; accipi, supra adnotauimus lib. 1. adu. Marc. cap. 21. n. 149. vbi profus etiam similem locum habes.

43. Marcionis verò plerisque nec notum, &c. Locum obscurissimus, & haud dubie corruptus. Rhenanus putauit mederi posse, pro eo quod habebant MS. priores: in illis natum, vt non eodem natum, legeretur: nullis autem notum, vt non eo damnatum; sed nimis liberum videtur adicere: autem, quod etiam Vatic. cod. non habent, etsi hic mendosi; nisi quod semel legant: totum, pro notum; & quædam pariter addidit repetitio illa: plerisque nec notum, nullis autem notum. Ego itaque conuicio legendum: Plerisque nec notum, nullis totum notum, vt cum eo damnatum (vri pertinet ad damnationem, qua non Marcion solum, sed & libri eius ab Ecclesijs Apostolicis damnatus fuerit) aut quod magis placet: vt cum eodem natum; nihil tamen in contextu immutandum censui.

44. Faciunt fauos & vespa, &c.] Bene est, quod fauis vesparum comparo Ecclesias Marcionitarum; vt hinc nullum sibi patrocinium sumant, qui contra Symbolum fidei, quod vnicam Catholicam Ecclesiam confitentur (quod tuncur B. Cyprianus libro de Vnitae Ecclesie, & B. August. libris suis aduers. Donatistas de vnicò baptismo) adserere non verentur plures Ecclesias, etiam hereticorum. Vespa enim (Varrone teste lib. 3. de re Rustica, cap. 16.) quæ similitudinem Apis habet, neque socia est operis, & nocere solet morsu, quam Apes à se discernunt. Fauus autem dicitur, quem fingunt multiplicatum à cera, quum singula cum sena latera habeant, quod singulis pedes dedit natura. Et verò quum distinguat ibidem Varro inter cibum, domum, & opus; Cibum (inquit) foris capiunt Apes, intrinsecus faciunt, id est, fauos melle faciunt. Vbi indicat fauos quidem etiam facere Vespas, id est, domos, quas vnà cum Apibus inhabitant, sed opus non facere, id est, fauos melle non facere. Haud secus Ecclesias quidem ad instar Catholicorum edificat heretici, sed quas non tam melle quam veneno faciunt; insuper morsu suo Apibus, id est, Catholicis nocent; quare & recte etiam ab eis discernuntur, & excommunicantur. Haud dissimile est quod habet Epiphanius her. 44. de Vespa: In fruticibus & herbis nidum facit; & instar faui sibi ipsi capias quasdam construit, in quibus capias sobolem deponit. Quare & Rufinus in dictum Symbolum inter opera B. Cypriani: Mulier (inquit) alij Ecclesias congregant, vt Marcion, vt Valentinus, vt Hebion, vt Manichæus, vt Arius, & ceteri omnes heretici. Sed illæ Ecclesie non sunt sine macula, aut ruga perfidia. Et ideo dicebat de illis Propheta: Odiui Ecclesiam malignantium, & cum impiis non sedeo. De hac autem Ecclesia quæ fidem Christi integram seruat, audi quid dicat Spiritus sanctus in Cantico Canticorum: Vna est columna mea, &c. ne proluxures simus. Idem est quod hic præmisit Auctor: Habet & illud Ecclesias, sed suas, adulteras, & apostaticas.

45. Eadem auctoritas Ecclesiarum Apostolicarum ceteris quoque patrocinabitur Euangelis, &c.] Huic non est absimile quod alicubi habet B. Augustin. Euangelis non crederem, nisi Ecclesia Euangelia esse tradidisset.

46. licet, & Marcus quod addidit, Petri adfirmetur, &c.] Istud repetit etiam B. Hieronym. Catal. Scriptor. Ecclesiast. Marcus (inquit) discipulus & interpretes Petri, iuxta quod Petrum referentem audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue scripsit Euangelium. Quod quum Petrus audisset, probauit, & Ecclesia legendam sua auctoritate adidit, sicut & Clemens in sexto Hypotyposon libro scribit. Atqui de Digesto Lucae, quod Paulo adscribere solent, vide supra num. 20.

47. capit, magistrorum videri, &c.] Hunc locum (inquit Rhenanus, cui & nos adsentimur) nostrum sicut iudicium, ac memores solitum Tertullianum verbo capit suo more vti, capita nomen vertimus in capit verbum, vt nunc sic legatur: capit, magistrorum videri, &c. Hoc est: Possunt magistrorum videri ea quæ discipuli promulgant; vt supra lib. 2. aduersus Marc. cap. 9. Capit etiam imaginem spiritus dicere flaturum, & lib. 3. cap. 6. id enim intelligi vel non intelligi capit, vt de alijs locis ob breuitatem taceamus. Sunt autem Tertullianica: quæ Apostolica, & : dedicata, pro: incepta; & non multo post: decurre-

runt, & decurrunt.

48. ut si qui Evangelium peruertebant, &c.] Adhuc ad illud Gal. 1. qui voluit pervertere, sine conuertente Evangelium; Græcè est: *περὸς τὸν θεόν*, quod proprie significat ad aliud detorque; quare & re-
tē paulo post Auctor illa conuertant ad formam sui; quo significatione etiam accipit illud: euerit, sub finem.

49. (nam & quotidie reformant illud, prout à nobis quotidie reuincuntur) &c.] Parethesi hoc inclusimus, ut constet *magis sensus*, & lectio 2. Patric. MS. *ad*. aut erubescant, pro: erubescunt. Est autem hic notanda hereticorum inconstantia, qui quotidie reformare solent sua scripta, sicuti vidimus in Melanctone, qui sexies aut septies suam Confessionem Augustanam immutauit; & modo duo, modo tria, modo plura Sacramenta Ecclesie admittit, prout quotidie à Catholicis reuincuntur.

50. tramittit.] Pro: transmittit (inquit Rhenan.) ad legens simi lem locum infra. & inde tramitti in terram. Idem est quod ante dixit: conuertere, quod distinguit ab: euertere.

51. traditioni Apostolorum patrocinātem, &c.] De Traditionibus Apostolorum non semel supra adnotauimus; maxime vero cap. 3. lib. de Cor. mlt. m. 27. ubi & alios locos nostros habes adnotatos.

CAP. VI.

52. Alium iam hinc inuenimus gradum, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod Christum conser Dei creatoris Prophetias representasse (id est, sicuti sapius adnotauimus, presentes reddidisse & adimplese) atque adeo eiusdem sit Dei nouum & vetus Testamentum. Cuius præscripti & pacti meminisse vult ubique Lectorem Auctor, atque adeo hic ipsius libri huius materiam nunc primum significat, quod nempe hoc toto libro ostendat, Noui Testamenti veritatem conuenire cum figuris Veteris Testamenti. Atqui inter Prolegomena nostra tractatum vide etiam illud Prouerbij: alium inire gradum.

53. alienum Legis & Prophetarum, &c.] *Ve supra* (inquit Rhenan.) lib. de Resurr. carnis, cap. 44. In re aliena salutis. Item cap. 16. in alienam culpæ.

54. Certè propterea contraria quæque sententia suæ erasit, &c.] *Omnia* hereticis id familiare est, ut contraria suæ sententia eradant in scripturis, atque adeo etiam nostris. Sic libros duos Machabeorum reuincunt, eo quod sanctorum post hanc vitam orationibus & sacrificiis pro defunctis suffragentur; Epistolam Iacobi & Apocalypsin, quod faciunt pro bonorum operum meritis; Epistolam denique Petri secundam, quod suas hereses nouissimis huius temporibus ibi prædictis animaduertant.

55. Hæc conueniemus, &c.] Sic etiam supra locutum Rhenan. adnotat, sed non occurrit locus; nisi forte lib. de Patient. cap. 12. ubi: conuenientiam pro pacto accipit Auctor; ut sit sensus: De his conueniemus, seu paciscemur, pro quo facit quod sequitur: sub illa utriusque conditione quæ ex utraque parte condita sit.

56. Constituit Marcion alium esse Christum qui Tiberianis temporibus, &c.] De hac illius heresi supra lib. 1. adu. Marc. cap. 19. m. 126. aliquid adrigimus; quam latè refutat Auctor in suo capiti sequenti.

CAP. VII.

57. Anno quintodecimo Principatus Tiberiani, &c.] Caput hoc inscripsimus: De demonio expulso in synagoga Capharnaum ex cap. 111. Luca. Et quia

totum Euangelium Luca maiori ex parte hoc libro interpretatur, ad marginem ubique addidimus initia capiti, quo capite Luca desumptum sit, & ipsa verba, quæ explicat ex proposito, alii characteribus extraximus; ut Professores Sacrarum literarum statim conueniant locum illum, quem forte in Tertuliano repererunt. Atqui facit ad loci huius intellectum illud Epiphani her. 42. Statim (inquit) in principio, omnia quæ à Luca tractata sunt, hoc est quod dicit: Quandoquidem multi aggressi sunt, &c. & quæ habentur de Elizabeth, & de angelo nuntium ferente Maria virginis, & de Ioanne ac Zacharia, & de genealogia matris in Bethleem, & de baptizare, hæc omnia reuincit & transiuit; & principium Euangelij huius. Anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris. Adhendum enim est: imperij apud Epiph. non est translatione Auctoris, qui Principatum Tiberianum vertit, cum quod illud legant tam Græcè & Latine, quam Syriacè aditiones.

58. proponit eum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaum, &c.] Illud initium semper in ditione ex 3. cap. Luca; cui coniungit (omissa reliqua) huius quæ 3. cap. & initio cap. 4. continentur, illud cap. 4. versu 31. vsque ad 38. descendit in ciuitatem Galilææ Capharnaum.

59. utique de celo creatoris, &c.] *Item* hoc loco, cum ex eo quod supra habet lib. 1. aduers. Marc. cap. 19. patet, adiecit dictis verbis Marcionem dicens, sic enim ibi legitur ex sententia Marcionis: Anno Tiberij Christus Iesus de celo manare legitur est; quod ipsum interim etiam subintellegitur, quod antea Deus Dei filius, cælum sedem habere vult; interim Marcionem irridet, quod cum Christum creatoris negarit, qui & de celo creatoris, & in terra creatoris descenderit, tamquam qui, sicuti dicitur, ita etiam, quantum apparet, deos cælos imaginari, unum suum, id est sui Dei, alterum: creatoris, quæ adeo descensus duos etiam faciebat, prout de suo cælo in cælum creatoris, alterum de cælo creatoris conuinitatem Galilææ Capharnaum, atque adeo in terra creatoris.

60. per quæ iam alibi retractauimus. An. lib. De celo quidem & mundo Dei Marcionem tractauit lib. 1. aduers. Marc. cap. 15. sed hæc etiam reperire non potui, ubi disputet: An descendens per creatorem (id est creatoris cælum) & quidem aduersus ipsum, potuerit ab eo admitti, & in terram mitti (sic enim rursus loquitur Rhenan. pro tractatu) in terram æquæ ipsius. *At qui non accipit* Tertullianicum sit illud: Videtur legimus cum 1. Marc. cod. Apparere subito, pro: subitum, quod in semel legit Auctor lib. 3. aduers. Marc. cap. 2. ut patet illud refutat; & distinguimus ad maiorem modum: Descendisse autem; dum it, videtur, videtur oculos; de facto etiam ordinem facit.

61. ut Romulus quidem ascensus sui in cælum habuerit Proculum adfirmatorem, &c.] *Item* dicitur B. Cyprianus, Auctorem handdubie imitatus, illud de Idolol. vanitate: Romulus (inquit) peierante Proculo Deus factus, ubi vide Adnotationem, nostram cap. 19. Hoc est autem quod addit Auctor: ascendisse de cælum mendacij scalis. Omitimus autem eorum Deo per suam, iuxta 1. Patric. MS. ad legentes: Christum descendisse sui, &c.

62. Hoc primum bibito, citò factio, &c.]

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELII,
A. V.
16.

rum refituum: bibito, secuti vestigia 2. Vatic. MS. co-
dicum, pro eo quod Rhenanus substituerat: obito; ut potè
qui non aduerterat, citari Isaiam ab Auctore iuxta LXX.
qui illud, non hoc legit; maxime quum etiam nominatim
interpretetur B. Ambrosius. Comment. in psal. 1. Bibe Chri-
stum, & B. Basilus in Comment. huius loci: bibe fidem,
ut Paraphrasticè adluserint LXX. ad illud: Omnes scientes
venite ad aquas; B. Cyrillus: bibe primum predicationem
Christi; ut indicet primum susceptam predicationem
Christi in Capharnaü Galilæe; quomodo etiam Euseb. l. 7.
Demost. Euag. c. 4. qui interim l. 9. refert illud maule
ad primum signum aque mutatae in vinum. Ioan. 2. Verum
illud magis placet, quod Matr. 4. legitur: Venite, & habi-
tauit in civitate Capharnaü maritima, in finibus Zabulö
& Nephthalim, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiä
Prophetam: Terra Zabulö & terra Nephthalim viam
maris trās Iordanë, Galilæe gentiü, populus qui se-
debat in tenebris, vidi lucem magnā, & sedentibus
in regione & umbra mortis lux orta est eis. Vbi ver-
tit iuxta emendatores codices Evangelistæ: viā maris, id
est, interprete Theophylactō: iuxta viā, pro eo quod LXX.
et teterr. maritimā, id est iuxta maritimā; pro quo Au-
ctor qui maritimā, nempe inhabitatis; in hoc differens à
LXX. qui hodie estant, quod legit: & Iordanë, pro quo
conformiter omnibus aliis castigauimus: ad Iordanë, ut
accipitur: ad, pro: trans; et: populus qui sedetis in te-
nebris, videte lucem magnā; qui habitatis terrā, se-
dētes in umbra mortis, lumē ortū est super vos, pro
eo quod illi: qui sedebat, ac: vidit, & habitates in re-
gione & umbra mortis, lumē orietur vobis. Au-
ctorem sequitur B. Cyr. Testim. l. 1. c. 2. in eo quod legit:
videte, & lumē orietur super vos, in reliquis legens
partim secundū Isaiä, partim iuxta Matthæi; coniungens
vtramque lectionem: viam maris, & qui maritimā in-
habitatis, quomodo ibi legendum censeo, pro: viā, & ma-
ritima; quia vtrumque Græcè legitur in Accusatiuo,
& addendum etiam secundum quod legunt omnes: Ga-
lilæa.

63. Hoc enim Marcion vt additum erasit, &c.]
Quum neque hodie inueniatur apud Lucā: Nō veni le-
gem & Prophetas dissoluere, sed adimplere; sed
Matth. 5. aut olim lectū fuit etiam apud Lucā, aut intelli-
gitur ex alio esse cum reliquo toto Euāgelio Matthæi; quā-
quam interim infra c. 9. sub finem dubitāre videatur, an
olim in Euāgelio Lucæ id ipsum lectū sit, quum dicit: Si-
ne dubio; quo restabatur se legem non dissoluere,
sed adimplere. Et similiter infra quum dicit: Quocū-
que modo præcepit, eodē potuit etiā illā præmissā
se sententiam: Non veni legem dissoluere, sed ad-
implere. Quid ergo tibi fuit, de Euāgelio erasit
quod saluum est: & rursum c. 12. sub finem: factis v-
bique ingerens: Non veni dissoluere legem, sed
adimplere, si Marcion hac voce os ei obtruxit.

64. de cælo statim ad Synagogam, &c.] Videtur
hinc amplius aliquid legisse in suo Euāgelio Lucā Auctor,
nempe: ad Synagogā, vel: & in Synagoga docebat eos.
Hodie insinuat id quidem, sed præmittuntur verba quæ
hic deinceps explicat Auctor: stupēbant autem, &c.

65. vt dici solet: Ad quod venimus, hoc age, &c.]
De hoc Proverbio vide nostrā Prolegomenā.

66. Marcion aufer etiam illud de Euāgelio: Nō
sum missus, &c.] Intelligere Auctorem tum id quod
præcepit, tum istud de Euāgelio Matthæi, etiam hinc
patet; neque enim istud apud Lucā reperitur, sed Matthæi
15. Propriè autē vertit: perditas, quod Græcè est: τὸ
λαθόντες, sicut & illud: &c. Non est auferre panem

filii, & dare eum canibus, vbi more suo omittit: bo-
nū, quod tamen habent Græci & Latini & Syriaci co-
dices. Cui similis est phrasis in illis verbis sopracitatis n.
63. Quid ergo tibi fuit, &c. Et qui legitur ex 2. Vatic.
MS. cod. Sufficiunt, pro: sufficiant, & voces Christi
mei, pro: vocem, quia illius sententiam citauit.

67. de censu denique Augusti, &c.] Frequentissi-
mè census Augusti, seu Cælaris, commemorat Auctor,
quantum apparet, eo quod illud Luca 2. eraserit Marcion.
Verum de iis latinis infra cap. 19.

68. nisi circumcisum scirent, non admittendum
in sancta sanctorum, &c.] Videtur appellare Auctor:
sancta sanctorum, eam partem templi, in qua Christus
annorum duodecim sedens in medio Discipulorum inuentus
est; secundum quod reperitur Luca 2. erasum tamen etiam
cum reliquis à Marcione.

69. non tamen ad docendum, &c.] Hinc confir-
matur quod supra dixi n. 64. legisse Auctorem in Euā-
gelio Luca: & in Synagoga docebat illos, omisā per
Marcionem voce: Sabbathis.

70. Stupebant autem omnes ad doctrinam
eius. Planè. Quoniam (inquit) in potestate erat ser-
mo eius, &c.] Et sic habes ad. eum ab Auctore et Mar-
cione: omnes, quod hodie hic nō legitur, neq. in Græcis, ne-
que in Latinis, neq. in Syriaco codicibus, c. 4. sed. 2. Legis
autem, & meo iudicio rectius, secundum phrasin Aucto-
ris, paulopost alter Vatic. MS. cod. aduerfarentur de-
structorem; sed retinere malui: auferantur.

71. Exclamat ibidem spiritus dæmonis: Quid
nobis & tibi est Iesu? Venisti perdere nos, scio qui
sis, sanctus Dei.] In his verbis sequentibus Luc. 4. omisit
Auctor duas voces, nempe: Sine, ante illud: Quid nobis
&c. & te, legens dumtaxat: Scio qui sis; quæ tamen
ab aliis omnibus leguntur hac loco, sed omittuntur Marc.
2. Deinde prætermitit: Nazarene quod vtrouique legi-
tur; legit etiam & interpretatur sine interrogacione il-
lud: Venisti perdere nos. Sive autem legas cum excusis:
nec Christum, sive: ne, cum utroque Vatic. cod. perinde
est.

72. Alibi iam de nominibus expositum est,
&c.] Nempe supra l. 3. adu. Marc. c. 12. de nomine Em-
manuel; c. 15. de Christi nomine; & 16. de nomine
Iesu, atque adeo & de Iesu nomine Dei in filio Na-
ue. Legimus autem mox ex 1. Vatic. MS. cod. per quod
posset, pro: possit.

73. Hæc & ab angelo exceperat secundum no-
strum Euāgelium: Propterea, &c.] Rectè addit: se-
cundum nostrum Euāgelium; nam reperitur Luc. 1.
illud Angeli ad Mariam: Propterea quod palceat
ex te, vocabitur sanctum filius Dei; & paulopost et-
iam illud: & vocabis nomen eius Iesum.

74. extraneum Iesu, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus)
in alienum à Iesu. Sic dixit lib. de Resurrect. carnis c. 16.
Extranea gloria; rursum lib. 2. aduers. Marcion. cap. 13.
Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Simili
phrasi infra in initio c. 11. dixit: extraneum legis, & Iu-
daismi prophanum, intelligens à Iudæis reiectū Chri-
stum tamquam prophanum. Paulopost autem supplē-
mus ex Vatic. 2. MS. cod. vt & Iesum.

75. Atquin (inquis) increpuit illū Iesus, &c.] Au-
ctor pro reprehendere usurpat: increpuit, pro: increpauit,
ad instar Plauti, qui dixit in Amphitryone: Ita incre-
puit me Iupiter; et paulopost: increpuit, pro: increpat;
etiā Lucretius vsitatur l. 3. Bell. ciu. qui dixit: grauius increpi-
ti. Legimus autē ex altero Vatic. MS. cod. & malè adulan-
tem, pro: vt; item aliquando post: existimātem, & exj-

stimandum, pro: estimantem, & estimandum.
76. de candida saluti, &c.] Candidam (inquit idē Rhēn.) substantiue pro veste usurpat, à qua dicti sunt candidati, videlicet honorū apud Romanos olim petitores.

CAP. VIII.

77. Nazareus vocari habebat secundū Prophetiam, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De doctrina Christi in Synagoga apud Nazareth, & aliis demoniis expulsi, ex eadē capite III. Lucæ. Quorum prior historia pramittitur, posterior sub finem capitis postponitur præcedenti: rursus Marcionem intermedio miraculo curata socius Petri à febrilibus. Neq; mirū est, postpositam hanc historiam à Marcione (immò scriptis & ab Auctore, eo quod in Nazareth Christo dictum fuerit: Quæ audiuimus facta in Capharnaum, fac hic & in patria tua; adludens nempe ad miracula antea à Christo facta; sed potest id referri, nō ad miraculū iam tractatū de expulso demonio, sed ad miracula qua describitur Matt. 23. de sanato omni laguore et infirmitate per totā Galiliā, atq; adeo etiā in Capharnaū, qua haud dubie contigerāt, antequā regrederetur in Nazareth ubi nutritus fuerat. Atqui more suo loquitur Auctor qui dicit: Nazareus vocari habebat, adludēs ad Matt. c. 2. ubi legitur quod (sicuti paulopost etiā hic citatur) Christus adhuc in infantia, ritando Archelaum filiū Herodis apud Nazareth descendit; ut adimpleretur (inquit Matthæus) quod dictū est per Prophetas: Quoniam Nazareus vocabitur. Ad quā scripturā margini adnotauimus Matt. 2. quod aliqui per quos Prophetas dictum sit, adhuc sub iudice sit est, iam inde à tempore B. Hier. qui quum l. de Opt. genere interpretandi ad Ezechielum scripserit, adludi ad illud Isai. 11. Et filius sine Nazareus (vbi scribitur esse Hebraicē) de radice eius ascendet; Commentario tamē in Matthæum probat idē dicitur per Prophetas, quod apud certum aliquam Prophetam nō reperitur, sed ubique apud omnes Prophetas, ubi Christum sanctum appellat. Leo interim de Castro in dictum Isai. locum, prophetatum olim istud putat Gen. 49. & Deut. 33. per Ioseph; & Isaidicum 13. per Samsonem; quorum ille (saltem Hebraicē) hic vero etiam Græcē secundum LXX. Nazareus appellatur. Discutiat Lector utra sententia sit verisimilior. Porro magis conforme est Græco contextui ut legatur iuxta 1. Patric. MS. cod. nos Iudei Nazareos appellat, quam quod erat antea: Nazarenos.

78. Nazareus exalbatu super niuem, &c.] Pat. 2. MS. cod. exaltati; sed illud confirmatur per Rhēnanum similibus vocibus, quibus Auctor utitur; tum infra quū vertit: & super niuem exalbabo, tum supra alibi ubi dicit: exalbatu; deinde reperitur Thren. 4. exalbatu id est: emundati sunt, pro quo Auctor: exalbatu sunt, Nazareus eius super niuem. Atqui Tertullianica sunt: luridati, delinquentia, nigra, & cicrallē; sicut etiam emancipata, & non multo post: sicuti ad solet, ac: succidit.

79. apud Nazareth quoque nihil noui notatur prædicasse, dū aliō merito vnus prouerbij eiectus refertur.] Hactenus occasione historie Luc. 4. (sicuti initio capitis dictū est) adtulit scripturas de Nazareo et Nazareis; nō in cōpendiū redigit, quod latius ab Euangelistā dictū est: Christū apud Nazareth legisse in libro, atque adeo nihil noui prædicasse; et merito vnus prouerbij, nempe illius: Nemo propheta acceptus est in patria sua, aliō, id est in alias partes: eiectum referri.

80. Hic primum manus ei iniectas animaduertens, &c.] Hic prosequitur quod ibidem habetur: Et eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum (manus

iniectas animaduerte) vsque ad supercilium manū, &c. ut precipitarent eum. Habes itaque & ad precipitium vsque protractum. Atqui inde Auctor eum corpus Christum habuisse confirmat.

81. Nā etsi per medios euasit, &c.] Quisquis per in eo quod sequitur ibidem: Ipse autem transiit per medium illorum ibat. Quod ita interpretatur. Auctor per eos per caliginem elulerit eos Christus, sed postmodum eorum verbis & phrasi uter) dimissus sit soluto, uti adhibet, vel etiam irrupto tumultu.

82. Tangere enim & tangi, &c.] Ista etiam citatum habes ab Auctore lib. de Anima, c. 7. ubi creatio nominatim adscribit; qui quo loco id habet, adnotauimus num. 78. Certe ethnici esse eū verum hōc dicit, quum subdit: etiam secularis sapientia.

83. quibus manus imponens, &c.] Hic iterum pergit in verbis c. 4. Luca, qua tamen (vbi iustus iustus estis diximus) sub finem capitis habetur, post mortem in Capharnaum. Ibi vero sic legitur: At ille iugiter manus imponens, curabat eos; pro quo Auctor beneficia medicinarum conferebat.

84. Hic (inquit) imbecillitates nostras videt, &c.] Supra l. 3. adu. Marc. 17. transtulit Auctor: tulit, & portauit, iuxta quod citatur Matt. 23. ubi rō citat sicuti habetur Isai. 53. Saltem iuxta Tertullianem LXX. quam Marcobus secutus est; quum hōc dicitur legatur, ipse peccata nostra portat, & pro nobis dicit.

85. Portare autem Græci etiam pro eolere ponere, quod est tollere, &c.] Quisquis enim pro portare significat, sed etiam tollere. Hinc ibi dicitur Nazareus: ad eū. Quisquis id est, vultus auferat.

86. Itaque spiritus nequam, &c. excedebat vociferantes: Tu es filius Dei, &c.] Hic iterum pergit verba Luca 4. sicuti & quum subicit: Sed pronuntiare crepabantur & iubebantur tacere. Hic est enim ubi legitur: & increpans nō sinebat eos loqui. Atque ibi mercedi: vel hic pareat, restē adnotat accipi. Hic iterum etiam sunt peculiaris: quā destructori, & nō prolopt: quā bonus.

87. nisi quod Marcion Deum suum timere cogat defendens bonum, &c.] Hanc Marcionem hōc confutatam habes l. 1. adu. eundem, c. 7. 1. 16. & 17.

88. In solitudine procedit, &c.] Rhēnanus habebat legendum: In solitudinem procedit tollens, & huiusmodi, &c. sed non animaduertit illud: solitudinem procedit, iterum ex Luca 4. de temptatione in finem; cui adicit Auctor iuxta castigatione Genes. 22. lemnis & huiusmodi regis creatoris, id est: Rhēnani teste, ad sueta, & in quam sepius facta sunt. Similiter enim dicitur infra alibi: ordinatum de hōc lemne. Atqui videtur. Auctor legit de dicitur de hōc: eis epistolis, ubi hodie additur totum.

89. Oportebat sermone (nempe Deo, id est Christum) illic quoque videri in corpore, ubi egerat ad quando & in nube.] Nempe in solitudine. Appropinquauit enim Dominum in nube filius Isai in solitudine, constat Exod. 19. atque adeo restē addit: Euangelio placuisse habitum loci, qui placuerat. Legi: quum Lex in solitudine Synai promulgata fuerat.

90. Capiat itaque iocunditatem solitudinis, &c.] Restē addit Auctor: Hoc Isaias promiserat. Appropinquauit enim Isai. 35. & 42. præterquam quod legitur videtur Auctor, sicuti est in Hebræis: Iocunditatem capient eo quod hodie est apud LXX. iocundat, cap. 42. & quum eundem utramque additionem legitur cap. 35. iocundat.

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
36.

91. Derentus à turbis : Oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus adnuantiare regnum Dei.] Hoc iterum adfert ex sine cap. 4. Lucae ; conuincens unum esse Deum, cuius regnum predicabat Christus. Est proinde ibi addenda interrogatio nota: Ostenderat iam alibi Deum suum?

CAP. IX.

92. De tot generibus operum, &c.] Caput hoc inscripsimus : De uocatione Apostolorum Petri & filiorum Zebedæi, ac leproso mundato, ex cap. v. Lucae. Intermissi interim adhuc ex cap. precedenti, quod Christus dixit apud Nazareth de unico leproso Naaman Syro emundato per Helisæum.

93. ut ab illa (nempè piscatura) in Apostolos sumeret Simonem & filios Zebedæi, &c.] Simonem mox Petrum, uti et Euan-gelista Lucas, nuncupat, & filios Zebedæi Iacobum & Ioannem. Sunt autem hæc uerba Auctoris, non Euan-geliste.

94. dicens Petro trepidanti de copiosa indagine piscium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens, &c.] Hæc apud Lucam reperitur, ubi uocem βιάσος translulit : trepidationem, pro eo quod alij stuporem; & indagine, quod Græce est: τῆ ἀγνοίας; pro: uenatione seu captura, quem admodum uertunt alij. Legimus autem mox ex 1. aditione Rhenani, se eum esse, pro: enim; ubi quod adfert testimonium, reperitur Hier. 16.

95. Denique relicti nauiculis secuti sunt eum, &c.] Hæc iterum ex Luca proficitur, ita ut in compendium illius uerba contrahat. Legimus autem: adlegere, ex uno Vatic. MS. cod. scilicet & alibi, pro: allegere. Cur autem Marcion nauiculis uocetur, uide supra lib. 1. adu. Marc. n. 2. ubi & de Antithefibus eius.

96. οὐ ταλαπείροι, id est, commiseronem, & συμμάχος μου, id est, coodibilem.] Ego censo quidem ex margine in textum irrepisse Græcarum uocum interpretationem; sed quod legit eam alter Vatic. cod. retinuit. Sunt autem uoces illæ Græcæ compositæ ab Auctore à οὐ ταλαπείροις, & οὐ συμμάχος μου, uoce derivata à μάχος, quæ uocum significat. Argit autem de aliquo sectatore Marcionis.

97. in leprosi purgationem.] Hic quasi aliud agens conuertit se Auctori ad historiam purgationis leprosi per Christum factæ etià Luc. 5. quæ ille non leprosum sanauit, sed plenum lepra commemorat. Cuius autem Christus tetigerit leprosum, & sic curauerit, latè disputat, quando hæc non repugnet legi ueteri.

98. in exemplo leprosi nõ contingedi, immò ab omni commercio submouendi, &c.] Leprosos non contingendos, expressè non mandatur in Lege, hinc fortassis potius: exemplo uertitur Auctori, quam uerba leges; sed Num. 5. iubentur ab omni commercio submoueri, his uerbis: Eiciite ex castris omne leprosum. Atqui non multo post sunt uerba Tertullianica: Ita non præscribetur illi, & æmulus legis.

99. Si autem Helisæus Prophetes, &c.] Videtur hic rursus ex obiectione Marcionis recurrere ad id quod ex cap. 4. omissum fuerat: Et multi leprosi erant in Israel sub Helisæo Propheta, & non enim eorum mundatus est nisi Naaman Syrus; quæ occasio ne pulcherrimè ipsam illà historiam 4. Reg. 6. explicat. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod. emundauit extraneus, pro: emundat. Atqui illud significato per nationes emundationis, rectè interpretatur Rhenanus, quum sub his significatio emundandarum nationum.

100. septem in calis capitalium delictorū, &c.] Longè aliam habet quàm qua committitur traditur septem

capitalium delictorum enumerationem, ut potè quum hic enumeretur: idololatria, blasphemia, homicidium, adulteriū, stuprum, falsum testimonium, & fraus. Quorum idololatria & blasphemia possunt ad superbi- am referri, homicidium ad iram, adulteriū & stuprum ad luxuriam, falsum testimonium et fraus ad auaritiam; sed restabunt præterea, inuidia, gula, & a- cedia. Tria autè ex his enumeratis adulteriū, fraudè, homicidium, &c. Cypr. etiam inter mortalia crimina ponit l. de bono Patientie, ubi uide Adnot. nostras nu. 36. Auctori denique infra Tom. 5. de Pudicitia, eadem ista inter grauiora & exitiosa, immò & mortalia enume- rat, præter falsum testimonium, cuius loco ibi nega- tionem addit; fornicationem illic appellans, quoniam hic stuprum more suo. Atqui nescio an etiam alibi adnota- uerimus, contra quàm alij plerique, Auctorem delicta appellare quidem omnis generis peccata; sed sicut & hic, plera que grauiora.

101. quia unius lauacri vis, &c.] Omissimus : &c, quod hic præmittitur. Atqui de uno lauacro à Chri- sto representato, id est, ad effectum deducto, uide supra lib. de Baptismo, cap. 15. Sunt autem uerba obiecta à Mar- cione: Helisæum quidem, &c. usque: Quasi non au- deam, & rursus ibi: Sed idèd alius Christus, &c. us- que: Quid constituis, &c. Rectè etiam hic adnoto Rhenanus: ne in dedecus tibi uertat, accipi: uerget ab solu- re, pro: cedat. Pusillitate uerò frequenter usurpat Auctori.

102. Secundum hæc, cetera quoque occurrunt, &c.] Hic uerbis iterum reuertitur ad tractationem cap. 5. Lucae, ubi uertit Dominus eum diuulgare, & iussit: Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses. Nèpè Leuit. 14. Ubi quod a ddat: mu- nus, uidetur id legisse Auctori, non solum Marc. 8. sed etiam apud Lucam. Maxime quum Epiphani. hier. 42. Con- stat. i. hunc locum tractans, indicat respicisse eam uocem Marcionem, ubi pulcrè hinc probat Christum legis sacer- dotium non reprobasse, & Moysi præceptum fieri consti- tuisse, atque ad eò à Deo Patre suo legem Moysi datam. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod. prophetatæ legis, pro eo quod erat mendosissimè: propheta.

103. ut sit uobis in testimonium, &c.] Constat ex peruersione Marcionis sic legisse Auctorem, quum non modo Luca 4. sed & Matth. 3. ac Marci 1. legatur: in testi- monium illis; maxime quum istud etiam adfirmit non semel Epiphani. loco iam citato, addens: utcumque legatur, facere cõtra Marcionem, eo quod testem se faciat Christus, quod non uenerit ut legem dissolueret (uti bis etiam hic repetit Auctori) sed adimpleret. Atqui ex illis legimus: adimplere, pro: implere, & Hanc rã congruentem, pro: Hanc totam, & non multo post ex altero eorundem: an non pro: aut, & num quid, pro: nullquã, & infra: Atqui, pro: Atqui, & cur ergo, pro: enim. Sunt porò iterum uerba Marcionis: Nam & bonus, etc. usque: quid tum; etc. Quinque etiam habes phrasin Tertullianicam: quã destructor, hic, & sub finem capitis: quã bonus, quã superuacuuus, quã patiens, quã inconstans.

104. de gradu pellam, &c.] De hoc Prouerbio uide nostra Prolegomena. Legimus autem: Quocumq; mo- do præcepit, ex 1. Vatic. MS. cod. pro: præcipit, quia il- lud etiam præmittitur. Item etiam secundò: eralisse, pro: eradicasse.

CAP. X.

105. Curatur & Paralyticus, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: De Paralytico curato, & appella- tione filij hominis, ex eodem capite v. Lucae. At- qui paucissimè his uerbis integram historiam contrahit;

AN- bus

Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu (ut potè docente Christo) spectante populo ; quippe quum per rectum submissus fuerit in medium. Quod miraculum in Capharnaum contigisse patet Matth. 9.

106. Videbit enim (inquit Isaias) populus sublimitatem Domini & gloriam Dei, &c.] Reperitur hoc secundum LXX. Isai. 35. sicut & id, quod sequitur: conualescite, &c. præterquam quod transponat sublimitatem, & gloriam. Citatur virumque etiam infra hoc eodem libro cap. 12.

107. Conualescite manus dimissæ, & genua dissoluta, &c.] Auctor quod est in editione LXX. ἰσχυρωτε, hoc est: confortate, accipit passivè, & vertit: conualescite, tum hic, tum in eo quod subiungitur: Conualescite, nec timebit, & infra sub finem cap. 12. Inualescent, & accipitur ab eo: dimissæ, pro: remissæ, seu dissolutæ, sicut infra, seu resolutæ, sicuti vocem Græcam ἀειρωμα vertit Interpretes Irenæi lib. 3. cap. 22. Vbi conformiter Auctori legitur bis: Confortamini, cui consentit etiam B. Cyprian. Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 7. Atqui habes etiam hic representationem virium, pro eo quod vires præsentis reddidit, dum restituit.

108. Exsurge, & tolle grabatum tuum, &c.] Hic prosequitur verba Christi, Luc. 5. qua protulit post obmurationem Iudeorum, quam etiam hic subiungit: Quis dimittet peccata, nisi solus Deus: Sic enim legitur ex 2. Patic. MS. cod. pro: dimittit, quia ab aliis omnibus legitur: Quis dimittere potest. At verò vertit grabatum, quod Græcè est κλιβιδιον, pro eo quod alijs lectum.

109. Quoniam (inquit) in plurimis dimittet delicta eorum, & Delicta nostra ipse aufert.] Legimus ex Patic. I. MS. cod. Quoniam, pro: Quomodo. Istius verò Prophetia necessario duo membra distinguimus, quia est eodem capite Isai. 53. utrumque habeatur, ordine tamen transposito. Posterus enim de quo supra nu. 84. præterquam quod ibi imbecillitatem, hic verò, Petri 2. delicta veritas, habetur versus 4. prius verò vers. 12. ubi interim paulò aliter hodie legitur: Et ipse delicta multorum tulit.

110. Nam & in priore, &c.] Nempè parte eiusdem Prophetiæ, quod subauditur, etiam si cum 1. Patic. MS. legas in primore; quod non displicet. Quæ enim adfert verba, Isai. 1. habentur, è quibus nunc tamquam roscum transfudit, quod infra Scorpiaco adu. Gnosticos, cap. 12. rufum; & tamquam coccinum, quod ibi: vermiculum; ubi etiam paulò aliter locum hunc explicat. B. Cyprian. lib. 1. aduers. Iud. cap. 24. maluit retinere ipsas voces Græcas in Latinam translatis coloniam: velut phœnicium, pro quo alijs puniceum, & coccinum.

111. Quis Deus qui modo tu?] Habentur hæc iuxta LXX. Michæ 7. Vbi imprimis castigauimus ex MS. 2. Patic. residuis hereditatis tuæ, pro: residuas, quia Græcè est τοῖς κατὰ τοῖς; deinde omisso bis, & (quod apud Prophetam non habetur) distinguimus cum vulgarioribus codicibus tum Græcis, tum Latinis LXX. Non tenuit in testimonium iram suam, quia voluit misericordiam, (pro eo quod corruptè erat: & misericordè.) Auertret (quod accipit absolute, pro: reuertitur, quomodo alijs transferunt vocem Græcam ἀποστρέφει) & miserebitur hostri. Demerget (sic etiam ex 2. Patic. cod. bis, pro: dimerget) delicta nostra, & demerget in profunda (pro eo quod erat: profundo, quia Græcè est βάθυ) maris peccata nostra. Quamquam interim sit adnotanda etiam alia secundum LXX. distinctio, quam

habet B. Hieronym. in Comment. ista: residuis hereditatis tuæ non tenuit in testimonium iram suam, quæ etiam tradit LXX. & adnotem quantum vocem ἰσχυρωτε, id est: testimonium, quod Symmachus in sempiternum; Theodorius in finem; ipse vero sicut, addit vocem Hebræam, omnia hæc significare.

112. Video Niniuitas, &c.] Istud Ion. 3. reperitur, quod de David adfert 2. Reg. 12. de Achab, 1. Reg. 20. & de Ionatha, 1. Reg. 14. quod nempe deprecatur, non sua, sed populi, delicta sit ei culpa, reſignati (hoc est: alijs aperti, eo quod eis occasione dabit infirmitatis iunij. Denique quod sequitur: qui mauult misericordiam quàm sacrificium, Iſe 6. & peccatorum penitentiam quàm mortem, Ezech. 33. Atque illud de David: circumduxit delictum tuum, restitit interpretatur Rhenan. delensit, obliuiscerunt, ignouit, Græcè ἔσβελετο.

113. alibi iam congressi, &c.] Adhuc ad ista aduert. Marc. cap. 26. 27. & 28. ubi sic concludit: Quomodo (inquit) videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere: quia retinetur, si iudicetur. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem: deuinxisset enim, si non ab initio damnasset. Reperit autem id ipsum sub finem huius capituli: Qui enim iudicat, & absoluit, & rursus cap. 26. Qui iudicabitur delicta dimittet: qui ea non iudicando non retinet, an qui si non dimiserit, retinebit ut iudicet. Itaque & cap. 28. Quomodo si iam remissio & cetera delicti iudicem Deum sapiunt. Hæc enim tenentur Auctori, ut probet Deum iudicem, quod negat Marcion.

114. De filio hominis, &c.] Hæc rursus ad ista redit, ad illud nempe infra citatum sub finem huius capituli: potestatem habet filius hominis dimittit delicta. Cui additur ab Euangelista: in terra, & cetera, que retorquetur per Epiphanium in Marcionem in præfatio Confut. 2. Si igitur (inquit) filium hominis seipsum pronuntiat, non negat ipse incarnationem, & frustra apud te cantatur, quod in incarnatione (sine phantasmate, vii manu loqui Auctori, ipsum obiciens) apparerit. Et si habet potestatem in terra, non aliena est terra à creaturæ eius, et patre ipsius.

115. Talem si fortè Castori aut Herculi virtutem tradunt fabulæ, &c.] Si fortè, pro: forte, tum hic, tum infra, quum dicitur, si fortè videntur ponit hic Rhenanus. Qui etiam adnotat utrumque huiusmodi Castorem ex Leda Tindari coniuge, Herculeum in Aemena Amphyrionis: quæ adeo rectè Aemulalem natiuitatem fabulas illis tradere dicit, quæ filios, ut ita dicam, Dei & hominis. Atque de Castore & Polluce, quos Castores nomen ipse habet, vide supra Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 8. num. 71. Item paulo post sequentia sic distinguo, ut constet Iſaiæ: Si patris hominis, negas Dei filium; si & Dei, Hercules de fabula facis Christum; si matris tantum hominis, meum concedis; si neque patris hominis, & nullius hominis est filius, & necesse est, &c.

116. patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de Eone fecit Valentinus, &c.] Ad hoc respicit Auctor, quod quum ex Eonebus nominibus (uti narratur supra cap. 12. lib. aduers. Prædicatorum) cinnatum dixerit Valentinus Iesum, quædam Christum cognominabat; inter quos in secunda tetraide Homo & Ecclesia (de quibus ibidem cap. 12.)

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELLI
A. V.
36.

quodammodo patrem Christi hominem cognominarit. *Legō autem non ita multo post: nonne sufficit, pro: sufficit, quia paulo post duo loca Danielis citat de filio hominis, ubi et ad istud addidit: Hoc dixi sufficere potuisse, et postea: si et alij vindicetur, cui vindicatur, pro: vindicetur, et: vendicatur, ex utroque MS. Patric. cod.*

117. Hic erat visus Babylonio Regi in fornace cum martyribus suis, & c. tanquam filius hominis, & c. *Haec aliter infra cap. 21. Perspice igitur & tu cum Rege Babylonio fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium hominis (nondum enim verè erat, nodum scilicet natus ex homine.) Et ex eadem historia citatur Daniel. 3. Tom. 2. l. de Orat. cap. 12. qui tres sanctos, in fornace Regis Babylonij orantes, cum sarabaris & tyaris suis exaudiuit. Atqui sapientissime habes citatum quod hic dicitur: de filio hominis veniente cum nubibus caeli, Dan. 7. Sunt autem rursus Tertullianica: quæ Dei quoque filium, et retractarent, pro: tractarent.*

118. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis, quam in isto loco primum, & c. *Loquitur Auctor de Euangelio Lucae solummodo, secundum quod in isto loco primum professus est se filium hominis, Nam si de Euangelio omnibus loquimur, ante hoc miraculum recenset D. Mattheus illud Christi: Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet, quod primum reperitur Luc. 9. Primum autem prius contigerit verba illa Christi ante istud miraculum, sicuti contendunt qui Concordiam scripturarum Evangelicam, an posterius, quod indicare videtur Auctor, alius disputandum relinquo. Atqui de Proteriali formula: Cor non habere vel cerebrum, vide Prolegomena nostra.*

CAP. XI.

119. Publicanum adlectum à Domino, & c. *Titulum huic capiti dedimus: De publicano adlecto à Domino, ieiunio, sponso Christo, ac parabolis vini veteris & noui, ex eodem capite quinto Lucae. Agit autem de Mattheo publicano in Apostolum adlecto.*

120. Lumen, & spem, & expectationem nationum, prædicari Christum, & c. *Primo Isai. 42. Et 49. illud sapientissime citatum ab Auctore: Dedi te in lumen nationum Deinde, quum alibi nusquam inuenire potuerimus, ubi spes nationum prædicatur Christus, comicio Auctorem adducere ad illud Gen. 49. Et ipse erit spes & expectatio gentium, ut utrumque ponat ad maiorem efficaciam.*

121. Medicum sanis non esse necessarium, sed male habentibus, & c. *Sensum potius hic reddidit Auctor quam verba Christi, quæ prosequitur Luc. 5. Vox est autem iterum Tertullianica: remediandam, sicuti supra cap. 8. remediator. Atqui legimus ex 2. Pat. MS. cod. Hoc similitudo præiudicat, pro: Hæc.*

122. Vnde autem & Ioannes venit in medium, & c. *Hic quasi aliud agens, prosequitur illud: Quare discipuli Ioannis ieiunant assidue, & orant, cui autè manducant & bibunt? Respondit enim Auctor: assidue vocem tenuit, pro eo quod alij magis proprie: frequenter.*

123. Subito Christus, & c. *Reperit quod supra cap. 7. ex sententia Marcionis adduxit, et late confutauit l. 3. aduers. Marc. cap. 2.*

124. Sed de Ioanne cetera alibi, & c. *Nempe infra cap. 18. Legimus autem omisso: enim, superfluo, cum utraque MS. Patric. cod. Ad præsentis quoque, & c.*

125. vociferator in solitudine, & preparator viarum Dominicarum, & c. *Paraphrasticus, non ad verbum citatur hic ab Auctore illud Isai. 40. reperitur Matth. 3. Marc. 2. et Luc. 3. Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini. Sunt autem Tertullianica paulo post: vacaret prouocationis intentio, pro: frustranea esset; et: contrariam initiatos diuinitatem, ubi figuram Graciam adnotauit esse Rhenanus.*

126. quod non possent ieiunare filij sponsi, quamdiu cum eis esset sponsus; postea verò ieiunatos promittens, quum ablatus ab eis sponsus esset, & c. *Rursus hic trahit ad Christi responsionem Pharisæis et Scribis actam; ubi in hoc solum differt à vulgata additione, quod ibi legitur: Numquid potestis ieiunare, hic verò simpliciter: non possunt ieiunare.*

127. A summo caeli profectio eius, & c. *Vertitur vox Græca ἐξ οὐρανῶν, profectio, ab Auctore Psal. 18. et ἡ ἐξ οὐρανῶν, deuersio, pro quibus apud alios: regressus, et: occursum. Deuersio enim pro: diuersione, Auctore est vstratis, vel Rhenanus etiam teste.*

128. Velut sponso, circumposuit mihi mittâ, & velut sponsam ornauit me ornatu, & c. *Omnino sic hunc locum suppleni, quia omnes adiciones tam LXX. quam Theodotionis illud: circumposuit mihi mittâ, ad sponsum referunt, et addunt velut sponsam: ornauit me ornatu; pro quo quia Græcè est ἡ ἑσθία, vertit B. Hieronymus, secundum LXX. mundo muliebri. Quia autem istud ad Christum refert Auctor, etiâ Ecclesie id ex parte competere significat, quum subdit: In se enim & Ecclesiam deputat, ubi adicio: enim, ex 2. Pat. MS. cod.*

129. Et circumpones tibi omnes eos velut ornamentum sponsa, & c. *Hic quoque ex altero Pat. MS. cod. castigatissimus: circumpones, pro: circumpones, et: sponsa, pro: sponsæ; nam Græcè est: ἡ ἐξ οὐρανῶν ἡ ἐσθία, accessit autem more suo vstratis Auctor, pro accessit.*

130. Veni sponsa de Libano, & c. *Reperitur istud Cantic. 4. Eleganter (inquit Auctor) Libani montis mentione injecta, qui turis (sic Patric. 2. pro: thuris) vocabulo est penes Græcos. Eodem enim more vocatur ἡ Ἰβανός, mons Arabia, et ἡ Ἰβανός, turis arbor apud Dioscoridem. Post quæ verba nouam distinguimus perioradum: De Idololatria enim, & c.*

131. Nuptias non coniungit, & c. *Suprà eandem Marcionis hæresin isdem penè verbis expressit et confutauit Auctor, lib. 1. aduers. Marc. cap. 29. Non tingitur (quare et hic more Tertulliano: tingit substitutum, pro: tingit) nisi virgo, nisi vidua, nisi cælebs, nisi diuortio baptismâ mercata; ubi vide nostras Adnotationes num. 195. Hic paulo amplius: morti (inquit) aut repudio baptismâ seruat; atque adeo videtur salutem in morte admisisse coniugatos ad baptismâ. Aduersus autem eundem hunc disputat, ex voce sponsi, quæ ipse Christus vstritur.*

132. qui masculum & fœminam coniunxit, & c. *Istud partim desumpsit Metaphrasticus Auctor ex Gen. cap. 2. partim Matth. 19.*

133. Extrasti in illa etiam Domini, pronuntiatione, & c. *Pergit ad reliqua verba Domini Luc. 5. nempe illa quæ recitat paulo post, quamquam ordine immutato: Nemo vinum nouum committit in vtres veteres, et: nouum additamentum nemo iniicit veteri vestimento. De quo loco aliquid supra adnotauimus lib. 3. aduers. Marc. c. 15. nu. 109. Sed hic adiciendum quod habet Epiphanius; hæresin Marcionis, partim ex occasio.*

ne huius scripturae originem egerit; quod quum ille proponeret (in compendium redigo quae latius ille prosequitur) hanc scripturam Ecclesia Dei presbyteris, & illi interpretarentur vitres veteres & novos aliter quam ipsi; atque adeo, antea à patre eiectus ex Ecclesia, ab eis in communionem non reciperetur: Ego (inquit) scindam Ecclesiam vestram. Verum Ecclesiam, inquit ille, non discidit, sed seipsum. Atque hoc ipsum est quod hic dicit Auctor: Veteri, id est priori Evangelio, pannum hereticae nouitatis alluisti. Qui etiam pulcre ostendit non posse dicta verba intelligi (quod volebat Marcion) de veteri & nouo Testamento. Atqui sic distingo quod sequitur: In quo alter creator (velim dicere) quum per Hieremiam praecipit Nouare, &c. nonne à veteribus auertit; quum per Isaiam, &c.

134. quum per Isaiam edicit: Vetera transierunt; ecce noua quae ego facio, &c.] Quandoquidem hanc scripturam integrā (omisso & intermedio) Isaiæ tribuit, apparet quod nunc legitur 2. Cor. 5. Vetera transierunt, etiam olim lectum fuisse [Isai. 43. de quo vide supra cap. 1. num. 11. vii. & de procedenti scriptura Hierem. 4. Nouate, &c. Legimus autem paulopost, ommissa semel dictione Dei, secundum alterum Vatic. MS. sub vniuersi & eiusdem Dei auctoritate.

135. Separatio per coniunctionem capit de qua fit. [Ostendimus (inquit Rhennanus) in superioribus scholiis rarum ac insolentem huius verbi capit usum in hoc Auctore. Sensus est: Separatio per coniunctionem accidit de qua fit. Capit, id est: capax est figi. Datur. Possibilis est.

136. de septuagesimo septimo venit Psalmo: Aperiam (inquit) in parabolam os meum, &c.] Aptissime hanc scripturam adfert Auctor, ut ostendat, nihil noui esse, quod Christus in nouo Testamento parabolis utebatur. Quum autem non LXX. sed LXXVII. Psalmo reperitur istud, eo maiori audacia castigauit illud septuagesimo septimo, quod non existimem Auctorem numerum Psalms addidisse, sed ex margine irrepisse in contextum. Mirum interim illud, quod legat conformiter translationi Hebraeae: In parabolam, quum editiones reliqua, Veteris, Romanae, et Gallicanae legant: in parabolis, & consentiat textus Graecus LXX. Seruauit autem vocem Graecam $\alpha\gamma\alpha\theta\alpha\iota\sigma\tau\alpha$, pro quo vulgata editio obscurius: propositiones. Porro adnotatu dignum, quod tamen vulgo satis notum est: Si hominem alterius gentis probare voluisses, utique de proprietate loquelae probares.

CAP. XII.

137. De Sabbato quoque, &c.] Caput hoc inscriptissimum: De discipulis vellentibus spicas, & homine aridam manum habente curato in Sabbato, ex Lucae cap. vi. Quae quum obicerentur à Marcione, ut diuersitatem statueret veteris & noui Testamenti; multis scripturis Auctor deducit, etiam in veteri Testamento Sabbatis opera Dei facta fuisse. In quo illum imitatur etiam Epiphanius ubi supra, Confutat. 3. & 21.

138. si non Dominum Sabbati circumferret Christus, &c.] Hic adludit ad illud Christi: Dominus est filius hominis etiam Sabbati; de qua sic Epiphanius. Duo statim (inquit) simul, & filium hominis & Dominum Sabbati, seipsum Saluator confissetur; docens ut ne sabbatum alienum à sua creatione putetur. Quo fit, ut etiam hic iuxta 1. Vatic. MS. cod. legamus: Dominum, pro: Deum, maxime quum infra etiam legatur: Dominum Sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tueba-

tur. Quamquam interim multipost istud legatur Luc. 6. & procedant, quae hic subiungit Auctor, pro immutabilitate tractatus.

139. Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichon diebus, etiam Sabbato, &c.] Auctor supra Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 4. & finito ipatio diei septimum, quod praedictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Et quum manifeste ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem Sabbati. Septem enim dies, vnde cumque in initium acceperint, Sabbati diem secū concludat necesse est. Et similiter leguntur secundum aditiones omnes Isue 6. Quare & nos cogauimus septem diebus, pro eo quod erat: octidies enim fuit numerus immutare, & omnes tantum pariter distat VII. & VIII. numeri; maxime quum etiam Hebr. 11. legatur: fide muri Hiericho conuertente circuitu dierum septem. Atqui Iosue, mox iuxta locum, vocat: Iesum.

140. Neomenias & Sabbata vestra odit anima mea, &c.] similiter supra dicto loco lib. aduers. Iud. dicitur: Sabbata vestra odit anima mea. & Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 14. Sabbata vestra & neomeniae ceremonias odit anima mea. & supra lib. 2. aduers. Marc. cap. 22. Sollemnitates & dies festos, & vestra Sabbata odit anima mea. Quibus loci non magnum contextum Isaiæ citat, sed omisit intermedium dumtaxat initium & finem, sicut ibi, & pro aduers. Iudaeis, legens secundum translationem Iphychi: Neomenias & Sabbata vestra odit anima mea, quemadmodum etiam Origenes in cap. 28. Numeros, & B. Cyrillus Alexandr. lib. 9. contra Iulianum. Sed transponit verba, aut vnum aliquid adiciit intermedium. Verum lib. aduers. Marc. 1. cap. 20. integrum locum citat, sicut Isai. 1. iuxta LXX. legatur: Neomenias vestras & Sabbata, & diem magnum non festum, ferias & ieiunium (vobis transpositis, & ommissis) secundo repetitur, Neomenias) & dies festos vestros odit anima mea.

141. Effructerant discipuli, ea die spicas decurtis manibus effruxerant, cibum operati, fectis caperant, &c.] Sic expressit suis verbis Auctor quod est in cap. 6. Lucae. Factum est autem in Sabbato secundo (quale sabbatum id fuerit, non adimpt) Auctorem transirent per sata, vellebant discipuli eius sata, & manducabant, confricantes manibus. Pro confricantes, est Graecus $\lambda\alpha\gamma\alpha\tau\epsilon\varsigma$; quod conficant significat, deradere, in minutas partes secare, terere, et nuare, atque adeo menasum esse patet illud quod articulis Tertulliani legitur, effructerant, quod cum eo Latine sit, merito quis dubitet. Proinde conuenienter effructerant; nam effricare, pro fricanda excutenda proprie hinc loco competit; vsurpatum est etiam deinde Epist. 96. ubi (inquit) hebetibus & obrutis, aut multo saeuitudine obfesus, diu rubigo animorum effricanda est. Quamquam interim ad hoc: obsoleuit est verbum illud effructerant, pro: effricauerant; sed sicut talibus delictis Auctor.

142. Excusat illos Christus, & reus est Sabbati lesi, accusant Pharisaei, &c.] Etiam hic adludit ad verba Lucae, sed alio ordine, nam primam accusant Pharisaei, dicentes: Quid facitis quod non licet in Sabbato? & deinde excusat illos Christus versus supra indicatis num. 138. Dominus est filius hominis etiam Sabbati.

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

143. status controuersia (vt aliquid cludam cum mei Domini veritate) scripti & voluntatis, &c.] Sic omnino legimus, omisso: quasi, interiecto, quod superabundabat, iuxta alterum MS. Vatic. cod. Et qui status scripti & voluntatis, quem mox iterum reperit, Iureconsultorum phrasib; est, qua distinguunt inter statum scripti & voluntatis; ipse autem Auctor vtrumque in Christo defendit.

144. quasi de exemplo Dauid introgressi Sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propositionis.] Etiam hoc, quasi aliud agens, adducit ad c. 6. Lucae, ubi dicitur: Dauid intravit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducauit, & dedit his qui cum ipso erant. Auctor interim addit: Sabbatis, quod neque ibi, neque Matth. 12. & Marc. 2. neque etiam 1. Regum 21. (vnde sumpsit historiam Christum) reperitur; forsatis, vt magis ad institutum faceret, putauit id subintelligi, eo quod illud aliqui non videatur facere ad confirmationem eius, quod non minus sit operari cibum in Sabbatis.

145. veniam ieiunij dico, &c.] Veniam ieiunij quam intelligat, mox subiungit: ieiunio liberare, id est relaxationem ad ieiunio; quod priuilegium illud Sabbatho donatum à primordio non inuenio in scripturis; & tamen etiam Damasceni lib. 4. de Orthod. fide, c. 24. videtur indicare in lege Moysi aliquid tale promulgatum fuisse, quum dicit: Lege praecipiente, non seipso die Sabbati adstringendos esse.

146. Quum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, &c.] Istud haud difficile fuit reperire Exod. 16. quod nipe postquam prohibuisset creator nihil mannae relinqui vique manè, atque adeo in biduum colligi manna; permisit tamen in feria sexta, quam parasceuen vocat Auctor; vt sabbati caret in Sabbatho, quod dixit Auctor eleganter, Sabbati ferias; à quo rursus repetitur: paratura, vox frequentiss. usurpata, sicuti paulopost: vacandi.

147. non constanter, &c.] Sic etiam lib. de Patient. cap. 3. supra Tomo 2. Proditorem suum, &c. nec constanter denotaui. Cui adnotationi Rhenani additio, accipi hic constanter eodem modo quo dicit Cicero 1. Tuscul. constanter & cōuenienter, aut Epist. ad Attic. 4. Epist. 83. constanter & liberè.

148. Exinde obseruant Pharisei, si medicinas Sabbatis agerent, vt acculerent eum, &c.] Rursum reuertit ad explicanda parò acta, Christi Luc. 6. in hoc differens ab additione vulgata, quod solos Phariseos, non vero & Scribas commemoret; deinde quod consentiat potius Evangelij Matth. 9. & Marc. 3. in illo: vt acculerent eum; quum apud Lucam habeatur: vt inuenirent vnde acculerent eum. Rursum autem vox Tertullianica: qua, hie hic reperitur.

149. Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fieri omni animæ, &c.] Quum nusquam istud reperire poterimus in lege Moysi quam hic adlegat; suspicor olim id lectum fuisse Exodi 31. ubi hodie legitur: Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi sui; aut potius Levit. 24. ubi frequentissime reperitur: opus seruile non facietis in eo; &: Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi sui; maxime quum eundem hunc locum citet etiam supra lib. aduers. Iud. cap. 4. haud absimiliter: Omne opus seruile non facietis in eo; præterquam quod ad animam pertinet. Quod etiam adiuuere videtur B. Hieron. in cap. 28. Isaiæ, hie verbis: Lege præceptum est, ne in Sabbatis

opus seruile faciamus, ne accendamus ignem, vt in vno sedeamus loco; vt illa tantum faciamus, quæ ad animam salutem pertinent.

150. interrogat: Licetne Sabbatis bene facere, an non? animam liberare, an perdere? &c.] Profertur denudò verba Christi Luc. 6. ubi proprie translulit: τί ἐστίν, Licetne, & ὅσῳσιν vnica voce, translulit, liberare; in hoc differens à reliquis omnibus, quod non legat: an male, sed dumtaxat: an non. Bis autem rursus repetitur: quæ, more Tertullianico.

151. quæ per eundem postea Propheten vera, & delicata, & non prophananda pronuntiat, &c.] Quum de Sabbatis loquatur, & eundem Propheten haud dubie Isaiam intelligat, vt potè cuius sunt verba scripturarum duarum præcedentium; existimauimus, adiuuere Auctorem partim ad illud Isai. 58. Sabbata delicata sancta Deo tuo, quæ etiam reperire est apud B. Iustim. Mart. aduersus Tryphonem, partim ad illud hie reuere repetitum Isai. 56. Custodientes Sabbata mea, vt nō prophanent ea. Atque adeo existimo profus legidum: delicata, pro: dilecta.

152. & nunc manum aridam curans, &c.] Hic iterum reuertit ad verba Luc. 6. sicuti & multo prius, quum dixit: per manus arefactæ restitutionem; nam Lucas habet: & restituta est manus eius, ea nempe ipsæ, quæ prius aridam dixit.

153. dum conditionem interpretatur eius, &c.] Hic in compendium redigit quicquid dixit hoc capite factum à Christo in adimpletionem, non verò in dissolutionem legis de Sabbatho; nempe: dum conditionem interpretatur Sabbati, quod à Domino institutum sit, atque adeo Dominus Sabbati sit filius hominis; vt potè cum mutare, sit eius qui instituit, dum operum differentiam illuminat, subindicans licere Sabbatis bene facere, non male facere, animas liberare, non perdere; dum facit quæ Lex de feriis Sabbati excipit, nempe quod ad animam perimet; dum ipsum diem Sabbati, benedictione patris à primordio sanctum (sicuti legitur Gen. 2.) benefactione sua (vt Tertullianica, pro beneficio restituta manus aride) efficit sanctiorem.

154. In quo die si & Helisæus, &c.] Habetur istud 4. Reg. 4. sed potius videtur haberi contrarium hodie, quod non in die Sabbati contigerit. Verum videtur suo more accepisse Auctor 3. hoc est: non; pro: nonne; quum dicitur: non Calendæ & non Sabbatum? Et si dicat, quare hodie vadit ad eum, quò sit & Neomenia & Sabbatum; quibus diebus proficisci non licet?

CAP. XIII.

155. Certè euangelizat Sion, &c.] Caput hoc inscripsimus: De ascensu in montem, & oratione nocturna, Apostolorum duodecim numero, mutato Petri nomine, & gentium ad Christum confluxu, ex eodem cap. 6. Lucae. Adiudit autè hie ad impletans Prophetiam Isai. 52. quam paulopost citat.

156. ascendit in montem, & illic pernoctat in oratione, &c.] Hæc verba sunt Lucae 6. præterquam quod omittat Dei, quod tamen habent omnes alij codices tam Greci, Latini, quam Syriaci.

157. In montè excelsum, inquit Isaias, &c.] Hanc Prophetiam Isai. 40. eodem modo de Christo in monte orante interpretatur B. Ambros. lib. 5. in Lucam, cap. 6. Nec differt hie ab aliis Auctor, nisi quod legitur: cum vigore, ubi alij: in; ego verò quia mox legit in vigore, etiam sic primo loco restitui.

158. Et rursus: Propterea cognosceat popul', &c.]

Hunc locum etiam de Christo interpretatur Soter Papa 1. Epist. Decret. s. Cyrill. lib. de incarnat. vigeniti, cap. 2. Chrysostr. in Marcum, hom. 5. Origenes in cap. 10. ad Roma. l. 8. Athanasius de fides vni. & Trinit. Est autem corrigenda lectio Auctoris: Quod ego sum qui loquebar, pro: loquor; nã sic interpretatur: Tunc enim ipse erat qui in Prophetis loquebatur. Adnotanda etiam antiqua & diuersa ab aliu distinctio: Adlum (nam sic lego pro: Allium, ne forte assum quid imaginetur idiora Lector) dum hora cit, in montibus (pro quo alij: sicut holla) vt euangelizans audientiam pacis, euangelizans bona.

159. Item Naum ex duodecim, &c.] Nẽpe Prophetis. Reperitur quum Naum 1. quod citat: Quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem, præterquam quod apud LXX. legatur: *Quod tunc opus id est super montes. Sed non mirum, quum ipse B. Hier. propterea scribat se hic LXX. interpretet differre, quod & ipsa capitula apud eos interpretationis varietate confusa sint.*

160. Deus meus clamabo per diem, & exaudies, &c.] Mirum est quod legat: & exaudies, quum aditiones omnes Petus, Romana, Gallica, & ex Hebræo Psal. 11. legant: & non exaudies; sed videtur voluisse adaptare ad suum institutum, vt ostendat verum esse quod initio capitis dixit: & vbiq; auditur à patre. Nam eodem pertinet illud quod adfert ex Psal. 3. Voce mea ad Dominum exclamaui, & exaudiuit me; fortassis natus est codicem aliquem Latium, in quo sic legebatur. Legit autem etiam: & non in vanitatem mihi, pro eo quod alij: & non ad insipientiam.

161. Cur autẽ duodecim Apostolos elegit, &c.] Ad sequentia pergit eiusdem cap. 6. Luca, addens: Huius numeri figuras, xii. fontes Elim, Nu. 33. xii. gemas in tuuica sacerdotali Aaronis, Exodi 28. (sic enim legitur, ex Vatic. MS. pro: Acton; de quibus etiam supra lib. 2. ad Marc. cap. 10. nu. 64.) & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos, Ioseph. 4. vbi: interim miru hoc est & peculiari Auctoris, quod dicat dictos xii. lapides in arcam testamenti conditos; quum contextus ipse repugnet, qui significat tantum ponderis fuisse, vt xii. viri ex xii. tribubus Israël. huiusmodi sui singuli singulos lapides secum de Iordane sustulerint, & in loco castrorum posuerint, non in arca testamenti. Et tamen veram hanc esse lectionem patet ex subsequenti Auctoris interpretatione: Proinde vt & lapides solidi fide, quos de Iuacero Iordanis Iesus verus elegit, & in sacramentum testamenti sui recepit.

162. Mutat & Petro nomen de Simone, &c.] Prosequitur illud Luc. 6. Simonem, quem cognominant Petrum. Similiter & B. Iustinus Martyr aduers. Tryphonem: Atque ex discipulis suis vnum, Christum Simonem prius nominatum Petrum appellauit; quod se, per patris sui celestis reuelationem, filium Dei esse agnouerit. Causam interim aliam hic Auctor reddit, quod affectauerit carissimo discipulorum, de figuris suis (quia petra & lapis Christus) peculiariter nomen communicare. Atqui quum B. Iustinus & Auctor differet verbis significet: mutatum Petro nomen de Simone; non legerunt: quem & cognominant; atque adeo Græcum illud: *ἄρα, hodie superfluum esse; ex quo tamen perperam Erasmus nititur persuadere, duo fuisse Petro nomina, maxime quum etiam similia exempla ex veteri Testamento de mutatis nominibus adferat Au-*

thor. Porro Epiphanius aduers. Marc. har. 41. Constat, vt urget etiam contra eundem, quod hic omisit Auctor: Iudas Iscariotes qui fuit proditor eius, & peribans, quod phantasma non fuerit Christus, qui sub terra cecidit; nempe prodicione Iude comprehensus, & crucifixus.

163. hunc vocando Iesum, &c.] Enim nempe, in ante nomen: Aulæ, Num. 13. de quo vide supra in cubi latius.

164. illis syllabas adiciendo, &c.] Hic nomen Auctor, quod ex syllabis Abram & Sarai, profusa nomina illis reformata sint Abraham & Sara; cui enim late prosequitur B. Hieronymus 1. quæst. Hieron. in Genes. Ex nomine Dei tetragrammati adiecta sunt illi littera, que est per se scribatur, tamen per ha, vt de pronuntiatu solet, quem sequuntur Hesychius & Hieronymus noster suis Comment. ad cap. 17. Gen. Nec differet illis quem Tertullianus imitari solet B. Iustinus Mart. aduers. Trypho. in hac verba: Et enim, cur primo Auctori nomen *Α* vnum sit additum, theologandi, & quædam tractando differet: & cur *Ρ*, aut *Α* vnum sit cum legendum sentio pro 1. quia illud prius primo Iesu nomen adiebat; Sara appellationi sit adiectum, vt ad ad factum comparata enarras; quam vero vt in Iesu eius inditum nomen in filio Nave ratum alio nomen sit transmutatum (nempe Iesus pro Aulæ, vt mon. 16. Etiam est) non percontari: Qui locus vitatus dicitur, vt utramque sententiam recenseat; alteram, Græci non nun probat B. Hieron.; qui *Ρ* secundum additum nomen Sara; alteram Hebræorum de *Α* addit, legendum ex *Α*. Vatic. MS. C. proprius, quæ de nouis, pro: proprius.

165. Conueniunt à Tyro etiam illis regionibus multitudine etiam transmarina, &c.] Imprimis Epiphanius, quod omisit Auctor, dicta Constat, 4. recitat Marcionem illud: Et descendens (sic enim dicitur) ad Iudam puto, pro: descendit, quia illud legitur aditionem Luc. 6.) cum illis, sicut inter ipsi, sicut legitur Auctor, dicens, nõ posse apparitam se phantasma dicitur, qui postea sub tactum cadere ostenditur, quum postquam subiungitur (quod etiam ille urget Constat, 7.) Et conuertitur quarebat eum tangere. Deinde adnotanda lectio peculiari Auctoris: etiam transmarina, quæ Græcè sit, *ἄρα ἡ τῆς ἑσπέρης τῆς ἑσπέρης τῆς ἑσπέρης* Latine iuxta emendatiuis codices: & maritima Tyro Sydonis.

166. Et ecce Allophyli, &c.] Psalm. 86. quæritur, non reperitur additum illud: Et Retentio est eam d. Auctore voce: *ἄρα ἡ τῆς ἑσπέρης* pro qui alij: alteraque vertunt. Sine autem legas: Et homo factus est, iuxta excusis hic codices, & editionem Psalmi in Romanam; sive: natus est, iuxta alteru Vatic. MS. & Gallicam emendatorem, perinde est. At omnino castigandum ex utroque MS. Vatic. cod. & edificauit eam, perperam ficabit, quia in præterito omnes vertunt: fundam. Illud vero: quoniam Deus homo natus est, quum Auctoris sit, parenti hest inlusimus, & mox d. Iustinus quum Deus homo natus, erat significaturus.

167. Ecce isti venient de longinquo, illi autem venient ab Aquilone, &c.] Rehtitur: venient omnino que, pro: veniunt; quia aditiones omnes, & Græcè *ἄρα ἡ τῆς ἑσπέρης* etiam secundum quod citatur pro vocatone gentium reliquis Patribus, illud legitur Isai. 49. Est autem gentium illud: à terra Persarum, secundum LXX. pro eo quod Hieronym. de terra australi. Ex Hieron. utrumque *ἄρα ἡ τῆς ἑσπέρης*

fiat. Ex eodem capite est & illud quod sequitur attolle, & c. praterquam quod omittatur: ecce, intermedium, quod hodie habent LXX. & deest tamen in Hebraeo & Chaldaeo codicibus, ante: congregati sunt; quare suspicor olim lectum id non fuisse.

168. Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, &c.] Initium istud non reperitur dicto cap. 49. ubi tamen sequentia reperire est, excepto quod legitur: cordi tuo, pro quo alia editiones omnes: in corde tuo, & quod intermedia quadam verba intermitter.

CAP. XIII.

169. Venio nunc ad ordinarias sententias, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De beatitudinibus, ex eodem cap. vi. Lucae. Quamquam interim apud Lucam, dumtaxat: quatuor beatitudines commemorantur, apud Mattheum vero octo.

170. per quas proprietatem doctrinae suae inducit ad edicum, &c.] Iureconsultorum (inquit Rhenanus) sermo est, apud quas edictales bonorum possessiones sunt, ordinaria videlicet, & quae iuris tribuntur.

171. Beati mendici (hic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Graeco est) quoniam illorum est regnum caelorum, &c.] Graecum est Luc. 6. (cuius iterum textum Auctor prosequitur) οι πτωχοι, quod proprie mendicos significat; iuxta illud Aristophanis in Pluto: πτωχοι υμεις, vivere est nihil habentem, πτωχους autem, id est pauperes, parce vti & laboribus intendere. Supra tamen lib. de Idolol. c. 12. Felices egenos transfuit. Atqui etiam in sequentibus scripturis veteris Testamenti, quas cum hac scriptura consentire offendit, transferit mendicos; ubi cumque est Graecum πτωχοι, & pauperes, ubi est altera vox πτωχους. Mirum est autem, quod legat: illorum est regnum caelorum, iuxta quod est Matth. 5. non vero sicuti hodie apud Lucam legitur: vestrum est regnum Dei. Et tamen genuinum esse apparet, ex eo quod infra etiam interpretatur caelorum, agens de promissionibus Christi caelestibus.

172. dedicauit, &c.] Hoc verbo (inquit Rhenanus) libenter utitur, uti lib. aduers. Marc. vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur, lib. de Carne Christi, cap. 17. Noue nasci debebat nouae natiuitatis dedicator, lib. de Resurr. carn. cap. 6. Recogita totum illi Deum occupatum ac dedicatum, infra: De materia potius subiacenti volunt ab illo vniuersitatem dedicatam, & alibi sepe. Eodem verbo correspondet vox: initiator, quam mox subiungit Auctor. Suppletur autem ex MS. i. Vatic. cod. Eructauit enim, inquit, & c. & paulo post: Quid ergo mirum est. Sine vero legas cum excusis: adfectibus creatoris, suae: adfectionibus cum altero Vatic. MS. perinde est. Infra certe reperitur: cui tantus adfectus.

173. Inclamat Psalms: Iudicate, &c.] Istud ex Psalms 81. in hoc variat a vulgata editione, quod legat: iuste tractate, pro quo alij omnes, ex Graeco δικαιοδοτε, iustificare; verum Isai. 1. eadem vox legitur, ubi alij transferunt: defendite viduam, & Auctor non multo post, iuste tractate.

174. Iustitia iudicabit mendicos, &c.] Hic aliter distinguit quam vulgo; quia pro eo quod est Psal. 71. versus 3. iustitiam, & versus 4. iudicabis pauperes populi, Auctor hic in eodem versu coniungit: iustitia iudicabit mendicos populi. Recenta est etiam ab eo vox δικαιοδοτε, & c. Ex vltura (ubi & nos nouum versum incipimus) vertit, quod est Graecum ex τοις. Atqui iuxta editiones Graecam, Romanam & Gallicanam restitimus: libera-

uit, ex altero codice Vaticano, pro: liberauerit; uti etiam: & honoratum nomen eorum coram ipso, iuxta editiones Latinas praedictas; vnde colligitur peperam hodie legi Graecum το ονομα αυτων εν ονομα αυτων, sed contra legi debere: αυτων, & c. αυτων.

175. Auertantur peccatores in inferos, &c.] Hic mirum est quod transferat: in inferos, quam Psal. 9. Graecum sit: εις τον εινυ, hoc est: in infernum; at recte vertit: obliuioni habebit mercedis, pro eo quod Graecum est: καταληθηται ο μισος.

176. vii sedere eum fidei, &c.] Recte etiam sic transfuit, quod Psal. 112. alij vertunt: vt collocet eu, quia Graecum legitur: τω θεοιστοι αυτων, quod i. Reg. 2. Latinus Interpretes eodem modo vertit, & ipse quoque Auctor paulo post.

177. Sic & retrò in Basiliis, Anna mater Samuelis, &c.] De phrasi hac Auctoris, qua libros quatuor Regum non distinguit in libros: Samuelis duos, & Regum duos (propt hodie peperam fit in editione LXX. etiam in Bibliis Regis) sed omnes Basiliarum, Graecum βασιλειων, id est Regnorum appellat, vide supra lib. 3. adu. Marc. cap. 20. num. 153. Retinuit autem iterum hic Auctor vocem δουλοτων; sed in hoc differt ab omnibus, quod legat: in thronis gloria, pro quo hodie Graecum legitur τον θρονον, & c. uti referatur ad sequentia. Atqui suppletur hic necessario ex altero Vatic. MS. cod. cum dynastis populi, vtique in regno suo.

178. Vos autem ad quid incenditis vineam meam, &c.] Interpres Latinus LXX. legit: incendistis, Isai. 3. quod Graecum sit ενεπυλωσατε, sed videtur legisse Auctor ενεπυλωσατε.

179. Ictibentes enim scribunt nequam, &c.] Graecum quidem Isai. 10. tam initio huius scripturae, quam hic, est πονηρας, sed retinuit nequam, eo quod sensus sit idem. Differt vero etiam in hoc LXX. qui hodie exstant, quod legat: iudicia, pro: iudicium, & deinde: iudicata, ubi tam legitur singulari numero Graecum, χριστον & χριστου.

180. & venite conciliemur, dicit Dominus, &c.] Graecum est: δεξεται ημεω, quod alij vertunt: disceptemus; Auctor videtur considerasse propriam significationem huius vocis, qua coniunctum & reum fieri significat, ac si dicat Deus: Iudicate pupillo, & iuste tractate viduam (sicuti iustificare, uti infra legitur cap. 17.) & conciliemur, vt potest si bonis operibus me conuinceritis.

181. Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur, &c.] Etia hic, quod mirum est, legit, sicuti est Matth. 5. non vero, uti hodie legitur Luc. 6. nam ibi habetur: qui nunc esuritis, quia saturabimini. Atqui illud: ipsi, suppletur ex altero cod. Vatic. MS. tum hic, tum infra, ubi tres has beatitudines simul repetit, ordine tamen transuerso, sicuti est apud Lucam; nam apud Mattheum praecedit quod infra tractatur: Beati plorantes quia ridebunt. Malim autem paulo post legere: vtique nationibus, pro: Nationes, sed hoc habent etiam MS. Vatic. 2. cod. & potest esse Appositio: quos vocaturus es, vtique nationes.

182. Ecce, inquit, velociter & leuiter aduenient, &c.] Reperitur hoc Isai. 5. iuxta LXX. de Nationibus; pro eo quod ex Hebraeo legitur: festinus velociter veniet, de Christo ipso. Atqui ex altero Vatic. MS. legimus: qua properantes, & c. qua sine oneribus, pro: quia, vtrobique, quia illa sunt Terrallianica. illud autem: non esurient neque sitient, reperire est Isai. 49.

183. Ecce, inquit, qui seruiant mihi, saturabuntur, &c.] supra Tomo 1. lib. aduers. Iud. cap. 13. legitur: man-

ANBUS

ducabunt, pro eo quod hic saturabuntur; ibi ad verbum, hic vero ad sensum exprimens; nam sicuti promissit: Non esurient, neque sitient; ergo saturabuntur. Atqui inuenitur istud Isai. 65.

184. Beati plorantes, quia ridebunt, &c.] Rursus hic citatur istud sicuti est Matth. 5. nam Luca 6. legitur: Beati qui nunc fleuistis, quia ridebitis.

185. Ecce qui seruiunt mihi, oblectabuntur, &c.] Sic restitum ex utraque MS. Vatic. cod. pro eo quod erat idipsum quod mox repetit: exultabunt in iocunditate. nam Græcè prior verbo est Isai. 65. (quod caput iterum citat) εὐφρανθήσονται: posteriori vero ἀγαλλιάσονται. Et εὐφροσύνη, & infra etiam si legitur, cap. 15. & omnino sic legendum patet ex hac sequenti interpretatione Auctoris: Certè oblectatio & exultatio, &c. Qui etiam vertit: præ dolore, pro eo quod vulgatus Interpres LXX. propter dolorem. Sive autem mox legas illud Psal. 125. in exultatione iacetent, cum aliis, sive: in gaudio, cum 1. Vatic. MS. cod. non refert.

186. propter quod vniuit me ad euangelizandum pauperibus, &c.] Hic versus aliam habet distinctionem horum verborum Isai. 61. quam aut LXX. Græci & Latini hodie, aut Hebræi & Chaldaei codices; nam illi sic distinguunt: propter quod vniuit me, ad euangelizandum pauperibus misit me; at Auctor coniungit sequentibus, misit me curare obtitos corde; Quorum illud completum dicit Auctor per illud: Beati mendici, &c. hoc verò per illud: Beati qui esuriunt, quoniam ipsi (sic enim iterum suppleo) saturabuntur; denique illud, quod omnia reliqua adfert Auctor: Aduocare languentes, per illud: Beati qui plorant, &c. Quo adplicat etiam illud: Dare lugentibus Syonis gloria; pro cinere (nam omittit: & superfluum, quod nulla habent aditiones) vnguentum iocunditatis (quod legit Auctor, pro eo quod alij: vnguentum iocunditatis) & gloriæ habitum pro spiritali tædij; ubi tædium more suo accipit pro: mœre.

187. Aduocare languentes, &c.] Aduocare (inquit Rhenanus) pro: consolari, & aduocatum agere languentium, quem ipse vocat infra Aduocatores, nempe cap. sequenti, quum dicit: mendicorum aduocatores. Quo pertinet etiam illud ibidem (ut hic omnia simul cogeramus) recepistis aduocationem vestram, & quod ad illum locum adfert Rhenanus, lib. de Patientia, cap. 11. Vbi similem locum Matth. 5. citat Auctor: Itaque talibus aduocatio & rifus promittitur.

188. Beati eritis, quum vos odio habebunt homines, & exprobrabunt & eiciant nomen vestrum, velut malum, propter filium hominis.] Hic profertur Auctor quartam & ultimam Luc. 6. beatitudinem, præterquam quod omittit illud: & quum separabunt vos, quod etiam Matth. 5. non habetur; & tamen genuinum esse constat ex B. Cyrano. Sive autem legas: velut malum, sive: nequam, cum altero Vatic. MS. cod. non refert.

189. & nullificatione eorum ne minuamini, &c.] Nullificationem hic usurpat Auctor, sicuti supra non semel: nullificamen, pro: contemptu; quod alij transferunt Isai. 51. Qui etiam legunt: vincamini, pro eo quod est hic: minuamini, Græcè est: μὴ ἠδῶθε. Atqui mox suppletur ex 1. Vatic. MS. cod. ad auctores odij Iudæos.

190. Et alibi: Sancite eum qui circumscribit animam suam, &c.] Vatic. 1. MS. cod. sanctificate eum, & infra: Nam & sanctificatur penes nos, pro: san-

ctur; sed nihil certi definire possum, eo quod hanc scripturam, quantum apparet, non Isaiæ (quia dicitur ibi) sed alicuius alterius Prophetæ, habens referentiam potuimus.

191. personam nominis.] Nouè personam nominis (nempe Christiani, vti promissit) quam aliqui non soleat nisi ad homines, aut sanctam trinitatem, personæ nomen adplicari.

CAP. XV.

192. Secundum hæc, inquit, faciebant Prophetis patres eorum, &c.] Caput hoc inscripsimus: De variis maledictionibus Phariseorum. Propter quod in verbis occasione (nempe persecutionis) quam non solum facturi erant Apostoli, sed etiam Prophetis iam iam fuerant, multis Luc. 6. Christus comminatur. Atque notatus Auctorem Epiphani. similiter istum scripturæ locum obicit Marcioni, Coniur. 6. Si Prophetarum, inquit, promissit, non negat Prophetas; si damnat Prophetarum eadem, & improperat persecutoribus & occisoribus eorum, non alienus est à Prophetis; sed Deus spiritus est, qui illos fecit. Qui interim legit: secundum eandem modum, pro: secundum hæc, in quo consensit illi videri Iriacus, sed vulgatus Interpres vertit quod est Græcè ἡτοιμασθε, & Auctori nostro quoque consentaneum, quod legat: patres eorum, pro eo quod Epiphanius patres vestri.

193. Epicuri Deus, &c.] De Deo Epicuri, inquit, stupido, qui nihil rerum curaret, frequenter loquitur Epicurus.

194. Ecce enim demutat in maledictionibus.] Sic legimus ex altero Vatic. MS. cod. pro: maledictionibus. Transiunt autem facit Auctor ad ipsas curas maledictiones Phariseorum; explicans imprimis quod 12. non alibi in scripturis, tum Luc. 6. significet, dicit: cuius vox maledictionis non esset, saltem esse maledictionis, non sine aculeo comminationis.

195. eius erunt qui norit irasci, &c.] Auctor irasci Deo tribuerit necne, (sicuti etiam in apert) latius in nostris Prolegomenis inter eum tradidit. Contra hæresin verò Marcionis, qua vindictam à Deo auferebat, atque adeo timendum esse negabat, hanc finem lib. 1. aduers. Marc. aliquot capitulis disputat Auctor.

196. sufferentiam, &c.] Sufferentia, inquit, Rhenanus, substantiuum nomen, pro: patientia, quoniam benignitatem mox interpretatur.

197. Ecce posui ante vos, &c.] Deuter. 30. dicitur habetur ἔδωκα ὑμῶν τὸν νόμον τὸν οὖρον, quod in Latinis Interpres LXX. ad verbum: Dedi ante faciem vestram. Auctor contraxit in sensum potius.

198. Infirma commendatio, &c.] Ita notat, inquit Rhenanus, qua de alterius destructione fulcra, etiam adnotat: par cum Genitum constructa: par carceris; adlegans similem locum dicti lib. de Patientia, cap. 11. magnitudinis par.

199. Va, &c. quod in diuites spectat, &c.] Ita transit ad illud, infra repetitum, Luc. 6. v. diuitibus ubi pulcrè explicat diuitum causas, quibus ostendit est Christum, superbiam, gloriam, læculi studium, &c. Dei incuriam; ut ne qui omnes diuites reprobatos stimet; sicuti latius hic profertur, vnde mox, per quos opera iustitiæ & dilectionis administrantur, idque nominatum contra Marcionem, qui videbatur putare diuitias omnino damnandas.

200. locupletantes Salomonem. Sed quia pro-

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELLI
A. V.
16.

missa sibi optione, &c.] *Historia hac describitur 3. Reg. 3.*

201. Quoniam, inquit, recepistis aduocationem vestram, &c.] *Id est, sicuti supra num. 187. diximus: consolationem. Prosequitur verba Luc. 6. in hoc differens, quod vocem Graecam ἀπεργε vertit: recepistis, tum hic, tum paulo post, pro eo quod alij: Habuistis; quasi volens explicare significationem illam, qua significat aliunde accipere, velut censum aut reditum ex aruis; quod optime hic conuenit, & eodem modo vertitur à vulgato Interprete, Matth. 6. mercedem suam receperunt. Sic etiam vertit Syriacus Interpres. Haud multo aliter, sed magis conuenienter voci Graecae, vertit Interpres Irenaei lib. 3. cap. 14. percipitis.*

202. Ne, inquit, quum manducaueris, &c.] *Mirum est cur verterit: domos magnas, quum Graecè sit μεγάλας, pro quo alij: pulcras, uti etiam ex Hebraeo & Chaldaeo Interpretes; Deinde, quod: pecoribus verterit, quum Graecum ποσειδάων omnes significet; notam dignum, nam pecus, proprie pro ore verba patitur, uno in loco Plinius, & alibi quantumlibet, & pro eis non male etiam transfuitur pecunia, quia significat etiam pecuniam argentam, non verò argentum dumtaxat, quod alij vertere maluerunt.*

203. Quemadmodum & Ezechiam, &c.] *Similiter etiam infra huius ipsius lib. cap. 28. Sic denique Rex Ezechias, de gazis & apothecis deliciarum suarum apud Perlas gloriatas, per Isaiam male audiuit. Mirandum vero, quod Perlas, aut illos qui ex Perlide venerant, transfulerit Auctor; quum editiones omnes etiam LXX. Babylonios legant. Sensum etiam potius reddidit; quam verba, vertens: in Babylonem transfecertur, quum Graecè sit: ἠγέει, pro eo quod alij verterunt: venient.*

204. Sic & per Hieremiam quoque edicit: Ne gloriatur, &c.] *Castigauimus: edicit, ex altero cod. MS. Vatic. pro: edidit; quia illud familiare est Auctori. Atqui ibi etiam sensum potius quam verba secutus est, quum citat illud Hierem. 9. & qui gloriatur, scilicet in Deo gloriatur.*

205. Sic & in filias Sionis inuehitur, &c.] *Adiudit ad illud Isai. 3. Pro eo quod exaltatae sunt filiae Sion, &c. quem locum late explicat B. Cyprian. lib. de Habitu virginum.*

206. Comminabundus & alibi, &c.] *Dilatauit orcus, &c. (Hoc erit Christi Væ super diuites) & humiliabitur, &c.] Sic hunc locum recens distinximus; ubi in omnibus consentit LXX. Isai. 5. praterquam quod omittit: ut non cesset, item: & exul tamen in ea; Orcum more Poëtico vertens, quod alij infernum.*

207. De quibus & rursus: Ecce Dominus virtutum, &c.] *Tandem reperi hunc locum Isai. 10. eo loco ubi B. Hieron. transfuit: Ecce dominator Deus sine Dominum exercituum, confringet lagunculam, &c. in quem locum B. Hieron. LXX. autem, inquit, pro torculari sine laguncula nouum sensum inferentes, gloriosos interpretati sunt. In hoc solum differt à LXX. qui hodie existant, quod legat: conturbabit, & conturbat.*

208. Item in LXI.] *Nempè Psal. Nam quod promissit: Ne timueris, &c. citauit ex Psal. 48. Castigauimus autem LXI. pro: XLI. ex utroque Vatic. MS. cod. & ex altero: Ne desideraueritis diuitias, ac: adiecistis, pro: desideraueris, & adiecistis; nam plurali numero ab omnibus legitur. Aster interim distinguit Auctor, quam vulgo legatur: rapinas nolite concupiscere;*

diuitiae si adfluat, nolite cor adponere; quum autem Graecè sit: ἐὰν πέη, videtur Auctor accepisse relucere, pro: adfluere.

209. Væ, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, &c.] *Omissimus enim superfluum, iuxta alterum Vatic. MS. cod. Atqui in hoc solum differt Auctor ab hodierna editione LXX. Amos 6. quod vertat de gregibus bouum, pro eo quod Interpres eorum Latinus: de armentis, dumtaxat. Verùm B. Chrysof. in Comment. & B. Iustini Mart. adu. Tryphonem Interpretes: de bubulibus, verterunt, uti exprimant magis vocem Graecam: βοῦκόλλων; saltem si Leoni de Castro Comm. MS. in Amos fides habenda; qui pulcrè illud: complaudentes, interpretatur de choreis. Deinde perseverantia vertit, quod Graecè est: ἐμφορὰ, pro eo quod alij: stantia, & unum liquatum, pro: defecato. Legimus autem more Tertulliano: vnguntur, pro eo quod erat: vnguntur.*

210. Ingerit væ etiam saturatis, quia esurient; etiam ridentibus nunc, quia lugebunt, &c.] *Prosequitur suo more in 3. persona pluralis numeri, quod habetur Luc. 6. in 2. cui addit paulo post: ploraturi. Castigauimus autem: vos autem confundemini, pro: confundimini; quia non solum Isai. 65. sed supra quoque sic legitur cap. precedenti. Atqui quod addit: ita in Evangelio: Qui in risu seminant; hoc vult dumtaxat, praecedentibus Euangelij verbis insinuari; neque enim habentur ea verba vsquam in Evangelio.*

211. Væ quum vobis benedixerint homines; secundum hæc faciebant & Pseudoprophetae patres illorum, &c.] *Eodem modo hæc verba Christi Luc. 6. citat B. Irenaeus lib. 3. cap. 14. ut pseudoprophetae legat, quemadmodum Graeci codices & emendatiores Latini omnes; pro quo solus Beda legit & interpretatur: Prophetis, si Erasmo credendum.*

212. Populus meus qui vos beatos dicunt, &c.] *Graecè est: μακάριοι, Isai. 3. quod magis proprie: beatos dicunt, vertit Auctor quam LXX. Interpres: beatificantes. Atqui illud: Maledictus homo, &c. habetur Hierem. 17.*

213. Nam & in Psalmo cxvii. Bonum est, &c.] *Omnino sic castigandus, pro: cxix. quia reperitur Psal. 117. Legunt autè MS. Vatic. 2. confidere in Domino quam confidere in homine, ac sperare in Domino quam sperare in Principibus; sed praterquam quod supra lib. 2. cap. 19. eodem modo legat Auctor, certe Graeca lectio Accusatiuus habet; praterquam quod castigauimus iuxta vestigia utriusque MS. in Dominum utrobique; pro eo quod erat: in Deum, quia Graecè est: τὸν θεόν.*

214. abdidit creator, &c.] *Abdidit (inquit Rhe-nannus) pro: abdicauit, reiecit, repudiavit.*

CAP. XVI.

215. Sed vobis dico, inquit, qui auditis, &c.] *In-scriptionem huic capiti imposuimus: De praecepto dilectionis inimicorum, aliisque verbis Domini, ex eodem adhuc cap. 6. Lucæ.*

216. Loquere in aures audientium, &c.] *Nisi quam similem locum reperire potui, prater illud 4. Esdr. 15. Loquere in aures plebis mea.*

217. Diligite inimicos vestros, & benedicite eos qui vos oderunt, & orate pro eis, qui vos calūniantur, &c.] *Hic pergit in verbis Christi Luc. 6. Atqui Vatic. MS. cod. alter legit: benefacite eis qui vos oderunt, & sic habet Euangelista Lucas; addens, & inter-diciens: & benedicite maledicentibus vobis, (quod postremum etiam supra citat Auctor Tom. 2. lib. de Patien-*

AN
bus

cia, cap. 6. illud coniungens solummodo cum: Diligite inimicos vestros, & postea addens: & orate, &c.) mox quoque non videtur abhorre à lectione utriusque Auctor, dum coniungit illa quatuor quæ sunt Luc. 6. qui inimici sunt, & oderunt, & maledicunt, & calumniantur; sed nolui quidquam immutare, cum quod illud Isai. 6. Dicite, fratres nostri estis, eis qui vos oderant, ad benedictionem pertineat, non ad beneficentiam, cuius etiam hic multa apud Auctorem mitionum quod rursum repetat Auctor: utique, & benedici odientes, & orari pro calumniis Tribus iussit. Fortassis omisit illud hic Auctor, quod non inueniret scripturam veteris Testamenti, quæ moneret inimicis benefacere. Verba autem Marcionis sunt: Nouam planè patientiam, &c. usque ad illud: Planè, &c.

218. contra, ipse alteram amplius maxillam offerri iubens, & super tunicam pallio quoque cedi, &c.] Eodem modo non multo post: sed amplius & pallium concedendi, & supra dicto lib. de Patient. c. 7. qui auferenti tunicam etiam pallium offerre possit; Quod etsi possit adtribui (sicuti ibi ad marginem adnotati) Matth. 5. tamen etiam apud Lucam sic legisse videtur Auctor; quod mirum est, quum hodie & Græcè & Latine aptius legatur: ab eo qui auferit tibi vestimentum (Græcè ἵματιον, id est, exterioriorem vestem, quam vulgatus interpretatur Matth. 5. pallium verum) etiam tunicam noli prohibere. Atque est hic vox Tertullianica: renuntiandum, pro: demonstrandum.

219. Ne vnusquisque malitiam fratris sui meminerit, &c.] In hoc differt Auctor à LXX. qui hodie exstant, Zachar. 7. quod legat meminerit, ubi alij iuxta Græcum exemplar: memineritis. Sicuti etiam in sequenti testimonio Zachar. 8. Malitia proximi sui vnusquisque (sic iterum lego ex Vatic. MS. cod. pro: quisque) ne recogitet; pro eo quod alij: recogitetis. B. Hieron. de priori loco partim consentit cum Auctore in Comment. partim dissentit, ac posteriori nobiscum conuenit; Qui etiam malitiam vtriusque transfert, & cetera, eam dicens duplici modo posse accipi, pro afflictione, & pro malo; quo fit ut similiter emendandus sit Interpres Latinus LXX. loco secundo.

220. In quantum ego non capio, &c.] Provisus iuxta alterum cod. MS. Vatic. sic legimus, omissa dictione: fidem, superflua; accipientes: non capio, more Tertulliano, pro: non videtur possibile. Explicat autem, quomodo conueniant illud Deuteronom. 32. Mihi vindictam, &c. cum illo, Exod. 21. Oculum pro oculo, &c. Accipitur rursum vox Tertullianica representatione, pro: ad effectum deducione. Sive verò legas: consideret cum Vatic. MS. cod. sive: fideget cum aliis, perinde est; nam & cap. precedenti num. 213. similem varietatem adnotauimus ex eodem.

221. & ultionem ad Deum redigens, &c.] Sic etiam supra (inquit Rhenanus) locutus est. Et infra: Redactam scilicet in Dominum.

222. sed adiutore præcepto, &c.] Pro (inquit idem) adiutante præcepto, ut lib. 1. aduers. Marc. cap. 8. A tempore arbitro & metatore initij & finis. Legit autem mox: consideremus, alter Vatic. MS. cod. pro: consideremus, id istud magis placet, eo quod sequatur: is mihi imponit, &c.

223. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrenatur, &c.] Potest istud non solum corqueri aduersus Marcionem, qui Indicem Deum, atque adeo nullum vobis agnoscere; sed & contra eos, qui passim libertatem

non solum verbo, sed & factis defendere non cessant, nam (vbi verbus Auctoris vtar) passim emissa libertate iniquitas dominabitur.

224. Omni petenti te, dato, &c.] Periphrasice in replicatione cap. 6. Luca. Lego autem iuxta primam editionem in margine ex vestigijs variarum lectionum in dictionem paratam, eo quod repetatur mox: Dato te scilicet.

225. Vti benedicens benedicat te, &c.] Hic etiam eo differt ab additione LXX. hodierna, Deuter. 10. quod illi habeant, quia, & benedicet. Ex quibus suppletur: ut tu tuo indigente, & mox castigo: deliderat (notat etiam Vatic. MS. cod.) pro: deliderat.

226. Sed de honore postmodum, &c.] Nomen capite sequenti, ubi de hoc latius. Legimus autem mox Christus in omnes præcipit, pro: præcepit, ex Vatic. Vatic. & supplementis: primum in proximis docere benignitatem, ex utroque.

227. dedit gentes hereditatem, &c.] Omnia iuxta utrumque MS. Vatic. cod. in, eo quod est illud, ad quem alludit, non legatur. Rursus autem hic: expugnet id est (interprete Rhenano) adimpleri.

228. Non populus meus, populus meus, &c.] Istud, iuxta sensum potius quam verba similes, ex 1. & 2. Osee capite iunxit Apostolus Rom. 9. Quam enim spera fiat mentio filia, cuius nomen abique misericordia, hæc non misericordiam consecuta; & filij, cui nomen non populus meus, iuxta 2. cap. dicit: Dicitur (nempe illi cui nomen: non populus meus) populus meus, & sorori vestra (cui nomen: non misericordiam consecuta; quorum utrumque sic respectu ad finem 2. cap. præposito ordine quem Apostolus monuit) & miseror eius qua fuit abique misericordia, & dicam non populo meo, populus meus; quare & ut nomen adiciam magis probanda est lectio illa, quam etiam ibi in Comment. ad c. 1. Osee agnoscit B. Hieron. Rom. 9. & non misericordiam consecutam, Græcè ἡ ἐκ τῆς ἀδελφῆς, non quod alij: ἡ ἐκ τῆς ἀδελφῆς.

229. Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis, &c.] Prosequitur rursum verba Luc. 6. In quo præcepto subaudiri, addit Auctor. Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis; quantum apparet, alludit ad illud Tob. 4. Quod ab alio oderi fieri, vultis ne ita agatis ad alteri faciatis.

230. passiuatatem sententia mox petentibus, id est (inquit Rhenanus) libertatem, communitatem vtriusque. Vt videlicet sententia sine voluntate mea communitis, nec adstricta, sed soluta ac libera ab hoc libello agendum, aut non agendum sic in lib. adu. Hermogenem cap. 41. Hæc, inquires, non est, hæc turbulenta, & passiuatatem non est iuxta lib. adu. Valentin. c. 30. Illi vero (inquit) & de passiuatate vite, & de licentia libertatium, generositate suam vindicent, item lib. adu. Pallio, dixit passiuatatem aduerbially, pro: passiuatatem.

231. agunt ethnici nondum Deo instructi, &c.] Videtur aduere ad illud Matth. 5. Nomen & ethnicum hoc faciunt, pro quo apud Lucam: peccatores; atque hoc confirmatur hæc lectio Vulgati interpretis, pro: quia & ipsa aditio Bibliorum Regiorum, quæ dicitur, passiuatatem scio quod Græcè sit uerum τὸ ἀγνοῦν, sed lib. olim lectum fuisse etiam Græcè, patet ex Commento Chrysostomi.

232. Nam et si natura bonum & malum potestum est, &c.] Eodem modo hic loquitur Auctor, pro: potestum est, &c.] Eodem modo hic loquitur Auctor, pro: potestum est, &c.]

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELLI
A. V.
16.

dixit Apostolus Rom. 3. gentes natura ea qua legis sunt facere. De cuius vario, & tamen catholico intellectu, vide eius loci Veterum Commentarios, & infra lib. 5. adu. Marc. Supplemus autem paulopost ex alt. Vatic. MS. cod. & olim & vbiq; ubi habes ab ipso Auctore interpretatum: iuuati, quod ibidem subiungit, & alibi frequenter usurpat: refrigerari.

233. cuius nullam præstruxerat distinctionem, &c.] sine hoc legas, sine cum Rhenano: præstrinxerat, perinde est. Vtrumque quidem Auctori visatum est, nempe: præstrinxerat, pro: perstrinxerat, seu leuiter indicarat, (pro quo facit quod paulopost habet: substrinxit.) sed præstruxerat retinuit, quod subiungatur: retrò & præstruxit & distinxit; item quod magis loco conueniat.

234. Infringito esurienti panem tuum, & mendicos qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito, &c.] sic supplemus & castigauimus hunc locum, partim ex cap. sequenti, partim ex cap. 31. infra, pro eo quod erat duntaxat: Infringito pagem tuum mendicis, & qui sine tecto sunt, &c. Maxime quum correspondeat non modo LXX. vsq. 58. sed etiam ex Hebræo & Chaldaeo Interpretes, & præterea, tamquam similem locum, ceter Auctor illud Ezech. 18. Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget; ubi interim non legitur: dabit, sed iuxta aditiones omnes: dederit; sic enim magis hoc ad institutum facit. Castigauimus verò: satis ergo iam tunc, ex utroque MS. Vatic. cod. pro: iam nunc.

CAP. XVII.

235. Hic nunc de fœnore, &c.] Caput hoc inscriptum: De fœnoris fructu interdicto, aliisque verbis Domini, ad finem vsque cap. vi. Lucae.

236. Et si fœneraueritis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis; &c.] Magis clare hodie vertit noster Interpres vulgatus, Luc. 6. Et si mutuum dederitis his à quibus, &c. Id enim hic adnotandum, quod sacra scriptura dicitur varie accipiat, & proinde varie illud vertant Interpretes, modo: mutuum dare, modo: fœnerari; nam utrumque vox Græca significat. Auctor vero vbiq; fœnerari transiit, etiam ubi pro: mutuum accipiendum est, sicuti capite precedenti, fœnus fœnerabis, & hoc loco: Et si fœneraueritis, item: fructum fœnoris, &: exsolutores fœneremus, ac: detrimentum fœnori indixit, denique: soles & imbres qui fœnerauerat. Immo verò illud Ezechielis 18. Pecuniam suam fœnori nō dedit, (quod haud dubie pro usura accipiendum) ipse interpretatur: fœnoris redūdantiam, siue fœnoris fructum. Quod adnotatu dignum non modo contra Iudeos, qui ex illa Deuter. 15. fœneraberis gentibus multis, usuras permittebant (vbi etiam hodie) in extraneos; sed & aduersus Carolum Molanum & alios, qui usuram centesimam, atque adeo fœnoris redūdantiam, licitam homini Christiano, non verentur tueri. Certè contra sententiam veteris auctoris Interpretas in illud Luc. 6. hic non tractatum ab Auctore: Mutuum dare, nihil inde sperantes; & Auctor hoc loco, dum interpretatur illud iam citatum Ezechielis: fœnori pecuniam suam non dedit, & quod abundauerit, non sumet; fœnoris scilicet redūdantiam, quod est usura. Addens etiam: Pius igitur fuit, vt fructum fœnoris eradicaret, &c. Certè B. Cyprianus lib. de lapsis, num. 24.

peccata, ob quæ Ecclesia perfectione passa sit suo tempore, enumerat: usura multiplicatibus fœnus (id est mutuum) augere. Supra modum etiam detestatur usuras tamquam grauissima peccata B. Basilius non vno in loco, ad iudic ad hunc locum Lucae, quum dicit: Mutuo dare Christus præcipit, sed non sub usuris. Nec absimiliter B. Ambrosius lib. de Tobia, cap. 13. ac 14. & latissime lib. 3. Officiorum, cap. 3. vsque ad 21. Vbi adlegat pro se illud Psal. 14. Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & illud Psal. 54. Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, & non defecit de plateis eius usura, & dolus, & scripturam hinc citatam Ezech. 18. Etiam que hic tractatur Luca 6. Denique pulcre interpretatur illud iam citatum: Fœnerabis gentibus multis, etiam si proprie accipitur. Quid: quod etiam ipsam centesimam usuram impugnet; fortassis, quod per Imperatores Christianos tum permitteretur: Veniunt (inquit) cap. 11.) Kalende, parisi fors. centesimam. Veniunt menses singuli, generantur usurae, malorum parentum mala proles. Hæc est generatio vipersarum. Creuit centesima, petitur, nec soluitur; applicatur ad sortem. Fit maledictum propheticum. Dolus in dolo, usura, improbi seminis satura decerior. Itaque iam non centesima incipit esse, sed summa, hoc est, non fœnoris centesima, sed fœnus centesime.

237. Pecuniam, inquit, suam fœnori non dedit, &c.] Legimus omnino: fœnori, pro: fœnore, quia Græcè est Ezech. 18. *ἔδωκεν*, id est: ad fœnus seu usuram. Vbi etiam legitur *ἰσοβαροῦ*, id est: superabundantiam; pro quo Auctor: quod abundauerit. Super quo loco B. Hieronymus in Comment. similiter citat Psal. 14. & in concordiam reducens veteris scripturae locos: In principio, inquit, legis (Deuter. nempe 15. & 17.) à fratribus tantum fœnus tollitur, in propheta ab omnibus usura prohibetur. Deinde illud: & quod abundauerit, ita accipit, vt referatur ad omnis rei superabundantiam, etiam firmamenti vini, olei, & similibus; quod ipsum etiam inculcat loco citato B. Ambrosius, & B. August. serm. 2. in Psal. 36. Vbi videntur ad iudicium ad id quod Auctor subiicit: quorumdam fidem paulatim primis quibusque præceptis adhuc balbutientis benignitatis informabat; de Ezechiele loquens. Est autem etiam illud Tertullianicum: si forte, sicuti &: procurantis Euangelio.

238. Et pignus, inquit, reddet, &c.] Profusus sic legendum pro: reddes, quia ad iudic ad verba eiusdem Ezechielis 18. supra, id est paulo ante, precedentia: & pignus reddiderit; quod ipsum B. Hieronymus in dicto Comment. interpretatur de eo debitore (nam additur in propheta: debitori) de quo in lege scribitur quod pauper sit; etiam ad iudic ad verba sequentia. Vbi autem: vtrum homo scriberet: accepit hominem pro aliquo homine.

239. Non dormies super pignus eius, &c.] Istud est ad quod loco citato ad iudic B. Hieronymus. Nam præcedit Deuter. 24. Si autem homo pauper est; quod Auctor tamen adhuc strictius accipit. Atqui etiam hic iudiciorum ab Auctore, tum à Latino Interprete LXX. pallium vertitur.

240. Adhuc clariùs supra: Dimittes, &c.] Rectè addit: supra, quia reperitur Deuter. 15. ubi agit de remissione, qua fiebat anno septimo. Vertitur vero ab Auctore: inuocata est, vox *ἠκούσθη*, ab aliis: cognominata.

241. vti que non exsoluturo plus enim est; & si exsoluturo, &c.] sic recens ad maiore intellectum istius GGg

ANBUS

distinximus. Vnus autem Vagic. MS. cod. habet bis: ex-
foluituro, & rursus: exfoluituros, pro: exsolu-
tos; voces obsoletas quidem, quibus Auctor delectari
solet, sed quas in textum inserere sum veritus, quod cum
excusis consentiret alter Vatic. MS. codex.

242. Et eritis filij Dei, &c.] Istud iterum prose-
quitur ex Luc. cap. 6. omittens (aut quod Marcion non
haberet, aut quod contra eum directe non faceret) illud
intermedium: & erit merces vestra multa. Quamquam
autem vulgatus Interpres legat: filij altissimi, confor-
miter Græco textui, ipse Auctor vocem ὑψίστου vide-
tur transferre: Dei, eo quod ubique vox illa in scriptu-
ris, & similiter Altissimus Latine pro Deo accipia-
tur. Tractat hęc occasione rursus Auctor aduersus
Marcionem de connubio à Deo adprobato; de
quo latius supra cap. penult. lib. 1. adu. eundem. Varia est
autem lectio vnius cod. Vatic. MS. qui patrē habeam,
pro: quum.

243. Quia ipse, inquit, suavis est aduersus in-
gratos & malos, &c.] Hic etiam sunt verba Christi
Luc. 6.

244. Euge, Marcion, satis ingeniosè detraxisti
illi (nempe Deo) pluiuas & soles, &c.] Aut hic sub-
iiciebatur olim ante Marcionem Luc. 6. qui solem suum
facit opiri, & pluit super iustos & iniustos; aut potius,
quum nulli Veterum id Luca adscribant, hoc vult, quod,
similium locorum gratia, Euangelium Matthæi à Cano-
ne scripturarum, atque eadē dicitā verba detraxerit. At-
qui ibi: qui pro tanta elementorum, &c. adiudit
ad illud Rom. 1. seruierunt creatura potius quam creatori.

245. Eloquia enim Domini dulcia super mel &
fauos, &c.] Interpretē hęc agit, dum eloquia Domini
Psalm. 18. translulit, pro: iudicia; nā pro eisdem haberi so-
let apud Psalmistā; quod maxime ex Psalm. 118. manife-
stum sit, ubi in singulis versibus sunt hæc Synonyma (si-
cuti iam olim ante me adnotauit Radulphus Tungrensis
libro de Can. obseru. cap. 9. inter Auctores diuinorum Of-
ficiorum ab Histropio nostro editis) via, lex, mandatum,
Domini. Peculiare item est Auctori, quod legat: fauos,
pro eo quod alij omnes: fauam.

246. Estote, inquit, misericordes, sicut pater
vester misertus est vesteri, &c.] Pergit iterum in ex-
plicatione verborum Domini, Luc. 6. Vbi addimus ex Va-
tic. MS. 2. cod. vester; quod illud habeant tam Græca
quam Syriaca editio; à quibus in hoc, quod mirum est,
differt Auctor, quod legat: misertus est vesteri, pro eo
quod hodie eadem etiam voce Græca legitur: misericors
est; in quo tamen eum imitatur B. Cypr. Epist. 52. ad
Antonianum. Fortassis vt explicet magis vocem Græ-
cam οἰκτιρῶν; vt accipiat, non pro: misericorde,
quā duntaxat cendolet miseris, sed pro eo qui misertus
est. Atqui lego mox, suppleo ac distingo sicuri supra
cap. præc. num. 234. & mendicos sine recto in do-
mum tuam inducto, & nudum si videris regito;
deinde quia alia scriptura est, &c. Iudicare pupillo, &c.

247. Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite,
&c.] Prosequitur sequentia Luc. 6. vsque ad illud: vt
opinor, &c. In quibus differt imprimis, quod legit: ne
iudicemini, & ne condemnemini, pro eo quod alij
omnes: & non iudicabimini, item: & non condemna-
bimini, etiam Græcè & Syriacè; deinde quod omittat:
coagitatam, Græcè, σπασταυ ἰδῶν, in quo illi consen-
tit Syriacus Interpres; nam πεπτεῖς ἰδῶν proprie trans-
tulit: preffam. Denique, quod legat duntaxat: fluen-

tem, quum Græcè sit ὄσπεντος ἰδῶν, id est: spren-
suentem, siue, vt Interpres Syriacus: profulum. Item
autem ipse cum vulgato Interprete: Dimitte de-
mittemini; quamquam minus Latine, si Erasmo
dendum.

248. retributionem promeritis, &c.] Retri-
butionem hic locus pro meritis operum, & retributionem
quæ à Deo fit iudice & dispuntore, id est (vt
Rhenano Interprete) adimpletore, & satisfactore meri-
torum, de quo supra latius Tom. 2. libro de Inter-
tia, & ad Martyras. Rursus autem repetit (de qua
vies supra) quod Marcion Deum iudicem negabat.

249. sed cæcus cæcum ducit ad fossam. Cæ-
dunt aliqui Marcioni. Sed non est discipulus ho-
per magistrum, &c.] Quasi aliud agerent, hæc
duas similitudines Luc. 6. adfert, & Marcion, ac
Apelli eius de discipulo emendatori, adhibet. Ad-
fert; etiam addens: Eximat & de oculo suo trahit
hæreticus, tunc in oculo Christiani, si quem po-
tat stipulam, reijcitur, adiuuens ad illud: Qui
des festucam (seu: stipulam, Græcè ὑψίστου) in oculo
fratris tui, trabem autem qua in oculo tuo est, non eradi-
deras? Et rursus explicat illud de hisdem: Proinde et
arbor bona non proferat malum fructum, quia
nec veritas hæresin; nec mala bonum, quia nec
hæresis veritatem. Adiciens iuxta similitudinem
eiusdem Luca: Sic nec Marcion aliquid boni detra-
sauto Cerdonis malo protulit, nec Apelle de
Marcionis.

250. quæ Christus in homines allegorizans,
non in duos Deos, secundum scandalum Mar-
cionis, &c.] De hoc quomodo ex arbore boni
mala duos Deos commentus fuerit Marcion, vult
lib. 1. adu. eundem, cap. 2. Et qui de Trinitate: adu-
nerz insitere, vide nostra Prolegomena.

251. In hoc solo adulterium Marcionis
stupulifer miror, &c.] Adulterium (quod
id est, adulterationem, vitiationem, voluntatem, quæ
Euangelio videlicet alibi intulit.

252. Quid vocatis Domine Domine, &c.
nino sic hæc verba Luc. 6. restituiimus, pro: vocas, quæ
sequatur etiam apud Auctorem: & non factus
dico? maxime quum omnes alij etiam sic legant
Latine, & Syriacè. Porro omittit hic Auctor
de edificandis domum, fortassis quod Marcion
differ.

CAP. XVIII.

253. Proinde extollenda fide Centurionis
Titulum huic capiti dedimus: De curato serui Cen-
turionis, & viduæ filio resuscitato; testimonium
anni dato, & femina peccatricæ; ex cap. vii. Luca
Atqui ex tota historia curati serui Centurionis, quæ
tractat hic Auctor, quàm illud: talem se fidem
Israël inuenisse. Sic enim more Tertullianus legitur
viti & mox: fides Israël, pro cognosce alij: Israël
haud absimiliter Auctori Epiphanius adu. Marc.
7. si, inquit, neque in Israël tantam fidem inuenit
velut in Centurione à gentibus progressis; igitur non
perat fidem ipsius Israël. Si enim aliena à Deo fides
non ipsius ac patris eius, non utique fecisset
Et qui adhuc crudam fidem, recte interpretatur
napæ, quasi incipientem.

254. Resuscitauit & mortuum filium
&c.] Etiam hic totum miraculū paucissimis verbis
sequitur: de resuscitato mortuo filio viduæ
Nun.

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELII
A. V.
16.

Naim, Luc. 7. Loci autem ad quos adluit, ubi leguntur Prophetæ creatoris etiam mortuos filios viduæ reluciscisse; sunt 3. Reg. 17. de Helia, & de Helisæo 4. Reg. 4.

255. Magnus Prophetes prodit in nobis, & respexit Deus populum suum, &c.] Hæc ipsa populi verba, post miracula iam tractata, pergit in Marcionem retrahere.

256. Sed scandalizatur Ioannes auditis virtutibus Christi, &c.] Ad alia pergens Luc. 7. de Ioanne tractatum insinuat, atque adeo ad hunc locum adlucit supra Auctor cap. 11. quem dixit: Sed de Ioanne cetera alibi. Atqui in hoc paradoxo perduxisse videtur Auctorem, quod Christus ad discipulos Ioannis hoc ipso capite dixerit: Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me; tamquam id de Ioanne Christus dixisset, idque ex sententia Marcionis loquens, qui (sicut constat ex Epiphania aduers. Marc. Conf. 8.) ita dicta verba interpretabatur. Cuius sententiam mitigat Auctor, paulo post addens: Atque adeo hoc erat Ioannis scandalum, quod dubitabat ipsum venisse quem expectabant. Verum id alio sensu prolatum à Christo probat ibidem Epiph. Et de contraria Patrum aliorum sententia aliquid adtingimus supra lib. de Baptis. cap. 10. num. 79. nam & ibi similiter loquitur Auctor, & id ipsum etiam insinuat lib. de Praef. aduers. her. cap. 8. sicut & ibi adnotauimus num. 56. Vide etiam nostra Prolegomena, de paradoxo, per quod appellatur mox: Christus, spiritus patris.

257. preparaturam viarum dominicarum, &c.] Preparaturam (inquit Rhenanus) dicit, pro preparatione, ut paraturam supra sepe. Est verò etiam phrasia Tertullianica: massalem summam, id est integram, voce derivata à massa. Regit verò adnotauit idem Rhenanus ibi: qui neque vnde speraret, accipi, vnde, pro: vndeus aut vndeusbot, & supra etiam alibi sic loqui Auctorem. Supplemus autem inter hoc duo: & vnus iam de turba, ex utroque MS. Vatic. cod.

258. Tu es, inquit, qui venis, an alium expectamus? &c.] Prorsus sic legimus iuxta vtrumque MS. Vatic. cod. pro: speramus, tum quod Græcè sit Luc. 7. οὐδοξώμεν, quod expectare, non sperare significat; tum quod sequentibus verbis illud reperat. Deinde legimus: id est, qui venturus es, pro eo quod erat mendosissime; qui venturus est. Atqui magis placet: sicut omnes opinabantur, quam quod habet alter Vatic. MS. cod. sicut omnia somniantur.

259. ut Dominus per easdem operationes agnoscendum se nuntiauerit, &c.] Adluit ad illud Luc. 7. Eantes renuntiate qua acquisistis & vidistis, &c. Habent verò 2. MS. Vatic. cod. Quæ quum consent prædicata; sed magis placet lectio prior: conser.

260. si & testimonium Ioanni perhibet, &c.] Sic effert Auctor quod habet Euangelista: Cæpit de Ioanne dicere ad turbas; Vbi inter cetera Christus ait: Prophetam, utique dico plusquam (pro quo Auctor supra, quem tamen Græcè sit οὐδοξώμεν) Prophetam.

261. ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ego mitto, &c.] Pergit in eo quod addidit Christus: Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto, &c. Nam scietiam habet Euangelista Græcè; quo sit ut vocem: ego intermediam (etiamsi non habeat alter MS. Vatic. cod.) retinuerimus; castigantes etiam ex altero illorum, conformiter Vulgate & Græcæ additioni: preparabit, pro: prepararet. Atqui etiam istud retorquet adu. Marc. Epiph. Confut. 9.

262. Maiore quidem omnibus natis mulierum, sed non idè subiecto, ei qui minor fuerit, in regno Dei; quasi alterius, &c.] Sic omninò hunc locum & castigauimus, & distinximus, legentes: maiore, ex 1. Vatic. MS. cod. uti referatur ad illud quod hyperbaticè pramittitur: præcurfore enim iam functo officium; ubi rursum functus cum Accusatio. Atqui explicat hic, quamquam subobscurius Auctor (reliquis intermedii Christi verbis præmissis) illud: Maior in natis (sic enim & Græcè legitur: Ἐπὶ γεννητοῖς) mulierum (nam non legit: Prophetæ, sicut nec Matthæus) Ioanne Baptista nemo est; qui autem minor, in regno Dei maior est illo. Sic enim distinxit Auctorem patet ex eo quod præcedit: Dei regnum, in quo modicus quis maior erit Ioanne, & mox sequitur: & Christum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno. Quomodo etiam B. Chrysof. in Commentariis; quod adeo & ego magis probo, quam BB. Ambrosij et Hieronymi distinctione, qui multis modis se torquent, ut rectam deus interpretationem, legentes: qui autem maior in regno Dei.

263. Diximus de remissa peccatorum, &c.] Supra, nempe cap. 10. huius libri. Porro sic primus legit Rhenanus ex Gor. Genesi codice, pro: remissione, cui consentit alter Vaticanus. Nam Veteres, inquit Rhenanus, remissam dixere, pro: remissione. Cyprianus lib. de bono Patient. Dominus, inquit, baptizatur à seruo; & remissam peccatorum daturus, ipse non dedignatur lauacro regenerationis corpus ablueri. Idem Epist. 10. Qui autem, inquit, blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissam, sed reus est æterni peccati. Sic Missam dixit ea ætas pro missione: Vnde sacrificio id vocabulum accommodatum est. Verum de eo latius supra lib. de Oratione, Tom. 2. ubi etiam que hic præterea adfert verba Rhenanus, descripsimus; quare hic, ne prolixiores simus, prætermittimus.

264. Illius autem peccatricis femina, &c.] Eodem modo etiam ad confirmandam solidi corporis Christi veritatem, hanc historiam dic. 7. Epiph. adfert contra Marc. Confut. 10. Virgens præterea, illud Euangelista: ingressus in domum Pharisæi accubuit; eandem confirmans Confut. 11. per ipsam quoque Christi adestationem: Hæc lacrymis rigauit pedes meos, & unxit, & osculata est, ut ne quis putet solam fuisse hominū eam opinionem de peccatrice, & non veram historiam. Qui, mirum est, quod omiserit illud: & capillis terxit, eā priore quam secundo loco; quum tamen Auctor id verterit: crinibus detergeret; qui eleganter etiam dixit: oculis figeret, tamquam si transfigere pedes deuotione sua voluisset; & significantius: lacrymis inundaret, Græcè ἔπιχευ; & vnguento perduceret, Græcè ἔλειπε.

265. Et ut peccatricis penitentia, secundum creatorem meruerit, veniam, &c.] Sic omninò istud distinguendum. Atqui sententiam verè Catholicam pulcrè explicat, dum & penitentiam dicit veniam meruisse; & illud: Fides tua te saluam fecit, interpretatur de penitentia ex fide iustificata. Idque contra eos, qui iactant fidem solam iustificare sine operibus fidei; quum similes loci intelligendi veniant de fide per dilectionem operante, uti ipse Apostolus loquitur.

266. Iustus ex fide sua viuet, &c.] Sic istud castigauimus ex 2. Vatic. MS. cod. pro: viuuit, quia eam esse lectionem & Lxx. & ex Hebræo (sicut etiam partim adnotauimus ad lib. 1. Testim. Cypriani adu. Iudeos c. 5. num. 25.) ex B. Hieronym. Commentariis patet. Malim

etiam legere: ex fide mea, quia legisse idem Hieronym. lxx. scribit, & id legit B. Cyprianus; sed quia Symmachi aditio habeat: sua, eodem teste, ad quam forte translata erat aditio quam sequatur Tertullianus, nihil immutauimus.

CAP. XIX.

267. Quod diuites Christo mulieres adhererant, &c.] Caput hoc inscriptum: De diuitibus mulieribus adherentibus Christo, verbis Domini ad discipulos, & de matre ac fratribus Christi; ex viii. cap. Lucæ. Colligitur autem inde imprimis Auctor, quod diuites fuerint ille mulieres, eo quod de facultatibus suis ministrabant Christo; inter quas inquit, & Ioanna vxor Chusa procuratoris Regis.

268. Mulieres diuites exurgite, & audite vocem, &c.] Sic necessariò distincti hæc verba Isai. 32. sicuti etiam suppleti & castigati: Filia in spe audite sermones meos. Dies æni memetote, &c. quod quum videretur scilicet cuiuspiam non satis Latinum, ignorans phrasin Tertulliani, qua memetote & ipse & Interpres Latinus lxx. cum Accusatio constructa, Græcismò utens, eo quod Græcè sit: ἡμετέρας ἐμνήσθη, substituit: sermones Dei. (omissa voce: meos) Anni memetote. Maxime quum etiam respondeant Hebraica & Chaldaica editiones, & ipse B. Hieronym. in Commentariis.

269. At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: Aure audietis, &c.] Istud Isai. 6. Aure audietis & non audietis (de quo supra cap. 6. lib. 3.) occasionem dedisse Christo dicit Auctor, tum Luc. 8. tum alibi frequenter inculcandi: Qui habet aures, audiat. Vbi mirum est omitti ab eo: audiendi, quod tamen habent etiam Græca & Syriaca editiones.

270. Videte quomodo audiat & non audiat, &c.] Rectè interpretatur: πῶς: quomodo. Hæc verò iterum variat à contextu Luc. 8. quum ibi à nomine legatur: & non audiat; quod tamen legisse Auctorem, patet ex eo quod sequitur: non corde scilicet audientes, sed aere. Est autem illud Tertullianicum: auditui suscitabat.

271. Ei qui habet dabitur; ab eo autem qui non habet, etiam quod habere se putat, auferetur ei, &c.] Pulcre locum hunc interpretatur Auctor: de adiectione fidei vel intellectus, vel salutis. Est etiam quasi interpres B. Lucas cap. 8. illius quod Matthæi 13. & Marc. 4. legitur: etiam quod habet, auferetur ei; illud efferens, etiam quod habere se putat; quo etiam confirmatur vulgati nostri interpretis similis versio, quantum Græcè sit: δοξεῖ & εἶπ.

272. Miror autem quum lucernam negat abscondi solere, &c.] Istud quidem etiam reperitur Luc. 8. sed ante illud num. 270. Videte quomodo audiat. Aique; necessarius lumen, comparatiuus esse, non modo hic adnotat Rhenanus, sed etiam supra lib. de Carne Christi, cap. 7. num. 70.

273. Ipse, inquit, contestatur se non esse natum, dicendo: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? &c.] Verba hæc sunt Marcioni; etiam supra obiecta lib. de Carne Christi cap. 7. & lib. 3. aduers. Marc. cap. 11. ubi ad hunc locum Lectorem remittit Auctor, verbis supra ad argumenti huius libri finem adiectis; quorum priori loco eadem penè omnia habet quæ hic, usdem penè verbis pronuntiata. Vbi interim plus hoc habet, quod insinuat, etiam hoc loco aliquid abstulisse hæretes. Hoc est enim quod Marcioni obicit Epiphanius. Con-

fut. 12. Non habet: Venerunt autem ad illum mater ipsius & fratres eius, &c. (sic enim suppletur textus) sed solum: Est nuntiatum est illi: Mater tua & fratres tui sunt foris, &c. Cui interim aptè respondet: Etiam si superiora rescideris, o Marcion, Evangelia scias, quod facias Evangelistam non suffragari dicitur à quibusdam relata, nempe: Mater tua & fratres tui non potes transgredi veritatem. Cur enim non multas dicit matres, &c. sed vnã dixerit, quæ reuera ipsam genuit. Cui correspondet illud Auctoris: non potest illi adnuntari, quod mater eius & fratres fuissent foris quærentes videre eum, si nulla illi mater & fratres nulli fuissent. Quibus max adnotat Epiphanius: Et ne se seducat sermo quem dicit Dominus. Quæ est mater mea & qui fratres? Non enim negans matrem hæc dixit, sed intemperatam eam tenens, qui hoc dixit, turba tanta circumstante, & aliquid eorum doctrinam profusa, & ipse circa facientes ac prædicationem occupat; auertit enim quæ dicitur hæc à susceptis negotiis. Hoc est enim quod habet procul à fine capituli hic dicit Auctor: Superciliè inspicere sensum, non simpliciter pronuntians. Quæ mihi mater, aut fratres? quali ad generatæ natiuitatis negotiationem; sed & ex causæ necessitate, & conditione rationali &c.

274. Ita semper hæretici, &c.] Non semel tantum istud de hæreticorum peruersa scripturarum doctrina.

275. Ecce legis doctor adlurexit tentantem.] Hanc scripturam, quam supra dicitur lib. de Carne Christi cap. 7. adscriptam ad marginem, Matth. 22. in volumine adnotare Luc. 20. eo quod id quod hic sequitur, & de tributi consultatione: Et accesserunt ad eum Pharisei tentantes eum, saltem secundum scripturam Luc. 20. atque adeo post præcedentem scripturam, quum apud Matth. eodem cap. 20. pauperum uocatur, quamquam interim ibi rectius adferuntur, ubi proprie hæc verba habentur: Ibi autem propitius (sive prophetam, uti legitur Mat. 23. cuius testimonium licet magnum aliquid; alludat ad verba Luc. 7. pauperum tractata cap. 18. Magis propitius res prodiit in nobis.

276. Sed & census constat actos sub Augusti &c.] Similiter supra Auctor dicit lib. de Carne Christi cap. 2. Aufer hinc (nempe ex Evangelio Lucæ) molestos semper Cæsaribus census; & hoc ipsum de censu denique Augusti, quem testem maximum Dominicæ natiuitatis Romana ecclesiæ stolidunt; & rursum infra c. 36. ut nemo factiose rate de genere potuisset, vel de recentibus Christianis census, tunc adhuc forte pendentes, addit in Iudæam, & rectè, quia sub Syria nomen, non meminit Evangelista, comprehenditur etiam Iudæa. Primum hoc Auctori peculiare per Sentium Saturninum quum tamen Luc. 2. descriptio facta sit à Preside Syria, quem adeo etiam Cyrinum, seu Quirinum, occupat Iosephus Antiquit. lib. 18. cap. 3. & post eum sub lib. 1. histor. Eccles. c. 2. & 3. seu 5. idque anno 42. perij Augusti Cæsaris, quippe quo anno natus Christus, aut circiter supra ostendimus, Tom. 1. lib. aduers. Marc. cap. 8. num. 78. Concordari poterunt meo quidem sententiam hoc modo. Quod: Preside Syria, seu Quirino, census acti sint, at per Sentium Saturninum. Pro quo quod Græcè est Luc. 2. & apud Eusebium: οὐκ εὐνοήτους τῆς οὐδεὶς ὑπομῖς, id est, Presides quos seu Preside Syria Cyrenis, seu patrum Cyrenis, &c.

TERTULLI
CUM ANNOTATIONI
PAMELLI
A. V.
16.

ex Syriaco transfertur. Sub praefectura Kyreni in Syria; denique quod B. Iustinus Mart. Apolog. 2. ad Antoninum: sub Cyrenis; quo fit: ut etiam ego emendatorem esse aditionis vulgatae eos existimem codices Latinos, qui omittentes: à, legunt dumtaxat: quae descriptio primò facta est, Praefide Syriae Cyriano. Certè, & initio Imperij Augusti Consularum gessit cum L. Munatius Planco, P. Sulpitius P. F. N. Quirinus; (quos eundem esse existimo cum Cyriano; atque adeo sub eo in Syria Praefide dictis census actos;) & C. Sentius C. F. C. N. Saturninus; (sicuti etiam supra adnotauimus Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1. num. 13.) bis sub eodem Consularum gessit, primò cum Q. Lucretio Vestigione ante Christum natum, deinde quinto post anno (iuxta Consulares factos Goltzi) cum Sexto Alio Cato. Verisimile itaque est, quum neuter Consulem egerit anno ipso nati Christi, fuisse Quirinum Syriae Praefidem, & Sentium Saturninum id habuisse officij, ut censum seu descriptionem per Iudaeam faceret; & ab Evangelista dumtaxat nominatum Quirinum, seu Cyrinum, quod magis notus esset; quippe qui in Syria Praefidem egerit, iuxta illud B. Ambrosij in Comment. Pulcre autem, quod Praefidis nomen addidit, ut verisimilis temporis designaret: Praefide, inquit, Cyriano. Cui consentit & Iulianus Pomer. lib. 1. aduersus Iudaeos, dicens: sub praefide Syriae Cyriano factam hanc descriptionem. Si interim etiam censorem patrimoniorum fuisse Cyrinum velis affirmare ex Iosepho, loco ab Eusebio citato; adhuc dici potest illi Collegam fuisse adiunctum Sentium Saturninum. Porro max supplemus: Superest & inspicere, &c. ex utroque MS. Vatic. cod. & deinde ex altero: non tam abnegauit; castigantes ex iisdem: Quae mihi mater, pro: Quis.

CAP. XX.

277. Quis autem iste est, &c.] Capiti huic inscriptionem fecimus: De miraculis Christi, quibus uentis & mari imperauit, legionem daemonum eiecit, & à fluxu sanguinis curauit mulierem; ex eodem Cap. viii. Lucae. Sunt autem haec uerba admirantium Apostolorum. Est uero obadiare, pro obedire, tam Tertulliano quam alijs Peteribus uisitatissimum; & stupore discriminis uicium, pro: stupendo discrimine; sicuti (uel etiam Rhenano teste) intellectu itinere, pro: intraneo, quomodo Vitruuius interlinum opus dixit. Atqui Epiphanius aduersus Marcionem Confut. 13. maualt argere ad comprobendam ueritatem corporis Christi, illud quod paulè ante Luc. 8. praedixit: Navigantibus ipsis obdormiunt; excutatus autem increpauit uentum & mare.

278. in quod opus & Austri seruiertunt, &c.] Hoc addit Auctor, eo quod apud LXX. legatur: in uento Austro, Graecè νότος, ubi ex Hebraeo uertit B. Hieronymus. fante uento uehementi & uentis.

279. Lege ex forte familia dirimenda, &c.] Sive sic legas, sive cum Vatic. 1. MS. & forte, perinde est; neque interim adhuc obscuritate caret locus. Videtur autem mihi adludere ad sortem, quae eligebantur duodecim uiri, Ios. 3. & 4. singuli de singulis tribubus, qui praecedebant arcam Domini in medio Iordanis; qui, quum ueluti machæta quaedam transfirum impediret, scire fecit Iesus daue imertum & decursum aquarum manserantibus filiis Israël, quos Prophetas hic Auctor nuncupat. Atqui marinam expeditionem uo-

cat Christi transfretationem trans stagnum seu mare Galilæa, qua transitus erat in regionem Gerasenorum.

280. Abacuc adimpletur: Disperges, inquit, aquas itinere, &c.] Graecè est hodie Abac. 3. 2. & 3. & 4. & 5. & 6. & 7. & 8. & 9. & 10. & 11. & 12. & 13. & 14. & 15. & 16. & 17. & 18. & 19. & 20. & 21. & 22. & 23. & 24. & 25. & 26. & 27. & 28. & 29. & 30. & 31. & 32. & 33. & 34. & 35. & 36. & 37. & 38. & 39. & 40. & 41. & 42. & 43. & 44. & 45. & 46. & 47. & 48. & 49. & 50. & 51. & 52. & 53. & 54. & 55. & 56. & 57. & 58. & 59. & 60. & 61. & 62. & 63. & 64. & 65. & 66. & 67. & 68. & 69. & 70. & 71. & 72. & 73. & 74. & 75. & 76. & 77. & 78. & 79. & 80. & 81. & 82. & 83. & 84. & 85. & 86. & 87. & 88. & 89. & 90. & 91. & 92. & 93. & 94. & 95. & 96. & 97. & 98. & 99. & 100. Quare & hic castigari: Disperges (pro: Dispergens) aquas itinere. maxime quum sic legat B. Hieronymus in Commentarijs; quare & in Biblijs Regijs sic corrigendum est, pro: disperdes.

281. Comminans, inquit, mari, & arefaciens illud, &c.] Istud legitur Num. 1. tam iuxta Hebraeam & Chaldaicam, quam iuxta LXX. editionem. Atqui quid vindex, supra adnotauimus Tom. 1. lib. de Testim. anima, cap. ult. num. 28.

282. Age nunc qui militarem, &c.] Iam Marcionis heresim supra satis confutauit Auctor cap. 13. lib. 3. aduersus Marcionem.

283. quum iuuenis, in vno homine multitudinem demonum, legionem se professam, &c.] Pergit in retorquendis uerbis Luc. 8. aduersus Marcionem. Sive autem legas: Dominus potens in bello, ex Psal. 23. sive: in praelio, cum 1. Vatic. MS. cod. non refert.

284. Cuius autem Dei filium Iesum legio testata est, &c.] Quasi aliud agens prosequitur illud: Quid mihi & tibi est Iesu filii Dei altissimi? & tibi: ueniam scilicet abyssi, id est, ueniam ab abyssis sicuti supra cap. 12. ueniam ieiunij) ad illud: & rogauerunt illum ne imperaret illis uti in abyssum irent. Et qui: deperunt, Rhenanus interpretatur: expectunt, nos: rogant. Similiter ibi: Denique impetrauerunt, unico uerbo reddit illud: Et permisit illis.

285. Tangitur à femina quae sanguine fluitabat, &c.] Prosequitur aliam huius capitis historiam, ommissa filiae Iairi Archimago, quod mirum est (quomodo etiam Epiphanius Confutat. 14.) Jex tactu isto ueritatem corporis Christi comprobans. Atqui quod addit: exculantibus discipulis, pertinet ad illud Petri, & illorum qui erant cum illo: Praeceptor, turba te comprimunt & adstingunt, & dicit: quis tetigit me? quod ipsum etiam Epiphanius retorquet aduersus Marcionem; quem admodum & illud: Tetigit me aliquis, senli enim uirtutem ex me profectam.

286. Ut confessionem certè prouocaret, ut timorem probaret, &c.] Hic rursum adludit ad id quod sequitur: Videns autem mulier quia non latuit, tremens uenit, &c. & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coram omni populo, & quemadmodum confessionem sanata est.

287. ut quia lex à contactu feminae sanguinantis submouet, &c.] Adludit ad illud Leuit. 15. sub finem capitis: Haec est lex, &c. Sanguinantis, id est, (ut B. Hieronymus: quae iugiter sinit sanguine) mulieris, pro quo hodie perperâ legitur apud LXX. & 6. & 7. & 8. & 9. & 10. & 11. & 12. & 13. & 14. & 15. & 16. & 17. & 18. & 19. & 20. & 21. & 22. & 23. & 24. & 25. & 26. & 27. & 28. & 29. & 30. & 31. & 32. & 33. & 34. & 35. & 36. & 37. & 38. & 39. & 40. & 41. & 42. & 43. & 44. & 45. & 46. & 47. & 48. & 49. & 50. & 51. & 52. & 53. & 54. & 55. & 56. & 57. & 58. & 59. & 60. & 61. & 62. & 63. & 64. & 65. & 66. & 67. & 68. & 69. & 70. & 71. & 72. & 73. & 74. & 75. & 76. & 77. & 78. & 79. & 80. & 81. & 82. & 83. & 84. & 85. & 86. & 87. & 88. & 89. & 90. & 91. & 92. & 93. & 94. & 95. & 96. & 97. & 98. & 99. & 100. id est: seminis sua; sed repetendum uel tñ & 10. & 11. & 12. & 13. & 14. & 15. & 16. & 17. & 18. & 19. & 20. & 21. & 22. & 23. & 24. & 25. & 26. & 27. & 28. & 29. & 30. & 31. & 32. & 33. & 34. & 35. & 36. & 37. & 38. & 39. & 40. & 41. & 42. & 43. & 44. & 45. & 46. & 47. & 48. & 49. & 50. & 51. & 52. & 53. & 54. & 55. & 56. & 57. & 58. & 59. & 60. & 61. & 62. & 63. & 64. & 65. & 66. & 67. & 68. & 69. & 70. & 71. & 72. & 73. & 74. & 75. & 76. & 77. & 78. & 79. & 80. & 81. & 82. & 83. & 84. & 85. & 86. & 87. & 88. & 89. & 90. & 91. & 92. & 93. & 94. & 95. & 96. & 97. & 98. & 99. & 100. id est: sanguinis sua; neque enim egritudo capite de femina seminis sua, sed uero seminis sua, & muliere sanguinante dies plures, non in tempore menstrui sui.

288. At enim si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, quum dicit: Fides tua te saluam fecit, &c.] Quum eadem sint hic uerba Christi cum illa supra cap. 18. ad peccatricem: Fides tua te saluam fecit, & similiter ad illud institutum adferat illud Osee 6. misericordiam maualt quam sacrificium, eo modo intelligendus hic meritum fidei & fidei remuneratio, quomodo ibi adnotauimus n. 265. nempe sicuti ibi

AN
bus

sti circa illum Dei hominem (nempe Heliseum, 4. Reg. 4.) in eo quod sequitur, de multiplicatione viginti panum hordeaceorum. Vbi pro eo quod habet Auctor: Quid ego hoc dem (quod recte castigauit Rhenanus, pro: idem, nam Græcè est τι δέ) in pedum centum milibus hominum; Græcè est (vri etiã ante me adnotauit Latinus) εν τωτον εξ ατον ανδρων; quo fit ut necessariò legendum sit, in conspectum; nam coram centum viris, transferunt Interpretes tum LXX. tum ex Hebræo & Chaldaeo. Malim etiam legere: centum hominum, omisso: milibus; sed quem id legit etiam 2. Vatic. MS. cod. nolui immutare; ex quibus castigauimus iuxta versiones omnes: Hæc dicit Dominus, pro: Hoc. Atqui etiam mutilum est illud: secundum dictum Domini; nam præcedit in scriptura: & mandauerunt, & reliquerunt reliquias. Sic enim vertit ultimum illud Auctor paraphrasticò, quod Græcè est ἀματάξαι: quare contextui etiam adiecit.

302. Hæc itaque qui viderat Petrus, &c. interroganti Domino quinquam illis videretur, quam pro omnibus responderet: Tu es Christus, &c. Iterum prosequitur cap. 9. Luca, ubi notandum quod addidit Auctor: pro omnibus. Hoc enim significat Petrum fuisse Apostolorum os & caput, vel B. Chrysost. sic interpretante, Comment. in Matth.

303. quem nouerat in scripturis, &c. Eodem modo dixit supra lib. 3. adu. Marc. c. 15. Christi nomen vetus fuisse & vulgatum; ad quem locum (sicut & hic) scripturas adnotauimus, ad quas addidit, Psal. 2. Ipsi. 45. Thren. 4. ac Dan. 9.

304. ille autem præcepit ne cui hoc dicerent, &c. Prosequitur rursum verba Euangelisti. Legit autem 1. Vatic. MS. cod. promulgari, sed placet alterius codicis MS. & vulgata lectio maxime Tertullianicæ, promulgari, id est: in vulgus spargi; maxime quum etiam alibi ea voce utatur, si rectè meminimus. Atqui illa peritodus: Immo, inquis, &c. Marcionis est.

305. quia oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris, & scribis, & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere, &c. Pergit in Luca, retenta voce Græca: presbyteris, pro eo quod noster Interpres: senioribus; legens dumtaxat: sacerdotibus, quum tamen Græcè sit: επρεσβυτερων, pro quo rectè noster interpres: principibus sacerdotum n.

306. sicut suis locis implebimus, &c. Nempe infra c. XL. & sequentibus, ubi ostendit prædicatam olim Christi passionem & resurrectionem à creatore.

307. Qui voluerit (inquit) animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdidit eam propter me, saluam faciet eam, &c. Rursum sunt hæc verba Christi apud Lucam, ad verbum ex Græca.

308. Certè filius hominis, &c. De appellatione filij hominis vide supra tractatum expressum cap. 10. ubi etiam citatur scriptura sequens Dan. 3. Adplicat vero hic peculiarietè primam scripturam iam dictam ad tres fratres & alios martyres Christi, alteram ad Chaldaeos.

309. à Deo mercedem relatorum, &c. In eadem sententiam paulo post: salutem (inquit) eius remuneraturus, de Martyribus loquens. Non ergo Martyria pœne sunt peccatorum, alioqui mercedem relatura non essent. Supplementum autem ex vtroque Vatic. MS. cod.

Sed & zelotem Deum mihi exhibet, quia mox sequitur: meo Christo.

310. Qui confusus (inquit) me fuerit, & ego confundar eum, &c. Pergit in Luca, Cur verò legamus: eum ex MS. Vatic. cod. pro: eius, supra adnotauimus lib. de Carne Christi, cap. 5. num. 47. item & varietatem Auctoris vtroque ab aliis exemplaribus omnibus tam Græcis & Latinis, quàm Syriacis.

311. ut etiam hæreticorum conuictis pateat, &c. Vide hæreticorum id natiuitatem Christi conuicta (vel ipso Rhenano teste) supra lib. de Carne Christi, cap. 4. Ab ipsa (inquit) Carne Christi exorsus, perora age iam spurcitiis genitalium in vtero elementorum, & qua illic sequuntur, ne praxiores simus; & similiter supra lib. 3. cap. 11. Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda opera natum, &c. Atqui de Tertulliani opinione circa natiuitatem Christi ex virgine Maria, an clauso, an aperto vtero exierit Christus, vide nostra Prolegomena. Vt etiam Rhenan. adnotauit, obnoxius confusionis, Tertull. more cum Genituo constituitur; cuius est vestigium alicubi supra, ut: pecus nuncupet embryonem, hoc est hominem iam figuratum, sed nondum animatum. Porro quod hic dicit: Ex foemina humore, alicubi supra dixit ex B. Virgini purissimis sanguinibus.

312. non nouem mensium cruciatu, &c. Omnino istud sic castigauimus, pro: decem, tum quia supra dicto loco l. de Carne Christi, legitur: per nouem menses, & similiter apud B. Hieronym. qui illum locum imitatur lib. aduers. Heluid. nouem mensibus vterum inflorescentem; tum quod (etiam si Auctore teste lib. de Anima, c. 37. num. 438. legitima natiuitas ferme decimi mensis ingressus sit) Christum non amplius quàm nouem mensibus in vtero matris suæ B. Virginis Mariæ delituisse, vel inde conpet; quod à die conceptus, qui factus est in ipsa aduirtatione Angeli, nempe XXV. Martii, vsque ad XXV. Decembris, non amplius quàm nouem pleni menses computentur. Fortassis aliquis existimans Auctorem ad ludere ad cap. 7. Sapientie; substituit decem, pro: nouem. Ibi enim sic legitur: In ventre matris figuratus sum caro, decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis. Item: & primam vocem simile omnibus emisi plorans; in inuolumentis nutritus sum. Verum non animaduertit id Christo non posse competere, sicuti nec illud: ex semine hominis.

313. deliberatus, &c. Pro: liberatus (inquit Rhen.) Qui addi scribit: & primo retinaculi sui vulnere, propter neruum umbilicarem, qui rescari solet ab obstetrice. 314. nec sale & melle medicatus, &c. Medicatus, sicuti & remediatus, vocis sunt Tertullianicæ. Quomodo autem Christus dicitur spiritus, vide nostra Prolegomena. Atqui castigamus: Qui me confusus fuerit, pro: mei, quia sic paulo ante & alibi legitur, & legimus: Vermetis, eo quod ex alio Psalmo citetur.

CAP. XXII.

315. Nam & hoc vel maxime erubescere debuisti, quod illum cum Moyse & Helia in secessu montis conspici pateris, &c. Caput hoc inscripsimus: De conspectu Christi cum Moyse & Helia, ex eodem capite ix. Luca. Quod pulcherrime retorquet in Marcionem, qui alium Deum faciebat veteris, alium noui Testamenti; quum hic simul apparuerint colloquentes cum Christo Moyse & Helia; quorum tamè destructorem aduenisse Christum, adstruebat Marcion.

316. Vox illa de celo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite, &c.] *Istud eiusdem historiae postremum, per praecipuum ad institutum suum commodius, primo loco ponit Auctor; caetera paulo post. In hoc differens, quod dicit: vox illa de celo, pro eo quod vulgatus ex Graeco & conformiter Syriacum interpretatur: ex nube, quomodo etiam Matth. 17. & Marc. 9. sed paraphrasticus, ut indicet non nubem fuisse naturalem, sed de celo delapsam, atque adeo prae naturam formatam. Iuxta quod praedicitur: facta est nubes, sive nubes lucida (vix habet Mattheus) & obumbravit eos, & timuerunt intrantibus illis in nubem. Sive autem legis: Diffiniendo, cum 1. Patric. MS. cod. sine: definiendo cum aliis, non refert; alibi supra habes similem varietatem lectionum.*

317. in colloquio, &c. nec in confortio claritatis, &c.] *Alludit ad illud Lucae: & loquebatur cum illo; tum etiam explicat quod ille dixit: & visi sunt in maiestate; ac si dicat: in confortio claritatis, quod ipsum mox clarius dicit: quos de radiis suis exstruit. Recte vero Rhenanus adnotat legendum unice dictione: in alienos, pro: in alienos. Sic (inquit) in alienos dicit, pro non alienos, ut alibi: & inuener. Hoc in Tertulliano nouum non etiam adnotat phrasi Auctoris: quam Prophe. potius quam. Ibi etiam: Sed quid tam Christus creatus, subaudit: facere debuit?*

318. quibus in reuelationibus erat visus, &c.] *Reuelationes quibus visus est Christus (iuxta Auctoris sententiam) Moysi, habes frequentissimas Exod. 3. 4. 6. & deinceps, ac ferè singulis capitibus etiam Leuitici, Numerorum, & Deuteronomij; Heliae autem, 3. Reg. 17. 18. 19. 21. & 4. Reg. 1.*

319. qui cum fuerant locuti.] *De Moysse Christum locuto non est controversia, quippe qui praedixit Deuter. 18. Prophetam suscitabit vobis Deus ex filiis vestris; de Helia non item, nisi forte quod factus locutus sit Dominum, quum viduae Sareptanae, (sicuti c. praeced. adfert Auctor) alimenta suprema multiplicauit, & eiusdem viduae filium mortuum suscitauit, quod citauit Auctor cap. 18. supra.*

320. à quibus Dominus gloriae nuncupabatur.] *De hoc citatur paulo post ab Auctore illud Moysi: Ostende mihi gloriam tuam, Exod. 33. Sed de Helia non permittit, nisi dicamus Auctorem legi 3. Reg. 19. Et ecce gloria Domini reuelatur, cum Chaldaeo paraphraste; ubi tam ex Hebraeo quam Graeco hodie legitur: Et ecce Dominus transibit.*

321. cum principibus suis, &c.] *Patric. 1. MS. cod. cum principibus suis. Sed illud magis Tertullianicum & Aphricanum stylium redolet, quos ita vocat Auctor, quod Moyses & Helias praecipui & primi fuerint Prophetarum veterum, iam dudum ante illos quos Maiores vocamus.*

322. quorum alter, &c.] *Nempè Moyses populi informator, ut potè qui lege alijs; praecipuis ceremoniis, Exod. 20. & deinceps populum Israel informauit, atque adeo etiam fuit initiator veteris Testamenti, alter nempè Helias, & reformator quandoque, ut potè de quo Christus Matth. 13. & Malach. iuxta LXX. Helias quidè restituet omnia, & consummator Testamenti noui, quia rediturus in fine mundi (sicuti etiam adnotauit Rhenanus) consummabit nouum Testamentum; iuxta illud Malach. 4. Mittam Heliam Theophytem, antequam veniat dies Domini magnus, etiam supra citatum ab Auctore lib. de Anima, cap. 35. Porro sa-*

hic locus prorsus contra eos, qui ex hac ipsa ostensione Moysi & Heliae cum Christo colligunt, iam Maiores, qui Apocal. 11. leguntur prophetarum ante iudicium, fore Moysen & Heliam. Nam Moyses fuit hic Auctor initiator veteris Testamenti consummator; sicuti adeo Helia rediturus ante iudicium, non Moysi; Quippe qui alibi non vno in loco Heliae collegam futurum Enoch differens adfert, sicuti latius adnotauimus supra lib. de Anima, c. 50. n. 564. 565. & 566. ubi etiam ipsius sententiam adprobendam duximus; quod nec Iohannes Evangelista cum illis rediturus sit; ut potè quum duo tantum veteres legantur, & mortem Iohannes obierit. Atqui auctores sentiunt de Enoch, tum Apostolus Hebr. 11. tum 2. Petri lib. 5. adu. haeres. cap. 5. Auctor tractatus de Synesio aduersus Iudaeos, Tomo 3. operum 2. Cyrilli, 2. Augusti. lib. 9. de Gen. ad lit. cap. 6. & lib. de Pentateuchal. cap. 23. B. Eucherius in libro Regum, commentariis denique Ecclesia sententia. Atqui legi praesens: Igitur & Petrus merito, pro: meritum, quum nulla sententia dicitur.

323. Bonum est nos hic esse, &c. faciamus habitaria tabernacula, vnum tibi, & Moysi vnum, de Helia vnum, &c.] *Hac verba longe ante praesentem vocem illam: Hic est filius meus dilectus.*

324. Sed neciens quid diceret, &c.] *Etiam interpretatur B. Lucae, quod Petrus dixerat, quod conturbatur de ecstasi, id est (ut inquit) amentia; & aliam prophetiae confirmationem perperam adducit, quum eo latius inter Prolegomena, & Praefationem in libro doctoris de Ecstasi. Hoc tantum hic dicemus, ab Evangelista Marco eam interpretationem non probari, quia causa causam cur nesciret quid diceret: Erant enim tunc exterriti. Atqui omnino cum Latino legitur, eum primo loco: In spiritu enim homo, pro: in spiritu, quater postea sic legitur.*

325. de quo inter nos & Psychicos querebatur, &c.] *Psychicorum hic primum omnium factus in Auctore mentio; quare patet initio haeresi ab Auctore hunc librum conscriptum, verum tum de istis horum librorum supra Praefationem in T. 3. in de Psychicis supra latius Tom. 5. ad librum De ieiuniis aduersus Psychicos.*

326. Lege prohibente, &c.] *Quo sensu Legi prohibuerit imagines, statuas, & similitudines; id docuit Auctor lib. 2. cap. 22. nempè ut idololatras cohiberet, propterea addens: non adorabitis ea, neque seruietis illis; ubi vide & Adnotationes in praefatione, 140. & 141.*

327. ergo iam constat, & supra Petrum interrogatum, &c.] *Nempè hoc ipse capite, aliquando hanc transfigurationem Christi; de qua supra praefationem num. 302.*

328. Tres de dicentibus arbitros futuri verborum & vocis adsumit, &c.] *Istud ante omnia quae explicata sunt ex hac historiae, praedictis apud Lucam 1. &c. adsumptum, inquit, Petrus & Iacobum & Ioannem, tres nempè de dicentibus, id est; dissertis, ita etiam etiam Apostolos frequenter vocat, sicutus Evangelista Ioannis.*

329. In tribus (inquit) testibus stabit omne verbum, &c.] *Citatur hoc secundum LXX. quod paulo aliter quam ex Hebraeo legitur: In ore duorum testium & in ore trium testium stabit omne verbum, quod sequi maluit, ut magis ad institutum faceret, quam legem*

TERTULLI
Cum Anotationi
PAMELII
A. V.
16.

cum aliis, tum Deuter. 19. tum Matthe. 18. & 2. Cor. 13. in ore duorum testium vel trium; non aliter atque Ioan. 8. legitur duntaxat: Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Quum enim sit diuinitus oratio, etiam alterum membrum verum est.

330. In montem secedit, &c. [Etiam hoc initio huius historie commemoratur. Vbi paraphrasticus: Secedit, vertitur ab Auctore, pro eo quod Lucas habet: ascendit, ut explicaret quod addit Mattheus: scorsum.]

331. Nam & pristinum populum, &c. [Comparat veteri Testamento nouum, idque elegantibus verbis, & huic loco conuenientibus: (vel Rhenano teste) Oportebat in eo suggestu (id est ornatu & maiestate) consignari nouum Testamentum, Luc. 9. in quo conscriptum vetus fuerat. Nempè: apud montem, in visione & voce, sub eodem etiam ambitu nubes, Exod. 19.]

332. precario vsus est, &c. [Hoc est (inquit Rhenanus) ad tempus, velut si precibus obuiuisset. Varium de hac tureconsulorum loquendi formula alicubi supra latius.]

333. sed vox solita de caelo, &c. [Iterum repetit ad maiorem explicationem, vocem de caelo solitam, Nempè: Hic est filius meus. Hanc igitur audite; appellans iuxta vocem, eo quod etiam in veteri Testamento, iuxta quod hic citatur, Psal. 2. & Isai. 50. Repraesentans autem hic iterum more Tertulliano accipitur, pro: praesentem sibi, Legimus vero: tu quis es, pro: qui ex altero Patre, MS. cod. ante illud: non eius; collocantes dicomina ad maiorem loci intellectum, paulo obsecrari.]

334. Prophetam (inquit) Moyses, &c. [Multo aliter hanc scripturam citat quam hodie habetur apud LXX, sed potius secundum quod citatur Act. 3. & 8. nec mirum, quum hic idipsum aliis verbis repetatur Deuter. 18. quorum priori loco magis accedit quod habet cum Apostolo Petro Auctor: iustificabit vobis, praeterquam quod ibi est: tibi; ex posteriori vero loco desumpsit illud: 335. Omnis autem qui illum non audierit, &c. [In hoc interim differt ab omnibus, quod legat: ex filiis vestris, pro eo quod alij: fratribus, & tamquam me audietis illum, quum alij illud: tamquam me, praecedentibus iungant. B. Cyprian. Testim. lib. 1. aduers. Iud. c. 18. maluit legere quod posteriori loco repetitur. B. Iren. lib. 3. cap. 12. non tam Deuter. 18. quam Act. cap. 3. citat, quomodo etiam Clemens Alexandr. Pedag. lib. 1. cap. 7. nec dissimiliter Auctor quest. & respons. inter opera B. Iustini Martyr. respons. 101. Quod eo diligentius adnotamus, ut ne quem offendant diuersa apud Patres huius scriptura citatio.]

336. Siftens enim (inquit) verba filij sui, &c. [Rursum vertit Auctor verba Isai. 44. Filij sui, pro eo quod est Graecè πρὸς τοὺς υἱοὺς; pro quo alij: pueri sui; quo factis ut difficillime locus hic inueniri poterit, maxime quum B. Hieron. ex Hebraeo veritat: siscitans verbum, quod singulari numero etiam hodie habent LXX. Atqui eleganter dixit Auctor: decantationem veteris, & succellionem noui Testamenti.]

337. sed ipse Dominus saluos eos fecit, &c. [Sic correximus ex lib. de Carne Christi, supra cap. 14. ubi latissime de hoc loco, num. 120.]

338. quasi iam & officio & honore disunctis, &c. [Hoc est (Rhenano interprete) persunctis absolutisque.]

339. Domine audiui auditum tuum, &c. [In hac scriptura Abac. 3. castigauit ex Vatic. 2. MS. cod. Confitefui opera tua, pro: operam tuam, quia Graecè est apud LXX. τὸ ἔργον σου; retinuit verò: excidi mente (ita enim rectè explicat vocem Graecam ἐξέτην) pro eo quod illi habebant: excido mente. Conferunt etiam Latini; ex cuius coniectura lego: Quo magis, pro: Quanto. Atqui illud: In medio duorum animalium cognosceris, etiam de Moyle & de Helia interpretatur B. August. lib. 2. de Ciuit. Dei, cap. 32. & Tract. contra Iud. Pag. & Err. cap. 17. Atque complures expositiones habes apud B. Hieron. in Comment. Paulopost denique distinximus ibi: Et splendor eius, &c. nouam periodum, eo quod nupò versus continetur, ibidem Abac. 3.]

340. De quibus & Zacharias vidit in figura, &c. [Omnia haec habentur Zacharia 4. apud quem visio commemoratur duae oleae, Graecè ἐλαία, siue oliuae, versu 3. & 11. duo rami olearū, versu 12. (quod adeo malim legere quam quod habet: duorum ramulorum oleae; sed nolui immutare, quod sic legant etiam Vat. MS. cod.) denique versu 14. Illi siue isti (ut alij legunt) duo filij opimitatis (qui intermedium habent ceteri omnes) adiutunt (siue adstiterunt, Graecè παρῆσαντες) Domino vniuersae terrae. Ad Auctorem autem adindere videtur B. Hieron. dum Ecclesiasticos viros in Comment. haec ipsa interpretari scribit de Moyle & Helia, siue lege & Propheta.]

341. Et si commemoremur promissionis Moysi, &c. [Hoc est (inquit Rhenanus) adnotamus, ut si in mentem veniat promissio Moysi. Atqui quum tractetur hic non minima cap. 33. Exod. pars, illud: ceterum Dei faciē (iā audierat) nemo homo videbit & viuēt, adigit Auctor supra l. 2. cap. 27. sed infra late explicat lib. adu. Praxean. Promissionem eadem factam Auctor Luc. 9. adimpletam intelligit, quum Moyses cum Helia gloriam Domini vidit. In ipso vero contextu citando, differt Auctor à LXX. primū legens: manifesta te mihi, ut cognoscenter (γινώσκω; Graecè, cui eam vocem Latinam correspondere adnotauit Latinus) videam te, pro eo quod illi: manifesta te mihi cognoscenter, ut videam te. Atqui sic qua sequuntur, distinguimus: Et in nouissimo, id est in fine eius colloquij. Et tunc videbis posteriora mea. Non lumbos, &c. In qua, &c. repromittit (sic enim prorsus lego, pro: repromiserat; quia sequentia verba diu postea à Domino prolata sunt, Num. 12.) etiam ad Aaronem dicens: Si fuerit, omisso & quod ibi non reperitur.]

342. & in visione loquat ad eum, &c. [Mirum est quod hic repetat: in visione; quum & Graecè apud LXX. & Hebraicè ac Chaldaicè legatur: in somno. Deinde tribus verbis expressit: nō quomodo ad Moysen, pro quo alij: Non sic solum meus Moyses in omni domo mea fidelis; quod reliqua ad insubitum non facerent. Hic autem necessariò sic distinguimus: os ad os loquat ad eum in specie (vtrique hominis quam erat gestaturus) non in enigmate; pro quo postremo, alij omnes: per aenigmata.]

343. Nam et si Marcion noluit eum colloquentem Domino ostensum, sed stantem, &c. [Viderit Marcion restidisse illud ex Euangelio Lucae, colloquentes cum illo. Quem impugnat Auctor iterum ex illo Exod. 33. tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem (Graecè duntaxat ἐνώπιος ἐπαπίου) &c. que magis videntur referri ad hanc historiam Luc. 9. ubi legimus ex altero Vatic. MS. cod. in conspectum, pro:

AN
bus

ubi habetur: non in spiritu Dominus; maxime quum consentiat nobiscum aliter Vatic. codex Manisf.

356. At enim humanissimus Deus cur recusat eum, &c.] *Pergit in contextu Evangelistae, addens ad iudicem Deum (quem negabat Marcion) pertinere, quod recusat Christus eum qui dixerat: Sequar te quocunque ieris. Paraphrasticè exponens recusat eum à Christo, quod tamen expresse non habet Euangelista Lucas; in hoc consentiens cum nostro Interprete, quod legit, ieris, pro quo Erasmus ex Graeco: abieris. At qui prorsus legitur eum aliter MS. Vatic. cod. consecutum salutem, pro: secutum.*

357. Illi autem caussato patris sepulturam, quum responderet: Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade & adiuua regnum Dei, &c.] *Hic iterum probat verba Christi conuenire cum veteri Testamento.*

358. & super patrem suum non contaminabitur, &c.] *Omisit Auctor quod est praeterca Leu. 21. & super matrem suam, iuxta aditiones omnes; deinde non expresse, dictum fuisse de summo sacerdote dimittaxat; quod adeo sacerdotibus in genere videtur adhibere.*

359. in Arithmis, &c.] *Eodem modo librum Numerorum citat Auctor infra cap. 28. Balaam (inquit) Propheta in Arithmis, iuxta voce Graeca; Latine vero B. Cyprianus ubique: in Numeris, cuius lib. cap. 6. habetur quod hic Auctor citat.*

360. Puto autem & deuotionis & sacerdotio destinabat, quem predicando regno Dei imbuebat, &c.] *Facit istud pro sacerdotio noui Testamenti, in quo qui predicando regno Dei imbuuntur, sese Deo deuouent, atque adeo pro votis tacitis sacerdotio annexis.*

361. Quum verò & tertium illum, prius suis valedicere petentem prohibet retrò respectare, &c.] *Hac lectione Auctor confirmat lectionem illorum, qui sub finem cap. 9. Lucae legunt: pernite mihi primum renuntiare (seu valedicere, quod huic loco magis competit) his qui domi sunt; pro eo quod alij: his qui domi sunt. Neque verò erat opus alioqui istud proponere Christo, si ipse renuntiaisset omnibus suis, & Christum ita secutus fuisset; non enim opus erat ad hoc domum reuerti. Graeca voces indifferentes sunt ad utrumque. At qui lectam iterum in bonam partem accipit.*

362. Hoc & ille noluerat fecisse (nempe: retrò respectare) quos ex Sodomis liberarat.] *Gen. 19.*

CAP. XXIII.

363. Adlegit & alias septuaginta Apostolos super duodecim, &c.] *Caput hoc inscripsimus: De adlectione LXX. discipulorum (quos Auctor, nusquam haec nomina distinguens, Apostolos vocat; sicuti cap. 22. discipulos nuncupat Petrum, Iacobum, & Ioannem) & potestate illis data; ex cap. 10. Lucae. At qui, praeterquam quod Graecè sit bodicè: ἑβδομήκοντα, etiam sic legunt Theophilactus in Comment. Cyrillus loco in Catena Evangelica citato, Euseb. histor. Eccles. lib. 11. cap. 12. Dorotheus in Synopsi, & B. Irenaeus lib. 3. cap. 13. Similiter etiam inter Latinos legitur: septuaginta, (non: septuaginta duos) B. Ambrosian Comment. & B. Hier. ad Eusebiam, Manisf. 6. Pro quo etiam faciunt LXX. palmae, quae tum illi duo postremi, tum Auctor discipulis Christi adplicat (sicut Apostolis fontes xij. in Elim) Num. 33. Promittam quòd loco citato Dorotheus LXX. dimittaxat nominatim recenscat, & quòd consentiat etiam Sy-*

riaca versio.

364. Antitheseis plurimum caussarum, &c.] *Plurimum (inquit Rhenanus) hic est Aduersum, id est, ut plurimum, plerumque, ut supra. At qui quod dicit: potestatum, idem est ac si dicat: Deitatum; nam duos Deos ex Antitheseis suis nitebatur comprobare Marcion. Quod ipsum satis indicatur his verbis paulopost: vnam & eandem potestatem.*

365. praeter oneribus consparionum, &c.] *Præter (inquit idem) Adverbialiter usurpat, pro: praeterquam. Sic infra, cap. 34. Ceterum (inquit) praeter ex causa adulterij, nec creator disjungit. Consparionem autem vertit, quod Graecè quoque vnica voce legitur Exod. 12. το σπυγ, pro quo B. Hieron. ex Hebraeo farinam conspersam antequam fermentetur; & rectè; nam & Nominus Marcellus adnotauit Graecè esse, farinam aqua maceratam, manibusque subactam, qua fermenti acrem nondum coagulauerit; ut porè aptissimam ad conficiendum panes & Xymos.*

366. Christus autem nec peram discipulis in viam ferre praecipit, &c.] *Prorsus sic legendum censeo, pro: nec virgam; tum quòd hoc neque Graecè, neque Syriacè, neque Latine in vllis Luc. 10. codicibus legitur; tum quòd virga nihil faciat ad penuriam aut copiam; tum denique quòd spoliis aureorum & argenteorum valorum, & oneribus consparionum, magis opponatur pera, quam: virga; quippe quarum Antitheseis urgebat Marcion iam inde ab illo; Profectionem, &c. usque ad. Illi enim, &c.*

367. Considera caussarum offerentiam, &c.] *Sic (inquit Rhenanus) hic dicit offerentiam, ut ante dixit sufferentiam. At qui more suo, circueiens accipit Achine Auctor, pro: circuire praecipiens, quod indicat verbis praemis: hi autem in ciuitates mittebantur.*

368. Etiam calceamenta portare voluit illos, &c.] *Hoc quoque Christi cum veteri lege conuenire insinuat, in eo quòd nec in solitudine per tot (nempe XL) annos populum calceamenta detruerat, sicuti legitur Deuter. 29.*

369. Neminem, inquit, per viam salutaueritis, &c.] *Hic castigauit in dictis B. Lucae: per viam, ex Vatic. altero MS. cod. pro: in via, quia Graecè est: ἕν τὴν ὁδόν.*

370. Accinge lumbos tuos, &c.] *Sic rectius vertit Auctor, quatumvis Graecè sit, 4. Reg. 4. τὴν ὁδόν singulari numero, quam Interpres Latinus LXX. lumbum tuum; quia & ἄρα in Aristotelem, alique interpretes Graecorum Auctorum in plurali vertere solent. Addidit interim Paraphrasticè illud: in via, quòd neque Graecè est, neque in Hebraeo aut Chaldaeo; quibuscum Auctor rectè benedictionem, qua Graecè legitur, interpretatur: ex occurso mutuam salutationem. At qui (inquit Rhenanus) conuenire Tertullianus usurpat pro: inuenire, deprehendere; quemadmodum supra locutus est non semel. In hoc ipso libro, cap. 6. Hæc (inquit) conueniemus.*

371. Sic & Dominus: In quam introissent domum, pacem ei dicere, &c.] *Omisimus in hoc loco Luc. 10. Vt, intermedium planè superfluum; secus 2. MS. Vatic. cod. Accipit autem dicere more suo, pro: quum dixit. Deinde accipit, tamquam benè precantis sit, illud 4. Reg. 4. Pax viro tuo, pax filio tuo (ubi tuo suppletur ex Vatic. 2. MS. cod.) quum iuxta aditiones omnes interrogantis sit.*

AN
bus

euacuationem, id est interitum (sicuti uti solet An-
dor) bestiarum pertinent, non euocationem.

CAP. XXV.

388. Quis Dominus cœli inuocabitur, &c.]
Titulum huius capiti dedimus: De oratione Domini ad
patrem, verbis eius ad discipulos, & responso ad
Legis Doctorem; ex eodem cap. x. Luca.

389. Gratiarum enim (inquit) ago, & cōfiteor, &c.]
Prims addit explicationis causa Auctor, ut significet:
confiteri, hic accipi pro: gratias agere; quum alibi
multis in locis scriptura aliter accipitur; aut posim
quod Marcion illud legeret, sicuti patet ex Epiphaniō ad-
uers. eundem Confutat. 22. ubi præterea adicit præter-
missum fuisse à Marcione (quod addo etiam hic non ha-
bet Auctor) pater, item: & terra, quum tamen pau-
lo post retinuerit, Deo dissonante: Ita pater. Deinde
paraphrastice vertit: quod ea quæ erant abscondita
sapientibus & prudentibus, reuelauerit paru-
lis, pro eo quod Christus apud Lucam: quod abscondisti
hæc, &c. & reuelasti, &c. bene augm. habet, quod cum
vulgato Interprete vertit Auctor: paruulis, quod Græcè
est: ὑποτακτοῖς.

390. non prophetias, &c.] Paucis complectitur
omnis generis scripturas obscuras, quum addit: prophe-
tias, parabolas, visiones; & rerum, verborum, aut
nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel
anigmatum nebulas obtumbrata. Unde mox sub-
iicit Auctor: abscondisse creatorem hæc à sa-
pientibus, præmissa obscuritatis Prophetarum
instrumento. Valeant ergo qui scripturarum obscu-
ritatem negant, & facilitatem omnibus obtinam etiam
mulerculus iactant; non animaduertentes illud Isaie
iterum hic repetitum: Nisi crederitis, non intel-
ligetis.

391. cum maxime, &c.] Id est (inquit Rhenanus) in
primis omnium maxime, quemadmodum supra admo-
numus. Sic rursus infra, cap. 27. Qui quum maxime
potiora legis prætereuntes inculcabat. Est etiam Ter-
tullianicum: dissimilis creatoris.

392. perperam in illum philosophantes, & in-
gentia hereticis subministrantes, &c.] Hoc iterum
vult Auctor, quod non semel supra dixit: Philosophi,
hereticorum Patriarchæ.

393. & prudentiam eorum celabo, &c.]
Sic proisus castigandus hic locus Isaï. 29. ex altero
Vatic. MS. cod. pro: celabo; nam supra lib. 3. aduers.
Marcion. cap. 6. vertit Auctor: & prudentiam pru-
dentium eorum abscondam, Græcè ὑποκαταλείψω; pro quo,
quia aliis verbis eundem sensum exprimitis (vel B. Hier.
testis in Comm.) Apostolus 1. Cor. 1. reprobo legi, substi-
tuisse videtur aliquis hic illud: celabo, non animaduert-
ens sequi apud Auctorem: tam abscondisse.

394. & dabo illis thesauros, &c.] Similiter etiam
infra lib. 5. aduers. Marc. cap. 6. & 14. citat illud Isaï. 45.
in hoc differens tam à Græco LXX. quam ab Hebræis, Chal-
dæis ac Latinis exemplaribus, quod legat: illis, pro eo
quod alij: tibi.

395. Et rursus: Quis alius disiciet signa
ventriloquorum, &c.] Eodem modo incipit hanc
scripturam infra Auctor lib. aduers. Praxean; sequenti
versu adplicans, quod hodie apud LXX. coniungitur præ-
cedenti. Ventriloquorum verò (sicuti etiam alibi ad-
notauimus) vertit Auctor ex Græco ὑποκαταλείψω, (id-
que non hic modo, sed vbi cumque B. Hieron. vertit: Py-
thones) ita dictos iuxta Cyrilli & Ilichij Lexica, quod

fingeret se Deos in ventre habere, atque adeo ex ventre lo-
querentur, quo fit ut mulieres Pythonicæ frequentiores vi-
ris fuerint. Atqui supplemus mox: Nationum, quas
interpretatur, ex utroque MS. Vatic. codice.

396. Sed in destructionem (inquit) uti traduce-
ret eas, &c.] Verba hæc sunt Marcioni. Traducere ve-
rò interpretatur Rhenanus, hoc est, infamare, carere, ut h.
de Præscript. adu. hæret. c. 33. Nam & sic (inquit) faci-
lius traducuntur. Est autem Tertullianicum, etiam cap.
præced. usurpatum, illud: puto.

397. Omnia sibi tradidit à patre, &c.] Pergit
iterum in verbis Euangelistæ. Atqui contra Arrianos
facit, & quosdam Arriani Antes hodiernos, quod addit
hic Auctor: quia non minori se tradidit omnia filio
creator. Eodem etiam modo istum locum interpretatur
B. B. Hilarius & Augustinus alicubi.

398. Sed: Nemo scit qui sit pater, nisi filius, &
qui sit filius, nisi pater, & cuiusque filius re-
uelauerit, &c.] In prima editione ter hic id ipsum (quod
haud dubiè pro varia codicum editione ex margine in con-
textum irrepserat) aliis quoque aliis verbis repetebatur, in
aliis que interea sunt excusa, mansit duplex lectio; for-
tas quod existimarent hic citari primum verba Lu-
cæ 10. deinde & Matth. 11. diuersa quidem, sed
eiusdem sententiæ. Verum quum hæc iterum usque ad:
Hinc enim, &c. ex persona Marcionis iudicantur,
qui Matthæi Euangelium minime recipiebat; unicam
hanc lectionem retinendam censuimus, secuti etiam ve-
stigia codicum Vatic. MS. prætermisimus illi: Nemo enim
scit patrem nisi filius, & filium nisi pater. In hoc
interim differt Auctor, quod verba transponat, nam
apud Lucam legitur: Nemo scit quis (pro quo Au-
ctor: qui, more suo) sit filius nisi pater, & quis
sit pater, nisi filius, & c. voluerit filius reuelare;
pro quo Auctor duntaxat: & cuiusque filius
reuelauerit.

399. Hinc enim & alij hæretici fulciuntur,
&c.] Ironice dicit Auctor: fulciuntur, quia per di-
cta verba Christi potius reuincuntur, opposites
creatore omnibus notum; ubi videtur ad Pra-
xeanos adludere, qui patrem & filium eundem fal-
sò adserentes, id nitentur probare ex reuelationi-
bus frequentibus, quibus Deus Israël loquebatur fa-
miliariter.

400. Ecce enim nec de Nationibus (inquit) ne-
mo, &c.] Quum quod præcedit, & quæ sequuntur, Isaï.
1. & 40. reperiantur scripturæ testimonia; hic adludere
censeo Auctorem ad illud Isaï. 63. Nec de Nationibus
vir mecum.

401. Beati oculi qui vident quæ videtis. Dico
enim vobis, quia Propheta non viderunt quæ
vos videtis, &c.] Ad sequentia transit Christi ad di-
scipulos suos verba; duntaxat adserens quæ ad institu-
tum de visione pertinebant, & in compendium contra-
hens; omisso etiam illo: & Reges. Atqui rursus
Auctor: representationem accipit, pro conspectu rei
præsentis.

402. Denique ostendemus, & iam ostendimus,
&c.] Neque enim hoc libro aliud docet quam: ea visa &
adimpleta in Christo, quæ fuerant prædicata; uti-
que & ab ipsis Prophetis abscondita, hoc est, obscure
prædicta, quod rursus facit ad obscuritatem scripturæ com-
probendam.

403. In Euangelio veritatis Legis doctor Do-
minum adgressus: Quid faciens (inquit) vitam æ-
ternam &c.
HHh

AN-
bus

ternam consequatur? &c.] Evangelium veritatis vocat Luca Evangelium, haeticum vero Marcionis, utpote in quo vita solummodo posita erat, sine aeterna mentione. In quo Epiphanius vim non faciens, dumtaxat vitam a creatore promissam retorquet in Marcionem, Confutat. 23. dum trahat illud: Hoc fac & vinues. At illud habent exemplaria omnia tam Graeca & Syriaca quam Latina; ut non sit verisimile, (quod quasi per concessionem donare videtur paulo post Marcium) quod nostrum aeternam addiderint.

404. de ca via videtur consultuisse, qua in lege promittitur a creatore longeva, &c.] Intelligit illud Exod. 20. adiunctum praecepto de honorando patre & matre: ut sis longevus.

405. secundum legem responsum dedisse: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, &c.] Intelligit legem illam Deuteronomij 6. Diliges, &c. ubi quum duntaxat tria illa habeantur: ex (sive in) toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, sicuti Graece hic etiam est (sive: totis viribus tuis, quod legit cum interprete vulgato etiam Auctor quod ad propositum non faceret concordiae novi Testamenti cum veteri, omisit quartum illud: & ex tota mentis tua. Neque vero Deut. 6. aliud unquam lectum fuisse satis indicat quod de Iosia scribitur 4. Reg. 13. quod reuersus sit ad Dominum in omni corde suo, & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legem Moysi. Legitur interim etiam Marci 12. & ex toto intellectu.

406. vitam legalem, &c.] Id est, quantum mihi quidem videtur, a lege promissam, longevam utriusque.

407. aeternae vitae per exempla recidiuae, &c.] Recidiuae (inquit Rhenanus) id est: redemptis, puta per resurrectionem a Christo factam. Unde recidiuatum dixit lib. de Resurrect. carnis, cap. 18. quae carnis recidiuatum pollicentur, id est restitutionem. Et, cap. 30. recidiuatus Iudaici status. Est vero etiam Tertullianicum illud: Sublimior spei.

408. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credendum distantia est, &c.] Etiam hic locus adnotandus pro mercede operarum, sive operum. Rursum autem hic habes verbum Tertullianicum & Cyprianicum: viderit. Atqui legimus ex utroque MS. Vatican. cod. Quid, oro te (phrasi rursus Tertullianica) pro: Quod.

CAP. XXVI.

409. Quum in quodam loco orasset, &c.] Caput hoc inscriptum: De oratione Dominica, aliisque orandi formis, & parabolis eo pertinentibus; de surdo demonio expulso, & exclamatione mulieris de turba; ex capite xi. Lucae. Omisit enim hic Auctor reliqua capitis x. tum de eo qui incidit in latrones, tum de ingressu Iesu in castellum Martha & Maria sororum, sicuti etiam Epiphanius; quod mirum est.

410. sicut & Hierusalem suffugi ab eo potuit, &c.] Sic ex MS. Vatican. 2. cod. pro: suffigi; videtur enim velle, quod a Christo Hierusalem ciuitas creatoris suffugi poterit; si odisset creatorem qui terram creauerat. Atque adeo videtur etiam Auctor illud: & erat in quodam loco orans, intellexisse de Hierusalem. Nisi malit quis ad creatorem referre, quod ab eo suffigi, id est, deleri Hierusalem poterit.

411. adgressus cum ex discipulis quidam Domine (inquit) doce nos orare, sicut & Ioannes discipulos suos docuit, &c.] Ad verba Lucae per explicanda, ubi supplemus: & ex utroque Vatican. cod. quia etiam Graece est. Sunt autem verba Marcionis: Scilicet quia alium Deum, &c. v. q. v. Hoc qui, &c. Atqui paulo post legere malissimum postulantem, iuxta alterum Vatican. MS. cod. quam: expostulandum; tum quod hoc sit amphibolica significatio, tum quod paulo post subicitur: A quo spiritum sanctum postulem?

412. Cui dicam, Pater? &c.] Responde huc etiam Auctor, quia est Graece hodie legatur: πατερ υιου & υιου υιου & υιου υιου, & similiter Syriace, tamen in Latino MS. cod. ubi inquit B. Cyprian. de Oracione Dominica Sanctificamus non modo (sicut Apost. 1. Cor. 6.) in nomine Domini Iesu Christi, sed in spiritu Dei nostri. Haec sanctificatio itaque, non ut in nobis permaneat oramus, quod nomen deo sanctum postulamus. Unde & B. Augustinus in ecclesiastico: Nomen (inquit) Dei sanctificetur in ipsam gloriam inserui eiusdem expositionem vide supra delicta Orat. cap. 3.

413. A quo spiritum sanctum postulem? Sic circumscripte quod habent Lucas & Mattheus sanctificetur nomen tuum. Nam (vix inquit B. Cyprian. de Oracione Dominica) Sanctificamus non modo (sicut Apost. 1. Cor. 6.) in nomine Domini Iesu Christi, sed in spiritu Dei nostri. Haec sanctificatio itaque, non ut in nobis permaneat oramus, quod nomen deo sanctum postulamus. Unde & B. Augustinus in ecclesiastico: Nomen (inquit) Dei sanctificetur in ipsam gloriam inserui eiusdem expositionem vide supra delicta Orat. cap. 3.

414. Eius regnum optabo venire, &c.] Petitionis expositione, vide eundem librum supra citatum. Hic nihil aliud videtur, quam ut ostendat omnia in Deo creatore peti, non a Deo Marcionis; ut patet: quum in Deum Dei sint corda regum, Prorub. 21. Item hic praetermittat illud: Fiat voluntas tua in terra & in caelo (de quo vide vbi supra cap. 4.) facti pro sententia; qui in exemplaribus tam Graecis quam Syriacis ac compluribus Latinis, additum id est expostulandum Lucam ex Mattheo; maxime quum expressis verbis petiti etiam ante me adnotauit Rhen. Dominum Iesu in Comment. Concord. Euang. cap. 83.) B. Augustinus in cap. 115. & 116. doceat Oracionem Dominicam significare petitiones apud Matth. quinque apud Lucam duntaxat, pauciores quidem, sed quae eundem sensum cum illis contineant.

415. Quis dabit mihi panem quotidianum? Non solum Lucam citans hoc loco, sed etiam supra libro cap. 6. secundum Mattheum vertit Auctor in σιτος, quotidianum; quare etiam Erasmus, praecipuum verbi debere: crustinum, directe contra Domini sententiam; qui paulo ante veras de crustino est significatio adeo explicandi gratia additum adnotauit postea die. Atqui etiam hic Auctor spiritualiter peritelligere se istud de corpore Christi (sicut in libro deduximus num. 23.) quam corporaliter, sicut in libro quum figuram hic citat corporis Christi, panem angelorum etiam de caelo praesentum. Adhuc etiam in Psal. 77. & Sap. 16. vbi, & panis Angelorum, & panis de caelo, Manna appellatur.

416. Quis mihi delicta dimittet? &c.] Quis dabit mihi delicta, apud Lucam, pro eo quod apud Mattheum est τὰ ὀφειλόμενα. Sed utriusque potest esse Auctor libro citato cap. 7. Debitum (inquit) imputuris delicti figura, id est significatio est: de quo in eius numer. 29. sicut etiam de verbo: dimittet.

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELLI
A. V.
16.

ubique Auctori v'stat, num. 27.

417. Quis non sine nos deduci in tentationem: &c. Sic quasi aliud agens interpretatur illud: Et ne nos inducas in tentationem, id est (sicuti etiam supradicto lib. cap. 8.) ne nos patiaris induci. Nec aliter infra Tomo 5. l. de Fuga in persecutione. Omittens hic cum Luca illud: Sed euehe (vel erue) nos à malo; quippe quod non modo Augustino teste loco supra citato in idem recidit, sed etiam apud Matth. dicit esse clausulam, interpretantem quid sit: ne nos inducas in tentationem.

418. Proinde à quo petam, vt accipiam; apud quem quaeram, vt inueniam; ad quem pulsabo, vt aperiat mihi? &c. Pergit in verbis Euangeliste, ordine tamen inuerso; nam multo post ponitur: Petite & dabitur vobis, &c. item: Omnis qui petit accipit, &c. ad quorum utrumque hic adludit. Quod etiam ipse faceret, dum paulo post subdit: Sic & pramissa similitudo, &c. Est vero illud Tertullianicum: Quis habet petenti dare. Itaq; illud: Sic nec aliorum pulsabo, pro: alibi; & quàm vnde sum functus, hoc est, vbi aliquando munere meo sum functus, ex quo audacia pulsandi orta est; hoc est enim quod subdit paulo post Auctor: ad eum pulsar, ad quem illi ius erat, & cuius ianuam norat. Omnino enim ita castigandus hic locus est ex altero Vatic. MS. cod. pro: vnde sum fugatus.

419. Sic & pramissa similitudo nocturnum panis petitorum amicum facit, &c. Adludit ad illud eiusdem Lucae paulo ante: Quis vestrum habebit amicum, & ibi ad illum media nocte, & dicit illi: commoda mihi tres panes, &c. Et ille de intus respondens dicit: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei (infantes Tertulliano, nam Græcè est τοῦ παιδία) mecum sunt in cubili, non possum surgere, &c. Et si ille perseuerauerit pulsans, dico vobis: Et si non dabit illi, &c. Vbi etiam legesse se: si perseuerauerit pulsans, satis indicat, quum subdit Auctor: Itaque ad eum pulsar ad quem illi ius erat.

420. Agnosce igitur & patrem, &c. Ipse est qui scit quid filij postulent, &c. Hic Auctor confirmat lectionem Græcam & Syriacam, ac B. Augustini sermon. 29. de verb. Domini: Quis autem ex vobis patrem petet filius panem, pro eo quod vulgatus interpretis dimittat: Quis autem ex vobis patrem petit panem?

421. & carnem desiderantibus, emittit ortygometræ, &c. Retinuit Auctor Numer. 11. vocem Græcam ὀρτυγομετρη, id est ortygometræ matricem seu copiam.

422. non serpentem pro pisce, nec scorpionum pro ouo, &c. Ex hoc vbi piscis mentionem facit Christus, latissime impugnat Marcionem Epiphanius Constat. 24. qui animas vesci adserbat illicitum. Atqui quod dicit: Deus Marcionis non habens scorpionum, adludit ad hoc, quod noxia animalia adtribuebat Deo Creatori.

423. Illius autem erit non dare malum pro bono, &c. Adludit ad illud Christi: Si ergo vos quum sitis mali, noctis bona data date filiis vestris, &c. ex quo maxime Marcionem redarguit Epiphanius. quod vocet bona data, piscem & ouum.

424. Itaque & spiritum sanctum is dabit, &c. Hic ad illud: quanto magis pater caelestis dabit spiritum sanctum petentibus se. Sic enim trāstulit quod Græcè est

ἀγιον, pro quo alij Latini omnes: spiritum bonum.

425. Quum sordum demonij expulisset, &c. Hic ad sequentem historiam Luc. 11. transit de demonio sordo, sic enim venit vox Græca κωφός, non solum ab Auctore, sed etiam ab Interprete Chrysostomi; vtpote qua & mutum & sordum significet; quemadmodum etiam vsu venire videmus, vti qui naturā sordi sunt, etiam muti sint.

426. vt & in ista specie curationis Isaia occurrit. Non semel istud habet Isaia, sed cap. 29. 35. 42. & 43. Videtur interim maxime ad illud adludere cap. 35. Tunc aperientur oculi caecorum, & aures sordorum patebunt; eo quod Matth. 11. & Marc. 3. etiam caecum fuisse istud demonium adleratur.

427. in Beelzebule dictus eiicere demonia; Si ego (inquit) in Beelzebule eiicio demonia, filij vestri in quo eiiciunt: &c. Lego vtrique, & paulo post: Beelzebule, pro: Beelzebule, secundum vestigia 2. MS. Vat. cod. Qui quidem legitur: Beelzebub, non male iuxta B. Hieron. in Matth. qui: idolum musca, qua Zebub Hebraicè vocatur, eam vocem interpretatur; sed quum Græcè sit tam apud Mattheum et Marcum, quàm apud Lucam: Βεελζεβούλ, illud legere malo. Supplens etiam secundo loco: eiicio demonia, ex Vatic. 2. MS. cod.

428. non posse Satanam diuidi aduersus semetipsum, &c. Rectè pramittit: prior sententia, id est sententia, quia prius legitur apud Lucam: Si Satanus in seipso diuisus est, quomodo itabit regnum eius? quod etiam paulo post citat Auctor explicans: in suis terminis & legibus & officiis.

429. Quod si ego in digito Dei expello demonia, ergone adpropinquauit in vos regnum Dei? &c. Auctor legit Græcè & egyptiæ circumflexo, quod: ergone significat, pro eo quod alij: ἀρα, id est: profecto. Retinuit autem: adpropinquauit, pro eo quod Vat. 2. adpropinquabit, quia alij omnes: tam ex Græco quàm Syriaco vertunt: peruenit. Pulcrè autè ex loco simili Exod. 8. digitum Dei, virtutem eius interpretatur, vbi dicebant malefici nescientes educere cyprum: Digitus Dei est hoc, Græcè τὸ δακτύλιον.

430. Merito igitur adplicuit, ad parabolam fortis armati, quem validior alius oppressit, principem demoniorum, &c. Pergit in verbis Christi apud Lucam, vbi: oppressit verus νικῶν, quod alij vicerit, & ipse paulo post: superasse.

431. morerentur, in terram defluendo, &c. Videtur adludere ad illud mulieris Thecuisa, 2. Reg. 14. Morie moriemur, & quasi aqua effusa super terram, &c. Quum subiungit autem: lapè & à scorpio docti, non esse superatum creatorem; hoc vult: lapè Marcionitas à scorpio enecatos doceri, non esse superatum creatorem (vtpote quem illi armatum fortem interpretabantur) à Deo Marcionis; quem volebant esse Deum validiorem.

432. Exclamat mulier de turba: Beatum veterum qui illum portasset, & vbera quæ illum educasset. Et Dominus: Immo beati qui sermonē Dei audiunt & faciunt, &c. Tractatur istud ipsum supra lib. de Carne Christi, cap. 7. & rursum lib. 3. adu. Marc. ca. 11. vbi nominatim, verbis supra ad calcem Argumenti citatis hunc locum citat. De altero deniq; loco Luc. 8. quibus adfert de prælatis matris & fratribus obsecutoribus Dei, vide supra cap. 19.

CAP. XXVII.

433. Alibi malo purgare, &c. Inscriptionem huius

HHh ij

ANBUS

Egypto; quum tamen iuxta additionem tam Græcam quam reliquis omnibus, legatur ibidem versu 12. qui te eduxit, Græcè ἐξαγαγόντος. Rursum autem est hic vox Tertullianica: præcoquam.

443. Primitum quoque captantes locorum, & honorem salutationum, quum inculcat, &c.] Sic expressit quod est apud Lucam: *Væ vobis qui diligitis primas cathedras in Synagogis, & salutationes in foro.* Hic autem rursum: *lecta, in bonam partem.* Aequi Paraphrasticus, miserimum hominem, qui spem habet in homine, pro eo, quod supra citatum est non semel Hierem. 17. *Maledictus homo, &c. Supplemus verò ex utroque Vatic. MS. cod. idem & adfectatores.*

444. Inuehitur & in Doctores ipsos Legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem adgredi auderent, &c.] Importabilia rectè vertit Auctor quod Græcè est: *δυσβάρητα*; non tamen aptè: adgredi, *ἄσπαστοι*, quod magis adtingere significat, quomodo vertit Syrus Interpres.

445. potiora legis prætereuntes, &c.] Matth. 23. unde istud citatur, habetur *ἄσπαστοι*, quod apertius vertentur Interpretes vulgati & Syriaci: grauiora; quod etiam pertinet illud quod adiungit Auctor: ne hæc quidem graui. *Supplemus autem etiam hic: & munditias.*

446. docentes præcepta & doctrinas hominum, &c.] *Istud Isai. 29. & Matth. 15. pulcrè hic explicat Auctor: onera quæ ipsi de suo exaggerabant, hoc est: ad præcepta Dei adiciebant; quo sensu nihil facit contra Traditiones Ecclesiasticas, sed solum traditiones seniorum, de quibus paulo ante latius.*

447. iungentes domum ad domum, vt quæ proximi sunt auferrent, &c.] *Istud reperitur Esai. 6. illud verò: clamantes populum, reperire non potui; at illud: amantes munera, sectantes retributionem, Isai. 1. illud: diripientes iudicata pauperum, vt esset illis vidua in rapinam, & pupillus in prædam, Isai. 10. Ea enim omnia, ex Isaiâ sumpta, indicat Auctor, quum subdit: de quibus idem Isaiâs: *Væ qui valent in Hierusalem. Sic enim lego ex alteri MS. Vatic. cod. pro: in Israel; quod adludere videatur ad illud Isai. 28. Propter hoc audire verbum Domini (pro quo *Væ dixit axat vertisse videtur) principes in Hierusalem. Certè illud: Qui vos postulant (pro quo B. Hieronymus & LXX. exaltatores vestri) dominantur vestri (sic enim profusus lego cum utroque MS. Vatic. cod. præ: dominantur) inuenitur Isai. 3.***

448. Cur autem vè audiunt etiam, quod ædificarent Prophetis monumenta (seu potius: monumenta, vt legunt alteri Vatic. MS. cod. & veteres inscriptiones) interemptis à patribus eorum, &c.] *Pulcrè est apud Auctorem loci huius, alioqui obscuri, expositio, præsertim vè illis dixisse Christum, qui ædificarunt Prophetis monumenta, ob quod prima facie laude digni videbantur, eo quod Deos zelotes exigeret ab eis delicta patrum, quatumvis hypocriti quadam illa tege-re vellent.*

449. Quam verò clauem habebant Legis Doctores, &c.] *Etiam hic pulcrè explicat, quod increpabat clauem Legis habentes; nec ipsos introeuntes, non credentes scilicet; nec aliis aditum præstantes, vtique docentes præcepta & doctrinas hominum.*

In hoc solum differens à Luca, quod paraphrasticè hic transferat clauem Legis, pro eo quod ex Græco, & Syriaco Latine vertatur, clauem scientiæ, & ipse quoque Auctor cap. sequenti: clauem agnitionis; vt pote scientiæ legi, quæ vocabantur Legis Doctores seu Legisperi-ti. Porro reliqua huius capitis omiſsa sunt ab Auctore, quia Epiphanius teste Confut. 28. non habebat Marcion: Propterea dixit sapientia Dei, mittam ad ipsos Prophetas, & de sanguine Zachariæ & Abel & Prophetarum, quod requiretur à generatione hac. *Quæ tamen adfirmat reperiri in exemplari Euangeli-secundum Lucam.*

CAP. XXVIII.

450. Merito itaque non placebat, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus: De variis verbis Domini ad discipulos, ac parabola diuitis, ex xij. cap. Luca.*

451. Caute, inquit, discipulis, à fermento Pharisæorum quod est hypocritis, &c.] *Nihil hic variat à vulgato Interprete Auctor, & hinc interpretationem eorum quæ precedenti capite adigit, tum de hypocritis, tum de clauis Legis, confirmat. Atqui legimus necessario ex utroque Vatic. MS. cod. Ita Pharisæorum prohibet exemplum, pro: perhibet, quia sequitur: in eum prohibebat, &c.*

452. Igitur quoniam hypocritis eorum taxat, &c.] *Pulcrè definit eorum hypocritis Auctor: celantem occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officiis obumbrantem.*

453. Nihil autem opertum quod non pateſcit, & nihil absconditum quod non dinoscetur, &c.] *In futuro expressit voces Græcæ Σπουδαίοντα & ἔγνωθησεν. Atqui, vel Rhenano teste, vox elegans: adagnitio.*

454. quum subiciat, etiam, quæ inter se multitarant, vel tractant, &c.] *in apertum processura, &c.] Profusus sic legendum, pro: multitarant, vel tractarent, tum quod Paraphrasticè explicet illud Euangelista: *Quoniam quæ in tenebris dixisti, auentur in lumine; tum quod illud: Hic non expellit demonia nisi in Beelzebule, noniam tractabant aut multitabant, sed antè multitarant & tractant, Luc. 11. sicuti cap. præced. patet.**

455. Dico autem inquit, vobis amicis meis, nolite terri ab eis qui vos solummodò occidere possunt, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem, &c.] *Suppleuimus: amicis meis, quod legatur ita apud Lucam, & legimus: possunt, ex 2. Vatic. MS. cod. pro: possint, quia Græcè est & Latine: qui occidunt corpus. Transfert autem Paraphrasticè: nec post hoc vllam in vobis habent potestatem, pro Græcismo, quem etiam sequitur Syrus Interpres: nec habent amplius quid faciant.*

456. Demonstrabo autem vobis, &c.] *Etiam hic castigauimus ex utroque MS. cod. Vatic. potestatem habet, pro: habeat, quia sic legitur Græcè, Syriacè, & Latine; item & apud Epiphanium Confut. 29. vbi istud in Marcionem retorquet, qui iudicem Deum negabat; addens ab illo rescatum: Nonne quinque passer-culi duobus aſſibus vaneunt, & vnus ex ipsis non est in obliuione coram Deo? Quo factum puto, vt etiam Auctor illud hic non adducat. In eo verò quod sequitur: Itaque dico vobis, magis expressit quod Græcè est vocis. Atqui (sicut etiam adnotauit Rhenanus) phraſis est ite-rum Tertullianica: demerendo procurat.*

AN-
bus

457. Dico enim vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo, &c.] Sic Græci codices, & Patres omnes, & quidem etiam Latini; pro eo quod alij, & maxime Matth. 10. qui confitebitur me, & confitebor illum; sed Auctor Hebraicum retinuit. Qui omnes Auctori consentiunt in eo quod sequitur: Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur. Immo eam varietatem loquendi videt Heracleon Valentianus apud Clementem Alexandrinum 4. Stromat. Infra tamen scriptura adversus Gnosticos, cap. 9. manifestè legit: qui in Christo negauerit, immo & explicat; vbi de hoc latius. Atqui citraquam legunt alij omnes tam Græcè quam Syriacè, bis quidem legit Auctor: coram Deo, pro: coram angelis; non ex sua, sed ex Marcionis versione, qui Epiphani. teste Confut. 30. sic immutavit veritatem. Atqui in intermedii lineis castigo ex altero Vaticani MS. cod. subitruendam confessionem, pro: sustinendam; & suppleo postmodum: Si autem & negator.

458. Qui dixerit in filium hominis, remittetur; illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei, &c.] Esti non exprimat, tamen subintelligitur ab Auctore: qui dixerit blasphemiam, pro quo alij: qui blasphemaverit, tam ex Græco quam ex Syriaco, sicuti patet ex verbis sequentibus: huius erit spiritus sanctus non blasphemandus. Est verò vox Tertullianica: infuscat.

459. Perductos ad potestates, prohibet ad interrogationem cogitare de responsione, &c.] Perductos vertit ex Græco ἐπερωτησέναι. Eiusdem significationis est: Productos, quod legit alter Vat. MS. cod. In eo verò quod sequitur: sanctus enim spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis, vertit: debeatis, pro: oporteat. Alter Vatic. MS. cod. legit non malè: quid loquamini; sed prius placet.

460. Balaam Prophetes in Arithmis accessit, &c.] Paucis persequitur historiam Balaam, que habetur totis cap. 22. & 24. Numerarum, quos more suo Arithmos nuncupat, servata vix Græca, sicuti in aliis libris Moysi. Quod autem Propheten Balaam vocet, consentit Auctori B. Hieronymus lib. Tradit. in Genesim. Ex genere Balaam ille divinus, ut Hebræi tradunt, qui in libro Job dicitur Eliu; primus vir sanctus & Prophetes Dei, postea per inobedientiam & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, divini vocabulo nuncupatus. Nec absimiliter B. August. quæst. super Numer. cap. 46. & sermone 103. de tempore, ac Hrabanus in Comment. à quo pulchrè tota hæc historia explicatur.

461. Moyses rixatibus fratribus, vltro intercedit, &c.] Fratres vocat, qui ex eodem essent genere Israel; paupostè proprie accipit; & iniuriosum transulit unica voce, quod Græcè est Exod. 2. ἐδύοβυτη, pro eo qui iniuriam faciebat; & quod mirum est: magistrum transulit, quod Græcè est ἐπὶ τοῦτο, pro quo ubique alibi, & proprie: Principem.

462. Christus verò postulatus à quodam, ut inter illum & fratrem ipsius de diuidenda hereditate componeret, operam suam, &c. denegavit, &c. Quis me (inquit) iudicem constituit super vos, &c.] Supplevimus: de diuidenda ex altero Vatic. MS. cod. Atqui adfert solummodo Auctor quod ad institutum facit: Quis me iudicem constituit, omisso: aut disiforem.

463. Puto iam alibi satis commendasse, &c.] Intelligit cap. xv. huius libri, vbi tractat de Luc. 6. Væ diuitibus, & citat similiter ex illis cap. 39. & 4. Reg. 20. idipsum quod hic in calce huius capituli, de Regg. nempe Ezechia, gloriato de gratia apothecis; vbi vide Adnotat. nostras numer. 199. quas diuitias damnet Auctor, & numer. 209. de Ezechia. Cap. 14. huius eiusdem libri habet etiam eam sententiam 1. Reg. 2. & Psal. 112. ad quorum priorum sententiam hic citatum: ipsos dynaltas detrahente de filiis, ad posteriorem verò: & pauperes adluente de liquilino.

464. Ab eo ergo erit & parabola diuitibus bludentis sibi de proventu agrorum fuorum, &c. Deus dicit: Stulte, hæc nocte animam tuam reposcent. Quæ autem parasti, cuius erunt: &c.] In his verbis Luca eadem est Auctori lectio, que vbiq. Latini Interpretis: reposcent, & cuius erunt; que nimis libera etiam hic castigato Isidori clarè: reposcent; quia nihil obstat, quin etiam olim Græce verum sit; maxime quum B. August. hum. 8. dicit: re-feretur.

CAP. XXIX.

465. Quis nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de vestitu, &c.] Caput incipit: De cura non agenda victus & vestitus succingendis lumbis, seruis beatis, aliisque vobis Domini, ex eodem cap. xij. Luca. Atque hic paraphrasticus transulit: de victu, & de vestitu, pro eo quod est apud Lucam: quid manducetis, & quid induamini.

466. Cuius & corui non ferunt, nec necant, nec in apothecas condunt, &c.] Hic retinuit Auctor vocem Græcæ ἀφῆρη, præterquam quod plurali numero caput ad sensum magis quam ad verbum: nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso, quos Deus, Latine, & Syriacè legatur; quibus non est celum vel horreum, & Deus pascit illos. Est autem illud Tertullianicum: æmulum liberalitatis lux. Et non tam in compendium redegit illud: anima potest esse, & corpus tunica. Atqui: figuravit, hanc illam accipit Auctor, pro: ferit ac erant, seu ferat & dunt.

467. Cuius & lilia, & fenum non trahunt, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso, &c.] Dns versus Evangelij in compendium contraxit Auctor, etiam etiam narrato. Nam quod de Salomone legitur, præter illud quod de fenno dixit Christus, bene autem habet quod etiam hic Auctor conformiter voluit interpretari, quod Græcè est ἡνίκά τις ἐσθῆναι, quod alij herbam, vel gramen. In hoc tamen legitur ab aliis omnibus, quod vocem Græcæ vertit: rat: texunt, pro quo alij omnes, etiam Tertullianus Interpretis: laborant, quod vox Græca proprie significat; quare & mox conspigitur illis: nec illa laborarent. Atqui rectè adnotavit ad marginem Tertullianus, quod præstantia iterum oratur Auctor, pro præstatione.

468. illos modicæ fidei inculcat, &c.] Quod unica vox ὀλιγόπιστοι, pro quo paulipostè vertit: modicos fidei. Est verò illud Tertullianicum: velato, & sub involucre. Nihil autem diffinitur.

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELLII
A. V.
16.

ab aliis in illo Luca: Hæc enim nationes mundi quærunt.

469. quos pares gentium, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) pares gentibus. Sic lib. de Carne Christi, c. 3. Alioquin par erit eorum, quæ conuersa amittunt quod fuerunt; quorum vtique Deus in omnibus par non est.

470. Scit autē pater opus esse hæc vobis, &c.] Omissum fuisse à Marcione Vester, quod habent Græci, Syriaci, & Latini codices, restatur Epiphanius Confut. 34. qui paulo ante Confut. 32. id ipsum quod Auctor, in Marcionem retorquet. Sunt autem Tertullianica: depreciator, & vt quod supra distuli, expunxerim; vbi ad quem locum adludat, non occurrat.

471. Querite enim, inquit, regnum Dei, & hæc vobis adiciuntur, &c.] Et Auctor hic, & Confutat. 33. Epiphanius, prætermissit primum, quod habet editio vulgata, neque etiam hodie est Græcæ aut Syriacæ. Quemadmodum neque apud illos, neque apud Auctorem reperitur illud Latini Interpretis: & iustitiam eius. Verisimile est itaque apud illum adiecta esse illa ex Matth. cap. 6. vbi secundum omnes editiones, vtrumque legitur; maxime quum etiam in multis Latinis veteribus codicibus neutrum legatur apud Lucam. Quamquam interim Auctor etiam apud Mattheum legisse non videatur, ut potest qui supra Tom. 2. lib. de Oratore, c. 6. & hoc Tomo lib. 3. adu. Mare. cap. ult. legat quidem prius, sive: primum, sed omittat utrobique; & iustitiam eius. Atqui mox legitur: Ea si regno accedent, ex altero Vatic. MS. cod. quia correspondat illi quod præmittitur: adiciuntur.

472. cui per omnia pariauerint, &c.] Id est (inquit Rhenanus) pares fuerint, sive aequales, à parianda. Quo verbo libro de Resurr. carnis usus est, cap. 53. Equa enim substantia pariatur inter se Christus & Adam; eodem lib. supra, cap. 6. Et sermo enim Deus, inquit, qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo; item lib. de Carne Christi, c. 6. Pariamus igitur, de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, à Marcione ad Apellen.

473. Sumus serui, &c.] Pergit ad parabolam Christi, quæ seruis nos comparat, qui succingere debemus lumbos, item lucernas ardentes habere, atque ita expectare Dominum redeuntem, à nuptiis. Vbi solummodo in hoc differt Auctor à vulgata editione, quod non legat: in manibus veltris, sicut nec etiam B. Cyprian. lib. de Unitate Eccles. & lib. de Exhort. Martyr. cap. 8. neque etiam Testim. lib. 2. cap. 19. aut lib. 3. Testim. cap. 11. neque veruicem Græcæ aut Syriacæ quæ exstant hodie exemplaria; immo neque legitur in quibusdam Latinis MS. Explicatur interim nominatim illud à B. Hieron. in 16. cap. Ezechielis; quare verisimile est, iam ab eo tempore ita lectum fuisse in editione vulgata; maxime quum recentiores omnes id legant Commentarij, & insuper explicent; quare etiam hic nimia libertas Isidori Clarij, qui id prætermisit, quandoquidem etiam apud Irenæum legatur lib. 4. cap. 70. Atqui rursus hinc nuptias probat Auctor, aduersus Marcionem.

474. lacinosæ vitæ & implicitæ, &c.] Exponit seipsum (inquit Rhenanus) quum dicit: & implicitæ. Nam lacinosum & implicitum significat.

475. Furem illum, cuius horam si paterfamilias sciret, non fineret suffodi domum suam, &c.] Hic transit ad aliam parabolam Christi; vbi, sive: effodi leges cum excussis, sive suffodi cum MS. 2. Vatic. exempl.

aut perfodi cum vulgata Interprete; perinde est; omnia enim significat vox Græca διαπορνύω. Lectionem interim Auctoris esse suffodi pater ex eo quod mox sequitur: suffodit, & postea: nūquam ab eo suffossus esset. Bene autem habet quod Auctor legat cum vulgata Interprete: sciret, &: fineret, pro eo quod alij: scisset, &: fuisse; quare & hic non sequenda castigatio Isidori Clarij. Atqui loco huius adfert Epiphanius. Confut. 35. quod Marcionem perperam, pro: secunda aut tertia vigilia, haberet: vespertinam vigiliam. Perinde etiam est sive legas cum altero Vatic. MS. cod. Porro quum furem nobis diabolum demonstratit, sive: demonstrat cum alijs.

476. Propterea iubet, vt parati simus, quia qua non putamus hora, filius hominis, dueniet, &c.] In hoc loco Luca nihil variat ab alijs Auctor, & confirmat lectionem illorum, qui malunt legere, cum vulgato Latino Interprete: venit, quam: venit. Atqui nec illud potius reperire vbi ab Auctore tractatum sit: habes supra scriptum: Neminem rei suæ furem esse.

477. Itaque interroganti Petro, in illos an & in omnes parabolam dixisset, &c.] supplementum: an & in omnes, ex utroque Vatic. MS. cod. quod etiam Græcæ & Syriacæ legatur apud Lucam.

478. ad ipsos & ad vniuersos qui Ecclesijs præfuturi essent, proponit actorum similitudinē, &c.] Actor est (inquit Rhenanus) procurator publicus, cuius fit mentio in Tract. Quod cuiusque vniuersitatis nomine, in Pandectis. Et Actor, ipsa administratio; quo vocabulo paulo post agitatur Tertullianus. Vides itaque etiam hic voces Iureconsultorum, pro eo quod Latinus vulgatus Interpretis: dispensatorem vertit; cui consentit vox Græca διονομοτος.

479. Quorum qui bene tractauerit seruos absentia domini, reuertens eo omnibus bonis præponetur, &c.] Generaliter bene tractauerit, transiit hic Auctor, pro eo quod Lucas τὰ δεικνύοντα ἐργασάμενος, hoc est, sicut vulgatus Interpretis Latini: vt det illis in tempore ritici mensuram. Quod est ad omnem cibum pertineat, tamen non liberè etiam hic castigat Clarij: demensum. Oportebat itaque potius suam versionem nuncupasse, quam vulgati Interpretis castigationem.

480. Qui verò secus egerit, reuerso domino, qua die non putauerit, hora qua non scierit, &c. segregabitur; & pars eius cum infidelibus ponetur, &c.] Legit quidem Epiphanius, Confut. 36. & dissecabis ipsum; quem sequitur etiam nimis liberè Clarij; & videtur magis conforme voci Græcæ διατομήσει. Verum Auctori legenti segregabitur, conscriptum ex Syriaco Latini Interpretis vertens: separabit eum; atque adeo retinenda omnino vulgati Interpretis lectio: diuidet eum, ad vtrumque sensum accommoda, maxime quum eam etiam habeat B. Hieron. lib. 13. in Ezechiel. ad cap. 45. Cui etiam conformiter Auctor, non modo legit: infidelibus (pro eo quod Erasimus: infidus, vertendum putat) sed etiam interpretatur, dum mox: legregatis & infidelibus eis operis retentis & fideles. Est verò Tertullianicum: iudicatio fiat.

481. Quem alium intelligam cadentem seruos paucis aut multis, &c.] Pergit ad illa verba Christi de seruis vapulantibus (vtpote à Domino cælis) multis aut paucis plagis; quæ transposuit Auctor.

482. Ignem vent mittere in terram. Ille optimus, &c.] Verba hæc Luca explicaturus; ex sententia Marcionis, profert illa Antithesim: Ille optimus, &c.

quando iste, &c. quam congessit ex illo Luc. 9. quum discipulos coëcruit, ne ignem postulerent, de qua supra cap. 23. & contra rōnem ex hoc loco, tum ex similibus Gen. 19. quando Sodomam & Gomorā nimbo igneo excussit; tum ex scripturis Psal. 46. Ofce 8. Isai. 30. & Exod. 3. quas hīc citat.

483. Ignis ante ipsum procedet, &c.] Quum alij omnes legant: præcedet, iuxta id quod hodie est Græcè προπεδισται, videtur Auctor legisse προπεδισται, quod: procedet significat.

484. ignem mittam in ciuitates Iudæ, &c.] Sic restitui ex utroque MS. Vatic. cod. pro: Iudæa; nam Ofce 8. Propheta omnino loquitur de ciuitatibus Iudæ, id est, tribus Iudæ, non Iudæa.

485. vel per Isaiam: Ignis exarsit ex indignatione mea, &c.] Non potui inuenire apud Isaiam locum, quicum hæc verba magis conueniant, quam illud Isai. 30. Et ira furoris (sive indignationis eius) sicut ignis deuorans; quem ipsum locum conuenire etiam scribit cum dictis verbis Luca: Ignem veni mittere in terram, B. Hieron. in Comment. si quis alium reperit aptiorem, per me licet.

486. Putatis venisse me, pacem mittere in terram: non dico vobis, sed separationem, &c.] Mirum est quod addit Auctor: Machæram quidem scriptum est, sed Marcion emendat; quum tamen codices omnes tam Græci quam Syriaci & Latini hic separationem legant, ac machæram apud Mattheum, cuius integrum Euangelium reiecit Marcion; forsus ad hoc addidit Auctor. Certe Epiphanius nihil tale habet; & quod Græcè ad marginem adnotatum est: ὁ δὲ Ἰησοῦς βαλεῖν ἐπιψηλοῦ ἀλλὰ μάχαιραν, ex Mattheo desumptum est.

487. Denique: Diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem; & nater in filiam, & filia in matrem; & nurus in socrum, & socrus in nurum, &c.] Diuidetur vertit, quod Græcè est διαιρεῖται. Postrema autem verba transposita sunt, quum eiuersio legantur & Græcè & Syriacè, & Latine; sed nihil immutauimus, quod sic etiam legant MS. Vatic. cod. maxime quod videatur id fuisse, ut magis alludat ad Prophetiam sequentem.

488. Vereor ne Michæas, &c.] Alludit (sicuti ante me adnotauit de Christo Reuerendiss. Dominus Tansforinus Episcopus Gandauensis in Concord. Euangel. c. 55.) ad illud Michææ 7. Filius contumeliam facit patri, filia surgit aduersus matrem suam, nurus contra socrum suam, inimici hominis domestici eius. Iam antea vero (Tertulianum non dubito sequutus auctorem) B. Hieronym. in eius loci Commentario, propè eadem esse adnotauit verba in Euangelio quæ in Propheta; ita ut dubitet utrum ex Propheta à Domino adsumpta sint, an propria auctoritate præcepta. Quod maxime intelligitur de Euangelio Matth. 10. ubi magis accedit ad verba Propheta.

489. Et idèd hypocritas pronuntiabat, celi quidem & terræ faciem probantes, tempus verò illud nõ dinoscetes, &c.] Pro israelem habet probare & dinoscere, quia utrobique est Græcè δοκίμαζεν.

490. Meritò exprobrat etiam quod iuitum non à semet ipsis iudicarent, &c.] Quum Græcè sit ἴσχυον, quod vertit Auctor & vulgatus Interpres iustum; mirum est, vnde transfulerit Syrus Interpres: veritatem.

491. olim hoc mandat per Zachariam: Iustum iudicium & pacatorium iudicate, &c.] Prorsus sic

legendum pro: per Ezechielem; quia apud Ezechielem nihil tale reperitur, sed Zachar. 8. iuxta LXX. præterquam quod transpositis verbis ibi legatur: iudicium pacificum (pro quo Auctor pacatorium) & iustum iudicate. Quæ verò sequuntur, habentur Hier. 22. Isai. 5.

492. Nam & iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrante, &c.] Epiphanius Confut. 37. aduers. Marcionem etiam, quod hic prætermittit Auctor, non de eadem sed de exactorè, cui tradatur à iudice mittente in carcerem. Atqui de Proverbio: eodem gradu occurrit, vide nostra Prolegomena.

CAP. XXX.

493. Questionem rursus de curatione sabbati facta quomodo disculsi? &c.] Capiti huic interpretationem fecimus: De curatione rursus sabbati facta, aliisque verbis Domini, ex cap. xiii. Luca. Præter imprimis notandum, quod habet Epiphanius, Confut. 38. Ampur: eum esse à Marcione: Venerum quidam nuntiantes ipsi de Galilæis, quorum sanguinem fecit Pilatus cum sacrificiis ipsorum, & sepelitus: de xviii. in Siloam mortuus in turri, &c. Nisi fueritis, vsque ad (nempe inclusiue) parabolas, de qua dicit agricola: dimitte eam (sicut enim scriptum illic) domo fodero & misco sterco, & ibi fecerit fructum, excinde. Quod postrema, quæ vinea dicitur à Christo, etiam parabolas interpretatam à Marcione patet. Quæ sit, ut Auctor interpretatur: De curatione sabbati facta multum, quæ annis 18. non poterat sursum resurgere.

494. Vnusquisque vestrum Sabbatum non habuit alium aut bouem suum à presepiti, &c.] Istud (in quo solum ab aliis aduersariis, legens: Sabbatis, pro: Sabbato) non est top. sed Confut. 39. illud Christi quod sequitur: Hanc filiam Abrahæ quem adlegavit Sathanas & ex quo Christus esse eiusdem Dei cuius Abrahæ, illic magis (vbi Confut. 40. proseguitur) quod etiam illud sub finem huius capituli Luca: Quum videtur Abraham, Isaac, & Jacob, & omnes Prophetæ regno Dei; legens dimittat: quum omnes ipsi ueritatem in regno Dei, ita, quod Auctor misit, illa per se aduers. Marcionem.

495. Simile est regnum Dei, inquit, granis napolis, quod accepit homo, & seminante in humo suo, &c.] Paraphrasticè vertit Auctor: Seminat pro: misit seu proiecit, parabolas hanc pulcherrimè explicans.

496. fermento enim comparuit illud, &c.] Nempe: regnum Dei. Atqui dum dicit: arripit militiora creatori, addidit ad scripturam, Exalta de precepto à Xpm comendatorum dato filii Isai. 40. Exod. 13. ac 34. de sollempnitate à Xpm, hæc verba prolata ex persona Marcioni vsque ad illud Congruit, &c. Atqui de Proverbialem feruola: vanitatem vanitate depellere, vide nostra Prolegomena.

497. quia post illud chibanus vel hennæ sequatur, &c.] 22. Cap. 2. Græcè, farrago sine loco mentio, tamen subintelligitur in eo quod ante dicitur: Recedite à me, nempe in gehennam. Illud fletus, &c.

498. Sicut hīc quoque: Quum surrexerit, inquit, pater familiae (quò, nisi quò dicit illud

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELLII
A. V.
16.

Quum surrexerit comminuere terram? & cluse-
rit ostium, &c. pulsantibus respondebit: Nescio
vnde sitis, &c.] Sic prorsus distinguendus hic locus, alio-
qui perquam obscurus; ubi nihil à vulgato Interprete dis-
fert. Sine autem legas: cluserit cum altero Vatic. MS.
cod. sine cum alio: cluserit, quod magis Tertullianicum
est & Cyprianicum, non refert, istud interim recte adno-
tauit Rhenan. derivari ab antiquo verbo: cludo.

499. Et rursus: Enumerantibus quòd coram
illo ederint & biberint, & in plateis eorum do-
cuerit, addiciet: Recedite à me omnes operarij ini-
quitatis. Illic erit fletus & frendor dentium, &c.]
Tres versus simul coniungit Auctor. A quo confirmatur
lectio vulgati Interpretis: operarij iniquitatis, ad ver-
bum ex Græco: ἐργατῶν τῆς ἀδικίας, pro eo quod Eras-
mus: qui paratus iniquitatem. Frendorem autem acci-
pi pro: stridore, qui fit, quum stricibus & simul concussis
dentibus vox emittitur; quo significatu dixit Plantus in
Captiuis: ita frendebat dentibus.

500. quum videbunt iustos introeunt in re-
gnum Dei, se verò detineri foris, &c.] Hic videtur
Auctor versione Marcionis, de qua supra ex Epiph. qui
iustos dumtaxat legit, pro eo quod Lucas: Abraham, &
Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas; Et similiter iuxta
Marcionem: se verò detineri foris, sicuti ibidem adno-
tat Epiphanius. pro eo quod est iuxta Lucam: expelli foras.
Eadem ex causa, non tractat hic Auctor, quæ (teste eo-
dem Epiphanius. Consult. 41.) rursus reficit Marcion: Ve-
nient ab Orientibus & Occidentibus (sic enim ille
legit) & accumbent in regno Dei; & hoc: Postre-
mi erunt primi, &c. & hoc: Accesserunt Pharisei
dicentes: Exi & vade, quia Herodes vult te occide-
re; & hoc: Ite & dicite vulpeculae illi, usquequò di-
xerit: Non est possibile Prophetam perire extra
Hierusalem; & hoc: Hierusalem, Hierusalem, quæ
occidit Prophetas, & lapidas missos; & hoc: Sæpè
volui congregare velut gallina filios tuos; & hoc:
Relinquetur vobis domus vestra; & hoc: Non vi-
debitis me, donec dixeritis: Benedictus. In quo re-
siste temeritatem Marcionis adnotat, tanquam qui dimi-
dium corporis ex animali amputet.

CAP. XXXI.

501. Ad prandium vel ad cœnam qualis vo-
cari iubet? &c.] Titulum huic capiti dedimus: Qua-
leis ad prandium vel ad cœnam vocari debeant, &
de cœna magna; ex cap. XIII. Lucae. Atqui pulcrè
conferat locum Isai. 58. sæpius supra citatum cum verbis
Christi, qui vocari vult ad prandium vel ad cœnam
pauperes siue medicos, Græcè ἰατροὺς, qui retribuere
non possint humanitatis istius vicem; eam in re-
surrectione reprobantem. Iterum autem his verbis
accommodat illud Isai. 1. amantes munera, sectantes
terribitionem.

502. Homo quidam fecit cœnam, & vocavit
multos, &c.] Cœnam magnam hęc pulcrè interpreta-
tur Auctor, de vitæ æternæ saturitate, & hominè,
Deum creatorem. Atqui iterum hęc paraturam accipi
pro apparatu, rectè adnotavit Rhenanus. Sunt etiam Ter-
tullianica: quæ homines, & quæ Iudaici. Pulcrè de-
nique explicat: antè iam vocatos ad cœnam per pa-
tres, admonendos autem per Prophetas, seruos nepes,
quos misit hora cœnæ dicere ut venirent.

503. Excusant se inuitati, &c.] Non solum vul-
gatum Interpretis, sed etiam Auctor legit: Excusant; ele-
gantè, vel ipso Erasmo teste, quod adducta cassu re-

cusarent venire.

504. Qui pertinentissimè ad hanc parabolam
per Hieremiam: Audite, inquit, &c.] Omnino di-
stinguendus sic est hic locus. Citat autem Hierem. cap. 7.
& 11. iuxta LXX. tum hic, tum in sequenti huius para-
bola expositione; præterquam quòd legat: in iis quæ cõ-
cupiscunt corde suo malo, pro eo quod habetur Græcè
& Latine: in desideris cordis sui mali.

505. Agrum emi (Græcè ἀγρὸν) & boues mercatus
sum, & uxorem duxi, &c.] Tres diuersorum ex-
cusationes coniungit simul, ut ad verbum transeat Hier. 7.
nempe illa: Et emili ad vos omnes famulos meos
Prophetas (dum sic lego ordine transposito) dic, & ante
lucem, Græcè ἡμέρας ὄψεσθαι, quod vnicæ voce vertit Lati-
nus Interpres LXX. diluculo.

506. audit, &c.] In hoc differt à LXX. quòd singu-
lari numero legat quæ illi plurali, & quòd: collum, tras-
ferat τὸν κροτάρον, quod alij ceruicem.

507. Hoc vt patrifamilie renuntiatum est, mo-
tus tunc (benè, &c.) mandat de plateis & vicis ci-
uitatis facere sublectiorem, &c.] Motus accipitur
pro: iratus, his hoc loco, & similiter moueri, pro: irasci.
An autem iram propriè Deo adscripserit Auctor, necne,
vide nostra Prolegomena.

508. Numquid solitudo factus sum domui
Israëlis? &c.] Apud LXX. immò & Hebræis ac Chal-
daicè legitur dimissaxat: Israëli, sed paraphrasticè ver-
titur ab Auctore: domui Israëlis. Propriè verò ab eo
vertitur: terra in incultum derelicta, pro eo quod
Græcè est ἡ γῆ κενόδοτος Ἰσραήλ, pro quo Latinus LXX. In-
terpres: terra plena sentium. Atqui illud: Itaque mi-
sit, & explicatio est verborum Lucae præcedentium; non
verò ipsa verba Lucae.

509. Dehinc loco abundante, præcepit etiam
de viis & sepibus colligi, &c.] Istud rectè de nobis, id
est genibus, interpretatur Auctor.

510. Auertam faciem meam ab eis, & monstra-
bo quid (nempe erit) illis in nouissimis, &c.] In his
verbis Deuter. 32. solum differt à vulgato Interprete Lati-
no LXX. quòd vertit: obamulati sunt, &: obamu-
labor, quod Græcè est παροργισαί, & ὀργισαί, ἠ-
λάστο, pro quo alij: prouocauerunt, & prouocabo; &
voces Græcæ παροργισαί ac παροργισαί: prouocau-
erunt in iram, ac: prouocabo in iram, pro eo quod ille:
iritaerunt, & iritabo. Verumque illa significant. Ge-
nitura autem (vel Rhenano teste) iterum accipitur pro
generatione.

511. De qua illos gustaturos negat Dominus,
&c.] Etiam hoc ex Luca, interpretatur Auctor, de reue-
rsione Iudeorum; id comprobans loco sæpè citato Isai. 1.

512. Planè ad hoc secundò vcturus est, vt gen-
tibus prædicet, &c.] Istud prorsus ex sententia Marcio-
nis dicit; quod illi quasi concedit per Ironiam, vt ad alia
properet.

513. Interea qui cœnæ istius vocationè in cœ-
leste conuiuium interpretaris, &c.] Non reicit, sed
etiam accommodat aduersus Marcionem sensum secundum
huius parabole: de conuiuio cœlesti spiritualis satu-
ritatis & iocunditatis, id est de Eucharistia sacramen-
to, in quo ex sumptione corporis Domini, spiritualis satu-
ritas & iocunditas nobis accedunt.

514. terrenas promissiones vini, & olei, & fru-
menti, & ipsius ciuitatis, &c.] Vetus Testamentum
eiusmodi promissionibus ita scatur, vt superfluum foret
ad marginem vnam aliquam scripturam adnotare. Atqui

AN-
BUS

plurima adhuc verba Domini Luca 14. omittit Auctor, fortassis quod proprie adversus Marcionem non militarent.

CAP. XXXII.

515. Ouem & dragmam perditam quis requirit &c.] Caput hoc inscriptissimum: De oue & dragma requisitis & inuentis, ex cap. Lucae xv. Vbi pulchre & ouem & dragmam requisitas & inuentas, hominem interpretatur; quibus dumtaxat verbis (quod autem) eam & recensens, & explicans; quod alibi (nempe supra Tom. 2. lib. de annotationibus cap. 12.) latius de oue tractauerit; & de dragma, seu: didragma, supra lib. de Praescript. advers. haeret. cap. 11. ubi vide Adnotationes nostras num. 74.

516. Atque adeo illius est exultare de poenitentia peccatoris, &c.] Hic videtur Deo adscribere exultationem de poenitentia peccatoris, quam Lucas Angelis Dei adtribuit; non enim angelorum, sed Dei dixerunt fuit illud supra Tom. 2. lib. de Poenitentia satis explicatum: Malo poenitentiam peccatoris, quam mortem, quod partim ex cap. 18. partim ex 23. Ezechielis desumptum ibidem adnotauimus num. 17. Atqui cur reliqua huius capituli Auctor non prosequatur, reddit rationem Epiphanius Constit. 42. Reversus enim (inquit ille) Marcion totam parabolam duorum filiorum, eius qui accepit partem paternorum bonorum, & prodigaliter consumpsit, & alterius, &c. Quam interim adlegatam habes ab Auctore supra dicto loco lib. de Poenitentia.

CAP. XXXIII.

517. Quibus duobus Dominis neget posse seruire, &c.] Inscriptionem huic capiti damus: De duobus Dominis, Deo & Mammona; ac de dicto Domini: Lex & Propheta vsque ad Ioannem, ex cap. xvi. Lucae. Atqui istud per praecipuationem adfert ante alia, quae initio capitis huius Lucae habetur; eo quod faciat illa ad explanationem duorum Dominorum; quos perperam Marcion interpretabatur Deum creatorem & Deum suum. At Christus ipse alios se intelligere declarat: Deum proponens & Mammonam, quum subdit, sicut infra etiam citatur ab Auctore: Non poteritis Deo seruire & Mammonae.

518. quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi, &c.] Non sunt haec verba Evangelistae, sed Auctoris, quae colligit tum ex communi euentu rerum, tum partim ex Evangelistae verbis: Aut enim unum odiet, & alterum diligit, aut uni adhaerbit, & alterum contemnet. Eum enim quem odimus & contemnimus, offendimus facile, ab eo absistentes (vbi interpretatur supra Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 12.) quem autem diligimus, cuique adhaeremus, defendere solemus & manum tradere, vbi supra loquitur.

519. secundum serui illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitores dimiuit, cautionibus releuat in subsidium sibi, &c.] Hic adtingit paucis parabolam villici, sine οὐνοῦ μισθῶν, quem generali nomine seruum vocat, quem ab actu summotum recte interpretatur Rhenan. ab officio summotum, adempta illi administratione, eo sensu, quo supra cap. 29. Actores & Actum, voces Iureconsultorum, exposuit. Qui etiam: cautiones, Syngraphas interpretatur; nam Graece τὸ γέγραμμεν legitur vbi apud Lucam.

520. Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniustitiae, &c.] Dum Mammonam, nummum Auctor interpretatur, intelligit ipsa diuitias; nam mammona B. Hieron. teste Epist. ad

Hedibiam, quae prima diuitias, edique iniustas significat, vox Syriaca, non Hebraica; quare & addi a Christo iniustitiae.

521. Cui famulatum videns Pharizorum cupiditatem amentauit hanc sententiam, &c.] Hic omnino nouam periodum incipimus. Atqui amentauit recte Rhenanus interpretatur, iaculatus est, emisit, per ab amento, id est, soro deducitum sit verbum amentate, Nam & alteri codici MS. Vatic. adiungitur erat haec admentum exposiitio amentauit, id est, ab amento literarum vibravit. Facit ad intellectum illud Seneca in Epistola Amentum digitus tendit prioribus, & ceteris iaculum dirigit viribus. Amenta enim (inquit Festus) quibus mitti possunt, vincuntur iacula, quia aptiores ea admentum trahunt.

522. Irridebant denique Pharisaei peccata cupidi, &c.] Veris proprie: peccata cupidi, quae Graece est φιλία ὑποδο. Atqui ex utroque MS. Vatic. in locis etiam vestigia prima aditionis, legimus: Quibus potius, pro: Quia nunc, &c.

523. quomodo dictum: Si in mammona inuisibile fideles non existitis, quod verum est, quis vobis crederet, &c.] Proius sic legitur & castigatus, quod corrupte legebatur: quomodo dictum sit: In Mammona, &c. nam: Si legitur apud Lucam in uita admentum omnes, tam Graecam & Latinam, quam Syriacam sensus ipse id requirit. Istud autem iterum transpositum suo instituto; nam praemittitur apud Lucam illi, quae prius posuit Auctor de Pharisaeis. Atqui quod id est: quod est verum, opponit Christus inuisibilem credet accipitur pro: committet, nam & Graece ὑποδοσεται, etiam illud subinde significat.

524. Et si in alieno fideles inueni non estis, quomodo non modo legat, sed & explicet Auctor: meum est, quum tamen Graece sit: quae ἴσταν, & cum Interpres Syriacus, ac B. Cyprianus lib. de opere & ueritate legis legant: quod vestrum est.

525. Si autem & iustificantes se coram hominibus Pharisaei, &c.] Intelligit illud Christi ad Pharisaeos: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, & sequentia, pulchre iam olim per Prophetas adnotata esse, ostendit.

526. Miser homo qui spem habet in homine, &c.] Quum Graece sit ἠὲρ 17. & cetera, quo quo omnes Interpretes, & ipse alicubi supra Auctore laudatus; hic, miser, transiit, ex consequenti, quod fieri sint qui maledicti & execrabiles.

527. Si & adicit: Sci autem Deus coram se pronuntiabat, &c.] Castigamus: Si, pro: Sciens, pro: Vatic. MS. cod. & supplemus: qui lucerna in operam nuntiabat, nempe quum sit dixit Hieron. 17. & cetera, scrutantem renes & corda; quod quidem etiam legitur Psal. 7. Sed solet persistere Auctor in citatione eadem alicuius Prophetae; ac capit citare Hieron. 17. & cetera, etiam addidit ad illud Sophon. 1. Scrutabitur Hieron. Ierusalem cum lucerna.

528. quod elatum est apud homines, petulum est Deo, &c.] Etia hic sensum patrum reddi quum haec, quum Graece sit ἠὲρ 17. & cetera, & cetera, quamquam interim paulo aliter lectum olim fuisse, ostendit ex translatione Syriaca, quae habet: adominatum est; quod accedit ad lectionem Auctoris.

529. in omnem contumeliosum, &c.] Graece

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELLII
A. V.
16.

Isai. 2. *Qui non parat* *Legem*, quod vertit Latinus LXX. Interpretis arrogantem; Auctor vero: contumeliosum, magis proprie.

530. Lex & Propheta vsque ad Ioannem, ex quo regnum Dei aduantiatur, &c.] Frequentsime hanc scripturam adlegauit Auctor aduersus Marcionem. hoc ipso libro, eo quod eam citaret pro se Marcionem, sed pulcre deducit, etiam Ioannis aduentum predictum a Creatore, tunc hic tum alibi. Quid? quod Epiphanius. Confut. 43, inde probet, eundem esse Deum Creatorem & Deum Christum; quod, nominans Legem & Prophetas, neque iniquitate illis adscribens, eidem testimonium prebeat. Atqui Epiphanius magis clare vertit: ex eo tempore; nam Græce est apud Lucam: *Από τότε*. & Auctor obscurus: ex quo.

531. Nam & si probauimus, &c.] Alludit ad cap. 1. huius lib. 4. de veteribus & nouis; item ad xviii. de Ioanne ostēto à Prophetis preparatore viarum Domini.

532. vt vnde magis probetur, &c.] *Aut quæsitue* (inquit Rhodanus) *legenda sententia*: aut vnde subaudiendum, Nihil sit: vt nihil sit vnde magis probetur, &c. Verum habet nescio quem suum modum in usu huius Aduerby: Vnde.

533. Transeat igitur cælum & terra citius, &c. quàm vnus apex verborum Domini, &c.] Videtur non legisse Auctor quod apud Lucam est: *cadere*, Græce *καταβη*; item ex proposito vertisse verborum Domini, quod alij: de lege; vt ostendat consonantiam verborum Domini, *ita in lege noua, quàm in veteri*. Ad quod pulcre adēo adaptat verba Isai. 40.

CAP. XXXIII.

534. Sed Christus diuortium prohibet, &c.] Titulum capiti huic imposuimus: De diuortio prohibito, atque adēo coniugio adprobato, & de inferis ac sinu Abrahæ; ex eodem cap. xvi. Luca; vbi pulcre iterum defendit cōiugium aduersus Marcionem, quomodo supra lib. 1. cap. penult. Sunt interim priora hæc verba, vsque ad: *Planē*, &c. verba Marcionis, obiciētis diuersitatem legis & Euangely, in eo quod Christus diuortium prohibet, quum Moyses repudium permisit. Sed pulcherrimè respondet Auctor ex Euangely Matthei 19, vbi Christus dicit: propter duritiam cordis ipsorum præcepisse Moysen repudium dari; à primordio autem non fuisse sic. Atqui diuortium proprie accipi ab Auctore pro tali diuortio, quo quis dimittit uxorem, & alteram ducit, patet ex explicatione similitum verborum Christi; alioqui ob fornicationem permitti diuortium, id est separationem coniugis, patet dicto cap. 19. Matthei.

535. Qui dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, atque adulter est. Vt sic quoque, &c.] Omnino castigandū duximus; adulterium commisit, pro: committet; tum quod ita legatur, iuxta editiones omnes, aut saltem committit; tam hic quàm Matth. 5. & 19. tum quod infra hoc eodem capite id ipsum sic citetur ab Auctore.

536. & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam, &c.] Ferris Auctor hoc paraphrastice, pro eo quod est apud LXX. Deuter. 24. & erit, si non inuenit gratiam coram eo. Omitit etiam vocisiam: &c. quæ interuenit à Moysē; vt ne suspensam teneat sententiam. Legit item singulari numero: in manu eius (sic enim lego cum 2. Vatic. MS. cod. pro: in manu) quemadmodum ex Hebræo Latinus Interpretis, & Chaldaicus paraphrastæ,

pro eo quod illi: in manibus eius.

537. Non enim receperit illud quoque Euangelium eiusdem veritatis, &c.] Agit de Euangelio Matthei, quod reiciebat Marcion, vbi cap. 19. leguntur verba sequentia. Nam lego imprimis, sicuti ubique Tertullianus: in carne vnā, pro: in carne vna; deinde, secutus vestigia alterius Vatic. MS. cod. homo non diiunget, pro eo quod interrogatiuè legebatur dumtaxat: homo diiunxerit: tum quod Græce sit *ἄλλο* & Latine ac Syriacè: non separet; tum quod infra Auctor Tomo 5. lib. de Monog. legat: *homo non separet*; & verò etiam Patres omnes, negandi particulas legunt. Est autem mira phrasis: patrem gestans eum, pro: patrem agnoscens. Paulopost cū Sixti Senensi Biblioth. sancte lib. 6. cap. 81. omittimus, dimissam, legentes dimittat: ex ea vtiq; causa, qua non licet dimittit; pro quo clarius esset, si legeretur: dimittere; sed illud redolet etiam phrasin Tertullianicam. Porro quidam putant errorem esse in Tertulliano, quod hic dicat Christū conditionaliter fecisse diuortij prohibitionem, & cetera quæ hic sequuntur; sed saluo meliori iudicio, non tam in illo videtur errare, quàm in eo quod infra sequitur, vbi videtur diuortium ex caussa adulterij irascere, vt possit vir alteram uxorem ducere. De quo an id senserit Auctor necne, latius in Prolegomenis inter eius paradoxa.

538. nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptismatis & Eucharistia admittens, &c.] Pestilens ista hinc à marginem nescio à quo addita est adnotatio, in omnibus quæ exstant hactenus Tertulliani aditionibus: Baptisma & Eucharistia duo sacramenta primitiue Ecclesia; tamquam si primitiua Ecclesia non nisi duo illa agnouisset sacramenta, quemadmodum hinc probare nituntur Magdenburgenses, & plerique nostræ temporis hæretici. Loqui enim Auctorem, non de omnibus Ecclesie sacramentis patet ex circumstantiis contextus; vtpote qui agat solum de sacramentis; quibus fideles seu Christiani sunt, antea infideles, quæpe quum Marcion nec coniungeret per nuptias matrem & foeminam, nec alibi (id est, in infidelitate) coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistia admitteret, nisi inter se coniurarent ad alterius fructum nuptiarum. Qui vt mentem suam magis aperires (quod ferre erat illa coniungi solere in baptismo inseparabiliter, sicuti supra latius Tom. 2. num. 1. inter baptisimi ceremonias baptismum & Eucharistiam, non sacramenta, sed sacramentum (iuxta tam excusos quàm MS. codices omnes) appellat. Solet quidem & tertium sacramentum baptismati coniungi Manuspositionis, seu Confirmationis; sed (sicuti ibidem adnotauimus) non nisi quādo Episcopus baptisma celebrabat. At verò Marcion (quum Episcopus nunquam fuerit, sed presbyter dumtaxat) non poterat nisi duo illa priora in baptismo coniungere, quo fit vt illum hic adlocutus Auctor, non nisi diuortium faciat sacramentorum mentionem. Hanc autem huius loci explicationem (meo quidem iudicio, vt sic loquar, peremptoriam) acceptam debeo B. August. qui lib. 3. de peccat. mer. & remiss. cap. 12. vbi: illud, inquit, sine dubitatione tenendum, quæcumque illa sanctificatio sit (de qua Apostolus 1. Cor. 7.) non valere ad Christianos faciendos, atque ad dimittenda peccata, nisi Christiana & ecclesiastica institutione & sacramentis efficiantur fideles. Certè Auctorem plura agnouisse sacramenta; immò eodem cap. 40. lib. de Praer. aduers. har. sex numero (scilicet; Baptisimatis, Penitentia, Confirmationis, Eucharistia,

AN
OUS

Ordinis & Nuptiarum) docentur ibidem, num. 240. 241. 243. 244. 245. & 246. ubi haud dubie etiam ad septimum extrema Vnctionis adlusisset sacramentum, se in mysteriis Mithrae, in quibus diabolus sacramenta Dei emulabatur, aliqua etiam fuisse adhibita vntio; Et tamen, fortassis ad illud adludit eiusdem libri cap. 41. quum adfirmat mulieres haereticas (nempe Marcionis & simulum scitantes, vel Epiph. teste haer. 42.) non solum tingere, sed etiam curationes re-promittere, quas fere per vntionem fieri solitas, omnibus historiarum lectionibus factu manifestum est.

539. aduersus fructum nuptiarum, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) liberorum procreationem. Sic supra, c. 23. Ipsum quoque fructum, inquit, connubii benedicendo promisit, qui de infantia primus est. Hoc ipsum enim significat Auctor, quod dixit, loco initio huius capituli citato: Non tingitur apud illum caro, nisi virgo, nisi vidua, nisi coelebs, nisi diuortio baptis-ma mercata.

540. Sed nec tuum Apostolus finire, &c.] Marcionis Apostolum vocat, sic supra etiam non semel; quod ille inter ceteras etiam 1. Epist. ad Corinthios retinetur & agnosceret; aliudens hic ad illud 1. Cor. 6. Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis; siue: pro-Rituta, uti hic Auctor. Subaudiatur autem (uti ante me Rhenan.) constat, vel certum est.

541. iustitia diuortij, &c.] Hic videtur illorum fauere sententia; qui, etsi per se mala res esset diuortium, tamen ex quo per Moysen permissum fuit, iustum atque adeo licitum fuisse diuortium volunt. Verum si sequentia diligenter inspiciantur, illud solum intelligitur permissum, si inuentum fuerit in muliere negotium impudicum; pro quo facit etiam Prophetia Malach. 2. quam mox citat iuxta LXX. vxorem iuuentutis tuae non dimittes. Cui addi potest, quod ibidem subiungit Propheta: Sed si odio habens dimiseris eam, dicit Dominus Deus Israel, operiet impietas cogitationes tuas.

542. Qui dimiserit, inquit, vxorem suam, praeter causam adulterij, &c.] Sine legas, sicut hic habetur: praeter causam adulterij, siue uti mox: praeter ex causa adulterij; constat citari hic cap. Matth. 5. non 19. vtpote quum priori loco legatur: ταπεινός λόγος προπέρας, id est: praeterquam causa adulterij, posteriori vero distaxat: εἰ μὴ ἦν προπέρα, id est: nisi ob fornicationem. Pro quo adulterium, magis proprie verit Auctor tum hic, tum infra Tom. 5. lib. de Monog. quamquam enim generalis sit vox Graeca ad cuiusuis generis prostitutam pudicitiam, certe apud Evangelistas adulterium significat Auctor, & ubique adulterium pro fornicatione transfero, fortassis quod haec vox posterior, Latinis minus adhuc nota, posterioribus saeculis magis usitata, deriuata a fornice, quae pro lupanari à tuenali iam olim vsurpatur, eo quod fere in fornicibus habitarent meretrices. Atqui: praeter (inquit Rhenan.) vsurpat Adverbialiter, pro praeterquam, ut supra cap. 24. praeter oneribus conspersionum (id est: praeterquam oneribus conspersionum) offscinatam.

543. eum qui ex compressione matrimonium fecerat, &c.] Citat istud secundum LXX. ex Deuter. c. 22. ubi Graec est βία στέρεος, quae vox compressionem, siue violentam mulieris violationem significat, quod adeo vocat demceps: ex violentia coactu matrimonium, quod cogereur compressam in vxorem ducere.

544. quoquo velis latere, &c.] De hac Prouerbiali formula, vide nostra Prolegomena.

545. habens radicem ex eadem Ioannis mentione, &c.] Hoc vult dixisse apud Lucam Saluatore post mentionem Ioannis, quia immediate praecessit. Iste Propheta vsque ad Ioannem. Immo quomocumque historia exitus (id est, praesi Tertulliani: exitus, seu visionis) Ioannis, habetur Matth. 14. & verba quae contra diuortium citantur Matth. 19. videtur in eadem sententia Auctor, quod debeant subiungi haec post eandem historiam, dicta passionis Ioannis Baptista.

546. quod aduersus legem vxorem fratris sui defuncti duxisset, &c.] Non hunc locum 3. Evangelistarum Auctor interpretatur, quasi si Philippus frater Herodis defunctus fuisset; quum apud eos Matth. 23. Marc. 6. ac Luc. 3. nulla defuncti illius mentio fiat, sed distaxat: Non licet tibi habere vxorem fratris tui, quod alia lege Leuitici, nempe 18. & 20. prohibitum fuerat vxor non vocaretur, si defunctus fuisset, sed vidua. Et que adeo videtur mihi in hac explicatione, Martini prae-tus secutus adinueniam quam Euangelistarum; ut non potest esse ex scriptura, mortem repudijs aequatam, quae adeo sicut post repudium, ita & post mortem mariti latius profertur lib. de Monog. infra Tom. 5. non tam dimissam ducere. Verum de eo latius in Prolegomena Paradoxa Auctoris.

547. quam si frater illiberis decessit, &c.] In voce (inquit Rhenan. & in Scholius ad marginem addere voluit; quod Graec est ἀπαύς, id est, carceraria. Atqui adiudat ad legem Deuter. 25. Non modo permittentem, sed & praecipientem, ut si frater illiberis decessit, à fratre ipsius supparatur (id est, constitueretur) semen defuncto. Atqui lege: adulterij figura ex 1. cod. MS. Vatic. pro: adulterij, quae parat matrimoniorum.

548. diuitis apud inferos dolentis, &c.] Non in fine in sinu Abrahae requiescentis, &c.] Non in fine expostio, sed magis versimilis, & non lege paratam eadem Ioannis mentione, quae diuitem Hebraeo, pauperem vero Ioannem interpretatur. Et non haec vera sit historia, an parabola, an vero maxime vide supra lib. de Anima, cap. 7. num. 94. Atque Epiph. Confut. 44. & 45. arguet contra Marcionem, quod fiat mentio Abrahae, atque adeo male ab illis impetatur Abraham. Porro ad illud male mentio Non tam inepta (inquit Rhen.) atque insulsa est, ut antiquata vox: meritati. Captiuus scilicet, quod magis similiter desines, nempe quia praecedat: male tractatus, ut expungendum Gelenij scholion ad marginem additum: forte meritati; idem est enim (teste Latini) meritati quod: meriti.

549. Habent illic Moysen & Prophetas, &c.] Addidit Auctor illic ad marginem phasin, nempe in synagoga Iudaeorum; nam neque Graec, Syriacè aut Latine legitur, neque etiam apud Epiph. qui Confut. 46. etiam istud aduersus Marcionem querit, Moysen & Prophetas impugnatem. Meriti enim (ut sequitur apud Auctorem) illis qui Legi & Prophetis obedierint, determinabat mercedem operum, etiam Marcionem agnoscentem mercedem operum positam à creatore, siue tormenti siue certiorum (id est solarij: nam sic ubique accipit eam vxorem) apud inferos. Christi vero & Dei sui conditoris num Abraham.

550. quae ab inferis discernit Abraham, &c.] Omnino sic legi debere, pro: ad inferos; patet ex eo quod sequitur: Aliud enim inferi, ut patet, aliud est quod

TERTULLI
Cum Anotationibus
PAMELII
A. V.
36.

Abrahæ sinus. Nā & magnū ait intercedere (Græcè ἐπέχειν) regiones istas (nempe Inferos, & sinum Abrahæ) profundum (Græcè ὄρυγμα, siue hiatus) & transitum vtrumque prohibere. (quod in compendium contraxit Auctor.) Sed nec aduauerit diues oculos & quidem de longinquo, nisi in superiora, &c. ubi verba Lucae transponit pro suo instituto. At qui de Inferis vide supra lib. de Anima, cap. 54. & 55. & Aduersiones nostras ibidem per totum caput; de sinu vero Abrahæ hic latissime tractat Auctor. Est autem rursus phrasîs Tertullianica: in Abrahæ cenam deputandarum.

551. Eam itaque regionem sinum dico Abrahæ, &c.] Ad hunc locum aduulsi supra lib. 3. cap. ult. his verbis: Sed de sinu Abrahæ suo tempore. Quod autē dicit: et si non cælestem, tamē sublimiorem inferis; confirmatur à B. August. Epist. 99. Quis, inquit, ne ipsos quidem inferos vspiciam scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in diuinis auctoritatibus legitur; non vtiq; sinus ille Abrahæ, id est secreta cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars Inferorum esse credenda est; quoniam in his ipsis tantū magistri verbis, ubi ait dixisse Abraham: Inter nos & vos chaos magnum firmatum esse, satis, ut opinor, appareat, non esse partem, & quasi membrum Inferorum tantē illius soliditatis sinum. Vbi videtur hunc locum imitatus. Quum itaque Auctor supra lib. de Anima, cap. penult. & ult. videtur sentire: omnes animas ad inferos commigrare, oportet largi accipi ab Auctore inferos: ut complectatur etiam sinum Abrahæ. Verūm de eo Auctoris Paradoxo latius inter Prolegomena, sicuti etiam de eo quod sequitur: interitum refrigerium præbituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat; ubi rursus habes vocem Tertullianicam: expungat. Lego autem iterum ex altero Vatic. MS. cod. vindicat, pro: vendicat, quia illud Tertullianicum est.

552. ad quam ascensum suum Christus ædificat in caelum, secundum Amos, &c.] Prorsus sic legendum, pro: secundum Osee; neque enim apud hunc Prophetam istud legitur, sed Amos 9. & præterea supra l. 3. c. ult. Amos, non Osee tribuitur.

553. de quo Isaias: Quis adnuntiabit vobis locum æternum? Locum hunc tandem reperi Isai. 33. iuxta lxx. ubi B. Hieron. ex Hebræo vertit: ignem æternū. Ibi dicitur illud: Incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam & iniquitatem.

554. cur non capiat sinum Abrahæ dici, &c.] Hæc verbum: capiat (inquit Benan.) in superioribus sepe iam nobis occurrit. Sensus hic est: Cur non possit dici sinus Abrahæ, &c. Sic lib. de Resurrect. carnis, c. 26. Terram sanctam Paradisum, quam & Patrum dici capiat.

555. ac candida quædam, &c.] Candida, inquit idem, pro spe & expectatione. Vestis erat petitorum Consulatum, quos inde candidatos vocabant, ut supra non semel adnotatum est.

556. Immo, inquit, nostri Dei monella, &c.] Vatic. MS. 2. monellas, sed illud placet, quia (vtriusq; adnotauit Benan.) hæc vocabulum in lib. de Patricia usurpauit: Si manu quis, inquit, tentauerit prouocare, præterit est Dominica monella. Sunt autem hæc dicta ex persona Marcionis vsque ad illud: Merito. Atque ad id, est eadem apud Matthæum habeantur scriptura, quas ille obiecit; tamen quia illud Evangelium non agnoscebat, sed secundum Lucam duntaxat, ad virginem

prorsus adnotanda citatio Luc. 9.

557. qui de thronis deponit dynastas, & de sterquiliniis eleuat inopes.] Prorsus est in Cantico Mariæ, Luc. 7. quum legitur: Deposuit potentes de sede; posterius Psal. 112. quamquam nonnihil etiam hic variet à Latino Interprete, sequens exemplar Græcum, ubi legitur ὀψόρων.

CAP. XXXV.

558. Conuersus ibidem ad discipulos, &c.] Caput hoc inscripsimus: De verbis Domini variis, Leprosi curatis, & Phariseorum interrogatione de regno Dei, &c. cap. xvii. Lucae.

559. Væ dicit, auctori scandalorum, expedisse, &c. si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quàm vnū ex illis modicis, &c. scandalizasset, &c.] Verbis istis Lucae interseruit Auctor alternatim: si natus non fuisset, ex cap. Matth. 26. ubi de Iuda id dicit Christus. Veritatem autem, magis paraphrasticè, quàm ad verbum, tum: expedisse (quod lego ex utroque Vatic. MS. cod. pro: expedisset, quod habebant excusati) tum: molino saxo ad collum deligato, pro eo quod Græcè & Latine, circumdato seu immisso; ubi etiam videtur magis sequi Marc. 9. qui habet Græcè λίθος, hoc est: lapis molaris, pro eo quod est apud Lucam & Matthæum, μύλος σιτινός, id est: mola asinaria, aut mola inferior. Sine autem legas: Existima, cum altero Vatic. MS. cod. sine: Estima, cum reliquis, perinde est.

560. ac si pupillā oculi mei tangat.] Legit Auctor: mei; quum Græcè sit, Hebræicè, Chaldaicè & Latine: eius; sed quum loquatur ibi Propheta ex nomine Dei, Auctor verò hoc citet, tamquam pronuntiatum ab ipso Deo, nihil differt.

561. Peccantem fratrem iubet corripi, &c.] Sicuti Græcæ voces ἑπιτιμῶν apud Lucam, & ἐλεγχῶν apud Matthæum, & Latina voces, corripere, & increpare, pro istis habentur ab Interpretibus.

562. traductione traduces proximum tuū, &c.] Sic legendum sine noua periodo, quia legitur eodem versu 16. Leuit. 19. Omnia etiam iuxta alterum cod. Vatic. MS. vocula: non, ut potest que nequib; legitur in vllis exemplaribus; ad institutum alioqui faceret hæc scriptura, in qua Interpres Latinus lxx. vertit: corripione corripies. Quum autem Auctor adiicit: vtiq; & fratrem, confirmat eorum sententiam, qui locum hunc de fratre eiusdem fidei intelligunt.

563. qui pecora quoque fratris tui, &c.] Quod Exod. 23. legitur de boue & subiuuali (id est, pecoribus) inimici, ex consequenti Auctor de fratre interpretatur, id est, sicuti modo dixi, eiusdem fidei homine, siue inimicus sit, siue amicus.

564. Sed & veniam des fratri in te delinquenti iubet, etiam septies, &c.] Quia ἀφεσις amphibolum est ad dimittere, pro emittere, & pro absolueret; trāsferre maluit Auctor: veniam des.

565. Nec petenti eam præstes mandat, sed & nō petenti, &c.] Ita explicat hunc locum Auctor, ut nemo putet veniam præstandam nisi petenti, eo quod ille videatur solummodo loqui de eo qui dicit: Pœnitete; id colligens ex verbis precedentibus Leuitici: fratris malitia ne memor sis. Atqui legitimus prorsus ex utroque Vatic. MS. cod. præstes, pro: præstans.

566. Lex leproforū, &c.] Quasi aliud agens transt ad curationem decem leproforū, prætermittit

miserat Lucas, ubi addens: in quo & regnum substantialiter reuelabitur, addidit ad illud quod sub fine capituli sequitur in Luca: Filius hominis reuelabitur. Est verò illud Terullianicum: Reprobati autem habens. Sine autem, excerptis, legas cum altero Vatic. MS. cod. sine deceptis cum aliis, non refert.

579. quem & in lapidis, & in petra, & in motis figura portenderet, &c.] Quamquam pluribus scriptura locis, in lapidis & petra, & motis figura, Christus portendatur, sufficit nobis eos locos adnotare, quos alibi ea de re citat Auctor, quare de lapide adscriptimus ad marginem, Isai. 8. de petra, 1. Cor. 10. & de monte, Dan. 2. ubi nempe legitur: lapis de monte praecipuus, qui percussus: statum factus mons magnus.

580. cur eum diebus Noë & Loth comparat, &c.] Tribus verbis offert, quod pluribus habet Euangelista: de aduentu filij hominis comparato diebus Noë & Loth; etiam illud: Mementote vxoris Loth, in Marcionem pro iudicio Dei retorquens.

CAP. XXXVI.

581. Nam & orandi perseverantiam & instantiam mandans, &c.] Titulum huius capituli dedimus: De Parabolis, Iudicis, & Pharisei ac Publicani; responsione ad adolescentem diuitem, & de caeco curato; ex cap. xviii. Lucae. Adhuc autem hic ad ipsa verba Lucae qua praemittit priori parabola: Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere. Parabolam, inquam, iudicis coacti, audire viduam instantia & perseverantia interpellationum eius; ubi iterum tribus verbis integram parabolam completur, attingens etiam explicationem parabolae, quomodo subiungit: facturum Deum vindictam electorum suorum, clamantium ad eum die ac nocte.

582. Et tamen, quomodo templum creatoris inducit, &c.] Etiam hic paucissimis hisce verbis sequitur alteram parabolam, qua duos adorantes (in templo nempe) diuersa mente describit, Pharisaum in superbia, publicanum in humilitate; idcirco alterum reprobatum, alterum iustificatum descendisse.

583. in humilitate, ut adleuatorem humilium; non in superbia, ut destructorem superborum, &c.] Adhuc mihi videtur ad illud Christi: Omnis qui se humiliat, adleuabitur, & qui se exaltat, humiliabitur; siue ad illud Cantici Mariae, Luc. 1. Deposuit potentes de sede, (hoc est enim destruere) & exaltauit (siue adleuauit) humiles.

584. Nam & quam docuit orationem, creatori probauimus conuenire, &c.] Nempè supra c. 26. ubi tractatur oratio Dominica & cap. 11. Lucae. Sunt autem iterum, Terullianica: qua Deus optimus, & paulo post: qua solus Deus, & post huius capituli medium: qua non natus.

585. Sed quis optimus, nisi vnus, inquit, Deus? &c.] Optimus more suo & hic & postea usurpatur pro bono; ubi addiderat etiam Marcion vocem: pater, sed perperam. Adfert etiam praecedentia Epiphani. consur. 50. cuius occasione istud dictum est aduersus Marcionem; immo ipse Auctor paulo post: Denique, inquit, interrogatus ab illo quodam (neque verò etiam Epiphani. habet aliud quam: quidam, quem alij omnes id referant de Principe) Praeceptor optime, quid faciens vitam aeternam possidebo: de preceptis, &c. an ea scires, &c. expostulauit. Vbi tacite confirmat lectorem Lucae mandata nostri (non verò Marcionis: madata noui, sicuti adnotat Epiphani.) Praecepta inquam (si-

cui paulo post addit Auctor) non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi (qua voce explicat quod significat τιμωρεῖσθαι, id est, honorare parentes) patrem & matrem. Verum praecedit ante: Mandata nostri; illud: Quis optimus, &c.

586. Quomodo ille principaliora quaeque adfirmasset obseruasse se ab adolescentia, &c.] Quomodo apud Lucam habeatur: Haec omnia custodiui, addit: principaliora quaeque, uti ostendat praedicta praeccepta talia esse. Et qui Christus (sicuti etiam Auctor prosequitur:) Vnum, inquit, tibi deest: Omnia quaecumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo, & veni, sequere me. Porro commiserones & coequales Marcionitas haereticos, eleganter vocat, quomodo etiam infra sub finem capituli Marcionem caecum adferit.

587. Si adnuntiavit tibi homo quid bonum? &c.] Videtur aliquam interrogandi particulam Graecè legisse initio huius periodi Auctor Mich. 6. quomodo etiam Chaldaeus Paraphrastes, qua hodie non reperitur; nam vertitur ex Graeco dumtaxat: Adnuntiatum est tibi homo. Atque sequentia sic distinguenda & castiganda sunt: Et homo enim Christus adnuntians quid sit bonum; scientiam Legis: Praecepta, inquit, scis: facere iudicium: vende, inquit, quae habes; diligere (pro: dilige, nam repetit verba Michae) misericordiam: & da, inquit, egenis; paratum esse ire cum Deo: & veni, inquit, sequere me.

588. Tria distincta fuit à primordio Iudaea gens, per tribus & populos, & familias, & domos, &c.] Adhuc ad librum Numeri c. 1. ubi primum Iudaea gens per tribus & populos distinguitur, nempe xii. Ruben, Symeon, Iuda, Issachar, Zabulon, Ephraim, Manasse, Benjamin, Dan, Aser, Gad, Neptalim; non adnumerata tribu Levi, eo quod Domino consecrata esset. Deinde etiam ad Numer. cap. 26. ubi per familias & domos recensentur singulae tribus. Nempè tribus Ruben familiae quatuor, Symeon quinque, Gad septem, Iuda quinque, Issachar. 4. Zabulon 3. Manasse 8. Ephraim 4. Benjamin 7. Dan 1. Aser 3. & Neptalim quatuor. Et verò Terullianus, quomodo iureconsultus esset, ad iudicare mihi videtur ad distinctionem qua Romani videntur, gentis, tribus, & familiae; de qua plusculum aliquid in vita Auctoris adtigimus.

589. vnus aliqui, &c.] Sic rursus lego iuxta primam Rhenani aditionem, à Latino ex aliis locis Auctoris confirmatam, ex Vatic. MS. cod. 2. pro eo quod citra irrepsit: vnus aliquis. Nā (vbi adnotat Rhenanus) in principio libri quinti sequentur: vnus aliqui discipulus. Sensus hic est: Erit terra filius, vel vnus quilibet e turba, siue vnus de multis, quod Graeci dicunt: ἕν τὸ πᾶν δὲ θεὸς εἷς, ἕν εἷς τὸ πᾶν ὅν, εἷς τὸ πᾶν τὸ ὄντων.

590. Quomodo igitur praeteruentem illum caecus audisset, cur exclamauit: Iesu fili David, miserere mei, &c.] Eodem modo ex hoc loco Epiph. Consur. 51. aduersus Marcionem conuincit, Christum non apparentia, sed verè fuisse incarnatum; idque e magis, quod laudata fuerit à Domino fides caeci, qua filium David Iesum credidit; ut potè qui dixerit illi, sicuti infra etiam citatur: fides tua te saluum fecit. Idem Consur. 51. adnotat ampullam, in qua Marcionem quod apud Lucam cap. 18. praetermisit: Quomodo adimplisset Iesus duodecim, dixit: Ecce ascendi Hierosolyma, & consummabitur omnia quae scripta sunt per Prophetas de filio hominis. Tradetur enim & occidetur, & tertia die resurget,

Vnde & ab Auctore illud omittum est.

591. Sed antecedentes increpabant cæcum vti taceret, &c. Pulcrè etiam istud interpretatur, ne Marcion pro se facere existimet. Atqui: præsumeret, quod habent 2. Vatic. MS. cod. & prior editio Rhenani, impersonaliter, magis quidem placet, sed vti nos Lectoribus accommodemus, reliquimus: præsumeretur, ad maiorem loci alioqui obscurioris explicationem. Verum mox legimus iuxta eosdem: Atquin Tertullianicum, pro: Atqui, cuiusmodi sunt etiam: enubilasset, &: vltra, pro amplius, vel Rhenano adstante. Sive autem legas cum iisdem MS. Vatic. adfingeretis, sive cum excisis: adfingeretis, perinde est.

592. & ex fructu lumborum Dauid, &c. Quia additur: destinabatur, haud dubiè adludit ad illud Psal. 131. De fructu ventris tui, Græcè κοιλίας (sicuti alibi legit) ponam super sedem tuam, seu iuxta interpretationem conuenientissimam Petri, Act. 2. de fructu lumbi, Græcè τῆς κοιλίας, præterquam quòd veteris pluraliter magis Latine: lumborum.

593. Qui hoc se (nempe filium Dauid) & cognouit, & ab omnibus cognosci voluit (nempe Christiani) fides hominis, & c. exteriore quoque visione donauit, &c. Sic explicandus erat locus hic aliàs obscurus; & ansuper à nobis suppletum est: ab omnibus, ex altero Vatic. MS. cod. à quo parum differt alter legens: ab hominibus. Atqui etiam hic habes: censum, pro origine, quem legitur: per virginis censum; & rectè adnotauit Rhenanus esse Appositionem: ruētens & ipsam Antithesin.

594. Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Syonis offenderat cæci resistentes, &c. Verba sunt hæc Marcionis, quibus Antithesin commentabatur inter Dauid & Christum, quòd ille cæcos cæci, id est occidi iussisset, Christus vero cæcum hic curauit, vsque ad illud (vbi proinde noua periodus incipiat): Et cæci fidei, nempe huius cæci, & quidem prauæ, siquidem ille mentitus sit filium Dei, præstitisse se dixit, illis nempe verbis latius repetitis: fides tua te saluum fecit. Quam Antithesin tum per parenthesin interiectam, tum per sequentia pulcherrimè conciliat Auctor. Historiam habes 2. Reg. 5. quom tamquam veram hic Auctor agnoscit; dicens: cæcos resistentes Dauid in recuperatione Sionis, figuram fuisse populi cæci non admitturi quandoque Christum filium Dauid; si figuram (sicuti alibi non semel Auctor) ergo veritatis figuram. Pro quo facit etiam Proverbum inde natum: Cæcus & claudus non intrabunt in templum. Valeat itaque Erasmus, qui istud ad imagines, vti dicit, cæcos, quæ solent ad figuram dōnatum seu murorum arcis Sion refert.

595. Atquin & hoc filius Dauid, Antithesin, &c. Distingue (inquit Rhenan.) Atquin & hoc filius Dauid, Antithesin de suo retundendam, vti sint duæ figuræ, Synecdoche, & Appositio. Hoc est: secundum hoc, nempe Antithesin de suo retundendam. Rectè autem castigauit Gelemius: eiusdem indecoris homo, id est etiam cæcus, pro eo quòd antea erat: eius deinde carnis, vel: eiusdem carnis.

CAP. XXXVII.

596. Consequitur & Zachai domus salutem, &c. Capiti huic dedimus inscriptionem: De Zachæo, & seruiorum parabola, ex cap. xix. Lucae.

597. & omnis populus laudes referebat Deo, &c. Istud quasi per recapitulationem hic adfert ex cap.

præcedenti. Castigari autem secundum vestigia alterius cod. MS. Vatic. qui habebat: resonabat, singulari nomine referebat, pro: referebant, quòd sic legit B. Lucae.

598. et Allophylus, &c. Adde Quidam (sicuti adnotat B. Hieron. in c. 2. Isaac) xxx. ubique translatum, vbi ex Hebraico veritur Philistin; si non fuerit Philistin, saltem alienigenam (quem proprie ea vox significat) Zachæum, vel ex eo pater, quòd primus publicanorum fuerit, quorum officium cum etiam comparat Christus, vti patet à quibus administrari solet. Sive autem mensuram cum MS. & excus. & ignorans Isaac, sive ex invidia Rhenani: etiam ignorans, non refert.

599. Hoc cum maxime agebat, &c. Tertullianicum est, quòd bis hic reperitur: cum maxime. Verum autem singula opera misericordiz ab Isaac præsertim Zachæo adplicat; quòd exceptum domo sua Domini pauerit, dimidiū substantiæ obtulerit pauperibus, insuper addendo: Et si cui quid per calumniā eripuerit, reddo quadruplū. Vbi substantiā Auctor accipit bonū, & proprie respicitur per calumniā eripuerit, Græcè est ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν. In eo autē quòd sequitur, hodie, inquit, salus huic domui, &c. mittitur ad Auctorem quòd habet Lucae, sed subintelligitur facta est.

600. Dissolvens violentiorum contractuum nexus, &c. Sic castigari hunc locum ex altero MS. Vatic. cod. pro: obnoxios, quòd mediè legebatur, quia sic legitur τῶς ἐξ ὀφθαλμῶν, quòd alij ualios uentilationes seu obligationes. Verum illa vox compunctio, in nexus, Inreconsultis ustratis sima. Hinc illud antonomastiā, si paterfam. ff. familiae et c. cōde, nec oportet; apud Vlpian. l. si non saltem. §. adeo ff. de iudic. et debuit. nexus vendit; unde & Cicero pro Murena, non obligare, & apud Tacitū l. 3. ex soluti legi necesse habet pertinetur Lex nexus, & lex xii. Tabul. §. de iudic. quibus supra Tom. 1. Apolog. c. 4. n. 57. Vnde et Plinius (Festo teste) apud antiquos pecunia que per reuocatur, nempe per genus quoddam obligatum uocabatur (vti Budamus ait) corpus aquæ atque pinguis reuocabatur; quare non necesse est hic aduocare adnotationem Rhenani, de obnoxio cum Gentium. Lega etiam: Et mandata uideris, contegitio, ex altero Vatic. MS. pro: regere, quòd illud legitur sup. l. 2. adu. Marc. c. 19. & alibi.

601. Venit enim filius hominis saluum facere quod perierat, &c. Sive legitur: petiit, sive finit, non ab Auctore ex Lucae: perierat, perinde est. Et in addendum, quòd illud: cuius fuerat, &: cui perierat, esse debeat, ut constet sensus, non ad illud: quòd perierat, ad eum qui uenerat ut saluum faceret. Atque uerbiuiculi formula: in alterius questionis grauiter rigere, uide nostra Prolegomena.

602. Hic quæ ex duabus substantiis collata, hinc pulcrè deducit Auctor, non filium animæ, sed carnis salutem contra Marcionem alij sicuti quæ uenerant, à Christo procuratam. Verum de eo latius supra de Reurr. carnis.

603. Seruorum quoque parabola, qui de rationem feneratoræ pecuniæ dominicæ dimittuntur, &c. Paucissimi orbis terrarum hæc parabola complectitur, solum hoc agit, ut iudicem Deum esse legens sicuti supra c. 19. ex c. 8. Lucae: & auferetur quis uideatur habuisse, ut interpretetur quòd legitur, Luc. 19. ab eo autem qui nō habet, & quod auferetur ab eo.

604. Aut si & hic creatorem finxit auferentem quod non potuerit, & mercedem

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELI
A. V.
36.

non fuerit, &c.] Sensus Auctoris est. Si Marcion per parabolam hanc uelit confirmare Deum creatorem auterum esse, tollentem quod non posuerit; hic quoque (nempe homo nobilis) me instruit (nempe Deus noui Testamenti esse austerum) cuius pecuniam ut facerem praecepti.

CAP. XXXVIII.

605. Sciebat Christus baptisma Ioannis unde esset, &c.] Caput hoc inscriptum: De uerbis Domini diuersis, ad Pharisaeos, Sadducaeos & Scribas, ex c. xx. Lucae. Atqui omnia sunt ab Auctore quae sequuntur ad finem usque cap. 19. quia (Epiphanius, teste Consuet. 53.) amputantur Marcion quidquid legitur de alio & Bethphage, & de ciuitate, & templo, & quod scriptum erat: Domus mea, domus orationis uocabitur, & vos fecistis eam speluncam latronum. Quum tamen a Hiericho, ubi historia contigit Zachari, ad Hierosolyma publica uia ducat, inquit ille, per Bethaniam & Bethphage, & montem Oliuorum, & nihilominus agnoscat Marcion illud (quod tractat idem Consuet. 53.) Factum est in una die docente ipso in templo, quae fuerunt in ipsum conuicere manus, & timuerunt; quo non poterat peruenire, nisi per professionem quam habet B. Lucas. Incipit autem Auctor, omittis reliquis, a uerbis Domini ad Pharisaeos sese interrogantes, in qua potestate eiceret uidentes & omnes in templo; qui ipsos uicissim interrogant Baptisma Ioannis unde esset.

606. si quid Pharisaei ad interrogationem renuntiauerit, &c.] Similiter subiungit: Puta illos renuntiauerit, & mox: Certè nolentibus renuntiare. Vbi renuntiare accipitur pro: respondere; alius uero eius uocis significationes habet alibi non semel supra. Atqui quod ad Lucam adinet, sensum potius adfert quam uerba, & transponit: nam apud illum posteriori loco ponitur, quod si humanum Ioannis baptisma renuntiauerit, statim lapidibus elisi fuissent; & priori: quod si de caelis fuisset dixissent, inquisisset Christus (sic enim habet Euangelista, pro eo quod Auctor: inquit) quare non credidistis ei?

607. Existeret aliquis Marcion, &c.] Existeret, inquit Rhenanus, id est: si emergeret, exoriretur, exurgeret. Sic enim hoc uerbum apud Ciceronem interpretatur Athonius Pedianus. Sive autem legas tum excusis: in praeceptum, sive cum MS. tam in quibus Rhenanus uisus est quam Vatic. 2. praeceptum, sive ex coniectura ad marginem 1. aditionis: praeceptum, non refert; nisi quod uideatur mihi magis Tertullianum: praeceptum, quia uox antiqua. Quandoquidem autem haec sit prouerbialis formula: in praeceptum imponere, uideatur nostra Prolegomena.

608. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur, &c.] Legem arboris uideatur mihi eam uocare, quam in paradiso tulit Creator, interdicens ne ederent de fructu arboris plantatae in medio paradisi, Gen. 2.

609. cuius sacramentum Ioannes administrabat, &c.] Accipitur hic sacramentum in secunda significatione pro figura; non uero sicut alibi, pro sacramento Ecclesiae. Neque enim baptisma Ioannis sacramentum fuisse, ita ut esset sacre rei signum officiae (de quibus significationibus uariis uide supra l. de Praescript. aduersus haeret. cap. 40. num. 239.) satis deduxit Auctor supra lib. de baptis. cap. 10. ubi adfert, Baptisma Ioannis neque spiritum sanctum, neque remissionem peccatorum dedidit, sed fuisse dumtaxat can-

didatum remissionis & sanctificationis in Christo subsecuturæ; atque adeo quod ad intellectum huius loci facit, quem etiam ibi citat, celestè quidem fuisse, sed mandatu, non potestate. Quo loco uide ea de re per totum caput Aduer. nostrus.

610. malum malo reddidit, &c.] Ironicas id dicit Auctor, eo quod illis nolentibus renuntiare quid scaperent, ipse uicissim dixerit: Et ego non dico uobis in qua uirtute haec facio, ac si dicat, si ad hominem loquamur, ipse Christus uidebitur malum pro malo reddidisse; quo cogitur ex parte uere ostendat etiam Deum noui Testamenti, atque adeo Christum aequum malum fuisse (s. malitia Deus capax esset) atque Creatorem.

611. Reddite quae Caesaris Caesari, & quae sunt Dei Deo, &c.] Hic rursus praetermisit Auctor apud Lucam de uinea elocata colonis, & Quid igitur est hoc: Lapidem quem reprobauerunt aedificantes; quia illud residit etiam Marcion, sicuti testatur Epiphanius. Consuet. 55. Atqui cautè legendum: in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est; quia satis constat Gen. 2. hominem expressum ad imaginem & similitudinem Dei, atque adeo & nomen Dei aliquando in scripturis homini adplicatum; sed quomodo in materia Dei, non constat, nisi forte intelligat, de adflatu Dei, sicuti alibi loquitur; de quo uide nostra Prolegomena. Est autem illud obscurum, & quantum apparet, mutilum: nisi quod necesse est qui suum denarium non habet, sed quum non amplius habeant etiam MS. Vatic. mederi non licuit.

612. Sadducaei resurrectionis negatores, &c.] De hoc errore Sadducaeorum uide supra lib. de Praescript. aduersus haeret. cap. 45. num. 297. & lib. de Resurrect. carnis, cap. 2. num. 11. Quibus adde quod non solum carnis, sed etiam animae resurrectionem negasse Sadducaeos scribat Iosephus lib. 18. Antiqu. Iudaic. cap. 2. Atqui mirum est quod hic omiserit Auctor (si codices omnes mendosi non sint) absque liberis; quum supra cap. 34. disertus uerbis dicat: non aliter permisit Legem uxorem fratris sui defuncti, quam si illiberis decesserit, nisi forte illud subintelligat in illis uerbis: secundum praecceptum legale; quippe quo etiam quod dictum est praecipitur Deuter. 25. Eo enim respexerant istud Christo proponentes Sadducaei.

613. Respondit igitur: Huius quidem aui filios nubere, &c.] De hac lectione consentiente cum Latino uulgaro Interprete, sicut & de illo quod mox subiungit etiam ex Luca Auctor: neque nubere neque nubere; uide Aduer. nostras ad lib. 2. Testim. B. Cypriani cap. 32. num. 69. Reliqua etiam huius loci ad sensum potius quam ad uerbum adfert. Atqui siue legas: diffiniturus cum altero Vatic. MS. cod. sine diffiniturus cum alio, perinde est, sed necessario iuxta Lucam suppleuimus: Dei & resurrectionis filij facti. Pulcre autem hinc colligit Auctor etiam aduersus Marcionem tempora permixtarum & negatarum nuptiarum, quas ille in totum tollebat; & resurrectionis confirmationem, quam ille (saltem carnis) negabat. Sunt etiam Tertullianica: post praescriptionem, & retractabo, ac mox: decucurrerunt.

614. Nacti enim scripturam textum, &c.] Haec ex Marcionitarum persona adfert Auctor, usque ad illud: Quis sic legi oporteat, & c. qui legebat: Quos autè dignatè est Deus illius aui, qui legi debebat: Quos autè dignatè

hora, quid eloqui debeatis, sicuti videre est supra cap. 28. Vbi quæ etiam adferat exemplum Balaam, cui Deus quod non cogitauerat, immo cõtra quàm cogitauerat, suaduit, etiam hic legimus Balaam, sicuti vestigia alterius Vatic. MS. eod. pro eo quod erat: Bala. Quis verò sequitur: & Moyse caualo lingua tarditatem: os reprobis; adludit ad illud Exod. 4. Aperiã os tuum.

627. & sapientiam ipsam cui nemo resisteret, per Isaiam demonstrat, &c. Hic loco Euangelistæ accommodat locum Isai. 44. vbi in hoc differt ab editione LXX. tam ea quæ olim tempore B. Hieronymi, quàm quæ hodie existat Græca & Latina, quod diuincat habeat: & alius inscribetur in nomine Israelis, pro eo quod alij: & alius scribet manu sua: Dei sum, & in nomine Israel clamabit; & tamen non aliter legit in frã Scorpiano adu. Gnosticos, cap. 7.

628. cum Deo inualefcens, quod est interpretatio Israelis, &c. Adludit ad illud Gen. 32. Non vocabitur ultra nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum, quia inualuisti Deo, Græcè iuxta LXX. & Symmachum: ἔτι εἰς ἰσραὴλ μετέθετο; iuxta quos dicit Auctor, esse eam interpretationem Israelis, quasi Israel dicatur Inualefcens Deo. Vide varias eius nominis interpretationes apud B. Hieron. Quest. Hebraicæ in Genesim, vbi magis probat ille ex vestigijs litterarum Hebraicarum, ut interpretationem accipiat vox Israel Princeps Dei, vel directus Dei; quomodo etiam Comment. in dictum locum Isaiæ: Proprie (inquit) iuxta Hebræos & litterarum fidem Israel reclus Dei dicitur; Vir autem videns Deum, non in elemētis, sed in sono vocis est. Quamquã interim pro hac postrema & communi veterum aliorum opinione (quam etiam facit prior loco B. Hieron.) faciat, quod secundo loco Iacob imponatur nomen Israel, Gen. 35. postquam apparuit ei Deus in Bethel; quod confirmari etiam inde videtur, quod faciat ipse B. Hieronymus, prius solus promissum fuisse, nomen Israel imponendum Iacob, hic verò primum impostum. Sive autem legas cum altero Vatic. MS. eod. prohibuit præcogitationem, siue cum alij: cohibuit, non refert.

629. Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quando debeam proferre sermonem, &c. Omittit hic Auctor quod alij habent intermedium tam LXX. quàm ex Hebræo Interpretes: vt sciam; & notandum quod de Christo istud interpretetur, contra Iudæos, qui totum hoc caput de Isaiam malunt interpretari.

630. A proximis quoque persecutionem, & nominis, ex odio vtique, blasphemiam prædicatam, &c. Adludit ad verba illa Christi, Luc. 21. Trademini autem a parentibus, &c. Et qui etiam hic, quamquam Græcè habeatur & Latine & Syriacè: propter nomen meum, tamen non aliud legit Auctor quàm: nominis odio, vt potè quod sic nomen Christianum appellaretur ea etate, eo quod nomen potius quàm crimen in Christianis damnaretur; sicuti refertur supra Tomo 1. Apolog. cap. 2. & 3. quod etiam alibi nos supra adnotauimus.

631. Sed per tolerantiam (inquit) saluos facietis vosmet ipsos, &c. Omittit intermedium illud: Capillus capitis vestri non peribit, quia residerat Marcion. Transiit autem: per tolerantiam, quod ex Græco ad verbum vulgatus Interpretes in patientia vestra.

632. Tolerantia (inquit) iustorum, &c. Mirum est quod hic legat: iustorum, quum alicubi supra cum re. liguis omnibus editionibus legat: pauperum. Atqui legit pericit, pro eo quod ibidem: peribit.

633. Corona autem erit eis qui tolerauerint, &c. Reperitur istud iuxta LXX. Zachar. 6. vbi accipit Auctor tolerare, pro: expectare, quum Græcè sit ὑπομένειν, quod tolerare significat cum expectatione. Eiusdem significationis est ὑπομένω, quæ est apud Lucam & Davidem locis modo citatis, vbi tolerantiam vertit Auctor.

634. Sed monstrato dehinc tempore excidij quum cepisset vallari exercitibus Hierusalem, &c. Adtingit solummodo istud Auctor, tunc tempore fore tempus excidij (sive solationis, vti alij ex Græco magis proprie vertunt) quum cepisset vallari (sive circumdari, vti est Græcè, Latine et Syriacè) exercitibus (Græcè ἑκατομῆδων) Hierusalem; quod Epiphanius teste, Confut. 59. Marcion rursus rescidit: Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, & cetera quæ sequuntur; vsque ad: vt impleantur omnia quæ scripta sunt; vt potè quod nollet Auctor, in nouo Testamento impleri quæ scripta sunt in veteri. Prætermittit interim Auctor etiam alios duos versus intermedios.

635. solis & lune siderumque prodigia, & in terra angustias Nationum, & c. imminentiæ orbis malorum, &c. In Græcè, iterum hic prodigia vertit, pro eo quod alij: signa; & angustias plurali numero, quum in omnibus editionibus, & supra lib. de Resurrect. carnis cap. 22. sit singulari. Deinde ordine transposito magis clare expressit: obstupescerunt (Græcè ἀποχόρται, vt accipiat pro: exanimatorum, & quasi in deliquis animi existentium) velut à sonitu maris fluctuantis, pro eo quod hodie legitur: præ confusione sonitus maris & fluctuum arescentibus hominibus; & verò, cum distinctione versus, non rectè meo iudicio, præ expectatione (omittens: timore &) imminentiæ orbis malorum. Vide verò supra loco citato Adnotat. nostras numer. 172. 173.

636. Et dabo prodigia, &c. Nihil hic differt Auctor à LXX. Isai. 2. neque illi à versione B. Hieron. nisi quod legant: illustres, hic verò, horribiles; nostra verò confirmatur à B. Petro, Act. 2. Quæ de ultimo iudicio Auctor interpretatur.

637. Fluminibus dirumpetur terra, &c. Etiam hic castigatior est editio LXX. in B. Hieronymus. Comment. quã in Bibliis Regijs, vt potè quum legatur illic sicuti ab Auctore; nam eiusdem sunt significationis: scindetur, & dirumpetur; sibi etiam est Græca alia vox quàm hodie ὀδὴν ὄρει, quam ille interpretatur: doluerunt, sicuti est Hebraicè; pro quo parturient legit Auctor. Hieronymus cum Auctore tum hic, tum supra cap. 20. legit: Disperges aquas gressu, sive: itinere. Nam sic legendum etiam hic pro: dispergent, sibi patet nu. 280. Ab omnibus deinde legitur: Dedit abyssus sonum suum, sive vt alij, vocem suam, sed est peculiaris distinctio Auctoris: sublimitas timoris eius elata est; sol & luna constitit in suo ordine, vbi quod Græcè est ἄνω ὄρει, transfertur timoris, & elata accipitur pro: eleuata. Sicut etiam illud peculiare est: in incem coruscationes (sic enim castigo pro: coruscationis, quia Græcè est εἰς ἄνω ὄρει, id est, vt alij transferunt, iacula, quamquam etiam patens quid aliud lectum ab Auctore, eo quod alter Vatic. MS. habeat: circumstationes) tuæ ibunt in fulgorem, id est splendorem. Legit item fulguit (nam sic lego ex 2. MS. Vatic. eod. pro: fulgor, nam Græcè est ἀσπέρων, quod coruscationem alij transferunt) scutum tuum, pro eo quod alij: in luce iacula tua ibunt, in splendore coruscationes armorum tuorum. Reliquum cum alijs concordat: In com-

minatione tua, &c. & in indignatione, &c.

638. Et tunc videbunt filium hominis venientem de caelis cum plurima virtute, &c. In his verbis Luca differt Auctor ab aliis, quod legat: de caelis, pro eo quod alij ex Græco: in nube, & ex Syriaco, in nubibus; Item quod omittat: & maiestate. Similiter in eo quod sequitur: Quum autem hæc fient, erigetis vos (suprà loco citato emergetis) & leuabitis capita vestra, pro: respicite & leuate; quoniam adpropinquavit (pro eo quod alij: adpropinquat) redemptio vestra. Legi enim adpropinquavit, & adpropinquabit, ex 3. V. at. MS. cod. suprà loco citato lib. de Resurr. carnis.

639. Sic & vos quum videbitis omnia hæc fieri, scitote adpropinquasse regnū Dei, &c. Istud quod hic per praecipitationem adfert ut adaptet precedentibus, postea repetitur: sicuti & in Evangelio Luca, sicuti parabola interiecta.

640. Ecce cum caeli nubibus tamquam filius hominis adueniens, &c. Quæ intermedia sunt Dan. 7. & reliqua quæ sequuntur, habes Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 14. & suprà l. 3. cap. 7. quæ Lectorem remittimus ad Adm. nostras. Atqui vti facili intelligatur quæ sint verba Danielis, omnia noua periodo sic distinximus: Et data est illi potestas Regia, quam, &c. Et vniuersæ Nationes, &c. Et gloria omnis, &c. quia nec, &c.

641. Existi in salutem populi tui, &c. Istud iuxta LXX. immediatè post verba paulo antè citata reperitur Abacuc 3. Est autem Tertullianicum illud: interstruere.

642. Ipsum decursum scripturæ Euangelicæ ab interrogatione discipulorum, &c. Adhuc ad interrogationem discipulorum initio cap. 21. Luca: Magister, quando hæc erunt, &c. Atqui vota sanctorum intelligit ea, quibus erigantur & leuabunt capita sua ad redemptionem regni iam adpropinquantis. Parabolam vero sicuti paulo post explicat Auctor. Porro exitibus rursus usurpat, pro: exitiis.

643. Aspice ficum & arbores omnes quum fructum protulerint, &c. Vide de hoc loco etiam suprà lib. de Resurr. carnis cap. 22. nu. 174. Et bene habet, quod quamquam Græcè sit durætaxat τὸ ὄβελωτον ἴδιον, tamen Auctor transserat, sicuti Latinus vulgatus Interpretis: quum fructum protulerint; quod confirmatur etiam eo quod sequitur: fructificationes arbuscularum, sive, quod malo, sicuti suprà loco citato: fructificationes. Quo fit ut ego quidem coniciam & apud vulgatum Interpretem, & apud Auctorem fuisse lectum primitiis: quum fructum protulerint, ut fructus usurpatus olim fuerit pro: caule floris, quem suprà usurpat, sed quod eam vocem apud neminem veterum inuenierim, nolui quid immutare. Quum autem habeat Lucas verbum Græcum præsentis temporis; prorsus castigari ex 2. MS. Vatic. cod. intelligunt, pro: intelligent. Atqui quod alioqui obscurum videtur: Omne autem signum, &c. ad hoc refertur, ut putet & signum & rem eiusdem esse Dei creatoris.

644. Non transiterunt cælum & terram, nisi omnia peragantur, &c. Istud quasi ex consequenti colligit ex verbis illis Euangelicæ Auctor: Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant; cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Atque adeo videtur generationem, γενεάν Græcè, interpretari de tota huius seculi usque ad vltimum finem ætate, quam B. Paulus Apostolus fines seculorum nuncupat, & B. Iohannes

horam nouissimam. Legi autem ex utroque Vatic. MS. Siquis à creatore sunt, pro: sunt; & paulo post distinxit: Sic enim & Iaias, quum enim referatur ad presentia verba ab Auctore citata, non est nisi per se, sed dicomma duntaxat. Atqui rursus hic Tertullianica phrasis: ordinem expungi, sicuti & cap. sequenti: vltimum expunctum, id est adimpletum, vel exhaustum refert.

645. Admoneantur & discipuli ne quando uentur, &c. secularibus curis, &c. Secularibus uertit proprie, quod est Græcè: βιωτικῶν, & in illis 674. 7. Legimus uero iuxta alterum MS. Vatic. cod. et plenitudine, pro: &c. Atqui siue legat: Moysi cum esset: Moysi cum 2. MS. Vatic. non referat, certe uultualem admonitionem, qualem hic Chrysius facit, quod Moysen reperire potui.

646. sed enim per diem in templo docet, &c. Pergit in uerbis Domini comparanda cum prophetis.

647. In templo meo ne inuenerunt, &c. Disputat ut et ad eos, &c. Locum huius non sine diffinitione & innocatione Spiritus sancti tandem inuenit Origenes 12. ubi uertitur & ex Hebræo in Bethel, & LXX. secundum B. Hieron. in Comment. quum aditione quæ die exstant: ἡ οἰκία ἡν inuenerunt me, & huiusmodi seu disputatum est (Græcè ἡ ἀδελφία) ad eos. Quamquam ἡν interpretetur B. Hier. dolorem, & LXX. Interpretis LXX. iniquitatis; tamen hunc locum utinam est ex uersione altera: in Bethel; hoc est (ut à Hier. exponente) in domo Dei; Et prinde loco ἡν, sicuti dicit aliud olim lectum, prorsus conicio; aut uisum Tertullianus legisse ἡν, & prinde interpretatus de nouitate, quod legitur Exod. 3. ὅ ἡν, ut uertitur in templum paraphrasticis, pro: domo Dei; cum nempe quæ uerba: Ego sum qui sum.

648. Ad noctem uerb in Elzeonem secedebat, &c. Fecit Auctor hic Latinam ex Græca ἐλζέων, sicuti testimonio Luca quod explicat, quam in loco citato Zuch. 4. Et stabant pedes eius in monte Elzeon: ubi aliuetum significat.

649. Diluculo conueniendum erat, &c. Interpretatur Auctor uocem Græcam ἀποδελῆ, quæ interpretatur Latinus manicabat, uertit, uocis sicuti in illis que Græca, quam tamen habent plerique antiqui MSS. codices, & ipse B. Augustinus agnoscit uisitatam ab interpretate ueteri Latino, Iud. 9. ubi eadem uox Græca legitur: Iud autem: Dat mihi linguam, &c. partem etiam quæ citatum reperitur Iud. 50.

CAP. XL

650. Proinde scit & quando pati oportet, &c. Caput hoc in scriptis: De die Pasche electio passionem Christi, prodictione Iudæ, & distributione corporis & sanguinis Domini, ex cap. 14. Luca. Atqui per praecipitationem prius loco citato Euangelista posterioris.

651. cuius passionem Lex figurat. Parua quædam in lege figuras uidere est Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 10. & suprà lib. 3. adu. Marc. cap. 17. 18. Atqui Epiphanius Confess. 60. palatè ex hoc conuenit distributionem, quod quum uere passum & crucifixum fuerit Christum, tamen uere natum uelit consistere; quod etiam uisit Auctor suprà lib. de Carne Christi cap. 1. lib. 3. adu. Marc. cap. 8. dicens, si non uere natum fuisse a phantasmate, nec etiam uere crucifixum.

652. Nam è tot festis Iudæorum Pasche electio

TERTULLIANI
Cum Annotationibus
PAMELII
A. V.
36.

elegit, &c.] Adhuc tum ad illud Luca: Adpropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha, tum ad illud: Venit autem dies Azymorum, in quo erat neesse occidi Pascha. Atqui festa Iudaeorum commemorantur Leuitici 23. Pascha, Primitiarum, Pentecostes, Tubarum, Expiationum, & Tabernaculorum. E quibus tria erant, quibus per singulos annos oportebat omnem masculinum comparere Hierosolymis, sicuti legitur Exod. 23. Pascha, Primitiarum & Expiationum, nisi fallor. De mulieribus vero apparet, 1. Reg. 1. de Phenenna & Anna matre Samuelis, & Luc. 2. de Ioseph & Maria; quod solū tenerentur adire Hierusalem semel in anno, ut potest in die sollempni Pasche. Hinc opinor factum tum, ut diem Pasche pre reliquis Christus elegerit, quo in presentia omnium paterecur, tum ut figura quoque impleverentur.

653. Pascha est Domini. Quamquā istud habeatur Exod. 11. Leuit. 23. & Num. 28. sufficit priorem locum ad arguendum adnotare.

654. Concupiscentia concupiui Pascha edere vobiscum antequam patiar, &c.] Non hoc modo adfert adu. Marc. Epiphani. Confut. 62. uti ostendat (quod etiam Auctor facit) se figuram sanguinis sui implere concupiscere, atque adeo non se destructorem legis; sed etiam urget aduers. phantasticam carnem Christi, quod praeiicit Euangelista: Et accubuit & duodecim Apostoli cum eo, & insuper id quod praecedit: Ire & preparate vt edam Pascha, Confut. 61. Atqui concupiscentiam & concupiscere, tum hic, tum paulopost, accipit in bonam partem, pro desiderio, & desiderare, quomodo etiam supra lib. de Anima cap. 16. ubi concupiscentium animae genus hoc loco Euangelista probat etiam in Christo fuisse.

655. Nimirum verucina illum Iudaica delectaret; &c.] Verucina (inquit Rhenan.) id est, caro verucis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina Plauto, Epiphani. dicta Confut. 61. urget etiam esum carnis verucinae Christi & discipulorum ante institutionem Mysteriorum contra Marcionem qui carnis esum damnabat.

656. Poterat & ab extraneo quolibet tradi, &c.] Sic quasi aliud agens complectitur quicquid hic habet Euangelista de Iuda, non extraneo, sed vno ex duodecim; qui (quod etiam torquet adu. Marc. Epiphani. Confut. 60.) locutus est cum Principibus sacerdotum & militum Imperatoribus, quomodo ipsum traderet illis, & gauisi sunt.

657. Qui mecum panem edit, leuabit in me plātam, &c.] Hic quoque differt Auctor ab editionibus aliis Psal. 40. quod legitur: leuabit, pro eo quod Graecē est ἐλευγείτω, vnde id est leuauit, seu magnificauit & ampliauit, quomodo etiam emendatiore codices Latini & Graeci Iuan. 13. ubi hanc scripturam in Iuda adimpletam, tradit Euangelista. Expresit autem plantam, quod Graecē est ἄσπλιον ἴδιον, pro quo vetus editio Psalmorum, & Iuan. 13. Interpres Latinus: calcaneum, alij: supplantationem, B. Hieron. vero Auctori consentit ex Hebraeo.

658. Poterat & sine premio tradi, &c.] Hic adludat ad illud Luca: Et pacti sunt pecuniam illi dare, & spopondit, & exinde quaerebat opportunitatem quomodo eum traderet. Atqui obscurum est illud: qui populum coram offendens, nec tradi magis potuisset, quam inuadi; nisi offendere accipiatur pra inuenire, sicuti apud Terentium in Heautont. & Hecyra.

659. Pro eo quod venundare iustū, &c.] Sicut illud legitur, sine cum 2. Reg. 23. vendiderunt, perinde

est. Reperitur autem istud Anos 2. praequam quod plurali numero legit, quod ibi est in singulari iuxta aditiones omnes; sed est perinde ad sensum Prophetae, verum legitur, eo quod de Israele loquitur. Loquitur de emendationibus codicibus LXX. inter Commentaria B. Hieron. Nam quae hodie existat etiam in Bibliis Regiū, deprauata est, quātum apparet, a Iudaeis; ut potest ubi legitur τὸν Ἰσραὴλ, id est mendacium, pro eo quod Auctor: iustū; & similiter non modo B. Hieronymus, sed etiam Paleologus, qui (quē admodum citatur a Leone de Castro Coment. MS. in hunc Prophetam) illud quod a Propheta additur: argenteo; ac tringinta argenteis, quibus vendidit, est Christus (de quibus etiam hic mag. Auctor) interpretatur.

660. Nam & quantitatem & exitum (id est successum) pretij; & sicut in Euangelio Matthaei continetur Hieremias praecanit, &c.] Quam hic citant 2. 7. cap. Matth. conformiter editioni moderna Graecae & Latinae, adscribat etiam Hieremias testimonium illud: Et acceperunt xxx. argenteos, &c. patet iam ab aetate irrepsisse nomen Hieremiae in contextum; quod tamen existimat Reuer. Dn. Ianssenius Comm. in Concord. Euang. c. 11. ex margine additum aliquando fuisse. Cuius sententia mihi magis probatur, quod Syriacum exemplar etiam non aliud legit quam: per Prophetam dicentē; & id olim scripsit B. August. lib. 3. de consensu Euang. c. 7. & etiam Rupertus in Com. Quo loco Ianssenius multas alias interpretationes eius loci adfert; quomodo Hieremiae adscribitur, quod apud Zachariam reperitur cap. 11. quamquam etiam verbis nonnihil immutatis. Adde autem Auctor: adpretiati vel honorati, quod vox Graeca τὸν τιμῶν, utrumque significet; amittens tum illud: quem adpretiauerunt a filiis Israel, tum: sicut constituit mihi Deus. Nos, ut in etiam satisfaciamus, qui Hier. 32. ubi legitur de agro empto (secundum quod etiam iam olim a notauit B. August.) putant a Iudaeis erasa esse verba, quae ab Euangelista Mattheo citantur; ad marg. adnotauimus Hier. 32. & Zachar. 11.

661. Professus itaque se concupiscentia concupisse edere Pascha, &c. acceptam panem & distributum discipulis, &c.] Intermedia Lucae verba praetermittit, quia magna etiam ex parte Marcion reiecit, & imprimis teste Epiphani. Confut. 63. Dico enim vobis, non edam ipsum posthac, donec compleatur in regno Dei.

662. corpus suum illum fecit: Hoc est corpus meum dicendo, &c.] Similiter Auctor paulopost: cur autem panem corpus suum adpellat? & rursus: corpus suum vocans panem. Item Tom. 1. lib. aduers. Iudaeos cap. 10. num. 134. Christus (inquit) panem corpus suum appellat, & usdem verbis supra lib. 3. adu. Marc. cap. 19. Rursus Tom. 2. lib. de Oratore c. 6. n. 23. & corpus eius in pane cenetur: Hoc est corpus meū, &c. vlt. quod statio soluenda sit accepto corpore Domini. Ergo deuotū Deo obsequiū Eucharistia resoluit, an magis Deo obligat? Nonne sollempnior erit statio tua, si & ad aram Dei steteris? Accepto corpore Domini & reseruato, utrumque saluum est, & participatio mysterij & executio officij. Item lib. de Idolol. cap. 7. num. 3. teas manus admoūere corpori Domini, &c. & ibidem num. 34. isti quodidie corpus Domini lacessunt, & in quibus corpus Domini scandalizatur. Hinc accedunt aperiore loci, supra l. de Resarr. carn. c. 8. Caro corpore & sanguine Christi velcitur, vt & anima de Deo saginetur, & lib. 1. aduers. Marc. cap. 14. num. 96. panem, quo

ipsum suum corpus in sacramentis representat, id est presens facit, stylo Tertulliano, quem admodum vel ipse Rhenanus ante me adnotavit lib. de Patientia cap. 3. nu. 17. ad illud: cœlestes ignes representari voluisset. Iterum infra Tom. 4. lib. 4. adu. Marc. carmine conscripto:

Atque sacerdotes voluit sui corporis esse,
Ipse patris summi perfectus iure sacerdos.

lib. 5.

Acceptum panem pariter vitisque liquorem
Corpus, ait, sanguisque meus qui funditur, hic est

Pro vobis; fieri semper quod post e iussit;
Quæve creatura panem vinumque putatis,
Esse suum corpus cum sanguine:

Denique etiam Tom. 5. lib. de Pudicitia: Atque ita exinde opimitate Dominici corporis vescitur. Qui omnes loci cum manifestè adferant veritatem corporis & sanguinis Domini in sacramento Eucharistia, vel ex ipsa Magdeburgensium confessione Cent. 2. c. 4. par. de Cena Domini, oportet sanè aliquem intellectus dare verbis quæ hic sequuntur: Id est, figura corporis mei. Quem quæ alij alium reddant, certe originem suam habere videntur illi, quorum mihi maxime placet interpretatio, ex scholio marginali Gagnai in additione Parisensi, hoc nempe: Nihil hic de veritate corporis Christi detrahi, propterea quod tota hæc oratio referatur non ad nouum sacramentum Eucharistia, tãquam illud vocetur figura, sed ad panem de quo Hieremia 11. locus hic citatur: ea ratione quæ panis oblati & comestus in sacrificiis nature & legis, iam tum figurabat, conficiendum tempore Evangelij Christi corpus, ex materia, & sub specie panis manducandum. De illa enim figura quæ fuit olim sub lege, non de illa quæ à Christo instituebatur, Tertullianum loqui; patet ex eo quod veterem figuram adpellet, tum de pane dicens: non intelligens veterem fuisse istam figuram corporis Christi, tum de calice paulopost: Vt autem & sanguinis veterem figuram in vino recognoscas. Conuenit autem hæc interpretatio cum totius huius libri sermo, ubi non aliud conatur Auctor ostendere quàm concordiam Veteris & Noui Testamenti, ex eo quod Veteris Testamenti figura, Noui Testamenti veritate adimpleantur. Quod dum facit, inter cetera etiam testimonium supradictum adfert Hierem. 11. Venite mittamus lignum in panem eius, id est (sicuti non modo hic explicat Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 10. & supra lib. 3. aduers. Marc. c. 19.) crucem in corpus eius. Similiter etiam paulopost adfert testimonium illud Gen. 49. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vix amictum suum. Atqui ut probet panem antiquitus veterem fuisse Dominici corporis figuram, adfert verba hæc Evangelistæ: acceptum panem & distributum discipulis suis, corpus suum illum fecit. Similiter ut probet: vino antiquitus figuratum Christi sanguinem, infra dicit: Ita & nunc sanguinem suum in vino consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. Sicut autem ibi obscure loquitur, & quasi contrario sensu, pro eo quod dicere debuerat: qui tunc sanguinem in vino figurauit; Ita & prius quum supradicta verba adiecit: Hoc est corpus meum dicendo, id est figura corporis mei; etiam quasi contrario sensu loquitur, pro eo quod dicere debuerat conuenienter suo instituto: Illud (panem nempe) fecit Christus corpus suum in noua lege, dicendo: Hoc est corpus meum; quod in veteri lege erat figura corporis sui. Sic autem debere intelligi, comprobatur

ex verbis immediate sequentibus: Figura autem non fuisset; quum aliqui dicere debuisset: esse, si in noua lege figuram corporis sui agnosceret. Et vero se non loqui de noua corporis sui figura, sed veteri, (vti pauci iam dicimus ex Gagnao) patet manifestè ex illis verbis: Christum panem corpus suum appellat, & non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens, veterem istam figuram fuisse corpus Christi: Et rursum subiiciens: Itaque illuminatus antiquitatum (nempe Christi) quid tunc (nempe in Veteri Testamento) voluerit significasse panem, facta declarauit, corpus suum vocans panem; & addit quod tunc panis significaret corpus Christi, non vera quæ nunc id significet. Simile est etiam illud: Vt autem de sanguinis veterem (non nouum) figuram recognoscas. Et quod habet paulopost: At nunc (id est in Nouo Testamento) sanguinem suum in vino consecrauit, qui tunc (id est, in Veteri) vinum in sanguine figurauit. Denique similia etiam sunt verba dicta in lib. adu. Iudeos, & lib. 3. aduersus Marc. ubi locus huius dicitur: Porro si hæc loci obscurissimi interpretatio non satisfaciat, vel persistat in hoc, quod etiam tunc est, in Nouo Testamento) appellauerit Auctorem sacramentum istud Eucharistia, figuram corporis sui, factum non B. Augustini lib. adu. Adimantum adu. c. 11. & c. 12. in Eucharistia etiam signum corporis Christi, figuram, sed eo modo, quo sanguinis anime animalis significata contineatur. Est enim corpus Christi, veritas, & veritas, dum corpus Christi & sanguis veritas, ritus in verbo ipsum, ex panis vinique substantia, figura vero, quod exterius sentitur. Et vero non dicitur, quum idem, & veritas sit seu substantia, & sanguis, siue effigies aut similitudo dicatur; patet ex istis Tertulliano infra lib. 5. tractante Epist. ad Praxiphanem (inquit cap. penult.) de substantia Christi perant & hic Marcionitæ Apostolum libi fatigari, quod phantasma carnis fuerit in Christo, quod dicitur in effigie Dei constitutus, non tantum existimauit parari Deo, sed exstitit, & in effigie ipsius, accepta effigie serui, non veritate, & similitudine hominis, non in homine; & figuratus uentus homo, non substantia, id est, non carnis. Hæc enim argumentum Marcionis. Quid autem respondit Tertullianus? Quasi (inquit) non & figura, & similitudo, & effigies substantia quoque accedunt? Veritas autem, quod & alibi Christum imaginabilem uisibilem Dei appellat. Non quid ergo & hoc ipsum in effigie eum Dei collocat? Quæ non est Christus uere, si nec homo uere fuit, in effigie hominis constitutus. Vtrobique enim veritas, nec se habebit excludi; si effigies & similitudo, & figura phantasmata vindicabitur. Ceterum non dicitur sentire videtur, quod ad priorem nostram huius loci interpretationem admet (quamuis inuicem) Caluini, quæ dicitur, sed in uocem panis; quæ admodum ipsi illud non comprobauit. Dicitur Claudius de Sanctis in Examine adu. Caluianum, & paucis repetit in Apologia. Et tunc 139. Hæc enim de uera sententia Tertullianus, quæ ad ueritatem corporis & sanguinis Domini in Eucharistia (de qua etiam supra lib. de Resurrectione cap. 8. nu. 76.) adriter. Qui uero aliorum Patrum de eadem sententia requirit, uideat Aduersus Iudeos Tom. 2. lib. de

cap. 6. num. 23. & latius ad librum de Lapide B. Cypriani, num. 82. & ad Epistolam 63. ad Caecilium, num. 12. Denique & nostra Leiturgetica Latinorum, ubi frequentissimam habes mentionem sacrificij corporis & sanguinis Domini per singulos ferè paginas, ex diuersis scilicet primorum saeculorum Latinis Patribus; & uerò etiam Graecis, à pag. 1. usque ad 93. quum illud à Christo institutum, & ab Apostolis usitatum, late comprobauimus.

663. nisi ueritatis esset corpus, &c.] Ad hunc locum, & ad illum infra: Sic & in calicis mentione, addidit Auctor infra lib. 5. aduersus Marc. cap. 8. ubi similia Christi uerba tractat. i. Cor. 11. Proinde panis & calicis factamento, iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici ueritatem aduersus phantasma Marcionis. Id ipsum uerò facit etiam Auctor infra lib. 5. adu. Marc. carmine conscripto, ubi post uerba numero precedenti adlegata subiungit:

Non le factorem mundi per facta probauit, Et portare simul de carne & sanguine corpus?

664. Aut si propterea panem corpus sibi finxit, &c.] Haec & sequenti periodo consuetur hic illorum heresi, qui putat manere in corpore Domini subsistia panis in Eucharistia; hoc enim adfirmare, quod aliud est dicere, quam Christum panem sibi corpus finxisse, sicuti angeli ex aere sibi corpus formare dicuntur, quando in forma hominum apparere leguntur. Atque adeo etiam sequeretur, quod Marcioni hic impingit Auctor, non modo corpus Christi, sed & panem traditum & crucifixum pro nobis. Verum late cum ex ipso Tertulliano, tum ex aliis Patribus comprobauimus transsubstantiationem panis & uini in corpus & sanguinem Christi loco citato lib. de Oratione.

665. tradere pro nobis, &c.] Addidit hic ad uerba Christi ex Luca: quod pro uobis traditur; quae quum explicet Auctor sequentibus uerbis de crucifixione Christi, certe facit hic etiam impingit ad confirmandam ueritatem corporis Christi. Neque enim figura corporis Christi pro nobis tradita est aut crucifixum; & pro transsubstantiatione, ut iam diximus.

666. pepone, quem Marcion cordis loco habuit, &c.] Ex eo quod supra lib. de Anima cap. 3. 2. habet Auctor: cur non magis & pepo, tam insulsus; uideatur hic per Ironiam expressisse uoluisse, Marcionem excordem fuisse & insulsissimum, id est sale scientiae & sapientiae, quae in corde latere solent, minimè conditum. Verum de hoc latius in Prolegomenis inter Prouerbiales formulas.

667. Aduersus me cogitauerunt cogitatum, &c.] Sacramentarium fuit, quod quis hic ad marginem addidit uerba quaedam ex Laetantio plane uisita & corrupta, quae hucusque in omnibus editionibus excussis reperire est; ut uideretur ueritati Domini detrabere, quum magis pro ea faciat. Sic enim lib. 4. c. 18. post recitata Hieron. 11. uerba eadem quae ab Auctore citantur, apud illum legitur: Lignum autem crucem significat, & panis corpus eius; quia ipse est cibus & uita hominum, qui credunt in carnem quam portauit, & in crucem in qua pependit. In quem locum (neque enim etiam ueteribus inuistatum est aduersariorum testimonia) agerit in catholicorum dogmatum confirmatione) Xystus Betuleius: Origenes, inquit, Tertull. Hier. eodem modo exponunt, per panem nimirum corpus Christi, per lignum crucem intelligentes, referentisque ad Sacramentum corporis Christi. Vbi haud dubie insinuat eum locos tres Auctoris, hic & supra citatos lib. adu. Iud. ac lib. 3. adu. Marc. ubi uide adnot. nostr. in n. 140.) tum Comment. Origen. & B. Hieron. in Hieremiam,

qui (sicuti etiam Laetantius) Tertullianum in hoc uideatur imitati.

668. Sic & in calicis mentione testamentum constituens, sanguine suo obfirmatum, &c.] Adhuc ad illud Christi apud Lucam: Hic est calix nouum testamentum in sanguine meo, nempe obfirmatum, uti addit ad maiorem explicationem Auctor. Sine autem legas cum Patre. 2. MS. cod. Ita consistet, sine cum excussis, consistit, non refert. Sed omnino nouam periodum ibi incipimus: Ut autem & sanguinis, &c.

669. Sic decorus in stola uolenta cum fortitudine, &c.] Omnino sic castigauit ex utroque MS. Patre. cod. pro: sed, quia Graecè illud est & Latine apud LXX. & apud B. Hieron. in Comment. 1. Sai. 63. Mallet autem legere cum LXX. tum sicuti hodie existant, tum sicuti à B. Hieron. nominatim citantur: Sic uero ἰσχυρός, id est uolentia cum fortitudine; sed quia hic non legitur: in stola sua, nolui immutare; Maxime quum etiam uariet in illo: sicut de foro (id est, uti rectè interpretatur in hunc 1. Sai. locum Leo de Castro, medio spatio) torcularis, pleno, conculcato, pro qua B. Cyprian. Epist. 63. ad Caecil. ubi hunc locum imitatur: à calcatione torcularis pleni & perculcati, & Rufinus Expos. in Symb. inter opera Cypriani: tamquam à torculari calcato. B. Hieron. in Comment. iuxta LXX. sicut calcantium torcular plenum & conculcatum. denique & hodie Graecè: ὡς ἐπιποτατῆ τοῦ λίνου πλῆρες ἡλεῖται πατατηδύνης, id est: sicut calcati torcularis pleni & conculcati. Legimus autem mox iterum: de foro, proz in foro.

670. ex cuius tribu, carnis census Christi, &c.] Rursus hic census, pro origine accipitur. Atqui frequentissimum est in scripturis, Christum oriundum ex tribu Iuda; sed sufficit adnotasse ad marginem, Luc. 1.

671. Lauabit inquit in uino stolam suam, &c.] Brianthic Auctorem imitatus B. Cyprian. loco iam citato, addit: Quando autem sanguis uine dicitur, quid aliud quam uinum Domini calicis sanguis ostenditur? qui locus etiam facit ad confirmationem ueri sanguinis Christi in Eucharistia.

CAP. XII.

672. Vx (ait) per quem traditur filius hominis, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De imprecatione Christi in Traditorem, & illius osculo; & de responso Domini ad interrogationem, an ipse esset Christus; ex eodem xxij. cap. Lucae. Atqui ueritè traditur, ex Graeco παροῦστος, quomodo etiam legitur quaedam Latina exemplaria; pro eo quod alia: tradetur. Repetit autem hic iterum Vx esse imprecationis & cōminationis inclamationem.

673. noliam de creatore circa Adam retrahere, &c.] Latius hoc argumentum Marcionis, cur Deus passus sit Adam in tantum scelus ruere, atq; a Iuda traditore id ipsum, refutat Auctor supra lib. 2. adu. Marc. cap. 5. 6. & 7. ubi eo non obstatè liberum tamen arbitrium hominis confirmat.

674. Nam & Petrum praesumptoriè aliquid elocutum, negationi potius destinando, &c.] Sic paucissimis expressit Auctor colloquium Christi de negatione S. Petri praedicta, quod latius profertur infra Tom. 5. lib. de Fuga in persecutione; omnis uis qua intermedia sunt apud Lucam, de cōtentione Apostolorum quibus eorum uideretur esse maior, fortassis quod nec Marcion ea haberet, praetermissis etiam eo quod sequitur: Quādo mihi uos, num quid defecit (sic enim Epiphanius,

stigmatus est) vobis? & reliqua usque ad illud: Et cum iniquis deputatus est; que rescripta scribit à Marcione Epiphanius Confut. 64. (quod hic etiam omittit Auctor, quantum apparet, compendij gratia, ne esset prolixior in Marcionem retorquet Confutat. 65. Distractus est ab ipsis fermè ad lapidis iactum, positisque genibus orabat.

675. Debuit etiam osculo tradi, &c.] Epiphanius Confut. 66. hinc etiam veritatem corporis Christi probat ex his verbis Luca, ad qua hic Auctor adludit: Et adpropinquavit ut oscularetur eum Iudas. Qui Confut. 67. addit rescidisse etiam Marcionem in sequentibus quod fecit Petrus, quando percussit & abcidit auriculam serui Pontificis, & quantum apparet, etiã historiã negationis; Petri quippè quam hic etiam Auctor prætermisit. Idem Confut. 68. in Marcionem vibrat etiam illud hic compendij gratia omissum ab Auctore: Et qui tenebant, illudebant ei, & cadentibus ac percutientibus dicebant: Vaticinare quis est qui te percutit?

676. Perductus in consilium, an ipse esset Christus: interrogatur, &c.] Quod hinc colligit, eundem fuisse Christum veteris & nouæ Legis, tractauit etiam supra lib. 3. aduers. Marc. cap. 15. & hoc ipso lib. 4. cap. 21. Atque illud: Ve pati posset, inquis; ex persona dicit Marcionis.

677. Si dixerò enim (inquit) vobis, non creditis, &c.] Sic castigatur, pro: creditis; tum, quod illud legitur Græcè, Syriacè & Latine, Luc. 21. cum quod sequitur apud Auctorem: non credituri. Atqui de Pronerbio: manum portigens, vide nostra Prolegomena.

678. Ab hinc (inquit) erit filius hominis, sedens ad dexteram virtutis Dei, &c.] Regè transulit Ab hinc, quod Græcè est: ἔκ δεξιῶν, id est, sicuti vertit Syrus Interpres: Ad hoc tempus. Differt autem quod vertitur: ad dexteram, pro eo quod ex Græco Latinus Interpretis à dextris, & ex Syriaco Interpretis: à dextera.

679. Suggesterat enim, &c.] Adludit tum ad illud Danielis 7. Ecce celi nubibus tamquam filius hominis, tum ad illud Psal. 109. Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis; quod ipsum mox citat.

680. Ergo, inquit, tu filius Dei es? &c.] Istud interrogatiuè, non confirmatiuè dictum probat Auctor, sed confirmatiuè responsum à Christo: Vos dicitis quia ego sum. Profus enim sic legendum iuxta Græcos, Syriacum & Latinos codices, pro eo quod erat corruptissimè: quasi non ego.

CAP. XLII.

681. Perductum enim illum ad Pilatum onerare cœperunt quod se Regem diceret, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: De simili responso Christi ad Pilatum, iudicio ipsius apud eundem & Herodem, condemnatione, & crucifixione, signis in morte, expiratione, & sepultura Domini; ex cap. xxiii. Luca. Vult autem Auctor hanc accusationem inde prouenisse, quod pauloprimum apud Caypham se Christum Dei filium fessurum ad dexteram Dei, dixerit, sicuti capite præced. ad quod iterum adludit, dictum est. Atqui Epiphanius Confut. 69. & 70. scribit Marcionem hoc loco quædam verba apposuisse, que Euangelista non habet, ut potè post illud: Hunc deprehendimus peruerentem gentem, addidisse: Et destruentem Leges et Prophetas, & post illud: Tubentem tributa non dare, adiecit rursum: & auertentem mulieres & liberos. In quo notanda hereticorum malitia, quibus moris est non

solum rescindere scripturarum loca, sed & de sua aliquando adponere.

682. Pilato quoque interroganti, Tu es Christus, proinde (nempe respondit) Tu dicis, &c.] Prohibus verbis videtur solum legisse Auctor: & dicentem se Regem esse, Græcè ἑγεῖν, ubi hodie est ἑγεῖν & βασιλεύς; & hic quoque legisse ἑγεῖν, ubi hodie legitur βασιλεύς, eo quod Reges omnes alim Christiani crederentur.

683. Constitutus est igitur Dominus in iudicio, &c.] Totum istud reperitur [ai. 3. præterquam quod legitur: Constitutus est in iudicio, pro eo quod Græcè & Latine legitur hodie: constituetur; que sic ut patet deinceps lectam. Græcam præteritam vocem, pro eo quod hodie est in futuro ἑστασεται, quum in præterito ueritas sit, ex Hebræo Hieronymus. Et videtur etiam legisse Auctor: ὅτι χριστὶ, quum ueritas in iudicio pro quod hodie est: ad iudicium. At: Ipse Dominus iudicium ueniet legendum, pro eo quod erat: ueniet, & stat. ex eo, quod legitur supra lib. de Resurr. carn. cap. 12. & 149. Venturum in iudicium, maxime quod comprehendant Græci, Latini & Hebræi codices.

684. Tumultuatae sunt ibidem Nationes, &c.] Pulcherrimè hoc testimonium [sal. 2. ubi hinc in locum l. de Resurr. carn. explicat Auctor, Nationes accensuræ Romanos qui cum Pilato erant; Populus, tribus Israelis, Reges, in Herode; Archidotes tum mis sacerdotibus.

685. Et uinctum eum ducent xentium leges, &c.] Sensum etiam hic potius reddidit Auctor, non uerba; nam Osee 10 (ad quem locum hinc adhibet scripturam) legitur: Et ipsum uincientes duxerunt in uia legum.

686. Delectatus est denique Herodes in uisu, nec uocem ullam ab eo audiuit, &c.] Hinc hic duos uersus Euangelista comprehendit. Præter uocem uox Græcè ἐξέειπεν, delectatus est, quum alij uerunt: gauisus est. Atqui scripturam illam [ai. 2. ubi hinc etiam supra citat] non sub finem ca. 39. Et ad præterea ex eodem: quomodo eum oporteret profiteri sermonem.

687. quam in Psalmo adglutinatum suum tunc probabat, &c.] Ita ueritas Auctor Græcè est Psal. 21. ἡ γλῶσσοῦ μὲς κενὸν ὄρετο λάρυγγα μὲς, quod alij: lingua mea adhaerit iustibus meis. utramque uoces Græca significat.

688. Et Barrabas quidem, &c. uita, &c. dicitur, Christus uerò, &c. morti expollitatur. Multo hic paucioribus uerbis comprehendat uerba Euangelista.

689. Sed & duo scelesti circumfiguntur, &c.] Græcè est ἑταίροι apud Lucam, pro quibus ueritas: scelesti. Et magis ea uersus correspondet: Propter [ai. 53. quam hic adferri (quasi repetens quod apud Lucam habetur cap. 22.) Et inter iniquos deputatus &c. Græcè apud Euangelistam, μετὰ τὸν ἀποστατήρα, quod dicitur: circumfiguntur, eo ipso uinculis etiam quod dicitur: circumfiguntur, aduers. Marc. 7. Epiphanius præcedit, & uiget Confut. aduers. Marc. 71. Epiphanius Et quum uenissent in eum qui dicitur Calanus locum, crucifixerunt ipsum cui adludit: & scilicet stos, unum à dextris, & alterum à sinistris; quod ueritas: circumfigerunt expressit Auctor, Nam et quod dicitur apud Auctorem: Tolle & crucem eius.

690. Velitum planè eius à millibus circumfiguntur partim forte concessum Marcion abbatibus, &c.

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELLI
A. V.
16.

Quum uirgeat etiam dicto loco contra Marcionem Epiph. Et diuiserunt vestes ipsius; hoc uult Auctor, quod Marcion abstulerit dumtaxat illud: & miserunt fortes, quod apud Epiphanium desideratur; aut potius, omittendum est illud in Epiphano, si Auctor senserit utrumque abstulisse Marcionem; quod certum uidetur ex eo quod sequitur: respiciens Psalmi Prophetiam (nempè Psal. 21.) Dispartiti sibi sunt, &c. & maxime ex illis paulopost uerbis: Quò iam testimonium uestimentorū habe (sue habes, ut i. aditio in margine) falsi tui prædam.

691. Aufer igitur & crucem ipsam. Idem tamè Psalmus, &c.] Crucem Christi prædictam insinuat à Psalmista per istud: Foderunt manus meas & pedes meos; ubi addo: meos, ex altero Vatic. MS. eod. eo quod legitur Psal. 21. iuxta aditiones omnes; sicuti: tamen, ex utroque MS. Vat. pro eo quod erat: enim.

692. Totus in illo exitus legitur: Circumdede- runt me canes, &c.] Hic paucis ad alia eiusdem Psal. 21. applicat, quicquid apud Euangelistam habetur de derisionibus Christi in cruce pendens per Iudeos circumstantes, ea sparsim citans. Nam illud: Circumdede- runt me canes, synagoga (Græce συναγωγή) maleficom circumuallauit me, præmittitur immediatè ante illud: Foderunt, &c. At illud: omnes qui specta- bant me, &c. longè antea; ubi transitur: naso irride- bant, quod Græcè est ἰκερωμένη, & legit: capi- ta, pro quo alia aditiones omnes: caput, & in Deum, pro quo cetera: in Domino, quod mirum est, quum Hebraicè sit ἄδοναι, & Græcè ἄδον.

693. Ecce autem & elementa concutiantur, &c.] Prætermittit hic Auctor illud Christi ad alterū latronum: Hodie mecum eris in paradiso, eo quod re- sciderit Marcion, sicuti testatur Epiph. Consut. 72. At- qui quod hic in genere de elemētis cōcūllis dicit, parti- cularitè explicat, et Prophetiis veteris Testamētī adaptat.

694. Cælum (inquit Isaias) uestiam tenebris, &c.] Scripturam hanc Isai. 50. significasse uult Auctor tenebras in passione Christi.

695. Et erit illa die, dicit Dominus: Occider sol, &c.] Hanc scripturam etiam citauit Auctor in eandem sententiam Tom. 1. lib. aduers. Iudeos, cap. 10. & B. Cyp. Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 23. & præterea (sicuti citantur à Leone de Castro Comment. in Amos Prophetam) Cyril- lus alicubi, Euseb. Demonstr. Euang. lib. 10. cap. 6. B. Aug. qu. 105. utriusque Testamenti, & Ibanas disput. adu. Iud. Rufinus in Symbol. inter opera B. Cypriani, Grigentius de- nique & Palaeologus disputationibus suis adu. Iudeos. Atqui illud: (Habes & horæ sextæ significationē) parentesi includimus, eo quod illud: & contenebrabit super terram, etiam legitur Osee 8. Vbi prorsus lego: cōtenebrabit: in quod præcēdit: occidet, & in futu- ri legam LXX. Græcè & Latine; tum quod supra l. adu. Iud. legit: & tenebretet super terram dies luminis; de quo ibidem num. 137.

696. Scissum est & templi uelum, &c.] Id factū addit Auctor, angeli eruptione derelinquentis filiam Sion; quo confirmatur angeli præsentia peculiaris alicuius (qualis apparuit Zacharia Luc. 1.) apud arcam Dei in interiori tabernaculo, quò semel in anno intrabat sacrificaturus summus Pontifex, adusque Christi passi- onem; & insuper non unius, sed multorum angelorum ad- sistentiæ ad altare Dei, dum offertur à sacerdotibus sacri- ficium Christianum; sicuti non semel adrefatur B. Chry- sostomus.

697. O quatum peccauerat etiam xxx. Psal- mo, &c.] Adhuc ad illud Lucæ: & uociferatus (id est, uoce magna clamans) ait: Pater, in manus tuas cō- mendo spiritum meum; ut & moriens Prophetas ultima uoce, adimpleret.

698. Hoc dicto expirauit, &c.] Hic differt quòd legitur: Hoc dicto, pro eo quod Græcè est, Syriacè & Latine: & hæc dicens. Epiph. Consut. 73. ubi eodem modo quo Auctor istud contra phantasma Marcionis urget, omnis intermediis legit dumtaxat: Et quum clama- set uoce magna, expirauit. Rectè autem, paulopost castiga- uit Rhenanus: Quæ & spitar, ex Gorziensi collatione, pro: quæ expirat; nam consentiunt MS. Vatic. eod.

699. Nihil ergo remansit in ligno, &c.] Pulcè sic Marcionis hæresim de corpore Christi, quòd phan- tasma fuerit, refutat; adludens ad id, quòd corpore Do- mini remanente in ligno etiam post expirationē, à Pilato id postulatum fuit, & de patibulo detractū, & sindone inuolutum, & sepulcro nouo conditū; idque (sicuti paulopost addit) per Ioseph, qui non cō- senterat in scelere Iudæis. Ita paucis comprehendens quidquid quatuor uersibus habet Euangelista. Atqui etiam istud adfert Epiphanius Consut. 74. ad compro- bā- dam ueritatem corporis Christi, & in eiusdem testimo- nium adducit mulieres reuersas à sepultura Christi. Con- sut. 75.

700. Beatus uir qui non abiit, &c.] Adit hic de Ioseph prophetarum illud Psal. 1. Vbi mallem quidem le- gere iuxta alterum Vatic. MS. in cathedra pestilentia, tum quòd Græcè legitur hodie λοιμὸς, & illud legant aditiones Psalterij Vetus, Romana & Gallicana; tū quòd etiam B. Cyp. sic legit l. de Unitate Ecclesie. Verum quum Interpres B. Iulianus Martyris Apol. 2. ad Antonin. Pium legat: pestilentiarum, retinet, etiam hic: pestium, secū- dum uestigia alterius Vatic. MS. & excusorū codicum; ut uterque ipsorum legitur Græcè λοιμὸν.

CAP. XLIII.

701. Si nec mulierum illarum officium præterit prophetia, &c.] Titulum postremo huius capiti dedimus: De mulieribus ad sepulcrum cum odorum parat- uratione, resurrectione post biduum; apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, & Apostolis factæ sunt; & de missione Apostolorum ad prædi- candum uniuersis gentibus, ex cap. xxiiii. Lucæ. Atqui rectè uertit Auctor: ante lucem, quod Græcè est: ὀρθὸς ἡσθεός, id est, ad uerbum: diluculo profundo. Paratura uero (uel Rhenano teste) iterū accipitur pro: ad- paratu.

702. Ut querant (inquit) faciem meam, ante lu- cem uigilabant ad me, &c.] Initium huius scripture sub finem reperitur cap. 5. illud uero: ante lucem, &c. principio cap. 6. Osee. Vbi mirum est omitti ab Auctore: in tribulatione sua, quòd tamen explicare uidetur, quum addit: inter dolorem præsentis destitutionis. Quum- admodum etiam quòd: eripuit legit, pro eo quod Græcè est & Latine apud LXX. rapuit, quòd mallem, nisi illud haberent etiam 2. MS. eod. Vatic. & supra Auctor loco mox citando. Pro eo autem quòd Paraphrasticè translu- lit: miserebitur nostri, Græcè est ἰσοτόν, quòd (sicuti adnotauit B. Hieronym. in Comment. eius loci) per dolorem reddere sanitatem significat. ἰσότο, enim (inquit) proprie appellatur lintea que inferuntur uulneribus, ut putri- da carnes comedant, & extrahant purulentiam; quare castigandus etiam hodiernus Interpres Latinus LXX. & legendum cum B. Hieronym. & curabit nos, pro eo quòd

habet: & turbabit nos. Et sic apertem omisit vocem: dixit, intermediam, quae apud Prophetam non habetur, & sensum obscurabat. Atque similiter de Resurrectione Domini interpretatur dictum locum B. Hier. B. Cyp. Test. lib. 2. adu. Iud. c. 26. nu. 113. & Resinus in Symbolo inter eius opera, supra quoque Auctor Tomo 1. lib. adu. Iudeos, cap. 13.

703. qua percussit sibi videbantur, &c.] Percussit accipitur ab Auctore pro: consternata, quod transtulit Latinus vulgatus Interpres.

704. Corpore autem non inuento, &c.] Pulcrè explicat illud supra sepe citatum Isai. 57. Sepultura eius de medio sublata est, de corpore non inuento.

705. Sed & duo ibidem angeli apparuerunt, &c.] Pulcrè etiam istud cum veteri Testamento confert de duobus testibus, Deuter. 17. Quid verò angeli duo dixerint, habes non multo post. Laterenses denique rectè interpretatur Rheanus, stipitatores, quod latius claudant; quos (sicut scholium in margine habet) alij laterones appellant.

706. Reuertentes quoque à sepulcro mulieres, &c. prospiciebat Isaias, &c.] Etiam hic Evangelistam conuenire ostendit cum eo quod est Isai. 27. Mulieres venientes à visione, venite; ubi omittimus quod priori loco legatur: venite; quod neque apud LXX. hodie aut olim, neque apud B. Hieronym. Cyrillum, Procopium in Comment. neque apud Origenem in Matth. aut Resinum in Symbolo inter opera B. Cypriani, amplius quam semel legatur.

707. Benè autem quòd incredulitas discipulorum perseuerabat, &c.] Adhuc ad illud Luca: Et visa sunt ante illos deliramenta verba hæc, & non crediderunt.

708. Nam quum dno ex illis iter agerent, & Dominus eis adhaesisset, nō comparens quòd ipse esset, &c. Nos autem putabamus, inquit, ipsum esse redemptorē Israël, &c.] Paucissimi his verbis comprehendit xij. versus Evangelistæ, de duobus discipulis euntibus in Emmaus, & accessu Domini ad eos, quem ne agnoscerent, oculi eorum tenebatur; ubi inter cetera expressit ad verbum ex Græco illud: ipsum esse redemptorem Israël.

709. O insensati & tardi corde, in non credendo omnibus quæ locutus est ad vos, &c.] Recitat istud non secundum Lucam, sed secundum Marcionem; verò qui Epiphani. teste Confut. 77. recidit illud Luca: quæ locuti sunt Propheta, & substituit, quæ locu-

tus est ad vos; sic enim puto etiam apud illū legi debere pro eo quod mendose legitur: quæ locutus sum vobis; nam si id dixisset; statim Christum agnoscerent. Sufficit autem Auctori, quòd etiam illa lectio contra Marcionem faciat.

710. Nam eadem & angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus sit vobis in Galilea, dicentes quòd oportet tradi filium hominis, & crucifigi, & tertia die resurgere, &c.] In his verbis, quæ multo ante initio cap. 24. Luca continetur, mirum est tam ad Auctorem quam ab Epiph. Confut. 76. omissem esse nomen hominum peccatorum; quod tamen est Græcè & Syriacè & Latine in exemplaribus omnibus. Quæ autem addit: nisi quia ita à Deo creatore scriptum, addit ad Prophetias omnes, quæ cap. præced. 40. 41. 42. &c. ex Prophetis in medium additæ. Atque Epiphani. etiam verget adu. Marcionem, quòd ex fractione partium agnouerunt eum, utique non in phantasma, sed in corpore. Sive autem increpauit legas cum excelsi, sine corpore cum altero Patric. MS. cod. perinde est, nisi quod sit magis Tertullianicum.

711. hesitantibus eis ne phantasma esset, pro. Quid turbati estis (inquit) & quid cogitatis subeunt in corda vestra? &c.] Adhuc etiam Epiph. Confut. 78. terquet in Marcionem nihil esse in quem veri apertius confiteret, veritè priori in phantasma, quòd postea: spiritum, veritate eiusdem spiritus. Mirum est autem, quòd tam ipse quàm Epiphanius omittant tum illud: palpate & videte, tum autem legant: spiritus carnes et ossa non habet; sed non Marcion illa omisisset, putarunt sufficere, si adhaerent vergerent illud: spiritus ossa non habet. Quæ sunt illud Auctor: & scitote quia ego sum, non autem scitote, alij non habent.

712. Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desiderauit, &c.] Adhuc etiam aduersus Marcionem Auctor: ut se ostendat credentes habere, Christus.

713. Siquidem & Apostolos mittens ad predicandum vniuersis Nationibus, &c.] Adhuc etiam in modo aduersus Marcionem Auctor: quod illud predicari cum in vniuersas gentes; verum non verbis Matth. 28. dixit ad Apostolos: Christus vniuersum mundum predicare Evangelium omni genti. Predictum autem etiam istud tradit Auctor: per illud supra sepe citatum: in omnem terram.

ARGUMENTVM LIBRI QVINTI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

SICVTI libro precedenti ex Evangelio B. Lucae, quod sibi usurpauerat Marcion; sic nunc ex Epistolis Pauli (quas ille mutilatas in Librum Apostolorum suo titulo editum diuerso ordine redegerat, exceptis iis quæ sunt ad Timotheum & Titum, & ad Hebræos) probat Tertullianus, non alium Deum prædicatum ab Apostolo quam Creatoris.

I. Imprimis autem id vel ex eo manifestum facit, quòd nulla auctoritas Apostolorum probetur, nisi de Instrumento veteri Creatoris, & Actis Apostolorum, quæ Marcionem

reiciēbat.

Deinde tum per Argumentum & verba Apostoli, DE EPISTOLA AD GALATAS, ex cap. 1.

Item ex eiusdem Epistola cap. 11. & 13. III.

Ex eiusdem etiam cap. 111. v. & 16. IIII.

Deinde per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA, ex cap. 1.

Etiam ex Epistola eiusdem cap. 11. & 13. VI.

Eiusdem quoque ex cap. 111. v. VI. VII. VIII. IX. & X. VII.

Item cap. XI. XII. XIII. & XIII. VIII.

Ex cap. etiam xv. priori parte. IX.

Et ex eiusdem cap. xv. secunda parte. X.

Rursum per verba Apostoli, DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS, ex cap. 1. 11. & 13. XI.

Item ex capit. v. VII. XI. XII. & XIII. XII.

Porro etiam per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD ROMANOS, ex cap. 1. II. III. v. VI. & VII. XIII.

Ex eiusdem etiam Epistola cap. VIII. X. XI. XII. XIII. & XVI. XIII.

Nec minus per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD THESSALONICENSIS I. XV.

Et DE EPISTOLA AD THESSALONICENSIS SECUNDA. XVI.

Dein per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD LAODICENOS (sive ad Ephesios) ex cap. 1. & 11. XVII.

Ex eiusdem etiam Epistola cap. 11. III. v. & VI. XVIII.

Denique per verba Apostoli DE EPISTOLA AD COLOSSENSES. XIX.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES. XX.

Postremo DE EPISTOLA AD PHILEMONEM. XXI.

Ceterum huius libri quincti aduersus Marcionem meminit etiam ipse Auctor subinde. Sic libro 1. aduersus Marcionem cap. 15. Si (inquit) & ad Apostolum vestrum discutiendum venerimus. & cap. 16. Videbimus, & Apostolus cui auctor inuisibilia deputer, quum & illum explorauerimus; quare & titulo addidimus; DE EPISTOLIS PAULI; maxime quum etiam eiusdem in hac verba meminerit Rufinus Apolog. pro Origene: Apostolorum (inquit) vel Actus vel Epistolas qualiter polluerint, qualiter corroserint, qualiter in omnibus macularint; vel addendo impia, vel auferendo quae pia sunt, si quis volet plene scire; ex his libris Tertulliani, quos aduersus Marcionem scripsit, plenissime recognoscat. Atqui etiam hunc librum MS. viderunt olim Trithemius & Politianus; Rhenanus primus in lucem adidit, & solus hactenus castigauit ex 4. MS. exemplaribus, additis Scholiis primum, inde & Adnotationibus; quem nos adeo iterum ad duos Vaticanos MS. codices, & ex quibusdam Dn. Latini coniecturis castigauimus; nouisque Argumento & Adnotationibus illustrauimus.